

A yellow-tinted photograph of a photographer in the foreground, wearing a white cap and a camera strap, looking through a viewfinder. In the background, a busy refugee camp is visible with many people, some pushing a stroller, and a building with a sign that says "Medical Point".

Повідомлення про стихійні
лиха: Посібник з практики,
етики та безпеки



Funded by
Erasmus +
programme of the
European Union





**Повідомлення про стихійні
лиха: Посібник з практики,
етики та безпеки**



RTÜK



**Social
Innovation
Agency**



Universidade de Vigo





ISBN: 978-625-6281-84-4

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО СТИХІЙНІ ЛИХА: ПОСІБНИК З ПРАКТИКИ, ЕТИКИ ТА БЕЗПЕКИ

© **ПРЕЗИДЕНТСТВО ВИДАЛЬНИСТВ З КОМУНІКАЦІЙ 2025 РОКУ**

Цей ресурс фінансується програмою Erasmus+ Європейського Союзу. Однак Європейська Комісія та Турецьке національне агентство не несуть відповідальності за будь-яке використання інформації, що міститься в цьому документі. Безкоштовний доступ доступний для некомерційного використання.

Yayıncı Sertifika No: 45482

1. Baskı, Aralık 2025

СПІЛКУВАННЯ

Kızılırmak Mahallesi, Mevlana Bulvarı, No: 144

06520 Çankaya, Ankara, Türkiye

T +90 312 590 20 00 | webinfo@iletisim.gov.tr

Baskı

İhlas Matbaacılık Gazetecilik A.Ş.

Sertifika No: 45589

Практичний посібник з висвітлення катастроф (КНУ)

Зміст

| | |
|--|----|
| РОЗДІЛ 1. Що таке Журналістика Катастроф? | 3 |
| Вступ | 3 |
| 1.1 Чому важливо висвітлювати катастрофи? | 3 |
| 1.2 Етичні аспекти журналістики катастроф | 4 |
| 1.3 Роль журналістів у кризових ситуаціях | 6 |
| 1.4 Інструменти журналістики катастроф (технології та використовувані методи) | 9 |
| 1.5 Зображення катастроф: аналіз кейсів Ту- реччини та Японії | 11 |
| 1.6 Висновки та рекомендації для журналіста | 14 |
| РОЗДІЛ 2. Підготовка до Висвітлення Катастроф | 17 |
| Вступ | 17 |
| 2.1 Розробка плану дій | 17 |
| 2.2 Збір інформації про різні типи надзвичайних си- туацій | 19 |
| 2.3 Співпраця з іншими службами в зонах ката- строф | 20 |
| 2.4 Забезпечення безпеки журналіста | 21 |
| 2.5 Планування реагування на катастрофи: роль журналіста | 22 |
| 2.6 Кейси | 23 |
| 2.7 Поради | 25 |
| РОЗДІЛ 3. Висвітлення катастроф на місці події | 27 |
| Вступ | 27 |
| 3.1 Перші кроки на місці події | 27 |
| 3.2 Збір фактів та інтерв'ю | 28 |
| 2.3 Техніки інтерв'ювання, орієнтовані на травму | 30 |
| 2.4 Використання Різних Форматів (Текст, Фото, Ві- део) | 31 |
| 2.5 Журналістські можливості та переваги | 32 |
| 2.6 Прямі трансляції | 33 |

| | |
|--|----|
| 2.7 Співпраця з Іншими Журналістами | 34 |
| 2.8 Кейси | 34 |
| 2.9 Поради | 37 |
| РОЗДІЛ 4. Репортажі про Катастрофи | 39 |
| Вступ | 39 |
| 4.1 Структура новинних матеріалів | 39 |
| 4.2 Заголовок, лід та зображення | 40 |
| 4.3 Основна частина та експерти | 41 |
| 4.4 Журналістські жанри у висвітленні катастроф | 42 |
| 4.5 Поширення інформації | 44 |
| 4.6 Співпраця з редакцією | 45 |
| 4.7 Довгострокове висвітлення наслідків | 46 |
| 4.8 Аналіз власної роботи та самозабезпечення журналістів | 47 |
| 4.9 Брифінги | 47 |
| 4.10 Кейси | 48 |
| 4.11 Поради | 49 |
| Розділ 5. Висвітлення Катастроф у Цифрову Епоху | 51 |
| Вступ | 51 |
| 5.1 Журналістика катастроф у цифрову еру: фейки та верифікація | 51 |
| 5.2 Правові аспекти журналістики катастроф | 54 |
| 5.3 Психологічна підготовка журналістів | 55 |
| 5.4 Стратегії роботи із соціальними мережами | 56 |
| 5.5 Штучний Інтелект (ШІ) | 57 |
| Словник термінів | 58 |
| Список джерел | 61 |

1. СМЕРТЬ

**ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО
ЛИХА**

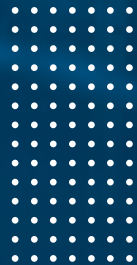
**ПРАКТИЧНИЙ
ПОСІБНИК**





1

Що таке Журналістика Катастроф?





Що таке Журналістика Катастроф?

Вступ

Ми живемо у мінливому світі, у якому, завдяки сучасним інформаційним технологіям, події та ситуації стають ближчими і більш відчутними для мільйонів людей. Катастрофи та надзвичайні події – ті фактори, які змушують людство завжди реагувати гостро та оперативно: шукати способів убезпечитися, співпереживати, надавати підтримку тим, хто постраждав, створювати можливості для усунення наслідків та їх запобігання. Особливо це стосується ситуацій, коли виникають природні катастрофи, пов'язані з пожежами або затопленнями – тоді інформація про поширення катастрофи поширюється і відстежується майже у режимі реального часу, а кількість переглядів та реакцій вимірюється мільйонними показниками.

Журналістика катастроф – окремий специфічний розділ традиційної журналістики, який має на меті інформувати суспільство не тільки про безпосередні загрози, але і про те, як їх уникнути, як надати підтримку чи усунути наслідки. Можливо, варто говорити про те, що журналістика катастроф сьогодні – це той інструмент, що дозволяє об'єднати мільйони людей, скоординувати їх зусилля і довести, що ми живемо в часи, коли небайдужість та підтримка може врятувати життя тисячам людей, коли вчасно і об'єктивно надана інформація об'єднує і дає можливість зарадити лиху. В цьому – справді високий гуманістичний пафос журналістики катастроф, в цьому ж – величезна відповідальність журналіста, який поряд з висвітленням надзвичайних подій, має допомогти уникнути паніки та спрямувати соціальні зусилля на справді важливі речі і дії, показати реальні потреби підтримки та сформулювати ідеї і смисли взаємодії задля усунення наслідків катастроф.

Звісно, говорити про те, що роль журналіста в цьому найбільш відповідальна і важлива – не зовсім правильно, адже до усунення наслідків та боротьбу з лихом включаються різні структури, від спеціальних служб до міжнародних організацій і волонтерів, але роль журналіста значна і помітна, без цієї роботи – об'єктивного і своєчасного висвітлення події, відображення ситуації впродовж тривалого періоду часу, стимулювання соціального обговорення і дискусії, формування співпереживання та сприяння задоволенню потреб постраждалих – долати наслідки катастроф і надзвичайних ситуацій було б набагато складніше, і для багатьох людей ці наслідки були б значно важчими і катастрофічнішими.

1.1 Чому важливо висвітлювати катастрофи?

Висвітлення катастроф — це виконання засадничої, базової функції журналістики у демократичному суспільстві: надання повної, об'єктивної та своєчасної інформації про зміни у навколишньому світі. Катастрофи — це чинник, що безпосередньо впливає на життя людей, суттєво обмежуючи їхні базові потреби згідно з ієрархією Маслоу (Maslow, 1943), та формує відмінний, відмінний від звичного, спосіб життя — часто, спосіб виживання. Крім того, у ширшому контексті, катастрофи породжують та висвітлюють соціальні процеси, які або консолідують, або, навпаки, розділяють суспільство. Вони створюють умови для реальної, практичної реалізації різноманітних гуманітарних заходів та ініціатив.

Висвітлення катастроф фокусується не лише на технічній чи технологічній складовій демонстрації суті того, що відбулося, та масштабу лиха. Не менш важливим є висвітлення того, як суспільство консолідується, як діє влада та міжнародні структури для ліквідації наслідків катастроф. Висвітлюючи наслідки катастроф чи зусилля щодо їхньої мінімізації, журналісти послідовно підкреслюють суспільству ідею про те, що соціальний прогрес, розвиток демократичних інституцій та цивілізація дають змогу людям не залишатися наодинці з лихом. Це стверджує цінність людського життя, піклування та готовності допомогти.

Журналістика відіграє ключову роль у формуванні суспільної думки та настроїв. Під час катастроф цей чинник стає визначальним для ліквідації наслідків та підтримки постраждалих. Страх, паніка, емпатія, співчуття — найскладніші емоції та найвідповідальніші сфери роботи журналіста. Саме завдяки цій роботі суспільство може трансформувати ці емоції в ефективну допомогу, у впевненість у подоланні наслідків, упевненість у підтримці та піклуванні, упевненість у майбутньому. Окремим, важливим чинником потреби повного та об'єктивного висвітлення катастроф є формування заходів запобігання лиху та інформування про ці процеси. Такі ефекти особливо помітні під час природних катастроф та стихійних лих, коли країни, а часто й міжнародна спільнота, докладають максимальних зусиль для обмеження та локалізації природних катастроф, як-от при масових пожежах чи повенях. Оперативність журналістів та повнота інформаційного висвітлення стають додатковими чинниками, що впливають на ефективність дій влади, спеціальних служб та волонтерів.

Журналістика не є єдиним і вирішальним засобом та регулятором процесів у боротьбі з надзвичайними ситуаціями та природними катастрофами. Для цього існують спеціальні служби та системи на національному та міжнародному рівнях. Водночас, саме завдяки журналістам та публікаціям у традиційних чи соціальних медіа процес ліквідації наслідків катастроф стає важливою складовою соціальної реальності. Саме завдяки журналістам консолідуються зусилля тисяч і тисяч людей, що допомагає полегшити ситуацію та надати необхідну підтримку, навіть після катастрофічних ситуацій.

У межах проєкту Erasmus+ «Disaster Journalism» було проведено опитування, що мало на меті оцінити рівень навичок та готовності практикуючих журналістів до роботи у зонах катастроф. Значні 95,6% опитаних журналістів зазначили, що частина навчального процесу має бути присвячена матеріалам, які допоможуть їм зрозуміти, як діяти при різних видах катастроф. Цей показник демонструє нагальну потребу у спеціалізованих курсах із журналістики катастроф для ефективної медіаосвіти. Ми вважаємо, що цей курс є корисним не лише для фахівців, які фокусуються на цьому питанні, але й для всіх випускників університетів та інститутів, які готують медіафахівців, адже висока ймовірність роботи в ситуаціях катастроф упродовж професійної кар'єри випускника, на жаль, не зменшується.

Важко переоцінити потребу у достовірній та оперативній інформації під час надзвичайних ситуацій. Водночас, не менш важко переоцінити відповідальність журналіста за наслідки його власних публікацій. Тому робота медіафахівців вимагає не лише професійності у підготовці матеріалів, але й систематичного та послідовного дотримання стандартів та етичних кодексів, а також постійної уваги до результатів та реакцій, які його матеріал викличе у суспільстві, та наслідків, які може спричинити публікація після її поширення міжнародними медіа.

1.2 Етичні аспекти журналістики катастроф

Журналістика катастроф потребує систематичного та ґрунтовного обговорення етики, і ця розмова має бути результатом цілеспрямованих досліджень. У цьому посібнику ми окреслимо найважливіші напрямки та аспекти, що визначають етичну складову діяльності журналіста під час висвітлення катастроф. Насамперед, ключовим є дотримання журналістських етичних кодексів та принципів роботи

журналіста у новинному форматі, адже висвітлення катастроф та надзвичайних ситуацій здебільшого концентрується саме у жанровій палітрі новин. Замітки та репортажі, фіче, коментарі та інтерв'ю — це корпус текстів, що найбільш повно та оперативно віддзеркалює ситуацію на місці події та участь різних інституцій у мінімізації наслідків події.

У світлі цього, ключовими параметрами етики журналіста стають вимоги стандартів новинної журналістики. Точність та оперативність, достовірність та повнота висвітлення подій — ось ті аспекти, що вимагають особливої уваги журналіста. Для багатьох медіафахівців постає питання: що важливіше: першим повідомити про катастрофу чи подати перевірену інформацію з офіційних джерел, хай і не першим серед колег? Подати лише частково підтвержені факти, чи відшукати та опублікувати повну інформацію про подію? Етичний підхід диктує дотримання стандартів, уваги до якості висвітлення надзвичайної ситуації, але має значення і характер катастрофи.

Дослідження потреб журналістів у зоні катастроф, проведене під час реалізації проекту Erasmus+ «Disaster Journalism», доводить, що найважливішими знаннями, яких потребують практикуючі журналісти, є, серед іншого, знання медіаетики та особливостей безпеки роботи, насамперед, досвід медіафахівців із висвітлення різного типу надзвичайних ситуацій. На третьому місці — кейси ефективної роботи у зонах катастроф, що також є наслідком досвіду, тож навчання етиці та безпеці є надзвичайно важливим.

Під час надзвичайних ситуацій емоційна напруга у суспільстві посилюється, при цьому переважають негативні емоції. Ці емоції у будь-якому випадку впливають на переживання лиха, можуть викликати паніку та призводити до погіршення наслідків катастрофи. Журналісти у своїй професійній діяльності мають враховувати цей чинник, розуміти, що достовірна та оперативна інформація може сприяти послабленню емоційної напруги у суспільстві, та ставити у пріоритет те, як забезпечити безпеку від катастрофи для тисяч людей. Саме тому ступінь відповідальності журналіста за дотримання стандартів діяльності є високим. Новинна журналістика має складний, регламентований набір обмежень щодо подання інформації; дотримання цих вимог допоможе створювати справді необхідні та корисні повідомлення.

Окремо важливо говорити про функції журналістики в соціумі, які у випадку катастрофи набувають окремої виразності,

настільки значимої, що проявляються вже як модель етичної відповідальності медійника перед соціумом. Для прикладу візьмімо функцію обслуговування – журналіст має надавати корисну інформацію, практичну допомогу для повсякденного життя – у ситуації катастрофи люди потребують інформації про можливі шляхи порятунку, про місця, де можна отримати допомогу, про евакуацію та необхідні засоби для виживання. Така інформація ніколи не буде зайвою, адже змінюються базові потреби і виникає необхідність зберегти в першу чергу життя і здоров'я. Подавати таку інформацію з неперевіраних джерел, наскільки б оперативною вона не була, означає наражати людей на додаткову небезпеку. З хороших новин можемо констатувати, що у цифрову епоху перевірка інформації та підтвердження багатьох даних в офіційних джерелах не потребує багато часу чи надзвичайних зусиль, звісно, якщо журналіст має досвід, знання та володіє інформацією щодо організації діяльності держави з усунення наслідків надзвичайної ситуації (відповідні служби, штаби, речники та офіційні канали, контакти експертів і представників вказаних структур, зони відповідальності різних служб, волонтерські ініціативи та недержавні організації, задіяні в зоні катастрофи, тощо).

До етичних принципів роботи журналіста під час катастроф варто також віднести гуманність та повагу до особистого життя людей. Важливо пам'ятати, що будь-які фото та відео матеріали повинні створюватися з урахуванням права людини на приватність, з урахуванням тих обмежень, які стосуються неповнолітніх, зокрема, в частині згоди на публікацію та уникнення шокуючих матеріалів, за якими можна ідентифікувати ту чи іншу людину без згоди цієї людини або її родичів на публікацію матеріалів. Міжнародні медіахолдинги мають серйозні вимоги до матеріалів такого змісту, наприклад, BBC має окрему процедуру, яка передбачає можливість консультації та погодження всіх питань публікації фото чи відео матеріалів, щодо яких є сумніви.

Гуманність як принцип журналістської діяльності передбачає увагу до загального контексту матеріалів, адже під час катастроф природного чи соціального походження, техногенних надзвичайних ситуацій важлива співучасть, співпереживання та підтримка. Йдеться не лише про країну, в якій сталося лихо, але й про міжнародну спільноту. Тому журналіст має бути готовим показати не тільки сенсаційні кадри, але і масштаб події, передумови виникнення, спрогнозувати і

компетентно, з посиланням на офіційні або перевірені джерела, продемонструвати можливі наслідки, наприклад, кількість людей, які потребують допомоги чи евакуації, потреби найближчого часу у їжі чи ліках або інші обставини які є важливими. Не менш важливо інформувати про те, що якісь важливі потреби вже задоволені, щоб допомога була спрямована на справді необхідні напрями. Цю думку можемо проілюструвати прикладом, коли влітку 2024 року ракетою було зруйновано лікарню «Охматит» у Києві і чимало людей приїхало в ту локацію для надання допомоги і розбирання завалів. В той час була досить висока температура повітря, і відчувалася потреба у питній воді для волонтерів. Після публікації в місцевих телеграм-каналах цієї інформації було оперативно забезпечено доставку води з ініціативи багатьох людей та бізнесу, які моментально зреагували на потребу. Через деякий час у тих самих каналах комунікації пройшли повідомлення, що води вже достатньо і максимум що може бути потрібним в цій ситуації – взяти трохи води для особистих потреб, якщо людина їде допомагати розбирати завали.

У 2018 році британські засоби масової інформації, включаючи BBC та The Guardian, зіткнулися з дуже складним етичним викликом під час висвітлення справи, що стосувалася жертв талідомідного скандалу. Це була криза у сфері охорони здоров'я у 1950-х та 60-х роках, коли тисячі немовлят народилися з важкими вродженими вадами після того, як їхні матері приймали препарат талідомід під час вагітності. Понад 60 років по тому багато хто з цих жертв зіткнувся з новими проблемами зі здоров'ям.

Основна етична дилема для журналістів полягала в тому, як повідомляти про погіршення стану здоров'я жертв та їхню юридичну боротьбу за нову схему компенсації, не перетворюючи їхні страждання на сенсацію та не принижуючи їхню гідність. Це вимагало делікатного балансу між суспільним інтересом і повагою до приватного життя.

Замість використання шокуючих зображень або надмірно емоційної лексики, журналісти зосередилися на стійкості жертв протягом усього їхнього життя. Вони публікували ґрунтовні статті, які пояснювали складність їхньої юридичної боротьби та їхні зусилля, спрямовані на визнання.

Журналісти дуже ретельно дбали про отримання інформованої згоди від жертв та їхніх родин. Вони проводили інтерв'ю з високим ступенем емпатії, дозволяючи жертвам розповідати свої історії власними словами. BBC, наприклад,

створила документальні фільми та статті, які надали голос жертвам, підкреслюючи їхню силу та правозахисну діяльність.

Репортери ретельно захищали особисті дані тих, хто не бажав бути повністю ідентифікованим, використовуючи імена або ініціали, коли це було необхідно. Вони ставили добробут суб'єктів вище за журналістську «сенсацію».

Такий підхід показав, що можна висвітлювати глибоко трагічну та чутливу історію, дотримуючись найвищих стандартів журналістської етики. Висвітлення у ЗМІ знову привернуло увагу громадськості до важкого становища жертв талідоміду, що призвело до посилення підтримки та позитивного вирішення їхніх юридичних претензій. Це слугує потужним прикладом того, як журналістика може бути силою добра у підвищенні обізнаності про тривалу соціальну несправедливість, навіть через десятиліття після самої події.

На завершення зазначимо, що етика журналістики катастроф — це особливий розділ журналістської етики, який потребує окремого висвітлення та засвоєння під час підготовки медіафахівців. На жаль, ніхто не може гарантувати, що майбутньому журналісту не доведеться працювати в умовах катастрофи. Загалом, ми повинні пам'ятати, що основний етичний принцип діяльності журналіста, подібний до принципу лікарів, звучить так: «Не зашкодь!». Під час катастроф він має суттєве доповнення: «Не зашкодь і допоможи!».

1.3 Роль журналістів у кризових ситуаціях

Журналісти посідають ключову роль у випадку катастроф чи надзвичайних ситуацій. Сучасний світ, його стабільність та розвиток значною мірою залежить від інформаційних обмінів та потоків інформації, поширення систем доступу до різних джерел інформації, зростання оперативності передачі даних, збільшення можливостей миттєвого обміну інформацією, в тому числі й фото-, відео контентом – це ті ознаки нашого часу, що зумовлюють соціальні процеси та формують звички людей організовувати повсякденне життя. Ще кілька десятиліть тому соціальна картина життя була настільки іншою, що ми не можемо її повною мірою уявити, якщо не належні до старших поколінь. Натомість сьогодні насиченість інформаційного потоку змушує нас чималу кількість часу відводити на новини й повідомлення у традиційних, а частіше – соціальних медіа.

Новинний контент становить значну частину нашого життя й до певної міри визначає його якість. У випадку виникнення кризових ситуацій, люди, що потрапляють

безпосередньо в проблемні локації, шукають в першу чергу інформації, яка допоможе зрозуміти ситуацію та збагнути масштаб проблеми, знайти шляхи для безпечного виходу з кризи чи підготуватися до її наслідків. Те ж саме, але дещо в іншій площині, можемо говорити про споживачів інформації, які знаходяться поза межами лиха: потенційні загрози поширення критичної ситуації, потреби допомоги та підтримки, можливі варіанти усунення наслідків, ближча перспектива соціального побуту в локаціях, що зазнали катастрофи, залучення структур та організацій, волонтерів, міжнародної спільноти до усунення наслідків – все це стає предметом уваги мільйонів людей в усьому світі.

Журналіст під час кризової ситуації виконує (чи може виконувати) кілька важливих завдань, які в комплексі й визначають його функції в кризових ситуаціях. Передусім – варто виокремити роль журналіста як джерела інформації. Ця роль потребує дотримання стандартів та високої компетенції, причому така компетентність має бути достатньою для отримання доречних коментарів і врахування складності ситуації. Наприклад, при техногенній катастрофі журналісту буде практично неможливо розібратися у загрозах та масштабності події, якщо він не зможе розібратися у факторах ризику, які несе ця катастрофа, у засобах забезпечення та можливих шляхах подолання кризової ситуації саме з огляду на природу катастрофи. Роль журналіста як джерела інформації важко переоцінити, тому ми вкотре наголосимо на відповідальності і безумовному слідуванні правилам підготовки журналістських матеріалів.

Наступною надзвичайно важливою роллю журналіста під час кризових ситуацій є вивчення соціальних настроїв та очікувань населення, що постраждало від катастрофи. Особливу увагу слід приділити життєво важливим потребам, що впливають на виживання та безпеку в цих ситуаціях. Повідомлення про ці аспекти завжди спрямовані на безпосередню допомогу та підтримку. Для журналіста важливо не лише показати переживання та страхи людей, які зазнали втрат чи збитків під час катастрофи, але й звернути увагу на осередки впевненості та ефективності, ступінь та силу підтримки, шляхи розв'язання ситуацій та задоволення нагальних потреб. Ці теми стають визначальним чинником консолідації зусиль під час ліквідації катастрофічних наслідків та визначають найважливіші напрямки допомоги. Типовими прикладами таких повідомлень

може бути інформація про необхідність конкретних груп крові у центрах допомоги, потреба у ліках чи продуктах харчування, шляхи евакуації, зусилля волонтерів та офіційних структур, що надають таку допомогу.

Висвітлення ліквідації наслідків – ще одна важлива складова ролі журналіста у кризових ситуаціях. Для багатьох людей, які залишили свої домівки та звичний спосіб життя, ця інформація є надзвичайно актуальною, тож медіафахівці мають суворо дотримуватися позиції офіційних джерел та висвітлювати ситуацію об'єктивно. Це пов'язано з тим, що в результаті своїх публікацій люди можуть планувати повернення і повинні чітко розуміти умови та можливості життя на територіях, що постраждали від катастрофи, після усунення чинників, що унеможливають перебування на цих територіях. Особливо важливим цей момент є під час соціальних та військових конфліктів, де загальна оцінка ситуації включає не лише рівень забезпечення базових потреб, а й інші виміри безпеки – від комплексного аналізу тенденцій розвитку конфлікту до існування додаткових чинників, що можуть бути важливими, як-от мінна небезпека чи можливість отримання їжі.

Будь-яка публікація про катастрофи, розвиток подій у локації чи усунення наслідків не лишає байдужими не тільки людей, що зазнали лиха, але й широкі соціальні кола як в середині країни, так і за її межами. Моральна підтримка населення і формування сценаріїв розвитку ситуації – це ті додаткові чинники діяльності журналіста, які стверджують гуманізм та визначають можливості для багатьох споживачів контенту. Відзначимо, що вивчення ситуації та деталізація при висвітленні катастроф чи усунення їх наслідків підвищує цінність публікацій, їх значимість для аудиторії, можливі напрямки розвитку ситуації в баченні журналіста, якщо він достатньо компетентний для подання такої інформації і сприймається як достовірне джерело даних – можуть позначитися на активізації соціальних процесів, а отже потребують серйозної уваги до тексту повідомлень.

Формування образу катастрофи для жителів країни/ регіону та світового товариства. У сучасному світі більшість подій та явищ, у тому числі й катастрофи ми сприймаємо і запам'ятовуємо саме у тому вигляді, в якому вони подані медіа. Візуальні матеріали та коментарі, свідчення очевидців та постраждалих – все це стає складниками образу надзвичайної ситуації, якою вона запам'ятається і буде згадуватися впродовж

значного періоду часу. Відтак, роль журналіста полягає у створенні актуального але при цьому і виразного контенту, який відобразатиме всю складність ситуації та даватиме об'єктивне уявлення про сутність та масштаб лиха.

Не зважаючи на прагнення журналіста, поза його бажаннями найбільш виразні кадри та фото стануть предметом поширення в світових медіа, як наслідок – впливатимуть на розуміння ситуації, отже робота медійника на місці катастрофи повинна враховувати і цей аспект, адже ключові меседжі в матеріалах будуть формувати образ катастрофи протягом тривалого часу, будуть доповнюватися чи уточнюватися іншими колегами або й самим журналістом, а з часом, цілком можливо, будуть відзняті й матеріали про відновлення цієї локації після усунення наслідків катастрофи. Тут можемо навести приклад, коли 10 жовтня 2022 року внаслідок ракетного удару поряд з корпусами КНУ імені Тараса Шевченка було пошкоджено і самі корпуси і дорожню розв'язку. Матеріали про відновлення роботи університету та участь благодійників в усуненні наслідків стали предметом публікацій кількох журналістів, а факт відновлення університету – додатковим свідченням стійкості для багатьох людей в Україні. Цікаво, що в цій ситуації дорожня розв'язка була відновлена оперативно (центральный район міста Києва), за ніч, не зважаючи на масштаби руйнувань, що знайшло відображення в медіа України, поряд з цим, в російських пабліках з'явився контекст, що, мовляв, українці можуть за кілька днів усунути наслідки влучання ракети, а росіяни не здатні відремонтувати дороги без усяких влучань. Ця інформація поширилася в соціальних медіа України, і це додало ще більше позитивного контенту та моральної впевненості в стійкості, що не відміняло трагічності ситуації.

Роль журналіста під час кризи полягає не лише в тому, щоб повідомляти про наслідки, а й у тому, щоб координувати суспільні зусилля в процесі ліквідації наслідків стихійного лиха, а також інформувати громадськість про потенційні загострення та контрзаходи. Чудовим прикладом такого підходу є матеріал Бартоша Хохоловського (Wroclaw.pl), написаний під час повені в Польщі у 2024 році.

У своїй публікації автор не лише чітко визначає конкретні способи протидії лиху, а й ефективно використовує соціальний контекст. Він активізує спогади читачів про повінь 1997 року та надає інформацію про безпеку тварин у зоопарку — питання, щодо якого мешканці міста також потребували інформації.

На особливу увагу заслуговує структура матеріалу. Автор використав формат запитань і відповідей, що допомогло стисло та повно відобразити загальну ситуацію та розглянути різні аспекти проблеми в межах одного тексту. Така лаконічність є особливо важливою в часи соціальної тривоги, оскільки вона допомагає людям приймати рішення та діяти.

Джерело: Chochołowski, B. (2024, September 16). *Zagrożenie powodziowe we Wrocławiu: pytania i odpowiedzi* [Загроження повенню у Вроцлаві: питання та відповіді]. Wrocław.pl. <https://www.wroclaw.pl/dla-mieszkanca/zagrozenie-powodziowe-we-wroclawiu-w-pytaniach-i-odpowiedziach>



Наведені приклади та джерела не є вичерпними. Дали у цьому посібнику ми розглянемо інші ситуації та авторів, зокрема деякі з найпопулярніших публікацій про катастрофи та їхні наслідки. Проте важливо підкреслити, що роль журналістів у кризових ситуаціях неможливо переоцінити. Соціальна консолідація та організована реакція громадськості на наслідки надзвичайних ситуацій або їх запобігання значною мірою залежать від роботи медіафахівців.

Усі вищезгадані компоненти значущої ролі журналіста в кризових ситуаціях впливають із функції журналістики об'єктивно відображати соціальну реальність і сприяти соціальним трансформаціям, що підтримують гуманістичні цінності. Публікації журналістів із зон стихійного лиха не можуть обійтися без контенту, що викликає емоції; вони часто стають сенсаційними та набувають широкого розповсюдження — тому відповідальність за точність та об'єктивність інформації, за дотримання етичних приписів і норм є надзвичайно високою.

Медіаплатформи та соціальні мережі стали ключовими для розповсюдження життєво важливої інформації, такої як безпечні маршрути, пункти збору допомоги та контактні дані рятувальників. Це допомогло координувати зусилля волонтерів і спрямовувати ресурси туди, де вони були найбільш потрібні.

Висвітлення людських історій та трагедій, що розгорталися, сприяло швидкій мобілізації міжнародної гуманітарної допомоги. Наприклад, такі організації, як Комітет з надзвичайних ситуацій (DEC), зібрали значні кошти для допомоги постраждалим.

Під час повеней 2021 року в Німеччині, Бельгії та Люксембурзі медіа також продемонстрували свою важливість. Хоча багато людей були застигнуті зненацька, засоби масової інформації активно поширювали інформацію про погодні

попередження. Вони допомагали людям оцінювати ризики та приймати рішення про евакуацію.

Навіть після завершення активної фази повеней медіа продовжували повідомляти про пошкодження інфраструктури (такої як дороги, мости та електромережі). Це допомогло волонтерам і службам надзвичайних ситуацій краще орієнтуватися в ситуації та планувати відновлювальні роботи.

Репортажі про ці повені не лише інформували громадськість про поточну ситуацію, а й висунули питання зміни клімату на перший план. Це привернуло увагу до необхідності вдосконалення систем раннього попередження та адаптації до майбутніх катастроф, що має довгостроковий позитивний ефект.

Ці приклади підкреслюють, що роль журналістів у кризових ситуаціях виходить далеко за межі простого репортерства. Вони стають ключовими координаторами громадських зусиль, мобілізаторами допомоги та вирішальними елементами соціальної відповідальності.

1.4 Інструменти журналістики катастроф (технології та використовувані методи)

Журналістика катастроф – складова частина традиційної журналістики і тому методи та інструменти діяльності журналіста повинні відповідати загальним принципам медіадіяльності, але обов'язково враховувати ті особливості, якими визначається межа об'єктивності та етики.

Можна виділити такі ключові аспекти у висвітленні катастроф, що становлять основну методологію професійної діяльності журналіста:

Підготовка до висвітлення катастрофи складається з кількох елементів, важливість яких важко переоцінити.

1. Інформація про тип катастрофи та необхідні знання. Залежно від характеру надзвичайної ситуації, журналіст повинен мати глибоке розуміння її причин та визначити потенційні загрози – це визначає повноту та об'єктивність його висновків. Наприклад, якщо йдеться про велику пожежу, критично важливим є оновлення знань про місцевість, потенціал поширення вогню (включно з метеорологічними явищами та прогнозами), характер промислової чи технічної інфраструктури у зоні поширення пожежі, оскільки ці фактори можуть створювати додаткову небезпеку. Також буде корисним

аналіз можливостей мінімізації наслідків: хто може брати участь у ліквідації чи обмеженні наслідків природної катастрофи, які структури будуть чи вже залучені, кількість та тип техніки чи інших ресурсів, що можуть бути використані.

2. Діяльність державних штабів чи інших структур, залучених до ліквідації наслідків катастрофи. Журналіст має чітко знати, які джерела можуть надати акредитацію та офіційну інформацію, координувати діяльність із мінімізації наслідків та регламентувати правила й обмеження інформаційної діяльності для конкретної ситуації. Варто зауважити, що такі обмеження можуть стосуватися не так свободи слова, як бути спрямованими на запобігання додатковим втратам чи жертвам серед населення та тих, хто задіяний у ліквідації надзвичайної ситуації.
3. Психологічна готовність. Під час катастрофи журналісти, як правило, отримують значний обсяг інформації про постраждалих, безпосередньо спілкуються з очевидцями чи жертвами, а отже, потребують стійкості та готовності до такої комунікації. Крім того, характер повідомлень залежатиме від журналіста, тож він має також розуміти, що його матеріали можуть підтримати моральну силу аудиторії, чи, навпаки, створити контекст неминучих наслідків, песимізму та зневіри.
4. Професійна готовність. Журналісти повинні подбати про готовність до роботи у складних умовах з перебоями технічних параметрів комунікації, обмеженим доступом до джерел живлення техніки, відсутністю продуктів харчування чи води, медикаментів чи інших засобів мінімізації наслідків катастрофи. До цього вони мають бути готові. Також бажано підготувати жилет чи шолом із чітким написом «ПРЕСА» та вивчити регламент роботи в зоні надзвичайної ситуації. Щодо обладнання та його налаштування, ми підкреслюємо, що журналісту, можливо, доведеться працювати у нічний час, тож йому потрібно подбати, щоб якість фото- та відеоматеріалів була достатньою для публікації у медіа. Не останнє, що буде корисним, – переглянути правила та вимоги щодо поширення інформації про постраждалих від катастрофи, щоб не втручатися у їхнє особисте життя та перебувати у межах професійної етики.

5. Особиста безпека журналіста. Світ, звичайно, заслуговує побачити найсенсаційніші кадри, найжахливіші наслідки та мати можливість підтримати постраждалих. Однак, журналісти повинні розуміти рівень небезпеки та чинники, що загрожують їхньому життю чи здоров'ю, і будувати свою роботу так, щоб максимально ефективно уникнути цих чинників.

Безпосередня робота на місці події передбачає не лише фото- та відеофіксацію, але й ширший контекст інформування, що вимагає додаткових знань та роботи з джерелами. Важливо вміти отримувати інформацію зі штабів ліквідації наслідків; це допоможе дізнаватися про поширення чи зменшення чинників катастрофи, отримати доступ до офіційних джерел інформації для коментарів, використовувати перевірені статистичні дані та реагувати на справді вагомій ситуації та події у локації катастрофи. Поряд із цим, журналісти мають приділяти увагу свідченням постраждалих, а також роботі з волонтерами та іншими організаціями, залученими до мінімізації наслідків.

Також украй важливим є відстеження рівня безпеки для людей у зоні надзвичайної ситуації: чи здійснюється евакуація, чи є пункти надання медичної та психологічної допомоги, чи організовано харчування для постраждалих, де можна отримати питну воду, яка динаміка рівня безпеки у зоні катастрофи та сусідніх локаціях (регіонах), хто та в якому обсязі надає допомогу, а хто вивчає катастрофу по ходу її розвитку, надаючи соціологічну, технічну та технологічну інформацію щодо загрозливих чинників та способів уникнення їхніх наслідків.

Висвітлення мінімізації наслідків та перспектив відновлення як черговий етап роботи є спокійнішим, але потребує оцінки значної кількості джерел та ініціатив, аналітичного підходу до віддзеркалення ситуації та об'єктивних даних. Вирішальне завдання журналіста — проілюструвати відповідність між заявами різних структур та організацій щодо результатів мінімізації наслідків та реальним станом дій у локації надзвичайної ситуації. Увага журналіста має бути сфокусована на чинниках базових потреб для забезпечення життя людей, рівні безпеки та координації відновлювальних заходів, а також на коментарях та перспективах місцевих жителів, які залишилися або повернулися до локації катастрофи після ліквідації найбільш загрозливих наслідків.

На місці події також стають помітними перспективи діяльності різних структур у мінімізації наслідків, наприклад, у

порівнянні конкретних дій та очікувань місцевого населення. Ці питання, як правило, привертають значну увагу та вимагають медіависвітлення, що допомагає координувати зусилля щодо відновлення після катастрофи.

Окремий аспект – порівняння об'єктів чи локацій під час катастрофи та під час процесу ліквідації наслідків. Тут журналіст може використати власні матеріали з місця події чи інші матеріали із зазначенням авторства. Така демонстрація, особливо якщо зміни відчутні, призводить до зростання рівня оптимізму та підтримки.

Під час відновлення після катастрофи можуть виникати гострі проблеми локального характеру, які не мають інституційних рішень. Вони часто є вузькими та дуже специфічними, але не менш болючими. Наприклад, нагальні матеріальні потреби багатодітної родини, що постраждала від катастрофи, яка з якихось причин не отримала чи отримала недостатню підтримку, відсутність питної води у конкретній локації, неможливість для місцевих жителів зігрітися при зміні погоди, відсутність електроенергії, а отже, відсутність зв'язку та інтернету тощо.

1.5 Зображення катастроф: аналіз кейсів Туреччини та Японії

Наведені нижче матеріали пропонують інформацію про трагічні події в Туреччині та Японії. Землетруси, що забрали життя, спустошили поселення та кардинально змінили повсякденне життя на тривалий період, домінували в заголовках як місцевих, так і світових медіа. Журналісти, які висвітлювали ці події, точно передали всю трагедію ситуації та в кожному випадку детально змалювали образ катастрофи та нації, що бореться з її наслідками. Однак навіть побіжний аналіз цих репортажів виявляє певні відмінності в підходах і подачі, які відображають унікальні аспекти культури, менталітету та суспільного ставлення до лиха та його наслідків.

Стаття BBC «Землетрус у Туреччині: супутникові знімки показують масштаби руйнувань» розповідає про наслідки землетрусу 2023 року в Туреччині, використовуючи супутникові знімки «до» та «після» для ілюстрації величезного масштабу руйнувань. Стаття зосереджена на місті Антакья (провінція Хатай) та місті Іслахіє, підкреслюючи катастрофічні пошкодження будівель, громадської інфраструктури та житлових будинків. Візуальні докази з космосу є тверезим нагадуванням про

силу землетрусу та величезне завдання, що стоїть перед відбудовою. У статті повідомляється про велику кількість обвалених будівель та гуманітарну кризу, внаслідок якої сотні тисяч людей залишилися без даху над головою. Те, як автори представили цю делікатну тему, стало яскравим прикладом використання даних і візуальних ефектів для першочергового інформування.

1. Акцент на візуальних доказах: стаття насамперед передає масштаб катастрофи за допомогою супутникових знімків. Цей метод дозволяє громадськості побачити справді жахливу катастрофу в об'єктивному та глобальному масштабі, уникаючи використання жахливих зображень людських страждань. Це ефективний і, ймовірно, етично бездоганний спосіб ілюстрації фізичних наслідків епізоду.

2. Зосередження на фізичному та логістичному впливі: замість того, щоб загрузнути в деталях окремих трагедій, автори Кен Еллінгвуд і Гарретт Теролф проводять нас через обговорення фізичних і логістичних наслідків цього землетрусу. Вони вивчають вплив на цілі райони, дороги та міста. Таким чином увага переміщується з просто емоційної травми на розгляд практичних аспектів порятунку, допомоги та реконструкції.

3. Коментар експерта: стаття пройшла експертну перевірку такими професіоналами, як доктор Віанней Ле Пюіль із французького космічного агентства CNES, який дає наукове уявлення про самі супутникові дані. Це надає історії легітимності та автентичності.

4. Баланс репортажу та людського сприйняття: стаття чітко спирається на дані та візуальні елементи, але не ігнорує людяність за цими цифрами. Вона дає короткі, але гострі описи смертельних втрат — тисячі загиблих і бездомних. Завдяки цьому методу аудиторія отримує уявлення про те, наскільки погані справи, що є менш заплутаним та інтенсивним, ніж прямі описи кривавих подробиць. Підсумовуючи, висвітлення землетрусу каналом BBC стало свідченням відповідальної та ефективної журналістики — використання технологій і даних для інтерпретації втрат величезного масштабу етичним та інформативним способом.

Джерело: BBC News. (2023, February 8). *Turkey earthquake: Satellite pictures show scale of destruction*. <https://www.bbc.com/news/science-environment-64540696>



Стаття «Як допомогти жертвам землетрусу в Туреччині та Сирії» Івана Перейри (ABC News) є прикладом того, як текст інструктує читачів загалом щодо найкращих способів надання допомоги після землетрусу 2023 року. Історія підкреслює триваючу гуманітарну кризу з тисячами жертв і біженців та описує кроки, які вжили кілька благодійних організацій у відповідь. Вона спеціально називає низку основних гравців — серед них ЮНІСЕФ, Міжнародний рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та «Лікарі без кордонів» — пояснюючи, як саме вони відреагували на критичні умови там, а також додає посилання для тих, хто хоче зробити пожертву. Те, як автори висвітлюють тему, є унікальним — це не звичайний новинний репортаж про інцидент, а скоріше дієва інформація для подолання наслідків та допомоги жертвам.

1. Фокус на гуманітарній допомозі: мета полягає в тому, щоб навчити читачів, як вони можуть допомогти. Стаття виходить за рамки висвітлення смертей і руйнувань, щоб надати організований список установ, залучених до надання допомоги.
2. Прямі цитати: у матеріалі використані сильні цитати представників організацій допомоги — Анжели Керні з ЮНІСЕФ та Хав'єра Кастелланоса з МФЧХ і ЧП. Ці цитати пропонують прямий, емпатичний голос з місця подій, що передає паніку, виснажливі умови та особисті виклики, з якими стикаються жертви та рятувальники. Це також дає відчуття безпосередності та реальності.
3. Детальний опис допомоги: автор надає короткий і чіткий опис змісту. Наприклад, згадується, що ЮНІСЕФ забезпечує надзвичайне водопостачання та возз'єднання сімей, а Червоний Півмісяць створює кризові центри та розподіляє матеріали. Такий рівень конкретики дозволяє читачам зрозуміти, на що саме будуть спрямовані їхні пожертви.
4. Посилання на специфічні вразливості: стаття розрізняє ситуації в Туреччині та Сирії, зазначаючи, що в Сирії вони ускладнені десятиліттям війни. Це підгрунття, описане Міжнародним комітетом порятунку, включає інформацію про те, наскільки важливішими є гуманітарні потреби навіть у тому регіоні, який вже зазнав катастрофічних пошкоджень інфраструктури. Ця історія є чистим вираженням журналістики рішень — не просто розповідь читачам про проблему, а запитання про те, що самі

громадяни можуть зробити, щоб допомогти її вирішити.



Джерело: Pereira, I. (2023, February 7). *How to help earthquake victims in Turkey, Syria*. ABC News. <https://abcnews.go.com/US/earthquake-victims-turkey-syria/story?id=96948818>

Стаття CNN «“Битва з часом” за пошук тих, хто вижив після землетрусу, коли Японія скасовує попередження про цунамі, а кількість загиблих зростає» розповідає про безпосередні наслідки землетрусу магнітудою 7,5, який стався на японському півострові Ното 1 січня 2024 року. Текст описує масові руйнування, включаючи обвалені будівлі, пожежі та зсуви ґрунту. У центрі уваги — термінові рятувальні заходи, виклики, з якими стикаються екстрені служби, та зростання кількості загиблих. У статті також згадується про скасування попереджень про цунамі та детально описуються труднощі доступу до постраждалих районів через пошкоджені дороги. Підхід авторів до висвітлення цієї природної катастрофи є чітким прикладом репортажу про кризу в реальному часі з акцентом на вплив на людей, офіційному реагуванні та логістичних викликах.

1. Акцент на людських жертвах та терміновості: у статті використовуються такі фрази, як «“Битва з часом”» та «рятувальники поспішали врятувати мешканців, що опинилися під завалами», щоб передати критичний характер ситуації. Наводяться конкретні цифри, повідомляється, що щонайменше 57 людей загинули, а 15 осіб визнано загиблими в місті Вадзіма. Це зосередження на впливі на людей робить катастрофу безпосередньою та особистою для читача.
2. Висвітлення логістичних та інфраструктурних викликів: значна частина репортажу присвячена труднощам надання допомоги. У статті зазначається, що «зруйнована дорога відрізала доступ» до північної частини півострова, і що 500 людей застрягли в аеропорту Ното. Також згадується, що 45 700 домогосподарств в Ісікаві залишилися без електроенергії, а лікарі не змогли доїхати до роботи через пошкоджені дороги. Така увага до деталей підкреслює складну, багатогранну природу реагування на катастрофи.
3. Використання офіційних та експертних коментарів: автори включають прямі цитати прем'єр-міністра Японії Фуміо Кісіді, який наголошує на терміново-

сті рятувальних робіт, та сейсмолога Сьюзан Хаф, яка попереджає про триваючу загрозу афтершоків. Це надає читачеві авторитетну інформацію та контекст.

4. Порівняння з попередніми катастрофами: стаття розміщує нинішній землетрус в історичному контексті, порівнюючи його із землетрусом магнітудою 9,0 2011 року. Зазначається, що хоча нинішні пошкодження «далекі від рівнів руйнувань, спричинених землетрусом 2011 року», вони залишаються значною і серйозною подією. Це порівняння допомагає читачам зрозуміти масштаб поточної катастрофи, не применшуючи її тяжкості. Стаття CNN слугує вагомим прикладом того, як медіапрофесіонали висвітлюють триваючу кризу, поєднуючи критичну статистику, офіційні заяви та людські історії для створення всебічного та вражаючого репортажу.

Джерело: CNN. (2024, January 2). *'Battle against time' to find quake survivors as Japan lifts tsunami warnings and death toll rises.* <https://edition.cnn.com/2024/01/02/asia/japan-earthquake-tsunami-warnings-tuesday-intl-hnk>



Стаття CBSNews «Сильний землетрус стався на південному заході Японії, спровокувавши тимчасові попередження про цунамі» розповідає про землетрус магнітудою 6,6, що стався на південному заході Японії. Матеріал зосереджений на безпосередніх наслідках, включаючи тимчасове попередження про цунамі, видане Метеорологічним агентством Японії (JMA), яке згодом було скасовано. У статті підкреслюється, що повідомлялося про мінімальні пошкодження, одну незначну травму та тимчасове порушення руху поїздів. Також згадується, що на сусідніх атомних станціях проблем не виявлено. Репортаж створює ширший контекст, посилаючись на розташування Японії в «Вогняному кільці» та минулі, більш катастрофічні землетруси, такі як землетрус у розломі Нанкай 1946 року та руйнівна подія 2011 року. Журналістський підхід у цій статті є яскравим прикладом відповідального репортажу, заснованого на фактах, під час потенційної кризи, де пріоритет віддається громадській безпеці та перевіреним інформації, а не сенсаційності.

1. Пріоритет офіційної інформації: стаття постійно посилається на офіційні джерела, такі як JMA, Геологічна служба США (USGS) та телеканал NHK. Це демонструє відданість наданню точної, перевіреної

інформації громадськості, що особливо важливо під час ситуації, яка швидко розвивається. У статті також зазначається власна ревізія магнітуди землетрусу агентством JMA, що демонструє прозорість як агентства, так і видання.

2. Фокус на застережних заходах та безпеці: репортаж акцентує увагу на вжитих заходах безпеки, таких як тимчасові накази про евакуацію та повідомлення JMA в соціальних мережах із закликом до людей триматися подалі від прибережних районів. Це виконує чітку суспільно корисну функцію, посилюючи протоколи безпеки для населення, звиклого до землетрусів.
3. Контекстуалізація події: стаття ефективно розміщує землетрус 2025 року в ширшому контексті сейсмічної історії Японії. Згадуючи минулі, більш руйнівні землетруси, такі як катастрофа на Фукусімі 2011 року та землетрус у розломі Нанкай 1946 року, вона допомагає читачам зрозуміти потенційні ризики без створення зайвої тривоги. Ця контекстуалізація також опосередковано пояснює, чому влада та громадськість реагують з такою обережністю.
4. Спокійний та несенсаційний тон: на відміну від репортажів про велику катастрофу, тон статті залишається спокійним та об'єктивним. Повідомляється, що «не було негайних повідомлень про пошкодження» і що електропостачання продовжувало працювати. Такий виважений підхід дозволяє уникнути паніки та натомість пропонує заспокійливу, обґрунтовану перспективу, що є ключовим етичним аспектом у журналістиці катастроф. Репортаж слугує освітнім інструментом для громадськості щодо того, як реагувати на сейсмічні події, водночас демонструючи критичну роль медіа в розповсюдженні офіційної, рятівної інформації.



Джерело: CBS/AP. (2025, January 13). *Strong earthquake hits southwestern Japan, triggering temporary tsunami alerts*. CBS News. <https://www.cbsnews.com/news/japan-earthquake-tsunami-advisory-jan-13-2025/>

Специфіка висвітлення землетрусів

Будь ласка, проаналізуйте надані матеріали та сформулюйте образ катастрофи окремо для кожної країни.

Спробуйте передбачити, чому відкритіша описова модель використовується у висвітленні катастрофи в Туреччині, де представлені конкретні особи, підкреслюються зусилля організацій та служб, і встановлюється довгострокова модель реагування, включаючи період відновлення після катастрофи. Навпаки, репортажі про катастрофу в Японії та її наслідки демонструють більш закриту модель, представляючи загальну інформацію про кількість постраждалих та руйнування, узагальнюючи технічні дані про інтенсивність та частоту поштовхів, а також згадуючи додаткові небезпечні фактори, такі як цунами.

Сформулюйте власні висновки про необхідність підготовки матеріалів на основі цього досвіду. Передбачте реакцію на такі матеріали, враховуючи менталітет постраждалого населення та залучення міжнародної підтримки і допомоги. Охарактеризуйте роль журналістів у висвітленні цих подій, можливо, у вигляді алгоритму або описової розповіді. Оцініть ефективність їхньої роботи з позиції того, хто відстежує ситуацію, і зробіть висновки щодо власних підходів до публікацій про кризові ситуації на основі цього досвіду.

Особливу увагу слід приділити масштабам катастрофи, зокрема для надзвичайних ситуацій, які мають або можуть перерости в глобальні наслідки. Події, такі як пандемії (включаючи COVID-19, MERS та SARS), лісові пожежі, або ядерні та хімічні атаки — які несуть багатокomпонентні загрози, що можуть поширюватися далеко за межі безпосередньої зони лиха — вимагають високого ступеня швидкості та об'єктивності у їх висвітленні. Це особливо стосується прогнозів та висновків експертів, науковців, спеціалістів та представників місцевих і регіональних команд реагування на катастрофи.

Глобальні катастрофи є унікальними, оскільки, крім прямої шкоди та наслідків, вони можуть спровокувати інші результати, такі як соціальні лиха, і вплинути на розвиток цілих багатонаціональних регіонів. Соціальні конфлікти, включаючи військові дії, також підпадають під цю категорію. Окрім прямих наслідків, вони можуть спричинити міграційні хвилі різної інтенсивності, змінити економічні та соціальні парадигми та створити низку гострих локальних проблем. Роль журналістики у висвітленні цих катастроф глобального масштабу набуває особливого значення і, як наслідок, підвищує вимоги до професійної компетентності та майстерності. Без глибокого розуміння унікальних особливостей та вимог до висвітлення

таких лих — і без спеціальної підготовки та знання професії, як викладено в цьому посібнику — журналіст може бути неефективним. Його професійні помилки можуть коштувати дуже дорого для мільйонів людей.

1.6 Висновки та рекомендації для журналіста

Ключовими порадами щодо інформації, викладеної вище можемо визначити такі:

Журналістика катастроф – особливий розділ традиційної журналістики, який потребує від журналіста спеціальних знань та вмій, психологічної готовності та стійкості, здатності виконувати свою роботу під тиском значної кількості складних і важких чинників (від співчуття і співпереживання до жертв до підтримки достатнього рівня власної безпеки в зоні лиха), тому журналіст повинен бути достатньо підготовленим, а якщо має намір спеціалізуватися на проблематиці катастроф – то й достатньо обізнаним щодо географії та типології катастроф, дії чинників ураження для різних типів катастроф, законодавства, що регулює ситуацію в зоні катастрофи в конкретних країнах та інших не менш важливих особливостей.

Етика в системі журналістики катастроф – один з найважливіших, поряд з безпекою журналіста, складників діяльності, ці знання потребують актуалізації та поновлення, вивчення прецедентів та уникнення ситуацій, які становитимуть додаткову загрозу для постраждалих.

Діяльність в локації надзвичайної події потребує технічної та технологічної готовності журналіста, забезпечення автономності на досить тривалий час, здатності готувати матеріал в особливих умовах. Ця особливість ставить високі вимоги до техніки та технологічних компетентностей журналіста.

У будь-яких складних ситуаціях журналіст повинен пам'ятати, що він є джерелом інформації для тисяч людей у зоні надзвичайної події та ще більшої кількості – за її межами, тому важливими є не тільки факти та свідчення, але й оцінка ситуації, зокрема ключових потреб постраждалих, оцінка дії небезпечних чинників, стиль і виклад матеріалу, використання надійних джерел та перевірених експертів у власних матеріалах.

Роль журналіста у висвітленні катастроф є багатofункціональною і може бути описана як динамічний алгоритм:

1. Швидке Реагування та Верифікація (Fast Verification):

- Негайне встановлення зв'язку з офіційними джерелами (уряд, сейсмологи, служби порятунку).
- Пріоритет точність над швидкістю («Speed versus accuracy») – завжди на користь точності).
- Надання життєво важливої інформації (маршрути евакуації, місця збору, попередження про цунамі/афтершоки).

2. Контекстуалізація та Гуманізм (Contextualization & Humanity):

- Етична візуалізація: Використання даних (спутникові знімки), а не графічних зображень людських страждань.
- Врахування культурного контексту: В Японії — повага до стриманості та фокус на системі; в Туреччині — відкрите висвітлення потреб для мобілізації.
- Надання «людського обличчя»: Не сенсаціоналізація травми, а висвітлення стійкості, потреб та зусиль (як у кейсі з талідомідом, згаданому у попередньому розділі).

3. Журналістика Рішень та Підвітність (Solutions & Accountability):

- Координаційна роль: Інформування про те, як і куди можна надати допомогу (ABC News).
- Виявлення логістичних проблем: Висвітлення перешкод у допомозі (зруйновані дороги у Японії) для стимулювання їхнього вирішення.
- Створення довгострокового нарративу: Зберігати увагу до проблеми після активної фази, включаючи питання відновлення, підвітності влади та превентивних заходів (зміна клімату, покращення систем раннього попередження).

Оцінка Ефективності та Власні Висновки

Ефективність роботи журналістів у цих кейсах висока, але досягнута різними методами:

- Туреччина: Ефективність полягає у мобілізації міжнародної та громадянської допомоги і виконанні ролі соціального контролю (через висвітлення потреб, що свідчить про прогалини в системі).

- Японія: Ефективність у запобіганні паніці, швидкому донесенні офіційних інструкцій і підтримці організованого реагування суспільства, що звикло до катастроф.

Висновок для власних публікацій: Журналіст повинен адаптувати свій підхід до менталітету, рівня інституційної довіри та нагальних потреб постраждалого суспільства. Основні правила незмінні: «Не нашкодь і допоможи!», точність і повага до гідності.

Висвітлення Глобальних Катастроф (Пандемії, Війни, Екологічні Катастрофи)

Висвітлення катастроф глобального масштабу (пандемії, військові дії, ядерні чи хімічні загрози) вимагає найвищого рівня професійної компетентності через їхню багатокомпонентність та здатність викликати вторинні соціальні катастрофи (міграція, економічний колапс).

Вимоги до Журналістики в Умовах Глобальної Катастрофи

1. Багатокомпонентна Точність: Необхідно володіти знаннями, що виходять за рамки звичайного репортажу:

- Експертні Прогнози: Обов'язкове залучення та об'єктивна оцінка висновків вчених, екологів, військових аналітиків, епідеміологів.
- Висвітлення Вторинних Наслідків: Репортажі мають охоплювати не лише прямі руйнування (наприклад, пожежі), а й наслідки для економічних парадигм, міграційних процесів та соціальних конфліктів.

2. Швидкість та Об'єктивність у Прогнозах: Під час пандемії (COVID-19, SARS) чи військових дій, швидкість інформування про загрозу (шляхи передачі вірусу, зони бойових дій) має вирішальне значення, але повинна базуватися виключно на верифікованих наукових/офіційних даних.

3. Запобігання Паніці та Дезінформації: В умовах багатокомпонентних загроз, що поширюються швидко (як-от ядерна чи хімічна загроза), журналіст є ключовим фільтром

дезінформації. Будь-яка неточність може спровокувати паніку, некеровану міграцію чи соціальну дезінтеграцію. Це вимагає спеціалізованої підготовки щодо механізмів поширення та протидії дезінформації.

4. Етична Відповідальність Глобального Масштабу: Помилка журналіста під час висвітлення глобальної катастрофи може мати найвищу ціну для мільйонів людей. Журналіст має усвідомлювати, що його матеріал формує не лише місцевий, але й міжнародний образ кризи, впливаючи на рішення щодо гуманітарної допомоги та політичного втручання.



2

Підготовка до Висвітлення Катастроф





Підготовка до Висвітлення Катастроф

Вступ

Цей розділ має на меті підготувати журналістів до висвітлення надзвичайних ситуацій. Він міститиме рекомендації, які ми, автори цього посібника, вважаємо життєво необхідними. На початку цієї розмови потрібне важливе застереження: журналістика катастроф — це окремий та спеціалізований вид професійної діяльності. Тому, спеціалізуючись у цій сфері, потрібно проводити кропітку та систематичну роботу з вивчення специфіки регіонів вашої країни, історії надзвичайних ситуацій та їхньої потенційної повторюваності, а також засобів, що допомагають мінімізувати наслідки потенційних загроз, — від дій місцевих громад до загальнодержавних заходів безпеки.

Не менш важливими є фахова підготовка та зосередженість, технічні та технологічні компетенції, психологічна та фізична стійкість. Перебування у зоні катастрофи саме по собі є складним періодом життя, а здатність ефективно працювати там вимагає додаткових зусиль.

Ми також звертаємо увагу на необхідність вивчення правових аспектів діяльності журналіста у зоні катастрофи, зокрема тих, які визначені національним законодавством. Актуальні знання про структуру реагування країни на надзвичайні ситуації є критично важливими, особливо про те, які установи мають першими реагувати на різні типи кризових ситуацій, їхні офіційні канали комунікації, спікерів та іншу інформацію, необхідну для об'єктивного висвітлення катастрофи.

2.1 Розробка плану дій

Важливо зауважити, що ідеальний сценарій розробки плану дій полягає в роботі над ним задовго до виникнення надзвичайної ситуації, а не в момент її настання. Ймовірно, доцільно розглянути два типи плану: стратегічний план, що широко окреслює можливі ситуації, та тактичний план, що є моделлю реагування на надзвичайну ситуацію. Тактичний план повинен мати варіації залежно від типу катастрофи чи кризи, що сталася, оскільки кожен тип диктує власну специфіку реагування та безпосередніх дій.

Для обох планів буде корисним мати важливі елементи, як-от ідентифікатор вашого медіа (позначка «ПРЕСА» чи

відповідні написи, які можна прикріпити до одягу та рюкзака), а також спорядження, спрямоване на вашу особисту безпеку та можливість роботи (аптечка, вода, висококалорійна їжа та мобільне обладнання для зйомки).

Розробка Стратегічного Плану

Цей етап стратегічного плану є ключовим для розуміння потенційних викликів та підготовки до них. Насамперед, це стосується природних катастроф та стихійних лих у місцях із нестабільними природними умовами. До такого типу катастроф належать землетруси, повені, снігові лавини, сезонна активність природних чинників, як-от міграція сарани чи інших комах, а також пожежі, включно з пожежами природного походження. Журналіст повинен не лише збирати інформацію про тип та особливості природних катастроф, що траплялися раніше, а й вивчати дії адміністрації регіону чи країни, заходи безпеки та функціональні параметри діяльності відповідних національних структур, включно з контактними даними прес-служб чи відділів комунікації таких структур.

Після надзвичайних ситуацій інформаційний простір постраждалої країни чи регіону містить значний обсяг аналітики та прогнозів, повідомлень про превентивні заходи та оцінок ефективності роботи служб із мінімізації наслідків. Усе це має бути вивчено та узагальнено у зручному для використання форматі. Тут доречно говорити про формування для стратегічного плану переліку експертів, яких можна залучати до висвітлення надзвичайних ситуацій. До таких експертів належать не лише представники відповідних служб, а й науковці, служби моніторингу, громадські активісти, досвідчені журналісти тощо.

Особливу увагу на цьому етапі варто приділити вивченню технологічних чи промислових характеристик регіону — виробництва з небезпечними речовинами, ядерна енергетика, механізми контролю за якістю безпеки на таких виробництвах та їхня вразливість до зовнішніх факторів, як-от пожежі. Пандемія COVID-19 продемонструвала необхідність врахування потенціалу поширення епідеміологічних загроз, особливо у місцях щільного проживання населення.

Катастрофи соціального, включно з військовим, характеру потребують дещо іншого підходу, оскільки такі конфліктні ситуації мають латентний та явний періоди розвитку. Тому

готовність до таких ситуацій передбачає вивчення векторів соціальної напруги в регіоні чи локації, врахування повідомлень аналітиків та експертів про нарощування кількості військ (як у ситуації з Україною у 2022 році) чи загострення напруги внаслідок сутичок та конфліктів між політичними опонентами, представниками національних меншин тощо.

Вивчення Структури Протидії Катастрофам

Цей елемент стратегічного плану спрямовує наш інтерес до системи запобігання катастрофам та протидії їм, прийнятої у конкретній країні чи визначеної угодами між кількома державами. Журналісти повинні насамперед зосередитися на профільних структурах, і ми б радили підходити до цього з огляду на типологію катастроф. Специфіка такого планування передбачає встановлення оперативних траєкторій роботи відділів комунікації профільних служб, формування переліку спікерів та потенційних експертів із числа керівництва чи публічних представників окремих відомств. Тут також важливо не забувати про медичні структури, оскільки, на жаль, надзвичайні ситуації рідко відбуваються без постраждалих. До цього розділу плану буде корисним додати інформацію про волонтерські організації та ініціативи у країні, оскільки вони завжди залучені до мінімізації наслідків і також мають спікерів та експертів, що можуть слугувати джерелами інформації. Не менш важливим є дізнатися про міжнародні організації та фонди, що надають підтримку під час катастроф.

Вивчення Законодавства про Діяльність Медіа в Надзвичайних Ситуаціях

Будь-які потенційні надзвичайні ситуації завжди запускають певні протоколи дій у таких кризах. Ці протоколи формалізовані на рівні нормативних актів і є обов'язковими для служб та інституцій країни. У складних випадках може бути оголошено надзвичайний чи військовий стан, і такий стан може охоплювати конкретну частину країни або поширюватися на всю територію. Запровадження таких станів створює окремий правовий режим на території та вводить додаткові обмеження та процедури, включно для діяльності медіа.

Стратегічно важливим є розуміти та знати не лише про ці обмеження, а й про право та можливості набуття офіційного

статусу (акредитації) для висвітлення події. Як правило, у цьому може допомогти редакція, але після катастрофи знання та компетентність журналіста, наявність необхідних контактів та підтверджений досвід (наприклад, сертифікат про проходження навчання з тактичної медицини) можуть стати чинниками успіху, які працюють на вашу користь.

Узагальнення Даних

Узагальнення даних – це не останній, але важливий елемент стратегічного плану. Ми рекомендуємо підготувати пам'ятку та інші матеріали з деталізованими даними, бажано не лише в електронному форматі, щоб їх можна було використати в умовах відсутності зв'язку чи електроенергії. Якщо журналіст вирушає до локації катастрофи, то певні речі, як-от детальна мапа місцевості та контакти місцевих активістів та офіційних служб, точно не будуть зайвими. Саме завдяки таким контактам можна оперативно перевіряти достовірність інформації, визначати масштаби подій та дізнаватися про ймовірні загрози.

Розробка Тактичного Плану

Планування поїздки до зони катастрофи. У цій ситуації надзвичайно корисною може бути пам'ятка, в якій деталізовані необхідні речі, як-от:

- Необхідні документи, включно з дозволами.
- Засоби захисту та безпеки, як-от ідентифікатори «ПРЕСА», що кріпляться до одягу та рюкзака.
- Мінімальний, але достатній запас ліків, води та висококалорійної їжі.
- Обладнання та спорядження.
- Інформація про регіон та його специфічні характеристики.

2.2 Збір інформації про різні типи надзвичайних ситуацій

Першою чергою варто описати те інформаційне поле, яке виникає унаслідок надзвичайної події чи катастрофи. Безпосередні учасники подій публікують масу матеріалів та інформації у соціальних медіа та мережах, які є свідченнями катастрофи. Власне, ці повідомлення завжди передують офіційним матеріалам і становлять безумовну цінність і для хронології подій, і для активізації відповідних служб. У цьому

масиви інформації не завжди точно і повно відображається масштаб події та можливі наслідки, тому використання такої інформації передбачає безумовно перевірку. Особливо суттєвими стають вимоги перевірки інформації при соціальних та воєнних конфліктах, коли оперативна інформація може бути наслідком страху, тривожності, поширюються чутки і неперевірені прогнози, іноді – спеціально підготовлена дезінформація, яка впливає на настрої населення та реакції людей.

Не можна відкидати таку інформацію повністю, але так само не варто довіряти їй на сто відсотків. Упередження та страхи приводять в першу чергу до деформацій масштабу події, її значимості, причому не тільки в бік збільшення наслідків, адже очевидці можуть свідчити тільки про невеликий сегмент події, доступний саме їм.

При плануванні власної роботи журналіст повинен враховувати особливість чи тип надзвичайної ситуації та відстежувати зміни, які є загрозливими чи небезпечними саме для цього типу катастрофи.

У ситуація стихійних лих важливими є такі чинники: масштаб події, можливе поширення стихії на сусідні локації і швидкість такого поширення. Тут журналіст повинен використовувати не тільки свідчення офіційних джерел чи очевидців, але й дані незалежних досліджень та технологічні дані – можливо інформацію зі супутників чи інших відкритих джерел, яка доповнює основне повідомлення. Особливої уваги потребують об'єкти, що знаходяться у зоні стихійного лиха і можуть створити додаткові небезпечні чинники, наприклад, автозаправка в зоні пожежі. Знання про такі об'єкти чи ситуації дозволить вчасно і ефективно працювати в зоні стихійного лиха та вповні відображати зусилля людей, що борються з його наслідками. Як приклад, можемо навести ситуацію з повенями в Польщі у 2024 році, коли з'явилися численні публікації про укріплення набережних, що дозволило залучити чимало волонтерів для цієї діяльності.

Техногенні катастрофи, що супроводжуються чи можуть супроводжуватися викидами небезпечних речовин чи біологічного матеріалу, що загрожує епідеміями, вимагають особливого ставлення до безпеки журналіста, а також достатнього рівня знань про природу загроз та можливості мінімізації їхніх наслідків.

Катастрофи внаслідок пожеж також мають свої особливості; вони можуть бути природного чи техногенного походження, або розглядатися як окремий небезпечний чинник у катастрофах. Пожежі загрожують виділенням токсичних речовин, швидким поширенням цих речовин та значним зниженням якості повітря, що є проблемою для багатьох людей. Під час пожеж доцільно спиратися на офіційні дані моніторингу якості повітря, що вказують на об'єктивні показники, та використовувати поради експертів та фахівців щодо симптоматики та полегшення станів під час задимлення. Загалом, журналіст має планувати співпрацю, принаймні, щодо отримання інформації від медичних фахівців, та суворо дотримуватися рекомендацій та інструкцій під час підготовки матеріалів. Як приклад, можна навести ситуацію російсько-української війни, коли внаслідок поширення прогнозів про можливість застосування тактичної ядерної зброї та відповідних коментарів у соціальних медіа, з аптек практично зникли йодні препарати. Це викликало необхідність проведення інформаційної кампанії щодо недопустимості застосування цих препаратів для профілактики чи «про всяк випадок».

Катастрофи соціального чи військового характеру передбачають дещо іншу модель збору даних. Важливо бачити та відстежувати ключові загрози, типи та особливості використання зброї, можливості захисту від них (наприклад, балістична ракета долає відстань за лічені хвилини, які крилата ракета пролітає за десятки хвилин, отже, шанси дістатися до укриття різняться, і актуальність повідомлень про характер загрози зростає). Журналіст також має детально розуміти соціальні портрети учасників конфлікту, їхню мотивацію та настанови, щоб зібрати матеріал, достатній для об'єктивного висвітлення події.

Цей короткий огляд рекомендацій щодо збору інформації не є вичерпним. Журналісти у зоні надзвичайної ситуації розробляють власні моделі та пріоритети отримання інформації. Ми зауважуємо, що ці моделі повинні безумовно враховувати тип катастрофи, офіційні джерела та об'єктивні дані щодо її перебігу. Вони мають залучати експертів, що володіють достатнім рівнем компетентності та представляють різні напрямки мінімізації наслідків катастрофи (від адміністративних зусиль із забезпечення евакуації до надання медичної чи психологічної допомоги).

2.3 Співпраця з іншими службами в зонах катастроф

Катастрофа змушує сотні чи навіть тисячі людей зосередитися на наданні допомоги та підтримки. Їхня діяльність координується спеціально створеними штабами, і висвітлення цих дій є ключовою складовою роботи журналіста. Важливо пам'ятати: хоча соціальні медіа надають інформацію набагато швидше, необхідно верифікувати та перехресно перевіряти дані з офіційними джерелами перед публікацією, або принаймні вказувати на відсутність коментарів чи висновків від таких джерел щодо ситуації, яка обговорюється онлайн.

1. Аварійно-Рятувальні Структури (Рятувальники, Пожежники, тощо)

Співпраця з цими структурами спрямована на отримання первинної та узагальненої інформації, визначення масштабу катастрофи, загроз та шляхів їх уникнення. Інформація від них, як правило, ретельно верифікована перед оприлюдненням, часто містить посилання на професійних експертів та наукові джерела, і користується високим рівнем суспільної довіри. Журналіст отримує від них офіційну картину події.

2. Поліція та Інші Структури Внутрішньої Безпеки

Ці фахівці часто першими стикаються з небезпекою і координують дії з мінімізації наслідків чи евакуації на місці. Їхні рекомендації та накази сприймаються як даність через суспільну довіру та повноваження.

Застереження: У соціальних конфліктах роль цих структур може бути неоднозначною. Тут журналіст має зважувати поточну соціальну роль цих служб та прагнути неупередженості при висвітленні подій, пам'ятаючи, що їхні представники можуть бути залучені з обох сторін конфлікту.

3. Військові

Залучення військових підрозділів до зони надзвичайної ситуації свідчить, що влада не справляється із ситуацією іншими, звичними засобами. У таких випадках діяльність військових підпорядкована штабам ліквідації наслідків.

У зонах військових конфліктів ситуація інша:

- Військові діють як суб'єкти інформаційної діяльності.
- Комунікація будується через прес-офіцерів, які організують роботу журналістів (інтерв'ю, зйомки на лінії фронту, отримання інформації про хід бойових дій).

4. Медичні Служби

На місці катастрофи медики можуть надати інформацію про типові травми, засоби протидії чи полегшення симптомів, потребу в медичних засобах та загальний стан постраждалих. Проте, для узагальненого розуміння ситуації та повної картини краще звертатися до комунікаційних відділів медичних установ чи міністерств. Важливо: не варто очікувати детальних діагнозів, але можна отримати інформацію про наявність поточної загрози життю чи здоров'ю.

5. Комунальні та Інші Служби (Управління мережами)

Ці служби критично важливі для запобігання додатковим небезпекам (аварії електро-, газових, водопровідних мереж) та швидкого відновлення життєзабезпечення. Висвітлення їхньої роботи підкреслює логістичні зусилля та перспективи повернення до нормального життя.

6. Волонтерські організації

Волонтери є важливим джерелом інформації про конкретні, нагальні потреби та активність місцевих жителів. Вони часто виступають як центр залучення громади до боротьби з наслідками та мають спікерів, що можуть надати емоційні, орієнтовані на допомогу історії.

2.4 Забезпечення безпеки журналіста

Пріоритезація власної безпеки — це критичний крок. Дослідження показують, що лише 17.6% журналістів ставлять свою безпеку на перше місце, тоді як 80.9% визнають необхідність знань з першої допомоги перед роботою в зоні лиха.

Організаційні та Безпекові Виміри

1. Дотримання Правил Поведінки: Акредитація зобов'язує дотримання правил. Вони регулюють:
 - Тривалість перебування та правила пересування.
 - Маркування транспорту, одягу та обладнання («PRESS»).
 - Уникнення небезпечних факторів та речовин.
 - Медична профілактика та наявність аптечки.
 - Ескорт або постійний зв'язок із координаційним штабом.
2. Загальна Готовність: Важливий стан здоров'я (відсутність обмежень) та здатність до автономного перебування протягом тривалого часу в умовах обмеженого комфорту (їжа, вода, відпочинок). Потрібна психологічна стійкість до високого емоційного напруження.
3. Безпека Обладнання: Захист техніки від води, температури, блискавок (для природних катастроф). Наявність мінімального комплекту виживання та засобів для інформування рятувальників про проблеми.
4. Специфіка Техногенних Катастроф: Особливий захист від основних шкідливих факторів (хімічних, біологічних). Необхідно суворо дотримуватися медичних рекомендацій та постійно контролювати свій стан.
5. Військові та Соціальні Конфлікти:
 - Ідентифікація: Чітке позначення «ПРЕСА» для захисту, але усвідомлення, що це може становити додаткову загрозу, якщо одна зі сторін порушує правила ведення війни.
 - Захисне Спорядження: Шолом, бронезилет та супровід відповідального прес-офіцера.
 - Безпека Даних: Видалення зайвої інформації з пристроїв (телефонів, ноутбуків) перед виїздом, оскільки навіть лайки в соціальних мережах можуть бути використані сторонами конфлікту проти журналіста.

Вище ми визначили окремі моменти у структурі стратегічного та тактичного планування, тут – зосередимося на організаційних та безпекових вимірах різних типів катастроф.

Журналіст не може нехтувати правилами поведінки в зоні катастрофи, принаймні, надана акредитація свідчить, що від нього очікують саме такої поведінки. Правила і приписи, розроблені для учасників ліквідації катастроф чітко регламентують чимало чинників, у залежності від того, якою є загроза. Кілька типових загальних правил, на які варто зважати, включають такі аспекти: терміни перебування на місці події; правила пересування та маркування транспортних засобів і одягу та спорядження; поведінка під час роботи, зокрема уникнення небезпечних чинників та речовин; медична профілактика (за потреби) та оснащення (перелік засобів в аптечці); використання засобів захисту у визначених локаціях; супровід чи постійний зв'язок з координаційним штабом. Цей далеко не повний перелік показує, що правила перебування на місці події становлять складну, але важливу систему, мета якої зберегти життя та здоров'я журналіста.

До загальних чинників також варто віднести стан здоров'я журналіста, адже окремі фактори ураження можуть більшою мірою позначатися на можливості активної діяльності. Тому відрядження до місця надзвичайної події можливе тільки тоді, коли такі обмеження відсутні. Те ж саме стосується можливості автономного перебування тривалий час на місці події, у ситуації відсутності комфорту та обмеження базових людських потреб (їжа, вода, відпочинок). Варто до цього додати високий рівень емоційного напруження, який часто спостерігається під час висвітлення надзвичайних подій.

Під час катастроф стихійного характеру, журналісту варто потурбуватися не лише про свою безпеку, але й про збереження техніки, без якої матеріалів не опублікуєш (захист від води, температури, уражень блискавкою тощо). Також варто мати медичні засоби та мінімальний набір для виживання (вода, їжа) на випадок гострих ситуацій. Не менш важливо мати засоби інформування про проблеми рятувальників, якщо ситуація складеться дуже гостро. Під час техногенних катастроф додатково необхідно подбати про захист від основних факторів ураження, при цьому варто користуватися рекомендаціями медиків та послідовно відстежувати свій стан.

У ситуаціях воєнних або соціальних конфліктів журналіст має позначити належність до професії, щоб уберегтися від наслідків протистояння. З іншого боку, якщо одна зі сторін конфлікту порушує правила ведення війни чи має інші мотиви – напис «PRESS» може нести додаткові загрози, кількість

журналістів, які гинуть у конфліктах є сумним підтвердженням цього факту. Також, не можна нехтувати засобами захисту – шолом, бронжилет – та супроводом відповідального офіцера чи представника відділу комунікації військового підрозділу. Як правило, присутність медіа та висвітлення інформації про конфлікт – важливі для всіх його учасників, тому журналіст отримує належний супровід. Під час роботи в ситуації воєнних конфліктів варто подбати про безпеку даних та видалити всю зайву інформацію із телефону і ноутбуку, з якими плануєте працювати на місці. Будь-які дані, навіть лайки у соціальних мережах, можуть стати додатковою підставою для обмежень та упереджень з боку сторін конфлікту.

У підсумку маємо ще окреслити потребу в надійному транспорті, який може допомогти врятувати життя чи покинути зону ураження під час техногенної або природньої катастрофи, принаймні такі можливості потрібно вивчати та зосереджуватися на них.

2.5 Планування реагування на катастрофи: роль журналіста

Процедури реагування на катастрофи передбачені законодавством та визначають дії різних структур і служб у кризових ситуаціях. Ці плани носять системний характер та спрямовуються на зменшення наслідків чи уникнення їх у якомога більш ефективний спосіб. Однак, кожна надзвичайна ситуація створює виклики та загрози, які виходять далеко за межі розроблених планів, а усунення наслідків катастроф теж не завжди може бути найбільш ефективним з огляду на людський фактор або ж появу нових, не передбачуваних загроз. Журналіст значною мірою може впливати на оптимізацію таких заходів, причому на різних етапах кризової ситуації.

Передусім варто говорити про увагу до місцевої інформації та її об'єктивну оцінку для тих локацій або ж регіонів, де є загроза катастроф. Така інформація може поширюватися в соціальних мережах, місцевих медіа ресурсах або навіть у офіційних повідомленнях місцевих гілок влади. Як правило йдеться про ситуації що можуть спричинити катастрофу – наднормова доза опадів, підняття рівня води в річках, загроза загоряння сухої трави чи торф'яників – все це ті прецеденти, які свідчать про можливість виникнення надзвичайної ситуації. Як правило, на місцях такі ситуації як мінімум відстежуються, або

ж владні структури використовують заходи для унеможливлення погіршення ситуації.

Журналісти можуть суттєво впливати на оптимізацію заходів із реагування на катастрофи, виходячи за рамки лише висвітлення подій, що вже відбулися.

1. Прогнозування та Запобігання

- Фокус на Місцевих Індикаторах: Об'єктивна оцінка місцевої інформації про прецеденти, що можуть призвести до катастрофи (надмірні опади, підвищення рівня річок, загроза пожеж). Це допомагає привернути суспільну увагу та спонукати владу до превентивних заходів.
- Відстеження Конфліктів: Увага до ескалації соціальних чи військових конфліктів може пом'якшити їхні наслідки та попередити населення про потенційні загрози (наприклад, актуальність повідомлень про балістичні чи крилаті ракети).

2. Висвітлення Подій у Режимі Кризи

- Баланс Інформації: Офіційна інформація (масштаб, втрати) повинна балансуватися з ілюстративним контентом від очевидців та інформацією про конкретні потреби (життєво важливі деталі, що стосуються гуманітарних потреб).
- Підтримка та Героїзм: Висвітлення дій рятувальників, медиків та волонтерів, які часто не потрапляють до офіційних звітів. Це допомагає створити позитивний соціальний контекст, знизити рівень відчаю та підтримати надію серед постраждалих.

3. Увага до Деталей та Довгостроковий Наратив

Важливо приділяти увагу деталям, які слугують прикладами, попередженнями чи підтвердженнями. Хоча офіційна інформація інтенсифікує потік новин, поза увагою часто залишаються важливі обставини та історії:

- Свідчення очевидців: Історії постраждалих, чия доля цікавить громадськість і сприяє емпатії.
- Прогалини в Системі: Висвітлення прикладів, коли протоколи реагування не спрацювали (людський фактор, нові загрози), що може оптимізувати майбутні заходи.
- Навчальний Контент: Поширення інформації про недопустимість самолікування (як у випадку з йодом) чи правила поведінки є критично важливим для довгострокової безпеки.

Ґрунтуючись на порівнянні підходів до висвітлення пожеж у США та Іспанії, можна розробити модель підготовки, яка поєднує аналітичну глибину (США) з оперативною зосередженістю (Європа), зменшуючи при цьому акцент на поточних політичних суперечках.

Модель Підготовки Журналіста до Висвітлення Катастроф (Природно-Техногенний Фокус)

Ця модель підкреслює системну, превентивну підготовку з акцентом на причиново-наслідкових зв'язках та регіональній специфіці, а не на соціально-політичних суперечках.

Пильна увага до загострення соціальних чи конфліктів чи створення можливостей для воєнного конфлікту також виступають чинником попередження катастроф, або ж можуть пом'якшити їх наслідки, сформувати у населення застереження та сфокусувати увагу на можливих загрозах. Для журналістики катастроф більш звичним є реагування на події що сталися, і цей вступ лиш акцентує можливості журналіста у прогнозуванні розвитку подій та фокусуванні соціальної уваги.

Під час катастроф офіційна інформація розкриває ключові показники: масштаб події, реальні втрати та жертви, можливі наслідки та розвиток ситуації. Водночас, у середовищі людей, що були свідками або постраждали через катастрофу поширюється ілюстративний контент, актуалізуються конкретні потреби та побоювання, формуються соціальні ставлення, в тому числі й до влади, яка має вживати заходів для усунення наслідків.

Об'єктом уваги журналіста також стає робота рятувальників, медиків, волонтерів, які працюють в зоні лиха. Їх дії, іноді навіть героїчні, рідко потрапляють у фокус офіційних повідомлень, тому публікації у медіа не тільки розкривають героїзм цих людей для суспільства, але й допомагають створити позитивні соціальні контексти, щоб зменшити рівень зневіри, тривожності та страху, адже завжди добре сподіватися на підтримку професіоналів, які знаходяться на своїх місцях.

2.6 Кейси

Співпраця Журналістів та Аварійних Служб

Матеріали про пожежі в Америці мають в основі інтерактивні карти та узагальнення досвіду на основі очевидної аналітики. Значна частина матеріалів підкреслює зв'язок між причинами катастроф та політичними чи соціальними

процесами. Інформаційні матеріали про пожежі в Іспанії мають дещо інший характер, інформації більшою мірою зосереджена на хронології подій та загрозах, значна частина змісту стосується причин та особливостей надзвичайної ситуації.

У цьому розділі ми говоримо про підготовку до висвітлення катастроф. Матеріали з США мають більший ступінь аналітичності, отже передбачають складнішу модель підготовки до висвітлення події чи спрямованість уваги журналістів на причинно-наслідкові зв'язки як основу моделі висвітлення катастрофи. Матеріали з Європи вкладаються в модель реагування, коли подія диктує особливості висвітлення, а причинно-наслідкові зв'язки виступають ілюстративним компонентом та посилюють ефект від публікації.

На основі зіставлення підходів журналістів різних частин світу вибудуйте модель підготовки до висвітлення катастрофи, яка б передбачала знання регіону та потенційних загроз, проведення аналізу попередніх надзвичайних ситуацій такого типу та меншою мірою зачіпала соціально-політичні контексти. Зверніть увагу на те, наскільки відчутною у цих новинах є співпраця журналістів зі службами з ліквідації наслідків катастроф або іншими організаціями, які долучалися до процесів. Окремо подумайте про причини появи в американських новинах політиків та озвучення їх позицій для ілюстрації ситуації. Чому, на Вашу думку, така модель не актуальна для публікацій європейських журналістів? Зробіть висновок по те, як соціально-політичний ландшафт впливає на роботу медіа та визначає системність підходу до висвітлення надзвичайних ситуацій.

У наведених кейсах про пожежі у США та Іспанії співпраця між журналістами та службами ліквідації наслідків, а також експертами, є очевидною, хоча й має різні форми:

1. США (Аналітичний Фокус): Співпраця виражається в інтеграції наукових даних (коментарі кліматологів, спеціалістів з пожеж) для пояснення системних причин. Журналісти використовують офіційні дані про кількість жертв та руйнувань, але основна співпраця йде з академічним та науковим середовищем, що забезпечує аналітичну глибину та зв'язок зі зміною клімату.
2. Іспанія (Оперативний та Експлейнерський Фокус): Співпраця чітко видно через використання офіційних даних (Евакуація 1500 осіб, 4000 га спалено) та залучення широкого спектру експертів (Прем'єр-міністр

Педро Санчес, агентства АЕМЕТ, лісовий рейнджер). Тут співпраця спрямована на швидке інформування про загрози, пояснення хронології та представлення поглядів урядовців на боротьбу з кризою.

В обох випадках журналісти довіряють офіційним даним щодо масштабу лиха (кількість жертв/гектарів), але інтерпретують причини та контекст за допомогою незалежних експертів.

Вплив Соціально-Політичного Ландшафту

Поява політиків (Губернатор, Мер) та обговорення «політичного скандалу» щодо готовності у новинах США пояснюється такими причинами:

1. Модель Підзвітності (Accountability): Американська журналістика має високий рівень вимог до підзвітності влади під час кризи. Катастрофа розглядається як можливість притягнути чиновників до відповідальності за попередню неготовність (наприклад, скорочення бюджету на превентивні заходи).
2. Політизація Клімату: В США питання зміни клімату є значною мірою політично поляризованим. Залучення політиків та їхніх позицій (особливо на рівні штату/міста) допомагає легітимізувати наратив про кліматичну кризу або, навпаки, підкреслити суперечки навколо неї.
3. Демонстрація Лідерства: Поява політиків у ЗМІ є частиною їхньої ролі в кризовому менеджменті, демонструючи контроль і солідарність з постраждалими.

Чому Ця Модель Менш Актуальна для Європейських Журналістів (Іспанія)

У європейських новинах про пожежі (Euronews, DW) акцент зміщений з поточної політичної «боротьби» на системні, наукові та економічні причини кризи:

1. Менша Політизація Клімату: У більшості європейських країн існує ширший політичний консенсус щодо проблеми зміни клімату. Журналісти можуть відразу переходити до наукового пояснення причин (посуха, низька вологість) і рішень (лісове господарство), замість того, щоб обговорювати, хто винен.
2. Фокус на Системному Реагуванні: Європейські новини більше зосереджені на хронології, логістиці реагування (евакуації, дії пожежників) та загальноєвропейських даних (Effis). Якщо прем'єр-міністр висловлюється, це скоріше підтвердження загальнонаціональної серйозності проблеми, а не предмет суперечки.

3. Журналістика Рішень: Європейські медіа частіше приймають модель «журналістики рішень», де метою є не лише критикувати владу (хоча це важливо), а й освічувати громадськість щодо можливих шляхів подолання кризи та майбутніх стратегій (як у статті Euronews про лісоуправління).

2.7 Поради

Підготовка до висвітлення надзвичайних подій – комплексний процес, що включає збір інформації, збір контактів, вивчення законодавства та особливостей роботи журналіста безпосередньо в локації де сталося лихо. Вище ми описали основні підходи та можливі сценарії, хоча все врахувати, звісно, не можливо. Насамкінець – кілька порад, щодо того, як не перетворити новину на катастрофу.

Для ефективної та професійної роботи значимим є налаштування журналіста та його психологічна стійкість. Варто пам'ятати про ключовий принцип, який вже згадували вище – не тільки не зашкодити але й допомогти. Для цього необхідно бути уважним до деталей та розуміти значимість публічного слова для постраждалих, рятувальників, медиків, представників різноманітних служб, які задіяні на місці надзвичайної події. Їх внесок не буде помічений вповні доти, доки про нього не розкажуть медіа.

Не варто забувати про плани, особливо про увагу до тих аспектів, які не вкладаються в канву офіційних повідомлень, але відображають суть події та щоразу доводять готовність людей підтримувати і допомагати, не полишати зусиль задля порятунку та пом'якшення наслідків катастроф. Під час кожної надзвичайної події ситуація покращується завдяки конкретним людям: не тільки тим, що безпосередньо розбирають завали чи надають медичну допомогу, але й тим – що координують діяльність, організують евакуацію чи забезпечують питну воду. Всі ці люди роблять одну спільну справу і варто бути небайдужим до їх зусиль. Матеріал для публікації можна побачити скрізь, і тільки від журналіста залежить, якою ми запам'ятаємо цю історію - як історію підтримки та подолання проблеми, чи як історію зневіри й поразки.

Під час катастроф та надзвичайних подій Ви зустрінете чимало інформації та даних в соціальних медіа й місцевих публіках. Пам'ятайте про те, що будь-яка інформація в цих каналах публікується конкретними людьми, які можуть стати

частиною Вашого матеріалу – надати свідчення чи коментар, підтвердити офіційні дані, розказати свою історію виживання. Водночас, чимало інформації з таких джерел не можна вважати достатньо об’єктивною, адже її автори перебувають у непростому емоційному стані, схильні до хвилювання і тривожності, можуть перебільшувати чи, навпаки, применшувати значимість подій. Та й публікуючи інформацію такі автори мають на меті допомогти конкретним людям – своїм ближчим сусідам та оточенню, убезпечити від загроз, навіть шляхом нагнітання емоцій чи страхів.

Бажання першими розповісти світу про побачене – також присутнє а у авторів соціальних медіа. Тому треба з обережністю ставитися до відомостей в місцевих пабліках, розрізняти об’єктивну та емоційну інформацію: наприклад, час початку трагедії, що зафіксований камерою телефону місцевого жителя – це об’єктивна інформація, а його враження про можливі наслідки події – потребують перевірки. Особливу увагу варто звертати на інформацію про кількість постраждалих та загиблих, принаймні таку інформацію легко можна уточнити у медичних службах, які надають допомогу чи відстежують ситуацію.

Остання порада цього розділу – це рекомендація за можливості дублювати критично важливі засоби та матеріали. У ситуації катастроф може відмовляти техніка, чи через напруження і емоції – зламатися щось із техніки – від обірваного ремінця фотоапарата, до розбитого випадково об’єктива. Ще більш прикро буде, коли відзнятий матеріал зникне через втрату фізичного носія інформації з будь-яких причин, і про копію Ви також не подбали.

86,2 % опитаних журналістів на перше місце серед переліку того, що беруть в зону надзвичайної ситуації – поставили засоби зв’язку, 57,6 – аптечки першої допомоги і лише 36,4 – засоби захисту. Дбати про безпеку – означає дати шанс мільйонній аудиторії побачити Ваш матеріал, дізнатися про ситуацію та, можливо, долучитися до підтримки постраждалих. Тому нехтувати безпекою – вкрай нерозважливо й непрофесійно.



3

Висвітлення катастроф на місці події



WED IN UN...
orters who join these
ver where they go, and
ude a bar on speaking to
, the Guardian reports. The
ng the genocide has fallen to
allists, who have been
eted.

CLAIMING HE WAS
TERRORIST CELL, BUT HAS PR
EVIDENCE TO SUPPORT THAT
married to Bayan Khalid. He h
daughter, Sham, and a one-ye



**JOURNALISM
IS NOT A CRIME**



Висвітлення катастроф на місці події

Вступ

Журналіст на місці катастрофи може бути приголомшений ситуацією, емоційно реагувати та не одразу включитися у процес. Професійні навички та готовність є складовими успіху, яким буде присвячений цей розділ. Ми окреслимо такі питання, як: Як уникнути розгубленості та розпочати роботу? На що слід звернути увагу і які кроки необхідно зробити? Як збирати та готувати матеріал, пам'ятаючи про важливі теми? Ми далекі від того, щоб запропонувати універсальний алгоритм; скоріше, ми обговоримо загальні закономірності, які неодмінно будуть корисними.

Опитування, проведене в рамках проекту Erasmus+ «Disaster Journalism», показало, що найважливішими вимогами до журналістських матеріалів є здатність достовірно передати факти, а також здатність уникнути маніпуляцій та дотримуватися принципів гуманності. На третьому місці серед результатів було дотримання етичних принципів, особливо під час роботи з постраждалими особами. Ці висновки експертів та практикуючих журналістів підкреслюють важливість підготовки фахівця медіа.

Висвітлення катастрофи привертає увагу багатьох журналістів. Якщо ви пропустите момент, цілком імовірно, що він буде висвітлений у матеріалі ваших колег, але це буде не менш прикро, особливо якщо ці моменти важливі та значущі, і увага до них була передбачена вашим загальним планом дій на місці катастрофи. Тому внутрішній огляд своїх дій та порівняння результатів із заздалегідь складеним планом чи простим переліком ідей є гарним інструментом самоконтролю, який, безперечно, стане у пригоді. Однак багато запобіжних заходів та специфіка роботи визначаються досвідом, тому ви ніколи не повинні нехтувати рекомендаціями більш досвідчених колег, як із власної редакції, так і тих, кого ви зустрінете на місці події. Також розумно скористатися порадами людей, які більш обізнані з ситуацією безпеки та достатньо знають, як уникнути небезпечних факторів. Матеріали, які ви збираєте, факти, які ви фіксуєте, коментарі та інтерв'ю, які ви знімаєте, — безсумнівно, важливі для створення інформаційного образу ситуації, але лише якщо вони передані до редакції та опубліковані. Тому не забувайте дбати про безпеку та технічні засоби, необхідні для вашої роботи.

Ще кілька попереджень, які допоможуть забезпечити вашу готовність до роботи: відскануйте та завантажте всі важливі документи до хмарних сервісів, включно з вашим посвідченням особи, прес-картою та акредитацією, щоб у разі втрати або будь-яких критичних ситуацій ви могли підтвердити свій статус. За необхідності, розгляньте можливість залучення перекладача або використання сучасних пристроїв зі штучним інтелектом, які мають можливості офлайн-перекладу. Точність такого пристрою може бути достатньою для розуміння ситуації та сприяння комунікації з місцевим населенням.

3.1 Перші кроки на місці події

За свідченнями Інституту масової інформації в Україні часто виникають ситуації, коли журналістів не допускають на місце надзвичайних подій (Сафаров, 2019), хоча законодавство країни передбачає можливість вільного доступу. Такі ситуації можна передбачити, тому завжди варто потурбуватися про акредитацію та мати документи, які підтверджують можливість працювати саме в потрібній локації. Першими кроками журналіста на місці події має стати робота зі штабом з усунення наслідків катастрофи, адже така співпраця потрібна і важлива і для самого журналіста – легалізація перебування, доступ до офіційної інформації, і для структур, які займаються наслідками катастрофи – можливість поширення потрібної інформації, додаткове джерело інформації з конкретних локацій, підтвердження звітності візуальними матеріалами тощо.

Штаби з усунення наслідків не тільки відповідають за дотримання прав журналістів на отримання інформації, але й певною мірою несуть відповідальність за їх роботу, особливо – в зоні воєнних конфліктів. За можливості варто налагоджувати продуктивну співпрацю, обмінюватися інформацією, контактами та актуалізувати потреби постраждалих у всіх можливих випадках.

Сара Найт (Sarah Knight) у своєму посібнику з верифікації даних визначає три ключові ролі, які журналіст може виконувати під час підготовки матеріалів на місці катастрофи: «надання людям інформації, необхідної для реагування на подію... поширення критично важливої інформації чесно, без співчуття чи упередження». Третю роль дослідниця визначає як створення фільтру для інформації з соціальних мереж та місцевих публіків, яка є досить обширною, але вимагає верифікації та уточнення, що є обов'язком журналіста чи редакції (Knight, 2016).

Слідом за авторкою, слід підкреслити, що перша роль — надання корисної інформації — повинна бути чітко скоординована з інформацією від штабу ліквідації наслідків або конкретних служб, відповідальних за ситуацію в місці надзвичайної ситуації: поліції, пожежників, рятувальників тощо. Оскільки така інформація визначає шляхи запобігання небезпечним факторам, вона повинна суворо відповідати офіційним заявам, надаватися оперативно та посилатися на джерела рекомендацій.

Перші кроки на місці події також повинні включати роботу журналіста з уточнення загальної ситуації, визначення ключових загроз, відбору контактів очевидців та експертів, створення переліку локацій, які можуть бути цікавими чи важливими, та розробку логістики. Буде корисним дізнатися про інформаційну діяльність штабу ліквідації наслідків катастрофи, як-от прес-брифінги чи оприлюднення заяв, можливість отримання коментарів щодо ситуації та створення іншого контенту на основі офіційних даних. Під час катастрофи поширення такої інформації є регулярним, тому варто поцікавитися графіком та надати контакти для отримання офіційних прес-релізів, якщо редакція не подбала про це до вашого прибуття на місце події.

3.2 Збір фактів та інтерв'ю

Процес збору даних для публікацій передбачає розуміння структурної діяльності організацій та служб, їх відповідальності за окремі напрямки, а також уваги до рекомендованих джерел та експертних оцінок. Передовсім варто отримати офіційну інформацію, якщо така не надана до початку поїздки, відстежувати розвиток подій в офіційних каналах комунікації та повідомленнях речників. Залучення експертів теж має бути регламентованим та враховувати рівень доступу цих експертів до інформації, їх досвід, актуальну роль в ситуації. Наприклад, оцінка вченими наслідків чи можливих наслідків техногенної катастрофи може містити різні сценарії, які не завжди будуть вповні відображати ситуацію, тому варто скористатися кількома джерелами за можливості.

Офіційні дані періодично поновлюються, містять важливу для населення інформацію та спрямовуються на управління кризовою ситуацією, тому нехтувати такими даними не можна навіть у тій ситуації, коли ці дані не вповні відповідають свідченням очевидців, в таких ситуаціях варто вказувати джерела інформації та перевіряти свідчення й оцінки, пор що

вже згадувалося вище. Окремо варто говорити про офіційні експертні оцінки – під час катастрофи не завжди є можливість об'єктивного вивчення ситуації, тому можуть актуалізуватися вірогідні сценарії та бачення в коментарях експертів.

Місцеві експерти та очевидці генерують значний обсяг інформації, як правило, у найбільш доступному медіа-форматі — тобто поширюваної у соціальних мережах та місцевих пабліках. Журналісти повинні враховувати специфіку поширення такої інформації, емоційні стани учасників подій, а отже, верифікувати дані та дотримуватися інших процедур перевірки даних. «При спробі оцінити інформацію — незалежно від того, чи це зображення, твіт, відео, чи інший тип контенту — необхідно перевірити джерело та сам контент», — стверджують Крейг Сільверман та Ріна Субакі у розділі свого посібника з верифікації даних (Silverman & Subak, 2016). Додатково до цього, бажано використовувати сучасні інструменти верифікації даних, засновані на технологіях оцінки технічних параметрів фото- та відеоматеріалів, включно з метаданими.

Особливу увагу слід приділити матеріалам від місцевих жителів у випадку соціальних чи військових катастроф. Не забувайте про потенційну дезінформацію чи упередженість від будь-якої сторони конфлікту, або використання інформації як елементу гібридної війни, засобу створення бажаних соціальних ефектів (паніка, страх, тривожність тощо). Поширення такої інформації значно погіршує ситуацію, оскільки медіа довіряють більше, ніж соціальним мережам, а масштаби охоплення аудиторії мають значення.

Однак не варто повністю відкидати інформацію з місцевих ресурсів. Дуже часто окремі теми та повідомлення, фото- та відеоматеріали можуть повторюватися з невеликими змінами (ракурс, освітлення, час зйомки тощо). Це може надати додаткові можливості для верифікації даних шляхом порівняння схожих матеріалів та встановлення перебігу реальних подій. Пошук інформації у місцевих джерелах за своєю суттю є документальною роботою та вимагає аналітичного підходу, характерного для журналістських розслідувань.

Під час збору матеріалу варто дотримуватися попередньо сформованого плану та не забувати про залучення фактажу від тих учасників подій, що часто лишаться за кадром, наприклад медиків чи волонтерів. Доречно диференціювати факти за напрямками та темами, які можуть дати уявлення про усунення наслідків надзвичайної ситуації в різних зонах

відповідальності: здоров'я людей та евакуація, забезпечення базових потреб та волонтерська діяльність, додаткові небезпечні чинники та попередження загроз. Статистика та статистичні дані є ще одним важливим напрямком добору фактажу. К правило, така інформація поширюється офіційними джерелами, містить важливу інформацію та забезпечує можливості для об'єктивного відображення інформації. Статистичні дані можуть також збиратися волонтерськими організаціями та центрами, медичними службами, місцевою владою. При публікації матеріалів варто чітко вказувати джерело, період та обсяг фактажу, на основі якого сформовано статистику, можливі похибки досліджень, що передбачені його методологією і вказуються під час оприлюднення.

Інтерв'ю та коментарі відіграють особливу роль у роботі журналіста на місці події. Не всі відзняті матеріали можуть бути опубліковані, але загальне правило стверджує, що чим більше таких матеріалів є у журналіста відповідно до змісту редакційного завдання, тим повніше він може виконати це завдання. До кола опитуваних належать представники офіційних структур, експерти, речники, очевидці, місцеві експерти та активісти, постраждалі особи. Зміст запитань та специфіка фінального матеріалу залежать від того, наскільки компетентним та поінформованим є експерт, та як його коментар чи інтерв'ю можуть бути включені до загальної структури журналістського матеріалу.

На цьому етапі діяльності ми повинні наголосити на особливостях роботи з вразливими групами населення. Найбільш вразливою групою, що вимагає негласного дотримання етики, є діти та підлітки. Автори посібника «Журналіст і (не)безпека» стверджують: «Інтереси та безпека дітей і підлітків мають переважати над будь-якими редакційними вимогами» (Інститут масової інформації, 2016, с. 168). Дитина може з'явитися у кадрі лише за згодою дитини, батьків чи опікунів. Найкраще отримати такий дозвіл письмово. Якщо таку згоду отримати неможливо, а ситуація вимагає втручання (наприклад, необхідно терміново знайти родичів дитини, для чого рекомендовано використати потенціал медіа) — бажано скоординувати такі можливості з редакцією та відповідними службами штабу ліквідації наслідків катастрофи.

Особи, що постраждали від катастрофи, часто мають особливий психологічний стан, тому робота з ними вимагає певної чутливості; не слід змушувати людей переживати

важкі моменти, якщо вони не готові про це говорити. Крім того, необхідно верифікувати та перехресно перевіряти інформацію. Наприклад, діти та підлітки можуть фантазувати (Інститут масової інформації, 2016, с. 169), додавати «факти», які насправді не відбувалися, або інтерпретація яких може суттєво відрізнятись в інших джерелах, або оцінювати ситуацію з неочікуваного кута саме через пластичність їхньої психіки та особливості розвитку (Інститут масової інформації, 2016, с. 168).

2.3 Техніки інтерв'ювання, орієнтовані на травму

Сьогодні активно розвивається напрям підготовки «Журналістика травми», який постає в численних спецкурсах, тренінгах, вебінарах, рекомендаціях та посібниках. Журналісту, який буде працювати в зоні надзвичайних ситуацій цілком доречно було б пройти подібний курс задля формування спеціальних навичок.

Ключові особливості інтерв'ювання постраждалих передусім не повинні змушувати їх переживати негативні емоції ще раз, особливо, якщо від моменту катастрофи пройшло не так багато часу, до прикладу, медик, який лікує постраждалого більш об'єктивно може розказати про характер уражень, дати загальну об'єктивну картину, натомість постраждалий не тільки загострить реальну ситуацію, але й змушений буде переживати негативні емоції.

Також, багато залежатиме від віку, культурних традицій чи належності до релігії, соціального статусу і соціального контексту. Не менш значимим для журналіста є формування принаймні базових психологічних та комунікаційних навичок, щоб вміти розпізнати нервові загострення чи погіршення психофізіологічного стану і змінити тему чи припинити інтерв'ю. Окремої уваги потребує вміння оперувати контекстами, переходити під час інтерв'ювання від особистих вражень до загальних оцінок, від минулого, в якому постраждали змогли вижити й убезпечитися, до майбутнього, в якому вони долатимуть наслідки катастрофи, під час інтерв'ю і журналіст і його співрозмовник повинні пам'ятати, що цей матеріал можуть побачити мільйони людей у всьому світі, і така популярність постраждалого може мати і позитивні і негативні наслідки (з одного боку - допомога від небайдужих людей, а з іншого – можливі проблеми соціальної взаємодії в локальних соціумах після інтерв'ю).

Під час інтерв'ювання осіб, які пережили травму, ваш підхід повинен ґрунтуватися на емпатії та чіткому розумінні їхнього психологічного стану. Ось кілька ключових прийомів, про які слід пам'ятати:

1. Створення Безпечного та Контрольованого Середовища

- **Оберіть правильне місце:** Проводьте інтерв'ю у приватному, тихому просторі, де особа почувається у безпеці та її не перервуть. Уникайте громадських чи галасливих місць, які можуть додати їм стресу.

- **Поважайте їхній час та простір:** Завжди просіть згоди на інтерв'ю та чітко дайте зрозуміти, що вони можуть зупинитися в будь-який час. Чітко та лаконічно викладіть мету інтерв'ю.

2. Прийняття Ненав'язливого, Емпатичного Тону

- **Слухайте більше, ніж говорите:** Дайте особі час та простір для розмови. Уникайте переривання або заповнення пауз. Ваша роль — бути слухачем, а не навідником.

- **Використовуйте відкриті запитання:** Почніть із широких, неспецифічних запитань, щоб дозволити їм поділитися тим, чим вони почуваються комфортно. Запитання на кшталт «Чи можете ви розповісти мені, що сталося?» або «Що ви пам'ятаєте про той день?» є кращими, ніж «Як ви почувалися, коли побачили...?», які можуть бути занадто прямими.

- **Уникайте навідних запитань:** Не формулюйте запитання таким чином, щоб вони натякали на конкретну відповідь чи емоцію. Це може вкласти слова їм до вуст та поставити під загрозу цілісність їхніх свідчень.

3. Обережне Орієнтування в Емоційному Контенті

- **Переходьте від загального до конкретного:** Почніть інтерв'ю із загальних фактів (наприклад, час події, місце), перш ніж переходити до більш емоційно заряджених деталей. Це допомагає особі почуватися контрольованою.

- **Зосередьтеся на фактах, що можна спостерігати, а не лише на почуттях:** Хоча почуття важливі, свідчення очевидців часто є найбільш цінними, коли вони зосереджені на об'єктивних деталях. Запитайте про те, що вони бачили, чули чи відчували запах. Це також може допомогти зменшити ризик ретравматизації їх, змушуючи їх заглиблюватися в емоційний біль.

- **Будьте обізнані з їхнім емоційним станом:** Зверніть пильну увагу на вербальні та невербальні ознаки. Якщо вони демонструють ознаки дистресу — такі як плач, тремтіння або

помітне збудження — можливо, настав час змінити тему або ввічливо закінчити інтерв'ю.

4. Врахування Широкого Контексту

- Керуйте очікуваннями: Нагадайте особі, що їхня історія цінна, але також будьте прозорими щодо потенційного охоплення медіа. Це допомагає їм зрозуміти наслідки публічного поширення своєї історії.

- Запропонуйте ресурси: Якщо це доречно, майте напоготові інформацію про місцеві служби підтримки, такі як консультаційні або благодійні організації. Це демонструє, що ви дбаєте про їхнє благополуччя поза межами інтерв'ю.

Інтерв'ювання людей, які пережили катастрофу, вимагає від журналістів глибокого розуміння етичних стандартів та психологічної чутливості. Головна мета — отримати інформацію, не завдаючи шкоди. Загалом, ефективне інтерв'ювання постраждалих є балансом між професійним обов'язком інформувати громадськість та етичним обов'язком захищати джерело інформації. Це вимагає спеціальних навичок, які виходять за рамки традиційної журналістики.

2.4 Використання Різних Форматів (Текст, Фото, Відео)

Текст, аудіо, відео та фото — це засоби, якими ми подаємо інформацію про катастрофу. Редакція може додати візуальне оформлення та застосувати додаткові ефекти, але якість та повнота матеріалу забезпечуються журналістом. Ми живемо в епоху конвергентних медіа, де професійна кваліфікація повинна включати здатність готувати різноманітні матеріали, від короткої нотатки до подкасту, від фото до відеорепортажу. Журналіст повинен бути готовим до такої роботи як з точки зору майстерності жанрових засобів для відображення події, так і технологічно — тобто використовувати різноманітні інструменти для всебічного представлення подій на всіх платформах, підтримуваних редакцією.

Текстова Робота та Аудіо

Текстова робота має кілька особливостей, які вимагають уваги: точність та повнота викладу, зокрема правильне написання власних назв, уникнення незрозумілих скорочень та пояснення технічної чи наукової термінології — це першочергові вимоги до тексту. Стиль викладу, особливо для новинних повідомлень, не

повинен містити коментарів чи оцінок від журналістів, зокрема демонстрації особистих емоцій, для створення неупередженої картини подій. Особливу увагу слід приділяти уникненню мови ворожнечі та правильному використанню специфічної термінології — наприклад, розрізняти поняття біженця та внутрішньо переміщеної особи, та дотримуватися вимог щодо маркування сторін у соціальних чи військових конфліктах.

При створенні аудіотекстів важливим є звуковий ландшафт події, а також додаткові ефекти, які можуть вимагати коментарів (слухач має розуміти, що відбувається). Варто також пам'ятати, що додаткові елементи створюють напругу для слухача (наприклад, звуки сирен чи вибухів), тому такі звуки мають бути ідентифіковані в контексті події. Для кожного типу повідомлення, особливо аудіовізуального, важливо враховувати платформу, де інформація буде поширюватися, оскільки різні платформи мають свої вимоги до подачі інформації — від тривалості до стилю викладу.

Фото та Відео

Фотографії, створені журналістом або використані для ілюстрації матеріалу, завжди повинні мати зазначення авторства. У багатьох ситуаціях такі фото можуть бути отримані з фотобанків або поширюватися офіційними джерелами. Важливою є якість фото, і слід прагнути достатнього рівня візуального контенту та змістовності. Однак, журналісти можуть також використовувати фото- та відеоматеріали з соціальних мереж та інших місцевих джерел, які не завжди можуть бути високої якості, але достовірно відображають подію. У таких ситуаціях рішення про публікацію фото також приймається редакцією.

Відеодокументування катастрофи завжди є доречним. Присутність журналіста на місці події у більшості ситуацій спрямована на створення відеоконтенту, особливо в цифрову еру. Відео повинно відображати динаміку подій, демонструвати зміни ситуації, представляти учасників подій та постраждалих, і знову ж таки, бути адаптованим для поширення на платформах, які підтримуються редакцією. Зазначимо, що у багатьох ситуаціях може знадобитися додаткове освітлення. Досвід українських журналістів, які працювали у зоні Антитерористичної операції до повномасштабного вторгнення, підтверджує необхідність мати з собою ліхтарик або навіть

кілька для покращення якості відзнятого матеріалу (Інститут масової інформації, 2016, с. 21). У зонах військових конфліктів бажано мати ліхтарик або червоні світлодіодні ліхтарі для дотримання маскування.

Використання Безпілотних Систем (Дрони)

Сьогодні ми бачимо активне використання дронів та інших безпілотних систем. Ці інструменти часто застосовуються, коли фахівцю необхідно зібрати інформацію без ризику для життя — від зйомки пожежі до висвітлення військових операцій. Широке використання безпілотних систем у військових діях вже призвело до швидкого розвитку цієї сфери та створення різноманітних технологічних та інфраструктурних можливостей, аж до того, що деякі армії тепер мають спеціалізовані підрозділи дронів.

Використання безпілотних систем та відзнятих ними кадрів має свої специфічні технічні особливості. Вони включають саме обладнання, якість матеріалу, ракурси зйомки, темп кадрів та надійність даних. Існують також специфічні міркування, пов'язані з компетентністю оператора та можливостями й правильним використанням обладнання. Настійно рекомендується, щоб будь-який журналіст, який планує працювати в зоні катастрофи, пройшов спеціалізований курс, щоб стати оператором дрона. Це дозволило б їм не тільки використовувати дрони самостійно, але й розуміти переваги, потенційні упередження та недоліки при використанні кадрів з дронів, знятих іншими.

2.5 Журналістські можливості та переваги

Використання дронів надає журналістам унікальні переваги, які значно покращують якість їхніх репортажів. Дрони дозволяють робити кадри, неможливі для зйомки з землі. Це можуть бути великомасштабні панорами зруйнованих міст, види річок, що розливаються, або зйомки з висоти пташиного польоту, які допомагають оцінити масштаб руйнувань. Безпека журналіста є найважливішою перевагою. Дрони дозволяють знімати в небезпечних зонах, таких як поблизу пожеж, зсувів або в районах активного конфлікту, не наражаючи журналіста на ризик. БПЛА можуть швидко дістатися до важкодоступних місць, дозволяючи журналістам отримувати кадри швидше, ніж традиційними методами.

Водночас, використання дронів у журналістиці, особливо в зонах катастроф, порушує низку етичних та юридичних питань, про які важливо пам'ятати.

- **Приватність та Вторгнення у Простір:** Аерофотозйомка дозволяє дронам фіксувати місця та події, які зазвичай є приватними. Журналісти повинні зважувати, чи суспільний інтерес переважає право особи на приватність, особливо при зйомці постраждалих, їхніх будинків чи особистих трагедій.

- **Правила Польотів:** Залежно від країни та місця, існують суворі правила експлуатації безпілотних літальних апаратів (БПЛА). Вони включають обмеження висоти, безпольотні зони (наприклад, поблизу аеропортів, урядових будівель чи військових об'єктів) та необхідність отримання дозволів. Журналісти зобов'язані знати та дотримуватися цих правил, щоб уникнути юридичних наслідків.

- **Безпека:** Неналежне використання дрона може становити загрозу для людей на землі, інших літальних апаратів, а також рятувальних та пошукових груп. Журналіст повинен усвідомлювати, що його дрон не повинен заважати роботі екстрених служб.

Незважаючи на значні переваги, використання дронів у журналістиці має свої виклики. Дрони можуть бути неефективними в екстремальних погодних умовах, таких як сильний вітер, дощ, мороз або туман. Це обмежує їх використання. Технічні проблеми, такі як розряджений акумулятор, втрата сигналу або несправність камери, можуть призвести до втрати дрона або низької якості кадрів. Неправильно обраний ракурс чи масштаб можуть створити оманливе враження про ситуацію. Журналіст повинен бути чесним та об'єктивним, щоб не вводити аудиторію в оману.

Загалом, дрони є потужним інструментом для сучасної журналістики катастроф, але їх використання вимагає не лише технічних навичок, але й глибокого розуміння етичних, юридичних та професійних аспектів.

При висвітленні катастрофи журналісти можуть використовувати матеріали своїх колег або агентств, найчастіше фотоматеріали та прес-релізи. Важливо пам'ятати про авторське та суміжні права, вказуючи джерело або застосовуючи іншу модель резервування цих прав. Та сама порада стосується використання інформації з місцевих інформаційних ресурсів у

соціальних мережах. Особливу увагу слід приділити точності цитування та уникненню ситуацій, коли цитата подається поза її початковим контекстом. Такі дії є свідченням порушення журналістських стандартів та професійної етики.

2.6 Прямі трансляції

Під час катастроф національні та регіональні телекомпанії організовують і запускають спеціальну процедуру мовлення, часто у режимі нон-стоп, у вигляді телемарафону чи в іншій формі, яка дає можливість цілодобового інформування про перебіг подій. Значну частину трансляції становлять прямі включення з місця подій, що забезпечуються журналістами на місцях. З цих матеріалів мільйонні аудиторії отримують уявлення про масштаб та наслідки катастрофи, отже й вимоги до таких матеріалів – досить високі.

Підготовка до ефіру передбачає кілька обов'язкових кроків, традиційних для журналістики. Перший крок – відповідна локація, яка відобразатиме характер події, наступний крок – планування часу, щодо ситуації катастроф маємо як мінімум два застереження: тривалість включення не може бути надто довгою, журналіст повинен володіти найсвіжішою у часі інформацією, зокрема й офіційною, яку поширює регіональний штаб протидії наслідкам катастрофи. Наступний крок – планування виступу. Досвідчені мовці знають, що підготовлений і детально пропрацьований текст під час мовлення може не спрацювати, у глядачів складеться враження читання з листка, тому краще мати уявлення про структуру та послідовність повідомлення, ключові факти та імена, щоб у процесі виступу можна було корелювати повідомлюване. Останній крок – перевірка готовності апаратури та якості зв'язку. Часто така остаточна перевірка здійснюється вже під час ефіру, коли студія уточнює проходження сигналу – ситуація досить часто, особливо з огляду на надзвичайну ситуацію і можливій перебої мовлення.

Журналіст може запросити експертів або представників служб ліквідації наслідків катастрофи на пряму трансляцію. Такі включення також вимагають підготовки: експерт повинен розуміти, про що він говоритиме, бути готовим до запитань та володіти необхідною інформацією повною мірою, або принаймні достатньо. Також важливо не забувати про ракурси та освітлення, і навколишній шум (інтершум); всі ці фактори створюють комбінований ефект і впливають на сприйнят-

тя надзвичайної ситуації. Журналіст повинен забезпечити власну безпеку та безпеку оператора, тому необхідно ретельно продумати вибір локації та дотримуватися норм безпеки під час прямого ефіру. Ця проблема особливо гостра у зонах бойових дій або прифронтових районах, де існує ризик влучення зброї, що веде вогонь із прихованих позицій. Тут вирішальне значення має суворе дотримання рекомендацій прес-офіцерів та інших представників військового командування. Журналісти повинні пам'ятати, що у зоні військового конфлікту частини території можуть бути цілями або замінованими, відстежуватися снайперами чи дронами, і сьогодні може бути набагато більше типів озброєння, ніж навіть кілька років тому, з активним використанням FPV-дронів та інших безпілотних систем поряд із мінометним вогнем. Напис «ПРЕСА» на обладнанні не завжди може врятувати, а в деяких ситуаціях, як доводить досвід російсько-української війни, може спровокувати додатковий вогонь.

Образ журналіста на екрані повинен відповідати стилю телеканалу та дотримуватися внутрішніх стандартів мовлення. Під час катастроф журналісти не завжди можуть контролювати свої емоції, і це стосується як журналіста на місці події, так і ведучого у студії. Як правило, глядачі з розумінням ставляться до таких ситуацій, ігноруючи паузи чи інші недоліки, такі як тремтячий голос або нечітка мова. Однак, журналісти повинні розуміти, що їхнє ключове завдання — передати інформацію незалежно від власного стану та емоцій, опублікувати важливі факти, оскільки від цього може залежати життя чи безпека багатьох людей. Якщо під час підготовки до прямого ефіру не вдається досягти неефективної подачі, все ж бажано записати основні факти та зміст, щоб ефір можна було провести повноцінно та передати найважливішу інформацію.

2.7 Співпраця з Іншими Журналістами

На місці катастрофи здебільшого працює команда журналістів, які представляють різні медіаструктури, у цьому параграфі окреслимо деякі напрямки співпраці, які можуть підвищити ефективність Вашого матеріалу. Передовсім відзначимо, що кожен журналіст має свій досвід роботи на місці катастроф, тому не варто обмежуватися лише теорією, завжди доцільно звернутися за порадами та рекомендаціями і прислухатися до них. Так само, ймовірна ситуація, коли Ваші

колеги довший час перебувають на місці події і мають більше місцевої інформації, щодо правил та обставин, діяльності служб та особливостей експертів, отже можуть значно спростити Ваші зусилля у підготовці матеріалу. Важливими будуть і рекомендації безпекового характеру, які варто використовувати.

Посібник із безпеки для журналістів, підтриманий ЮНЕСКО, підкреслює, що агентство AFP (Agence France-Presse) намагається забезпечити, щоб їхні журналісти супроводжувалися місцевими колегами чи іншими журналістами, щоб завжди працювати командою (UNESCO, 2017, с. 87), гарантуючи, що фахівці медіа не залишаються наодинці. Такий підхід зумовлений різними ситуаціями, особливо у зонах військових та соціальних конфліктів, які можуть призвести до трагічних наслідків.

Журналісти також можуть використовувати сильні сторони своїх колег. Наприклад, якщо на місці події працює професійний фотожурналіст, ви можете використовувати його фотографії з належним зазначенням авторства на основі прямих домовленостей або через платформу, де розміщено контент. Багато можливостей для співпраці виникає під час надзвичайних ситуацій та катастроф. Фахівці медіа виконують спільну місію: надання інформації, яка допоможе багатьом людям зберегти життя та здоров'я, на додаток до пропозиції необхідної підтримки, допомоги у задоволенні життєво важливих потреб та формування розуміння ситуації та можливостей реагування.

Не всі ваші опитувані говоритимуть на камеру, показуватимуть свої обличчя чи надаватимуть дані, які дозволяють їх ідентифікувати. У таких ситуаціях важливо використовувати методи підготовки матеріалу, які гарантують безпеку опитуваного. Це допоможе забезпечити відкритість та довіру джерела.

2.8 Кейси

У 2023 році Словенія постраждала від повеней. Інформаційні агентства та засоби масової інформації по всій Європі поширювали інформацію про цю кризу, надаючи цілком об'єктивні оцінки та висновки щодо наслідків повеней. Місцеві медіа аналізували потреби в захисті від цього стихійного лиха, публікуючи інформацію про вплив ситуації на економіку та необхідність інвестицій у відновлення та запобігання майбутнім загрозам такого типу.

Стаття DW «Повені в Словенії та Австрії призвели до загибелі 3 осіб» повідомляє про сильні повені та зсуви ґрунту, які вразили Словенію та південну Австрію після того, як місячна норма опадів випала лише за 24 години. Катастрофа призвела до загибелі трьох людей. У репортажі детально описуються значні руйнування, зокрема затоплені міста, непроїзні дороги та закриті залізничні лінії. Зазначається, що кілька сіл були відрізані від світу, тисячі домогосподарств залишилися без електроенергії, а рятувальники з великими труднощами намагалися дістатися до постраждалих районів. Стаття також дає уявлення про заходи реагування: армія, пожежники та команди цивільного захисту працюють над порятунком мешканців та розчищенням завалів. Нарешті, у ній згадується, що екстремальні погодні умови, як очікується, поширяться на Хорватію та Боснію, а експерти пов'язують ці події зі зміною клімату.

Цей матеріал є дуже ефективним завдяки чіткому, стислому та всебічному висвітленню стихійного лиха, що розгортається.

1. Пряме та засноване на фактах репортерство: стаття починається з найкритичнішої інформації — кількості загиблих та причини катастрофи — а потім наводить ключові факти про масштаб руйнувань. Кількісно оцінюючи дощ («місячна норма за 24 години») та кількість постраждалих домогосподарств (16 000 відключень електроенергії), репортаж дає відчутне уявлення про серйозність події.
2. Фокус на логістиці та викликах: у звіті детально описується логістичний кошмар, спричинений повенями, такий як закриті автомагістралі, перекриті залізничні лінії та важкодоступні села. У ньому підкреслюються труднощі, з якими стикаються екстрені служби, зокрема потреба в надувних човнах та складність комунікації. Таке зосередження на «процесі» реагування на катастрофу дає цінне розуміння реальності на місцях.
3. Включення офіційних заяв: використання цитат посадових осіб, таких як міністр оборони та керівник служби цивільного захисту, додає репортажу авторитетності та терміновості. Їхні заяви підтверджують серйозність ситуації та масштаб рятувальних робіт.

4. Ширша контекстуалізація: подібно до інших ефективних статей, цей звіт пов'язує локальні повені з ширшою проблемою зміни клімату. Він посилається на думки експертів і згадує інші нещодавні екстремальні погодні явища в Європі, такі як спека в Греції та Іспанії. Цей зв'язок допомагає читачам зрозуміти, що це не поодинокі випадки, а частина більшої моделі, що розвивається.

Підсумовуючи, ця стаття винятково добре виконує своє призначення. Вона надає критично важливу, перевірену інформацію про надзвичайну ситуацію, водночас пропонуючи необхідний контекст для розуміння її причин і потенційних довгострокових наслідків.

Більше про повені в Словенії можна знайти за цим посиланням:

Deutsche Welle. (2023, August 4). *Slovenia, Austria floods leave 3 dead*. <https://www.dw.com/en/slovenia-austria-floods-leave-3-dead/a-66443381>



Початок осені 2024 року знову приніс у Європу повені; постраждали Італія, Австрія, Румунія, Угорщина, Чехія, Словаччина та Польща. На південному заході Польщі цілі міста були евакуйовані та затоплені.

Стаття BBC News «Польське місто закликають до евакуації, оскільки повені охопили центральну Європу» розповідає про сильні повені, спричинені штормом «Борис», який зачепив кілька країн Центральної Європи, зокрема Польщу, Чехію, Румунію, Австрію та Угорщину. Кількість загиблих зросла щонайменше до 16 осіб. У репортажі наголошується на надзвичайних заходах, таких як евакуація польського міста Ниса, де мер попередив про потенційно руйнівну хвилю паводку з довколишнього озера. У статті детально описуються конкретні наслідки для кожної країни, включаючи відключення електроенергії, закриття доріг та залізничних ліній, а також розгортання збройних сил. Також зазначається, що хоча в одних районах ситуація стабілізується, інші все ще готуються до підвищення рівня води. Матеріал завершується пов'язанням рекордної кількості опадів із «ідеальним штормом» погодних умов, що посилюються через зміну клімату.

Цей матеріал є дуже ефективним і слугує переконливим прикладом відповідального та всебічного міжнародного репортажу про кризу.

1. Загальноєвропейська перспектива: стаття успішно висвітлює регіональну катастрофу, надаючи конкретні деталі з кількох країн. Вона уникає зосередження виключно на одній локації, натомість пропонує широкий, взаємопов'язаний погляд на те, як одна штормова система впливає на цілий регіон. Такий підхід допомагає аудиторії зрозуміти справжній масштаб події.
2. Акцент на громадській безпеці та офіційному реагуванні: звіт є зразком журналістики суспільного служіння. Він розпочинається з життєво важливого наказу про евакуацію від польського мера та включає подробиці про оголошення урядами стану стихійного лиха, обіцянки фінансової допомоги (від Польщі та Австрії) та розгортання екстрених служб і військових. Таке зосередження на офіційних діях і громадській безпеці робить інформацію дієвою та актуальною для тих, хто перебуває в районах лиха.
3. Гуманізація катастрофи: стаття містить потужні людські елементи, такі як заклик мера до жителів «евакуювати своє майно, себе, своїх близьких» та цитата румунського мера, який описує руйнівний вплив на його громаду. Згадка про врятованих мешканців та їхніх домашніх улюбленців додає відчуття співпереживання та близькості до реальних людей.
4. Наукове та контекстуальне пояснення: матеріал виходить за межі простого звітування, пояснюючи метеорологічні причини повеней. Згадується «ідеальний шторм» від зустрічі холодного арктичного повітря з теплим середземноморським, застійний погодні характер та роль зміни клімату. Конкретна деталь про те, що «атмосфера здатна утримувати приблизно на 7% більше вологи» на кожен 1°C підвищення глобальної температури, дає чітку, науково обґрунтовану причину рекордних опадів.

На завершення, ця стаття BBC є високоефективним зразком журналістики. Вона всебічна, фактологічна та глибоко людяна, водночас виконує життєво важливу роль суспільного служіння, контекстуалізуючи катастрофу та підкреслюючи системні причини, що стоять за нею.

Джерело: BBC News. (2024, September 17). *Polish city urged to evacuate as floods batter central Europe*. <https://www.bbc.com/news/articles/c5yjjqv84eo>



Стаття Euronews «Польща оголошує стан стихійного лиха в районах, постраждалих від сильної повені» розповідає про офіційну реакцію на руйнівні повені, що охопили Центральну Європу. Основна увага зосереджена на оголошенні польським урядом стану стихійного лиха, про що прем'єр-міністр Дональд Туск заявив, щоб «полегшити операції з евакуації та порятунку, а також прискорити фінансову підтримку постраждалих». У статті зазначається, що Польща виділила один мільярд злотих на допомогу та шукатиме додаткові кошти ЄС. У репортажі також надається оновлена інформація про ситуацію в інших постраждалих країнах, зокрема в Чехії, Австрії та Румунії, і наголошується, що Угорщина готується до того, що її мер прогнозує як «найбільшу повінь десятиліття», оскільки рівень води в Дунаї зростає.

Цей матеріал є високоефективним і є чудовим прикладом журналістики, орієнтованої на офіційну реакцію під час кризи.

1. Пряме та авторитетне репортерство: основною силою статті є зосередження на офіційній реакції уряду. Починаючи з оголошення прем'єр-міністром «стану стихійного лиха», вона негайно передає серйозність ситуації. Такий підхід дає читачам чітке розуміння дій вищого рівня, що вживаються для подолання кризи.
2. Фокус на суспільному служінні та заспокоєнні: стаття наголошує на безпосередніх перевагах оголошеного стану лиха, таких як швидша евакуація та фінансова допомога. Запевнення прем'єра Туска про те, що «браку коштів не буде», та згадка про виділені ресурси (один мільярд злотих) мають вирішальне значення для заспокоєння постраждалого населення.

3. Регіональний контекст: репортаж ефективно показує, що це широкомасштабна катастрофа, яка охопила кілька країн. Надаючи стислі оновлення з Чехії, Румунії та Угорщини, він демонструє масштаб події в усій Центральній Європі. Згадка про конкретні наслідки, такі як розлив річки Одра в Оставі та готовність 12 000 угорських військовослужбовців, дає чітку картину ситуації в різних регіонах.
4. Стислість і чіткість: стаття коротка і змістовна. Вона уникає розлогих наративів і замість цього надає ключові факти та цифри, роблячи інформацію доступною та легкою для засвоєння людиною, яка шукає швидкого оновлення даних про ситуацію.

На завершення, ця стаття Euronews є дуже вдалим журналістським матеріалом завдяки чіткому та стислому звіту про офіційну реакцію уряду на регіональну катастрофу. Вона виконує важливу функцію суспільного служіння, пояснюючи значення «стану стихійного лиха» та запевнюючи громадськість у тому, що ресурси мобілізовані.

Джерело: Euronews. (2024, September 16). *Poland declares state of natural disaster in areas affected by severe flooding*. <https://www.euronews.com/my-europe/2024/09/17/poland-declares-state-of-natural-disaster-in-areas-of-flooding>



Після того, як рівень води нормалізувався і суспільство змогло оцінити наслідки цього лиха, з'явилися публікації, що закликали орієнтувати державні програми та ініціативи на пом'якшення наслідків зміни клімату та збереження здоров'я населення через нормалізацію або поліпшення впливу кліматичних змін. Таким чином, аналітика та оцінки після повеней 2024 року набули більш глобального характеру порівняно із ситуацією в Словенії.

Ці дві катастрофи, що відбулися в дуже близькій часовий проміжок, порушують два питання, вирішальні для розуміння журналістики катастроф:

1. Чи видається вам правильним, що публікації про повені у Словенії значною мірою не торкалися загальноєвропейського контексту і були більше зосереджені на внутрішній аудиторії, що призвело до того, що повені 2024 року завдали значної шкоди?

Можливо, потужна інформаційна кампанія про наслідки лиха у Словенії та можливі шляхи боротьби з підвищенням рівня води та повенями в Європі стала б поштовхом для превентивних заходів і зниження ризиків?

2. Чи доцільно порушувати питання глобального контексту боротьби з повенями через процедури збереження клімату, як це сталося після повеней 2024 року, створюючи таким чином загальноєвропейський контекст ситуації замість того, щоб зосереджуватися на відновленні та внутрішніх ресурсах, як це було наголошено у Словенії у 2023 році?

2.9 Поради

На місці події журналіст, як правило вже не має достатньо часу для планування та систематизації підходів, він повинен діяти та продукувати контент, висвітлювати ситуацію та надавати свій мікрофон для думок і бачень інших людей – офіційних представників штабів з усунення наслідків катастроф, експертів, постраждалих. Тому ретельне планування перед поїздкою, готовність до різних ситуацій та труднощів, є умовою ефективної роботи.

Камера підведе у найбільш важливий момент; місце на картці закінчиться саме тоді, коли знайдете геніальний кадр; відзнятий матеріал зникне, коли дістанете карту пам'яті для копіювання даних у лептоп – всі ці застереження у стилі законів Мерфі можуть відбутися в реальності, якщо Вам на правду не пощастить. Але ми схильні рекомендувати інше – передбачайте подібні ситуації та убезпечуйтеся від них, використовуйте можливості сучасної техніки та технологій.

При підготовці аудіовізуального контексту пам'ятайте, що інформація, яка не супроводжується візуальними чи аудіальними знаками події має менший рівень довіри від аудиторію такими знаками можуть бути задні плани, наслідки катастроф чи їх ознаки, звуковий фон надзвичайної ситуації, інтершум, візуальні образи експертів, волонтерів, постраждалих – все те, що створює загальне враження про подію.

Пам'ятайте, що ваша інформація не єдина у інформаційному просторі, але важлива для Вашої аудиторії, тому, особливо при проведенні прямих ефірів домагайтеся чіткості та виразності від себе, запрошених експертів чи людей, у яких берете інтерв'ю. Ваші колеги у студії підтримують фокус соціальної уваги на цій

подій і Ваш матеріал повинен підтримувати той ритм і стиль викладу, який допоможе суспільству збагнути масштаб та загрози надзвичайної ситуації.

Обмінюйтеся контактами та інформацією з Вашими джерелами і колегами, цілком ймовірно, у Вас буде нагода повідомити про публікацію першим і зустрітися в робочій ситуації з другими. Відкритість і підтримка – це ті ефективні засоби спілкування, які допоможуть Вам отримати справді цінну інформацію. Також пам'ятайте про те, що Ваші професійні вміння та навички можуть бути потрібними та корисними тим, хто постраждав унаслідок надзвичайної події. Дуже часто такі потреби зосереджуються на проблематиці привернення уваги владних структур, або ж полягають у потребах знайти рідних чи близьких, інформацію про них. Це так само важливо у ситуації подолання наслідків катастроф і є частиною нашої професії.



4

Репортажі про Катастрофи





Репортажі про Катастрофи

Вступ

Репортажі про катастрофи завжди несподівані, як і самі події. Вони проковують тривогу та спробу зрозуміти, що сталося, масштаб події, чи існує безпосередня загроза і якої форми вона набуває. Ми шукаємо відповіді на всі ці питання у матеріалах журналістів, стежимо за новинами та повідомленнями у соціальних мережах і будуємо власні моделі реагування на ситуацію. Початковий період висвітлення катастрофи вимагає чіткого акценту на орієнтирах та масштабі лиха, щоб зрозуміти, яким буде наш світ наступного дня чи місяця.

Катастрофа підвищує вимоги до журналістських матеріалів. У цій ситуації будь-який репортаж вважається важливим чи надважливим, а рівень довіри до матеріалів зростає, іноді необґрунтовано, особливо при споживанні інформації із соціальних мереж. Через деякий час, коли масштаб подій та ключові загрози відомі, суспільство шукає шляхи надання допомоги та підтримки постраждалим, пом'якшення наслідків та загроз, та залучення міжнародної спільноти. Потім настає час для роздумів про причини та наслідки, розробки методів та способів уникнення подібних ситуацій, та оцінки діяльності людей і служб, які працювали на місці катастрофи. Ще пізніше з'являються матеріали та публікації, які закарбовують катастрофу у пам'яті людини як подію, яку суспільство пережило, як історичне надбання зі своїм героїзмом, перемогами та втратами, відданістю справі та емпатією.

Робота журналістів також отримує відповідні оцінки, спрямовані на розуміння діяльності, що допомогла уникнути паніки та поширення неправдивих даних, користі, яку принесли медіа-повідомлення постраждалим, та професіоналізму журналістів. Тому варто обговорити вимоги до ключових типів матеріалів, з яких ми дізнаємося про катастрофу, їхні особливості та технології підготовки новинного контенту у ситуаціях катастроф.

4.1 Структура новинних матеріалів

Повідомлення про катастрофу завжди несподівані, як і саме явище, вони викликають хвилювання та намагання зрозуміти, що відбулося, який масштаб події, чи є безпосередня загроза і в чому вона виявляється. На всі ці питання ми шукаємо

відповіді у матеріалах журналістів, стежимо за новинами та повідомленнями в соціальних медіа, вибудовуємо власні моделі реагування на ситуацію. Перший період інформування про катастрофу потребує чіткого акценту щодо точок відліку та масштабу лиха, задля розуміння того, яким наш світ буде в наступний день чи місяць.

Катастрофа загострює вимоги до журналістських матеріалів, в цій ситуації будь-які повідомлення вважаються важливими чи надважливими, зростає рівень довіри до матеріалів, іноді й невинувато, особливо, коли сприймаємо інформацію із соціальних мереж. За деякий час, коли вже відомо про масштаб подій і ключові загрози, суспільство шукає шляхів для надання допомоги і підтримки постраждалим, усунення наслідків та загроз, залучення міжнародного співтовариства. Далі приходить час до осмислення причин і наслідків, розробки методів і способів уникнення подібних ситуацій, оцінки діяльності тих людей і служб, які працювали на місці катастрофи. Ще пізніше – з'являються матеріали та публікації, які карбують у людській пам'яті катастрофу, як подію, яку суспільство пережило, як набуток історії з її героїною, перемогами і втратами, відданістю справі й небайдужістю.

Робота журналістів теж отримує належні оцінки, вони спрямовані на розуміння діяльності, яка сприяла уникненню паніки і поширенню недостовірних даних, на ту користь, які приносили медіа повідомлення для постраждалих, а також на професійність журналістів. Тому варто говорити про вимоги до ключових типів матеріалів, з яких ми дізнаємося про катастрофу, про їх особливості та технології підготовки новинного контенту у ситуації катастроф.

На рівні індивідуального матеріалу, структура репортажів про катастрофи нічим не відрізняється від типової новинної нотатки чи іншого інформаційного матеріалу і складається з: заголовка, ліду, зображень, основної частини репортажу, коментарів офіційних представників чи експертів та бекграунду (довідкової інформації).

4.2 Заголовок, лід та зображення

Заголовок є вирішальною частиною повідомлення, на основі якої читач вирішує, чи переглядати контент, і визначає свій рівень зацікавленості у події. Для передачі інформації та фактів про катастрофи доречно використовувати заголовок-новину: тип заголовка, який містить основну інформацію про подію. У ситуаціях катастрофи чи надзвичайної ситуації такий підхід

є надзвичайно важливим, оскільки багато джерел публікують повідомлення про одні й ті самі факти. Вимоги до заголовка у найзагальнішому розумінні можна сформулювати так: він не повинен бути занадто довгим (цей показник залежить від мови, зазвичай до 10 слів) і повинен містити лише перевірені факти. Журналісти повинні уникати емоцій, навіть повідомляючи про сенсаційні чи надзвичайні події. Локалізація, час та місце події завжди є актуальними даними у звіті, і як мінімум локалізація має бути присутня у заголовку, тим паче що це дозволяє одразу зрозуміти, про які події йдеться. У випадку військових конфліктів така інформація ще важливіша і може включати дату, особливо якщо загрози повторюються регулярно або кілька разів протягом певного періоду у зоні бойових дій чи місцях обстрілів; тоді читач може точніше орієнтуватися у ситуації.

Репортажі про катастрофи часто супроводжуються візуальними елементами, фотографіями з місця події. Тому важливо забезпечити, щоб між фотографією та заголовком можна було встановити смисловий зв'язок, щоб зрозуміти, які події зображені. Підпис під фотографією не буде зайвим, навіть якщо місце чи публічна особа добре відомі — інформація може поширюватися на аудиторії, насамперед міжнародні, які можуть бути не повністю ознайомлені з цими даними.

Лід (вступ) розширює зміст заголовка, деталізуючи його. Ця структурна частина повідомлення розміщується одразу після заголовка і вказує на головну ідею повідомлення. Обсяг ліду — не більше 30-40 слів, а в інформаційних повідомленнях може бути коротшим. Особливість сприйняття ліду полягає у тому, що в текстовому повідомленні він читається після заголовка, тоді як у відеоповідомленні (наприклад, репортажі) він озвучується після заголовка, у першій фразі.

Третій елемент, який привертає увагу аудиторії, — це зображення, і послідовність цих елементів у процесі сприйняття може змінюватися, оскільки зображення потенційно може привернути увагу ще до споживання новини. Публікація зображень регулюється кількома вимогами, найважливішою з яких є зазначення джерела зображень. Йдеться не лише про забезпечення авторського права, хоча цей аспект є юридично регламентованим обов'язком редакції, але й про уникнення маніпуляцій та неправдивих даних. Зокрема, ілюстративні зображення можуть містити інформацію чи дані, які не відповідають заявленим фактам і свідчать про відсутність професіоналізму з боку авторів. Прикладом такої помилки

може бути невідповідність назви військової техніки у заголовку чи ліді тому, що зображено. Те саме може стосуватися осіб чи локацій, і загалом це негативно впливає на довіру аудиторії до матеріалу та редакції, яка його опублікувала. Ілюстративні фотографії можуть супроводжувати повідомлення, але вимагають спеціального зазначення цього факту.

Під час військових чи соціальних конфліктів слід виявляти особливу обережність при публікації зображень людей, вразливих категорій осіб, оскільки поширення інформації про їхні персональні дані може завдати шкоди та мати трагічні наслідки. Журналістика як система поширення соціальної інформації розробила чіткі правила щодо публікації візуального контенту такого характеру: фотографії неповнолітніх можуть бути опубліковані лише за їхньої згоди та згоди їхніх батьків чи опікунів, і, як зазначалося вище, таку згоду найкраще отримувати письмово. У деяких ситуаціях подібні фото використовуються для підтвердження порушень правил та звичаїв ведення війни, особливо під час обстрілів цивільного населення, що не скасовує отримання згоди.

У деяких ситуаціях журналісти використовують спеціальні засоби для розмиття контурів обличчя підозрюваних у злочинах, поліцейських чи іншого персоналу служб, щоб уникнути завдання шкоди їхньому особистому життю, принаймні у ситуаціях, коли злочинні дії не доведені і тривають розслідування, а новина стосується факту підозрюваних арештів. Якщо журналісту потрібно оновити таку інформацію, ми рекомендуємо ознайомитися з рекомендаціями BBC, національним законодавством чи міжнародними угодами та конвенціями, які регулюють професійні стандарти та журналістську етику.

Особливі вимоги висуваються до зображень під час військових операцій та соціальних конфліктів. Поряд з етичними нормами та вимогами до неупереджених публікацій, можуть діяти закони та урядові укази, які обмежують передачу візуальної інформації. Такі обмеження включають дані про місцезнаходження військових частин, розташування систем та засобів протиповітряної оборони, місця влучання під час ракетних обстрілів чи атак дронів та іншу інформацію, яка допомагає встановити місцезнаходження важливих об'єктів та завдати по них удару.

Під час російсько-української війни неодноразово фіксувалися випадки, коли інформація про місця влучання

ракет, поширена у місцевих пабліках, дозволяла коригувати дані та завдавати більш точних повторних ударів. Ще більш трагічними були ситуації, коли поширення такої інформації призводило до загибелі чи поранення волонтерів, рятувальників та представників поліції через повторний удар російськими ракетами у тому ж місці під час ліквідації наслідків попередньої атаки.

4.3 Основна частина та експерти

Основна частина репортажу передбачає публікацію фактів, коментарів та іншої інформації про подію. Структурування цієї інформації зазвичай дотримується принципу перевернутої піраміди, де головна інформація, яка є важливішою для розуміння ситуації, подається на початку репортажу, а менш важлива інформація слідує пізніше у тексті (Dovzhenko, 2018). Ці принципи характерні для всіх типів інформаційних жанрів, оскільки сприйняття інформації на початку репортажу забезпечує, що читач зберігає інтерес до того, що повідомляється, і дочитує (чи додивляється) матеріал до кінця.

В основній частині також подаються коментарі та експертні думки. Однак журналіст повинен чітко відділити їх від власного тексту, оформлюючи їх як пряму мову або непряме посилання із зазначенням особи експерта, або використовуючи інше позначення, якщо особа не названа, наприклад, «з власних джерел».

Добір експертів та джерел додаткової інформації ґрунтується на наступних факторах:

- Джерело є компетентним та володіє необхідною інформацією завдяки своєму статусу, доступу до інформації чи посаді (наприклад, речник штабу ліквідації наслідків катастрофи, керівник або компетентний співробітник відповідних структур (голова регіональної медичної служби), представник або керівник волонтерської організації, представник підприємства (у випадках техногенних катастроф), який розуміє технології та матеріали, що використовуються у виробництві, тощо).
- Джерело є свідком чи очевидцем надзвичайної ситуації (треба враховувати психологічні особливості та стан такого експерта).
- Джерело є достатньо відомим або просто професійним дослідником питань, пов'язаних з подією.

- Джерело є представником уряду, уповноваженим розробляти та/або впроваджувати стратегію ліквідації наслідків катастрофи.

Бекграунд (Довідкова Інформація)

Бекграунд — це заключна частина новинного репортажу, де подаються добре відомі факти, деталізується хід подій та до уваги доводяться попередні медіа-публікації з обраної теми. Необхідність бекграунду у журналістиці катастроф є вирішальною з кількох причин:

- Аудиторія може швидко дізнатися про суть та причини надзвичайної ситуації, розгортання подій, загрози та наслідки.
- Цей текстовий елемент дозволяє впорядкувати послідовність сприйняття аудиторією події.
- Інформація або посилання, надані у бекграунді, допомагають читачеві швидко знайти необхідні факти, імена та назви, тим самим заощаджуючи час, що є життєво важливим у ситуаціях катастрофи.
- Окремо цей елемент новинного тексту демонструє послідовний підхід медіа до висвітлення події та показує обсяг уваги, присвяченої інформуванню аудиторії про катастрофу.

Практикуючі журналісти та медіа-дослідники (Dovzhenko, 2018) стверджують, що бекграунд не завжди може бути прочитаний, і сперечаються щодо необхідності його включення, оскільки це не є обов'язковим елементом репортажу. Однак, на нашу думку, при висвітленні катастроф та надзвичайних ситуацій такий елемент значно сприяє розумінню ситуації.

4.4 Журналістські жанри у висвітленні катастроф

При підготовці новинних матеріалів журналісти використовують традиційні техніки, які насамперед дають їм змогу уникнути помилок у структурі повідомлюваної інформації та у формуванні достатнього рівня поінформованості аудиторії. Ці техніки забезпечують дотримання стандартів інформаційної діяльності, етичних норм та вимог. Розглянемо основні інформаційні жанри: новина, репортаж, інтерв'ю, звіт, а також піджанри: фоторепортаж та фотоколаж, відеохроніка, кожен з яких має свої додаткові специфічні особливості у підготовці та вимагає спеціальних журналістських підходів до збору та обробки матеріалу.

Новина (News)

Новина, нотатка чи повідомлення є варіаціями інформаційного жанру, метою яких є подання повної, достовірної та неупередженої інформації про подію. У випадку катастроф важливо пам'ятати про необхідність уникнення емоційності у журналістському тексті, оскільки сама подія вже несе в собі емоційний заряд, і додавання емоцій журналіста може нав'язати аудиторії специфічні реакції. Стандарти підготовки новин формуються на основі вимог до неупередженості та якості відображення події у медіа-просторі. Стандарти ВВС (редакційні настанови) набули значного поширення та прийняття у медіа-практиці. Окрім стандартів, журналісти повинні керуватися національними та міжнародними етичними кодексами, дотримання яких насамперед захищає журналіста, включно з уникненням створення ситуацій, що загрожують життю чи здоров'ю суб'єктів матеріалу.

Операція з фактами при підготовці новин будується на вищезгаданому принципі перевернутої піраміди. Журналіст обирає самі факти, особливо якщо він перебуває на місці події або використовує факти з відкритих джерел. Важливим етапом роботи з матеріалами інформаційних жанрів є фактчекінг, встановлення їхньої достовірності та використання офіційних джерел. Якщо інформація подається з неофіційних джерел, таких як соціальні мережі, використовуються додаткові моделі верифікації — спілкування з очевидцями, порівняння різних повідомлень на одну тему чи питання та технічні методи перевірки зображень чи відеоконтенту.

Кожна надзвичайна ситуація виявляється у значній кількості фактів, багато з яких є важливими для розуміння ситуації. Однак неможливо відобразити всі з них у короткому повідомленні або навіть у ширшому контексті тривалого інформаційного супроводу події. Тому при доборі фактів журналісти враховують ті характеристики фактичного матеріалу, які є важливими для створення новини: це факти, які вказують на масштаб події, можливі загрози та наслідки, розвиток ситуації, кількість постраждалих осіб, засоби збереження життя чи здоров'я, шляхи та методи евакуації та організаційні заходи, спрямовані на підтримку населення. Під час тривалого висвітлення катастрофи також важливо повідомляти про фактичні результати ліквідації наслідків, факти повернення до нормального способу життя, потреби населення у зоні катастрофи, якщо евакуація не відбулася, діяльність

органів влади, громадських організацій та волонтерів, участь міжнародних фондів та структур, і благодійників — тобто оприлюднювати інформацію, яка сприятиме нормалізації ситуації.

Структура новинних репортажів дає відповіді на запитання «Що?» («Хто?»), «Де?» і «Коли?». Іноді до цього переліку додається відповідь на «Чому?». Для висвітлення катастрофи точні та об'єктивні відповіді на ці запитання можуть вплинути на збереження людського життя та здоров'я, що знову ж таки піднімає питання верифікації джерел інформації. З огляду на систематичний моніторинг перебігу надзвичайної ситуації, особливо якщо це телемарафон чи інша форма цілодобового мовлення про катастрофу, може бути не потрібним явне зазначення часових характеристик подій. Однак такі дані мають бути включені у новинний бекграунд, де послідовність розгортання ситуації є важливою для тієї частини аудиторії, яка не може відстежувати ситуацію синхронно.

При підготовці новин також важливо враховувати, що офіційні джерела не завжди оперативно поширюють інформацію. Деякі факти можуть бути виключені або не оприлюднені. Такі процеси відбуваються, щоб уникнути паніки чи тривоги серед населення, зберегти контроль над ситуацією та забезпечити впевненість органів влади у тому, що ситуація не вийде з-під контролю. Журналісти не мають подібних обмежень і можуть розглядати факти, не опубліковані в офіційних прес-релізах. Однак це покладає ще більші вимоги на верифікацію джерел інформації.

Репортаж (Reportage)

Репортаж є настільки ж популярним, як і новина, і досить схожим за структурою та вимогами до підготовки до попереднього жанру. Принципи подання інформації, добору фактів, точності, повноти та достовірності інформації, дотримання етичних норм та журналістської неупередженості характерні для репортажу, так само, як і для новини.

Специфіка репортажу полягає у створенні враження перебування на місці події, відображенні атмосфери та ситуації, що розгортається на місці катастрофи. При підготовці репортажу журналіст повинен забезпечити систему фактів та встановити коло експертів чи очевидців, чий враження та оцінки будуть використані. Важливо враховувати, що під час

репортажу відповіді чи коментарі не завжди можна передбачити, тому журналіст повинен бути достатньо компетентним у темі обговорення та володіти хорошими комунікативними навичками, щоб залишатися у темі репортажу.

Гарний репортаж, за словами польського журналіста Р. Капусцінського, виникає, коли журналіст ретельно вивчив своїх суб'єктів; лише тоді матеріал може бути підготовлений «так, щоб навіть ті, хто досконало знає тему, були здивовані» (Tarasiuk, 2022, с. 17). Це ще раз підтверджує тезу, що у центрі репортажу перебуває людина, з її перспективами та потребами, які особливо посилюються у кризових ситуаціях та надзвичайних подіях.

Для повного зображення ситуації катастрофи у репортажі журналіст повинен використовувати ефекти, які дозволять глядачеві відчувати атмосферу ситуації: відповідні ракурси та панорами, продуманий звуковий супровід, зображення суб'єктів та експертів на екрані, а можливо, й обладнання та засоби боротьби з наслідками катастрофи. Доречність кожного елемента визначається на місці події. Однак, якщо журналіст не зможе передати атмосферу ситуації, репортаж не буде успішним.

Звіт (Report)

Звіт як інформаційний жанр передбачає систематичний опис явища. Він базується на офіційних матеріалах та релізах і містить усі факти, що мають відношення до опису події. Підготовка звіту у ситуаціях катастроф відбувається на етапі, де можливі певні узагальнення, ситуація повністю або частково стабілізувалася, і є офіційна статистика та серйозні експертні висновки про причини та наслідки подій. Для підготовки звіту, який не є дуже популярним у медіа-дискурсі, журналіст також може включити власні матеріали та редакційні матеріали, щоб повною мірою відобразити хронологію подій та підкреслити значущість окремих фактів. Варто зазначити, що офіційні звіти про ситуацію слід відстежувати та зберігати, особливо якщо планується документальна публікація чи фільм про катастрофу.

Інтерв'ю (Interview)

Жанр інтерв'ю належить до групи інформаційних жанрів і може бути використаний для повідомлення про катастрофу та

її наслідки. Подібно до інших жанрів, він використовує лід, який знайомить читача чи глядача із ситуацією, представляє гостя і може включати бекграунд. Вирішальною для цього жанру є система запитань, яка може розкрити рівень знань опитуваного, тим самим задовольняючи інтерес та інформаційні потреби аудиторії.

Фоторепортаж, фотоколаж та відеохроніка

Для візуального представлення наслідків катастрофи чи їхнього перебігу використовуються фоторепортажі та фотоколажі. Ці варіації репортажів передбачають добір та розташування візуальних фактів, зафіксованих на окремих фотографіях. Журналіст повинен організувати роботу таким чином, щоб продемонструвати ситуацію загалом, або її частину, об'єднану темою та змістом. Іноді використовується формат фоторепортажу, де фотографії передають не лише систему ключових фактів, але й формують послідовність розгортання подій.

Останнім типом журналістського матеріалу у групі інформаційних жанрів є відеохроніка. Структурно вона нагадує звіт, повністю охоплюючи подію та включаючи всі значущі факти. Підготовка такого матеріалу вимагає постійної присутності на місці події та зйомки значної кількості кадрів. У деяких ситуаціях, особливо коли відеохроніка перетворюється на документальний фільм, можуть бути включені матеріали інших авторів, включаючи непрофесійних журналістів, а також відеоролики з відкритих джерел та офіційних заходів. Відеохроніка надає можливість візуально підсумувати ситуацію, представити її у зручному для перегляду форматі, але з акцентом на ключових подіях, фактах та людях, залучених до боротьби з наслідками катастрофи.

4.5 Поширення інформації

Сучасна журналістика орієнтується на конвергентні моделі підготовки інформації, пов'язано це в першу чергу із потребами та бажанням аудиторії отримувати новини та й інший контент у зручний спосіб. Технічний розвиток та доступність девайсів, поліпшення якості інтернет зв'язку – ще одна важлива умова функціонування конвергентної журналістики. При висвітленні катастроф журналіст орієнтується в першу чергу на ті платформи і технології, за допомогою яких здійснює

мовлення його редакція. На сьогодні вже певно не залишилося медіаресурсів, які б функціонували у «чистому» вигляді друкованих чи аудіовізуальних медіа. Кожна редакція має канали у соціальних мережах, причому інтенсивність інформаційного потоку не поступається, а може й перевищувати цей показник в базових формах традиційного мовлення.

Поширення Інформації Різними Каналами

Конвергентна журналістика вимагає від журналістів адаптувати матеріали до вимог різних платформ:

- Кожна редакція має канали в соціальних мережах, де інтенсивність інформаційного потоку часто дорівнює або навіть перевищує традиційне мовлення. Редакції успішно конкурують, надаючи перевірену та достовірну інформацію з високою оперативністю.

- Журналісти повинні готувати матеріали з урахуванням специфіки: обмеження символів для X (Twitter), сильні візуальні образи для Instagram, короткі динамічні відео для TikTok.

- Журналісти можуть співпрацювати з іншими, включно з міжнародними медіа. Це вимагає узгодження пріоритетів публікації, відшкодування витрат та чіткого визначення, яка частина матеріалів (наприклад, лише фото чи відео) призначена для поширення.

- Ведення особистого блогу поза редакційним простором також повинно бути окремо узгоджено та врегульовано для уникнення непорозумінь.

Співпраця з Редакційною Командою

Підтримка журналіста на місці катастрофи є багатоаспектним процесом:

1. Підготовка до Відрядження

- Актуалізація Документів: отримання акредитації та дозволів на роботу у відповідній зоні.

- Безпека та Спорядження: проходження інструктажів з безпеки та навчання. Отримання рекомендацій щодо обладнання (включно із захисним спорядженням, аптечкою, одягом та взуттям). Редакція затверджує перелік обладнання та його страхування.

- Фрілансери: самостійно проходять ці етапи та забезпечують себе необхідним.

2. Системна Комунікація та Логістика

- Зв'язок: забезпечення надійного каналу зв'язку для оперативної передачі матеріалів, живих трансляцій та звітів. Якість зв'язку є ключовою вимогою.

- Координація Графіків: узгодження графіків мовлення для планування підготовки матеріалів та пошуку стабільного з'єднання.

- Пошук інформації про обмеження: у бойових зонах можливості зв'язку суворо регулюються військовими адміністраціями з міркувань безпеки.

3. Збір Додаткової Інформації

Журналісти можуть виконувати додаткові завдання, орієнтовані на інтерес аудиторії, що відстежується через соціальні мережі. Це може призвести до продовження відрядження або його переорієнтації.

Необхідність документування діяльності та формування фактичного архіву (особистого або редакційного). Рекомендується робити скріншоти/фото та зберігати дані у надійних хмарних сервісах, щоб зберегти факти та документи, які можуть бути видалені або змінені з часом.

Окрім підготовки матеріалів для своєї редакції, журналіст може співпрацювати з іншими медіа, в тому числі й міжнародними на основі різних домовленостей та угод. Така ситуація передбачає уникнення конфлікту інформаційних потреб між редакціями, погодження першості в публікації матеріалів на тих чи тих ресурсах, відшкодування витрат на відрядження і спорядження, медичне страхування тощо. Бувають ситуації, коли лише частина підготовлених матеріалів передбачається для публікації в інші медіа чи агенції, наприклад – фото або відео матеріали, що також обов'язково відображається в угодах.

Крім зазначених ситуацій, журналіст може вести свій блог чи акаунт поза межами редакційного інформаційного простору, підготовка матеріалів для наповнення таких ресурсів теж має окремо погоджуватися та регулюватися, щоб не створювати непорозумінь та незручностей.

4.6 Співпраця з редакцією

Редакційна підтримка журналіста на місці катастрофи – багатогранне складне явище, яке має кілька особливостей, що потребують уваги вже під час підготовки до відрядження. Першим і найбільш значимим на цьому етапі є оформлення акредитації та дозволів роботи у відповідній зоні. Журналіста

можуть додатково зобов'язати пройти інструктажі та додаткову підготовку з безпеки, він може офіційно отримати рекомендації щодо спорядження та особистих речей (у тому числі засобів захисту, відповідного одягу та взуття – (див. Журналіст і (не) безпека, 2016, с. 18-69) також редакція погоджує перелік техніки, її страхування (якщо цього не було зроблено попередньо) та забезпечує засобами зв'язку. Якщо журналіст працює на засадах фрілансу чи інших подібних умовах – ці та наступні етапи він має пройти самостійно.

Підтримка перебування журналіста в зоні катастрофи передбачає системний зв'язок, інформування про хід відрядження та виконання редакційного завдання, надсилання матеріалів та звітів, уточнення планування роботи тощо. Ключовими вимогами цього етапу є ефективність роботи техніки та якість зв'язку. Вихід в ефір із зони стихійного лиха, створення репортажів та фотоматеріалів, публікація новин – все це потребує надійного каналу зв'язку, яким може запропонувати редакція. Крім того, журналіст може скористатися можливостями штабу з усунення наслідків катастроф, підтримкою громадських чи волонтерських організацій іншою інфраструктурою. Варто пам'ятати, що в зоні бойових дій, чи в локаціях, що наближені до лінії бойового зіткнення можливості зв'язку жорстко регламентуються, військові адміністрації можуть накладати обмеження з міркувань безпеки.

До напрямків роботи з редакцією належить також погодження регламенту включень, який визначає графік підготовки матеріалів та пошук стабільного зв'язку для реалізації регламенту.

Пошук інформації на потребу каналу є ще одним напрямком роботи з редакцією. Ці додаткові завдання зумовлюються інтересом аудиторії до теми, проблеми або особи, які були представлені у матеріалі журналіста редакції чи інших медійників. Запити аудиторії досить легко відстежуються за відгуками в соціальних медіа чи за охопленням аудиторії після публікації матеріалу. Пошук відповідної тематики може здійснюватися впродовж відрядження, або ж воно може бути подовжене чи перенесене в іншу локацію, особливо, коли журналіст працює з конкретним персонажем (чи підрозділом, наприклад, пожежної служби), відстежує його роботу у зоні надзвичайної ситуації.

Останній напрямок, якого варто торкнутися в цьому розділі – документування відрядження та матеріалів,

підготовлених журналістів. Про потребу дублювання технічних засобів і можливостей збереження інформації ми вже говорили вище, тут відзначимо необхідність документування діяльності журналіста в зоні катастроф, формування архіву фактів (власного чи редакції) за результатами відрядження, збереження фактів та документів, які можуть бути з часом вилучені чи змінені – для цього можна робити знімки екрану чи фотознімки і зберігати дані у надійних хмарних сервісах на персональному акаунті чи акаунті редакції.

1.7 Довгострокове Висвітлення Наслідків

Довгострокове висвітлення наслідків катастроф має формуватися на основі стратегічного плану роботи, про який ми писали у другому розділі. Цей план, звісно ж, погоджується з редакцією та залежить від багатьох складників – першою чергою від типу та особливостей самої катастрофи. Поряд із суто організаційними умовами (кількість і тривалість відряджень, логістика та розміщення, обсяг звітності) важливо глибоко розумітися на процесах усунення наслідків катастрофи та підтримувати інтерес аудиторії до ситуації.

Тривале висвітлення наслідків катастрофи передбачає вивчення таких тем: планування роботи держави з усунення наслідків – заходи, ресурси, можливості та очікувані результати; участь внутрішніх та зовнішніх меценатів, фондів та організацій, які надають підтримку постраждалим та беруть участь у відновленні; Діяльність волонтерських організацій та їх спрямування; стан місцевого населення, особливо в ситуації евакуації, умови повернення (або розміщення в межах країни та за її межами, якщо повернення не можливе); загрози гуманітарної катастрофи в зоні лиха та протидія таким чинникам; дослідження та статистика щодо причин та наслідків катастроф; звітність офіційних та неофіційних організацій про діяльність, заява про плани і наміри; реальні приклади відновлення, їх відповідність заявам та намірам; постраждалі від катастрофи та їх доля; ліквідатори катастрофи і їх зусилля з усунення наслідків.

За час роботи в зоні катастрофи та в період її протікання журналіст, який планує довготривале висвітлення подій має сформувати перелік тем та проблем, бажано з прив'язкою до локацій і конкретних контактів, які стануть предметом його уваги далі. Не зайвим буде і формування списку експертів та

фахівців, які можуть надавати наукову, статистичну, довідкову інформацію, що пов'язана з причинами та наслідками катастрофи, екологічною ситуацією після завершення гострої фази, можливих напрямків відновлення території чи усунення наслідків. Це має бути досить довгий список експертів та тем.

Відновлення території після катастрофи відбувається не хаотично, а відповідно до стратегії, що затверджується на державному рівні, може передбачати залучення міжнародних партнерів. Такі стратегії передбачають цільове виділення коштів та використання їх на визначені потреби. В свою чергу, формуються виконавці та підрядники, які відповідають за конкретні напрямки усунення наслідків катастрофи. Кожен такий етап документується. Для формування повного уявлення про ці процеси журналіст має відстежувати такі стратегії та їх фінансування, моніторити ефективність використання коштів для запланованих результатів, тим самим реалізуючи властиву для медіа функцію критики та контролю.

Прямуювання публікацій на проблематику, що цікаві міжнародній спільноті, поширення відповідних матеріалів для закордонної аудиторії- гарний приклад міжнародної дипломатії. Важливо пам'ятати, що такі публікації можуть стати поштовхом для зміцнення зв'язків між недержавними організаціями і активістами в зоні катастрофи та людьми і структурами, що надавали підтримку з-за кордону.

4.8 Аналіз власної роботи та самозабезпечення журналістів

Підсумком роботи журналіста має стати аналіз власної ефективності у висвітленні катастрофи та заходів з усунення її наслідків. Цей процес важливий з огляду на професійне становлення та розвиток, допомагає усвідомити власні прорахунки та зробити висновки на випадок подібних ситуацій. Окремим результатом такої роботи має стати висновок про готовність працювати у зоні надзвичайних ситуацій, якщо виникне така потреба. Пропонуємо кілька напрямків та аспектів, які варто об'єктивно оцінити, а можливо й сформувані нові алгоритми дій в подібних ситуаціях.

Передовсім необхідно звернути увагу на особисту та професійну готовність до роботи. Першою чергою проаналізувати, які помилки чи недоречності були допущені при підготовці до поїздки в зону лиха: чи достатнім було

спорядження і чи комфортно було працювати з таким спорядженням (одяг і взуття, набір ліків та препаратів, їжа та вода, додаткове спорядження та зручність його використання (наплічники, ліхтарики, мультитул, інші речі, що знадобилися у відрядженні); особиста і професійна техніка, засоби і технології для зв'язку, документи та супровідні матеріали; планування перебування і логістика, фізичний і психічний стан під час відрядження. Виявлені потреби та особливості варто зафіксувати на випадок подібних відряджень.

Наступним складником має стати аналіз роботи під час відрядження. Важливо зрозуміти чи достатньою була фахова підготовка, і чи потребуєте Ви додаткових професійних знань та вмінь (наприклад, технічного характеру); чи був доречним перелік експертів та фахівців, до яких можна було звертатися за коментарями, довідковою та науковою інформацією про природу катастрофи; чи дотримувалися Ви фахових стандартів та етики, які труднощі виникали в цьому напрямку; чи доводилося спростовувати оприлюднену інформацію, якщо так – якими були причини подання такої інформації; Наскільки повно і достовірно Вам вдалося передати ситуацію та атмосферу у зоні лиха, чи потребувало це додаткових зусиль.

Третій напрямок для аналізу має більше кількісні виміри, але від того не менш важливо узагальнити ці дані. Варто зафіксувати скільки матеріалів було підготовлено та опубліковано за час відрядження та визначений вам як достатній період після нього; скільки матеріалів було згенеровано у власний архів; чи лишилися теми, з якими Вам би було цікаво працювати ще, скільки таких тем Ви відзначили чи маєте матеріали для початку роботи; скільки нових контактів Ви отримали, зі скількома людьми спілкувалися, чи підтримуєте зв'язки, чи вони втрачені (якщо так – зважте, які можливості Ви могли втратити з цими зв'язками); чи можете Ви окреслити інші переваги від цієї роботи, окрім досвіду (тут варто вказати будь-які важливі для Вас речі, від суми гонорарів до нових контактів у транснаціональних медіахолдингах).

1.9 Брифінги

У цьому параграфі ми окреслимо два поняття брифінгу, важливі для напрямку журналістики катастроф. Першим згадаємо традиційний брифінг від представників органів, що займаються усуненням наслідків катастроф. Як правило їх буває

кілька, перші мають високий рівень гостроти та напруження, тут визначаються моделі розуміння ситуації та реагування на неї у найбільш широкому розумінні слова – від евакуації населення до логістики використання спеціальної техніки. Наступні брифінги проводяться для звітності про перебіг надзвичайної ситуації та ефективність зусиль із усунення наслідків. Нарешті після стабілізації ситуації та можливості передати управління діяльністю з усунення наслідків місцевій владі чи відповідним регіональним структурам проводиться підсумковий брифінг, на якому узагальнюється та аналізується діяльність впродовж катастрофи та після її завершення. Ці заходи супроводжуються поширенням прес-релізів, які містять чимало даних та статистики, чітко кваліфікують масштаб події та її наслідки, є тим офіційним документом, який можна використовувати для підготовки матеріалів та подальшої роботи над темою.

Інший тип звітності називають дебрифінгом. Його мета – проаналізувати ефективність відрядження та те, наскільки ефективно працював журналіст задля виконання редакційного завдання. Укладачі посібника з безпеки журналістів вказують на такі особливості його проведення: «Дебрифінг після повернення з відрядження дає змогу визначити, що вдалося, а що ні під час виконання завдання, а також зробити висновки для підготовки майбутніх місій. Це також дає змогу вищому редакційному керівництву посилити розуміння власної відповідальності, коли набутим досвідом діляться ті, хто повертається з відрядження. У France Médias Monde старші редактори новин і всі члени команди беруть участь у дебрифінгу, а також представники технічної групи (звук, трансляція). Їхня мета – підсумувати виявлені проблеми, що виникли під час виконання завдання, зосередившись на трьох аспектах: редакційному (чи відповідають підготовлені репортажі поставленій меті); технічному (чи задовільно працювало обладнання та зв'язок); людському (який був рівень взаєморозуміння всередині команди й під час обміну інформацією з редакцією). (Посібник з безпеки, 2022 с. 87)

Далі автори посібника посилаються на досвід проведення дебрифінгів у BBC, де окремо ставиться завдання «резюмувати набутий досвід репортерів і редакторів, а також містити актуальні поради й нову інформацію, які допоможуть ліпше підготуватися до можливих небезпек у майбутній роботі та зробити її безпечнішою» (Посібник з безпеки, 2022 с. 88). Як бачимо, увага до результатів роботи журналіста чи команди, яка працювала в зоні катастрофи, допомагає підвищити ефективність не

тільки особистих навичок та компетентностей, але й позначається на ефективності роботи редакції в цілому.

4.10 Кейси

Дослідження підходів до висвітлення катастроф у новинах більшою мірою спрямовані на особливості роботи журналіста в складних умовах, такі дослідження містять інформацію пор спорядження, підготовку, перевірку даних та дотримання етики в складних ситуаціях. Ці праці згадані вище в нашому посібнику, і містяться в списку літератури (Журналіст і (не)безпека, 2916; Посібник з безпеки, 202). До джерел, які допоможуть з використанням сучасних цифрових технологій – ми звернемося в наступному розділі.

Окрему частину праць становлять дослідження та рекомендації щодо жанрової системи та підготовки матеріалів визначених жанрів із дотриманням професійних стандартів та на основі рекомендацій практиків, узагальнення досвіду та аналізу можливих труднощів. Відзначимо, що система посібників, які описують жанрову чи технологічну природу підготовки матеріалів оновлюється не часто, орієнтовно один раз на 10-15 років. Причина цього – у виникненні нових викликів з боку медіа дійсності, що потребують наукового чи методичного осмислення.

Для глибшого розуміння особливостей підготовки матеріалів радимо скористатися підручником з журналістики З. Вайшенберга (Вайшенберг, 2011), а також дослідженнями національних теоретиків журналістики, які докладно вивчають це питання. Зі свого боку можемо порадити посібники Раїси Радчик (Радчик 2015, 2019), Володимира Павліва (2015) та Володимира Тарасюка (2022), посібником для журналістів у зоні конфлікту (Буроменський та ін, 2016).

На момент написання посібника ми живемо в період, коли традиційні підходи не включають моделі кросмедійної діяльності вповні, а досвіду використання соціальних медіа ще не настільки багато, щоб сформувані ґрунтовну теоретичну модель, лиш часткові рекомендації використовуються практиками для уявлення про правил підготовки текстів у соціальних медіа. Для підвищення власної професійної ефективності можна скористатися програмами та воркшопами від практиків, відомих блогерів чи пройти спеціалізовані курси для роботи в соціальних медіа. Прогнозуємо, що в найближчі 5 років буде сформована та адаптована теорія роботи із

соціальними медіа як власне засобом комунікації з великою, масовою аудиторією, на основі чого буде вибудована нова професіограма компетентностей журналіста.

Існує окремий корпус робіт, присвячений жанровій системі та підготовці матеріалів відповідно до визначених жанрів (новина, репортаж, інтерв'ю, звіт). Ці посібники, що ґрунтуються на професійних стандартах та досвіді практиків, оновлюються нечасто (приблизно раз на 10-15 років), що відображає появу нових викликів у медіа-реальності.

Конвергентні Медіа та Соціальні Мережі

Наразі ми перебуваємо у перехідному періоді, коли традиційні підходи не повністю охоплюють моделі крос-медійної діяльності.

Досвід використання соціальних мереж ще не є достатньо великим для формування ґрунтовної теоретичної моделі. Практики використовують лише часткові рекомендації для створення контенту в соціальних мережах (наприклад, курси від відомих блогерів).

Очікується, що протягом найближчих 5 років з'явиться теорія роботи з соціальними медіа як засобом комунікації з масовою аудиторією. На основі цієї теорії буде розроблено новий професійний профіль журналістських компетенцій.

Ключові Рекомендації для Журналістів

Для підвищення професійної ефективності у висвітленні катастроф слід дотримуватися трьох основних напрямків:

1. Фокус на Теорії та Досвіді Колег

Важливо зосередитися на розумінні теорії та досвіді колег, які працювали у зонах надзвичайних ситуацій.

- Відстежуйте досвід через публікації та особисте спілкування.
- Перед відрядженням освіжіть знання правил та вимогетичних кодексів і норм, а також проконсультуйтеся щодо редакційних настанов у проблемних ситуаціях.

2. Формування Особистого Архіву

Ваш особистий архів має бути ширшим, ніж ваше портфоліо. Він повинен містити матеріали та ідеї, не включені до опублікованих статей, які можуть знадобитися для уточнення даних або переоцінки подій пізніше.

- Використовуйте зручну систему для організації інформації, матеріалів, фото- та відеоконтенту.
- Створіть окремий список контактів, пов'язаний з локаціями та короткою історією комунікації. Звичайного

списку контактів у телефоні може бути недостатньо, оскільки він не дозволяє фіксувати важливі деталі та обставини.

3. Ретельний Самоаналіз

Необхідно провести ретельний аналіз ситуації, щоб відповісти на просте, але важливе запитання: Чи готові ви до таких завдань і здатні впоратися з професійними та особистими викликами, що виникають під час такої роботи?

- Відповідь на це питання суттєво вплине на вашу професійну кар'єру.
- Цей аналіз продемонструє, що ви навчилися під час відрядження, і підтвердить вашу готовність до професійного та особистого зростання.

Загалом, ефективна журналістика катастроф вимагає готовності до постійного навчання, методичної організації роботи з інформацією та чесного самоаналізу своїх можливостей і меж.

4.11 Поради

Ключові поради цього напрямку можемо сформулювати за трьома напрямками. Перше, на що варто звернути увагу – знання теорії та досвіду колег, які працювали в зоні надзвичайних ситуацій чи катастроф. Цей досвід можна відстежити через їх публікації та матеріали, отримати під час особистого спілкування та особистого спілкування. Перед відрядженням варто освіжити в пам'яті правила та вимоги етичних кодексів і норм задля уникнення складних ситуацій в зоні катастрофи. Якщо у Вашій редакції є окремі редакційні настанови, що визначають редакційну політику для проблемних ситуацій – не зайве буде отримати консультацію з цієї теми.

Друга порада стосується формування особистого архіву, який має бути дещо ширшим за ваше портфоліо та містити матеріали і думки, які не увійшли в опубліковані статті чи репортажі, ймовірно Ви матимете потребу уточнити дані чи повернутися до переосмислення цих подій згодом. Варто використовувати будь-яку зручну систему для впорядкування інформації, матеріалів, фото та віде контенту. Також варто окремо сформувати список контактів у поєднанні з локаціями та короткою історією комунікації. Звичайний список контактів у телефоні може не зарадити, оскільки не дасть можливість зафіксувати всі важливі ситуації та особливості.

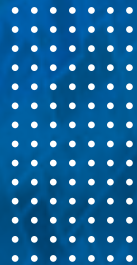
Третя порада стосується глибокого аналізу ситуації,

який має відповісти на просте питання – чи готові Ви до таких відряджень і чи можете впоратися з викликами, професійними та особистими, які виникають під час такої роботи? Можливо, відповідь на це питання суттєво позначиться на Вашій професійній кар’єрі, можливо деякі висновки будуть важливими не тільки для відряджень у зону катастрофи, але й для іншої роботи. А головне – такий аналіз покаже те, чому Ви навчилися під час відрядження, підтвердить вашу готовність розвиватися задля професійного та особистого зростання.



5

Висвітлення Катастроф у Цифрову Епоху Вступ





Висвітлення Катастроф у Цифрову Епоху

Вступ

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій кардинально змінив життя мільйонів людей. Сьогодні ми справді живемо в інформаційну епоху, про яку стверджували вже з кінця ХХ століття. Основними ознаками сучасного цифрового сьогодення виступає високий рівень медіатизації (залучення людини у якості суб'єкта в процеси поширення власних настанов та інтенцій на широку аудиторію, як це властиво для медіа) та підвищення значимості інформації, контенту, який ми споживаємо все більше з кожним роком. Буде справедливим стверджувати, що інформаційні образи речей та явищ для нас стають не те щоб значимішими за реальні, скажімо так – ближчими. Потреба мати новий мобільний телефон чи крем від сонця веде нас до його інформаційного образу в мережі інтернет, звісно, реальний продукт ми теж отримуємо, але поинаємо все ж з інформаційного образу.

Індустрія виробництва інформації, засобів її поширення та гаджетів для оперування неї свідчить про стрімкий розвиток технологій, збільшення інтенсивності інформаційного потоку та зниження порогу доступності для цих можливостей. Зростання інтересу до практичного використання штучного інтелекту для буденних потреб, технологічний розвиток нейромереж змушують деяких експертів стверджувати, що деякі професії з часом зникнуть, а деякі наберуть нових обрисів. Ці процеси є незворотними і проявляються в усіх сферах нашого життя, відтак зачіпають вони й журналістику, позначаються на збільшенні можливостей та вимагають нових знань і компетентностей від медійників.

У 2012 році один з авторів цього посібника разом з колегами перебував на тренінгу журналістських навичок у інституті FOJO (м. Кальмар, Швеція), де нам продемонстрували технологію, популярну на той час у редакціях локальних медіа Швеції. Журналіст, який вирушав робити репортаж, отримував мобільний наплічник, у якому був смартфон, тринога, мікрофон, живлення. Не пригадаю точно чи був підсилювач для передавання даних і чи були додаткові насадки для якіснішого відео, але технологія працювала і була достатньо ефективною для використання матеріалів у місцевих ЗМІ. На нинішньому етапі розвитку технологій ці можливості збільшилися, а об'єм наплічника – зменшився.

Для журналістики катастроф розвиток інформаційних технологій став чинником, що значною мірою додав оперативності інформування про катастрофи чи їх наслідки і цілком змінив ситуацію навколо інформаційного супроводу надзвичайних ситуацій. На нашу думку, ці зміни проявляються в наступних рисах: значно збільшилася можливість публікації та передачі інформації в соціальних медіа, як на локальному, так і в глобальному вимірі – катастрофи стали ближчими; зросла кількість мовців, і поряд з цим – неточної, неповної, іноді – недостовірної інформації; споживання інформації за допомогою соціальних медіа зменшило увагу до традиційних медіа, зокрема з огляду на оперативність подання свідчень про катастрофу; збільшила якість фото т відео контенту, який створюється та поширюється очевидцями або учасниками надзвичайних подій; з'явилися засоби фіксації та моніторингу з відкритим доступом (від стаціонарних камер спостереження, до супутникових систем), завдяки яким можна отримувати додаткові важливі відомості і використовувати їх для підтвердження чи спростування інформації.

5.1 Журналістика катастроф у цифрову еру: фейки та верифікація

Зростання кількості інформації, яка продукується під час катастроф, зумовлюється доступністю засобів комунікації та існуванням соціальних мереж, які виступають відкритим каналом комунікації. Поряд з технічною регламентацією і вимогами до змісту, форми та обсягу повідомлень (текст, візуальні або аудіальні повідомлення, їх обсяг чи тривалість), які комунікаційні канали не ставлять вимог до якості та повноти відтворення події, не містять етичних вимог, за винятком тих, що збігаються із законодавством, не обмежують можливості фальсифікації чи дезінформації. На нашу думку, життєспроможною б виглядала гіпотеза про те, що соціальні медіа відображають рівень медіаграмотності соціуму, відображала б, якби ці комунікаційні канали не використовувалися для маніпуляцій та дезінформації цілком свідомо, задля вирішення певних політичних чи ідеологічних завдань, іноді – задля комерціалізації певних процесів. Втім, соціальні мережі надають багато додаткової і при цьому достатньо достовірної інформації, тому ми не можемо не використовувати її при підготовці матеріалів про катастрофи.

Під час надзвичайних ситуацій дуже часто люди переоцінюють вплив якихось факторів або ж неправильно масштабують подію, наприклад сьогодні повідомлення про пожежі часто містять вказівку по площу загорання, яка вимірюється квадратними метрами чи гектарами. Раніше йшлося про якісні оцінки цього показника – велика пожежа мала чи використовувався будь-який інший оцінний компонент. Поява фейкових новин, в основі яких лежить оцінка явища, його характеристики чи виміри, свідчать про непрофесійність тому, що виявити помилку можна унаслідок перевірки інформації, якщо ж така перевірка повноцінно не проводилася, журналіст повірив очевидцю – є всі підстави сумніватися у професійності журналіста чи редакції.

Інший тип фейків – публікація недостовірної інформації з певною метою, колись навіть існував термін «журналістська качка», щоправда тоді йшлося не зовсім про фейк у нинішньому його розумінні. Поширення фейків має на мені дезінформувати чи дестабілізувати ситуацію. Такі повідомлення стосуються гострих соціально-політичних, економічних, воєнних проблем, містять складники, що викликають емоційне реагування, створюють ситуацію невизначеності та песимізму. Фейки цього типу поширюються під час соціальних та воєнних конфліктів. Системна діяльність у цьому напрямку може кваліфікуватися як ведення гібридної війни, при якій поширення фейків, поряд з іншими засобами маніпуляції, веде до помітних соціальних змін чи значною мірою підвищує рівень соціального напруження.

Соціальні мережі потребують особливого ставлення з точки зору перевірки інформації. Вимоги до достовірності, повноти і точності повідомлюваних даних не є обов'язковою вимогою. Щодо викликів та загроз використання інформації з цього джерела, маємо сформулювати кілька умов та підходів, які пропонуємо визначати як бар'єр об'єктивності. Під бар'єром об'єктивності тут і далі будемо розуміти набір типових порушень об'єктивності, які можуть виникати унаслідок специфіки каналу комунікації та типу катастроф, про які поширюється інформація.

Доречно виділити два типи катастроф, які можуть мати відмінну модель викривлення дійсності під час обговорення в соціальних медіа, а отже й потребувати відмінних інструментів або підходів до перевірки такої інформації. Перший тип об'єднує катастрофи природного та техногенно походження. Результатом цих надзвичайних подій виступають явища, які не

мають виразної соціальної природи, точніше – їх наслідки не передбачають соціальної стратифікації, поділу на прихильників і противників, адже від наслідків всі потерпають однаково і тут немає сторін конфлікту, які можна підтримувати або ні.

Другий тип катастроф, який породжує відмінну хвилю фейків та неточностей – це конфлікти соціального та воєнного характеру, які мають виразний соціальних розподіл, передбачають соціальне позиціонування ідей та концепцій подальшого життя і орієнтовані в тому числі й на залучення прихильників чи артикуляцію (пояснення) позицій відповідно до певного набору правил, законів, уявлень, норм чи моралі.

Для першого типу катастроф важливо при використанні інформації із соцмереж будувати роботу з урахуванням можливостей перевірки інформації через комунікацію з першоджерелом повідомлення (якщо таке можливо), зіставленням інформації з іншими повідомленнями, можливо – з інших публік, порівнянням аудіо-, фото-, відеоконтенту. На рівні алгоритму можемо окреслити цю ситуацію у вигляді алгоритму: знайти джерело, знайти кадр, знайти істину. До прикладу, якщо інформація про надзвичайну пожежу не супроводжується візуальними матеріалами – ймовірно вона не вповні відповідає дійсності; якщо такі матеріали є тільки від одного джерела – варто перевірити технічні особливості створення відео чи фото, зокрема метаданні; якщо першоджерело не можна встановити чи отримати інтерв'ю з приводу поширеної інформації, а інші учасники комунікації не є очевидцями – до такої інформації варто ставитися з обережністю; якщо Ви отримали кілька фотографій однієї події з різних джерел – завжди можна зіставити ракурс, розмірні співвідношення, час публікації чи створення повідомлення: цей побіжний аналіз дасть можливість поставити правильні питання. Останнє, що можна зробити для перевірки даних – відстежити інформацію з незалежних джерел, наприклад з космос через супутникові знімки, у осінт-дослідників, або ж через дані камер спостереження, якщо такі є в зоні лиха.

Для другого типу катастроф, з виразним соціальним розподілом учасників, підхід до перевірки інформації варто доповнити додатковими прийомами, які допоможуть встановити, що ж відбувається насправді. Такі додаткові перевірки мають стосуватися ідентифікації відправника повідомлення – чи справді це жива людина? Причому ідентифікацію варто проводити не тільки за персональними

даними та історією акаунту (формальна ідентифікація), алей на основі аналізу змістових показників (належність до однією зі сторін конфлікту, зміст і смислова однозначність попередніх публікацій, реагування на попередні гострі події конфлікту та інші показники, які допоможуть з'ясувати наскільки послідовно і точно описує ситуації джерело повідомлення). Доречно буде зіставити зміст публікації про якусь складову частину конфлікту чи ситуацію з тими процесами, які відбуваються в зоні конфлікту, щоб спрогнозувати мету інформування з боку джерела, чи тільки це висвітлення якихось фактів, чи все ж спосіб спрямувати соціальну увагу на потрібний контекст розуміння ситуації в цілому.

Для прикладу наведемо ситуацію із операцією українських військ в Курській області Росії. Мета цієї операції полягала у тому, щоб російське військо командування перекинуло війська з інших ділянок фронту і тим самим полегшило ситуацію на лінії бойового зіткнення на території України, принаймні таку версію озвучували офіційні джерела. Під час цієї операції українські соціальні медіа публікували інформацію про використання російськими військами важкого озброєння, в тому числі й авіабомб великої маси для завдання ударів по території курської області, що приводило до руйнування житла та інфраструктури, страждали від цього в першу чергу місцеві жителі, росіяни. Російські соцмережі поширювали інформацію про військові злочини з боку збройних сил України, зокрема боротьбу з місцевим населенням (некомбатантами). Перші повідомлення супроводжувалися фото і відео звітністю про влучання російських авіабомб та іншого важкого озброєння, причому такі повідомлення надавали різні джерела, а отже достовірність інформації можна було встановити. У другому випадку, російські пабліки розміщували інтерв'ю чи свідчення людей, які говорили що вони були очевидцями якихось ситуацій: ні відео чи фото підтвердженень, ні іншого фактажу, крім слів інтерв'юєрів не використовувалося.

Вже побіжний аналіз такої моделі інформування цілком логічно показує, що поширювати інформацію, підтверджену в різних джерелах фото та відео звітністю можна, в тому числі й з використанням посилання та такі стабільні джерела в соціальних медіа. Інший контекст, відомий тільки зі слів можливого очевидця, записаний на камеру військовим кореспондентом чи блогером – виглядає сумнівно і потребує додаткової перевірки, адже можна цілком слушно передбачити,

що ці кадри могли створюватися штучно, зі спеціальною настановою – звинуватити одну зі сторін конфлікту у порушенні правил і звичаїв ведення війни.

Підсумовуючи, відзначимо важливість врахування типу катастрофи, формування алгоритмів перевірки даних на основі цієї типології та більш уважного вивчення ситуації для розуміння мотивацій та причин, що стимулюють людей поширювати ту чи ту інформацію. Крім того, варто використовувати засоби верифікації даних на основі технічних показників. Будь-які новини із зони надзвичайної ситуації створюються не в студійних умовах, хіба що йдеться про спрямовані маніпуляції. Відтак, чимало показників можуть свідчити про фейковий характер повідомлення.

Рекомендуємо пройти спеціальний курс з технічної верифікації даних, або ж користуватися джерелами, які допомагають оцінити достовірність контенту на основі технічних параметрів. Серед таких джерел системним та повним уважаємо дослідження «Verification Handbook» (Verification Handbook, 2016), де покроково та досить детально розглядаються можливості технічної перевірки достовірності даних: контенту від читачів, зображень, сторінок в мережі інтернет, відеоматеріалів. Автори наводять достатньо прикладів та рекомендацій, щоб скористатися цими порадами у конкретному випадку перевірки контенту.

Типологія катастроф та «бар»єр об'єктивності»

Для верифікації інформації, особливо з соціальних мереж, необхідно застосовувати підхід, заснований на типі катастрофи та встановленні «бар»єру об'єктивності» (типові порушення об'єктивності, що виникають через особливості каналу та типу події):

1. Природні та Техногенні Катастрофи: (Наприклад, повені, пожежі). Наслідки не мають вираженої соціальної природи; всі страждають однаково, немає конфліктуючих сторін.

○ Метод верифікації: Комунікація з першоджерелом, порівняння інформації з іншими публічними джерелами, аналіз аудіо-, фото- та відеоконтенту.

○ Алгоритм: «Знайди джерело, знайди кадр, знайди правду». Перевірка

метаданих контенту та порівняння з даними незалежних джерел (супутникові знімки, OSINT).

2. Соціальні та Військові Конфлікти: (Наприклад, війни, заворушення). Мають чіткий соціальний поділ та орієнтовані на залучення прихильників або виправдання позицій.

○ Метод верифікації: Додатково до вищезазначених методів, фокус на ідентифікації відправника повідомлення:

▪ Чи є це справді жива людина? (Формальна ідентифікація).

▪ Аналіз контентних показників: приналежність джерела до однієї зі сторін конфлікту, семантична ясність попередніх публікацій, прогнозування інформаційної мети джерела (інформування чи спрямування уваги).

Приклад (Курська область): Інформація, підтверджена фото- та відеодоказами з різних джерел, є достовірнішою, ніж та, що ґрунтується виключно на словах потенційного очевидця, записаних однією стороною конфлікту, яка прагне звинуватити іншу у порушенні правил війни.

Роль Штучного Інтелекту (ШІ) у Верифікації

Штучний інтелект стає критично важливим інструментом для боротьби з дезінформацією під час катастроф.

• Переваги ШІ: ШІ спрощує роботу, заощаджує час (що є ключовим під час катастроф) і гарантує високий рівень об'єктивності та аналітичної ясності у виявленні фейкових повідомлень завдяки системному аналізу великих масивів даних та виявленню кореляцій.

• Майбутні Компетенції: Найближчі п'ять років будуть відзначені комплексним використанням ШІ. Цінність ШІ полягає не стільки у генерації новин, скільки у його здатності до систематичного, об'єктивного аналізу та оцінки вірогідності кореляцій між даними.

• Вимоги до Редакцій: Сучасні редакції потребують фахівців, які вміють працювати з нейронними мережами та мають глибоке розуміння медіа-контекстів для правильного формулювання алгоритмів аналізу медіа-дискурсу.

Рекомендації щодо Верифікації

Журналісти мають використовувати інструменти верифікації, засновані на технічних показниках, оскільки будь-яка новина із зони надзвичайної ситуації, якщо це не навмисна маніпуляція, має індикатори, які можуть вказувати на її фейковий характер (відсутність метаданих, невідповідність знімків місцю події, розбіжності у кутах зйомки).

Рекомендується використовувати такі ресурси, як «Посібник з верифікації» (Verification Handbook, 2016), що деталізує покрокові можливості технічної перевірки достовірності контенту (зображень, веб-сторінок, відеоматеріалів).

5.2 Правові аспекти журналістики катастроф

Журналістика катастроф передбачає роботу у складних, небезпечних для життя умовах, тому міжнародна спільнота розробила систему правових актів, які визначають права журналістів, регулюють доступ до інформації та встановлюють їхню недоторканність.

Ключові правові документи

Хоча правова база діяльності журналістів у зонах надзвичайних ситуацій вимагає окремого ґрунтовного обговорення, варто перелічити основні документи Ради Європи, які журналіст може використовувати для розуміння своїх прав на професійну діяльність:

- Декларації та Рекомендації Комітету Міністрів та Резолюції Парламентської Асамблеї (1996–2016 рр.): Ці акти стосуються захисту журналістів у ситуаціях конфлікту та тиску, включаючи захист свободи вираження поглядів та інформації під час кризи, а також безпеку журналістів та інших медіа-акторів (наприклад, Рекомендація CM/Rec (2016) 4).

- Рекомендація № 1706 (2005) ПАРЄ «Медіа та тероризм» та Резолюція № 1438 (2005) ПАРЄ «Свобода преси та умови праці журналістів у зонах конфліктів»: Ці документи безпосередньо регулюють роботу журналістів у небезпечних зонах.

- Додаткові Рекомендації: Під час збройних конфліктів можуть вводитися додаткові правила та рекомендації для збереження життя та здоров'я

журналістів. Вони формуються на основі узагальнення досвіду конкретних конфліктів та відгуків журналістів (Buromensky et al., 2016), що є критичним для оновлення законодавства.

Права Постраждалих та Журналістика

Постраждали від катастроф та кризових ситуацій також мають право на захист та підтримку. Регуляторні акти, що визначають ці можливості, впливають із Європейської конвенції з прав людини і визначають права:

- Біженців та Переміщених Осіб: Правові акти визначають принципи та терміни надання тимчасового захисту, обсяг матеріальної підтримки (наприклад, Директива ЄС № 2001/55/ЄС, застосована у 2022 році для українців, що дозволила понад 4 мільйонам осіб отримати доступ до медичних послуг, освіти та ринку праці).

- Внутрішньо Переміщених Осіб (ВПО): У внутрішніх конфліктах діють національні закони, що визначають правовий статус та підтримку ВПО (наприклад, Закон України № 1706 «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»).

Постраждали та жертви кризових ситуацій і катастроф часто стають героями журналістських матеріалів, власне, через їх історії ми дізнаємося про глибину трагізму ситуації. Для того щоб повноцінно відображати ситуацію, журналіст повинен глибоко розумітися на законодавстві, яке регулює права цієї категорії людей, без цього не можливо використовувати критерії оцінки ситуації в цілому та засвідчувати існування проблем і перспектив в конкретному регіоні або ж країні.

5.3 Психологічна підготовка журналістів

Психологічна підготовка журналістів передбачає формування компетенцій та навичок роботи в кризових ситуаціях. Природа стресу достатньо повно вивчена на сьогодні, існують різні способи подолання наслідків цього стану, та й буденне життя в цифрову епоху, з надміром викликів і потребою оперативно реагувати на різні ситуації та інформаційні контексти – загострює проблематику стресу у соціальному вимірі. А це веде до розробки рекомендацій, створення тренінгів та вивчення ситуацій у серйозному науковому середовищі на поєднанні психології, медицини, нейробіології та інших суміжних дисциплін.

Укладачі посібника з безпеки для журналістів говорять про роботу редакцій з журналістами після повернення із зони кризових ситуацій. Зміст такої роботи полягає у послабленні дії посттравматичного синдрому та адаптації співробітника до звичайного ритму рутинної роботи. Поряд з практикою профілактично орієнтованої комунікації тут передбачено і увага до колективної підтримки, і рекомендації для сімей та близьких, і створення комфортних умов для цього періоду.

Деякі прості поради допомагають переключити увагу журналіста зі спогадів про роботу в зоні надзвичайної ситуації на повсякденне життя та зменшити ризик вікарної травматизації:

- Базові Потреби: Дотримуватися режиму харчування та сну. Забезпечити достатню фізичну активність.
- Робоче Середовище: Працювати у звичному робочому просторі для посилення відчуття робочої атмосфери.
- Робота з Травмуючим Контентом:
 - Обмеження Часу: Встановити ліміт часу для перегляду психологічно травматичних матеріалів та дотримуватися його.
 - Підготовка Мозку: Перед переглядом складного контенту (сцени насильства, травми) рекомендується знизити яскравість та звук, або ввімкнути чорно-білий режим/сепію — це зменшує відчуття присутності і готує мозок до сприйняття.

Допомога Постраждалим від Катастроф

Журналісти відіграють незамінну роль у формуванні суспільного сприйняття потреб постраждалих, стимулюючи оперативність та обсяги надання допомоги.

- Рівні Допомоги: Допомога надається на кількох рівнях: державна, міжнародна, волонтерська (медики, логісти) та довгострокова (відновлення, подолання травм).
- Перша Допомога: Журналіст не має права надавати медичну допомогу (крім базової першої допомоги, за умови спеціального навчання), якщо не має відповідної медичної освіти чи сертифікатів. Це може призвести до кримінальної відповідальності та, що найважливіше, завдати шкоди.
- Координована Волонтерська Допомога: Якщо

журналіст хоче допомогти, слід звернутися до штабу реагування на катастрофу, який координує волонтерську діяльність. Ініціатива є цінною, але скоординовані зусилля рятувальників — необхідні. Ваша допомога може бути потрібна як водій чи логіст, а не як особа, що розчищає завали.

- Міжнародна Співпраця: Існують численні національні та міжнародні програми (наприклад, Erasmus+), які зосереджуються на навчанні волонтерів та розвитку практичних навичок для допомоги. Використання цифрових технологій дозволяє об'єднувати ініціативи та зусилля для кращих результатів.

Страх та тривожність – це нормальні людські почуття і стани, що запускають механізми біологічної стійкості в організми та мобілізують необхідні ресурси, як і будь-якими іншими емоціями та психічними станами, ними можна керувати чи хоча б усвідомлювати їх природу та можливості виходу з цих станів, зокрема й через зміну діяльності. Робота журналіста, і не тільки в зоні лиха, потребує окремого ставлення до компетенцій психічної стійкості, тому радимо приділити цьому достатньо уваги і попрацювати з фаховими тренерами чи спеціалістами задля створення власного інструментарію подолання складних психічних станів.

5.4 Стратегії роботи із соціальними мережами

Стратегічна модель використання соціальних мереж при висвітленні катастроф ґрунтується на особливостях цього феномену. Важливими складниками роботи з ними із соціальних мереж та медіа є перевірка інформації, уточнення та зіставлення даних, встановлення першоджерел повідомлень та робота з ними. Про це ми вже говорили вище, однак це – тактичний рівень роботи із соціальними мережами.

Використання соціальних мереж під час катастроф у стратегічному вимірі реалізується в таких напрямках: пошук тематики та проблематики через аналіз гостроти повідомлень та реагування соціуму на окремі повідомлення або факти у соціальних медіа; у цьому ж контексті – публікація власних матеріалів у скороченому чи сегментованому вигляді для оцінки попередніх реакцій, наприклад, через мережу «X», яка допускає короткі повідомлення; створення окремих тем чи груп для акумулювання інформації та формування контексті

довготривалого вивчення теми; робота з експертами та фахівцями на основі реагування масової аудиторії на їх судження та прогнози у соціальних медіа; використання соціальних мереж для ініціювання матеріальної чи моральної підтримки у конкретних ситуаціях; відстежування динаміки сприймання окремих тем та проблем суспільством на основі реагування через соцмережі – збільшення чи зменшення реакцій певного типу впродовж помітного відтинку часу (така модель корисна при відображенні перебігу воєнних чи соціальних конфліктів).

Наведений вище перелік не є вичерпним, але показує напрямки стратегічного використання соціальних мереж. При цьому журналіст повинен розуміти, що отримані дані та спостереження можуть корелюватися після верифікації даних, особливо, з огляду на таке явище, яке отримало назву «ботоферми» - поширення інформації чи реакцій від великої кількості людей на основі штучно створених акаунтів, як правило з визначеним цінником за один пост чи реакцію.

У багатьох ситуаціях стратегічного використання соціальних мереж журналіст має справу з аналізом значного обсягу даних. Під час катастрофи, та й після відрядження на місце подій зіставити та проаналізувати великі масиви даних – складно. У цій ситуації можуть бути використані інструменти нейромереж, які дозволяють правильно потрактувати задачу та отримати попередні висновки чи узагальнення, з якими можна працювати далі. Для того щоб така робота була ефективною, а отримані результати – валідними, варто пройти тренінг чи відвідати вебінар щодо рекомендацій по роботі зі штучним інтелектом.

Стратегічна модель використання соціальних мереж у висвітленні катастроф виходить за рамки тактичної верифікації даних і фокусується на аналізі суспільних реакцій та використанні соціальних медіа для формування контексту та підтримки.

Стратегічне Використання Соціальних Мереж

Стратегічна робота в соціальних медіа включає:

- Аналіз Реакцій: Відстеження інтенсивності повідомлень та реакцій на конкретні факти для пошуку тем та проблем, які найбільше хвилюють суспільство.
- Тестування Контенту: Публікація скорочених або сегментованих власних матеріалів (наприклад, у X/Twitter) для попередньої оцінки реакції аудиторії.
- Акумуляція Інформації: Створення специфічних тем

або груп для накопичення даних та формування контексту для довгострокового вивчення теми.

- **Робота з Експертами:** Використання соціальних мереж для оцінки та залучення експертів на основі реакцій масової аудиторії на їхні прогнози та судження.

- **Мобілізація Підтримки:** Ініціювання матеріальної або моральної підтримки у конкретних ситуаціях.

- **Трекінг Сприйняття:** Відстеження динаміки суспільного сприйняття тем (зростання/зменшення певних типів реакцій), що особливо корисно при висвітленні військових чи соціальних конфліктів.

Журналісти повинні пам'ятати про «ферми ботів» (штучно створені акаунти для масового поширення реакцій), які можуть спотворювати дані. Для аналізу великих масивів даних доцільно використовувати інструменти нейронних мереж.

5.5 Штучний Інтелект (ШІ)

Виявлення фейкових відео передбачає проведення широких аналітичних досліджень, від оцінки метаданих ролику, до зіставлення й аналізу відеоматеріалів, які відзняті іншими користувачами в локації надзвичайної ситуації та поширюють в соціальних мережах. Такі підходи потребують значних зусиль та витрат часу. Ознакою сьогодення є використання технологій штучного інтелекту для виконання скрупульозної роботи, насамперед механічної, яка потребує зосередженості, оперування значними масивами даних та виявлення кореляцій у складних і різноманітних інформаційних середовищах. Використання технологій штучного інтелекту не тільки спрощує роботу медійника й економить час, що вкрай важливо в ситуації катастрофи, коли є гостра потреба в неупередженості та оперативності, але гарантує високий рівень об'єктивності та пошукової чіткості при виявленні фейкових повідомлень, врахуванні всіх фактів відповідно до моделі аналізу, які використовує штучний інтелект.

Як і будь-який інструмент, штучний інтелект потребує вмінь і навичок роботи з ним, розуміння специфіки окремих нейромереж, знання типології завдань і видів аналізу, які передбачені розробниками нейромережі, технічних параметрів точності та достовірності. Це, в свою чергу, зумовлює необхідність спеціальної професійної підготовки чи залучення фахівців відповідного напрямку, наприклад, на рівні редакції,

створення спеціальних вузько спрямованих інструментів аналізу фейкових повідомлень на основі текстових чи відео/аудіо форматів, *аже кожен з них матиме свої технологічні моделі перевірки достовірності. Вже сьогодні можемо прогнозувати, що наступні 5 років розвитку медіа сфери будуть позначені все більш повним використанням технологій штучного інтелекту, цінність якого не стільки в можливості продукувати новини на основі алгоритмів оцінки даних, скільки в можливостях системної об'єктивної аналітики та оцінки вірогідності кореляцій між даними в різних умовах.*

Сучасна редакція потребує фахівців, які вміють працювати з нейромережами, але тут йдеться не стільки про ІТ сектор, скільки про медіаконтексти, адже без глибокого розуміння природи створення і поширення інформації, природи і причин поширення фейкових повідомлень правильно сформулювати алгоритми аналізу медіадискурсу навряд чи можливо.

Дослідження ШІ мають два основні напрямки:

1. Філософія Існування: Вивчення прогнозів, страхів та рекомендацій щодо співіснування людства і ШІ. (Наприклад, «Total Automation: How Computer Algorithms Are Changing the World» Стейнера). Ці роботи змушують переоцінювати реальність та наслідки повної автоматизації.

2. Особливості Практичного Використання: Новітні публікації, зосереджені на порадах та алгоритмах роботи з ШІ для задоволення реальних потреб, включаючи відстеження технологічних змін («The Creativity Code», «Artificial Intelligence in Media»).

Попри те, що ШІ легше перевірити у візуальному контенті, ніж у текстовому (де він вже використовується для генерації новин та навіть дикторів), він не здатний виїжджати в кризові зони. Це зберігає високу потребу у медіа-професіоналах, які розуміються на журналістиці катастроф.

Рекомендації Журналістам у Цифрову Еру

Цифрові технології є пріоритетом для розвитку професійних навичок.

1. Оволодіння Технологіями

Вкладіть зусилля в оволодіння технологіями. Це не лише робить ваші матеріали точнішими та переконливішими, але й вимірне:

- Верифікація Даних: Вміння використовувати відкриті ресурси (включаючи супутникові дані) та інструменти фактчекінгу.

2. Свідоме Використання ШІ

Використовуйте потенціал ШІ продумано:

- Монотонна Робота: Залишайте монотонну, повторювану та велику за обсягом роботу ШІ.

- Творчість: Стиль та креативність залишаються доменом журналіста.

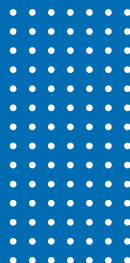
- Контроль: Не відмовляйтеся від можливостей ШІ для аналізу даних та збору інформації, доки ви розумієте інтелектуальний механізм результатів, які він надає. Коли це розуміння зникне, вивчайте нові методи роботи з даними, щоб підтримувати якісний темп.

3. Культивуйте Власні Стратегії

Не дозволяйте рутині відсунути довгострокові цілі. Якщо ви зібрали матеріал у зоні катастрофи, подумайте про створення чогось більшого: документальної книги, фільму, інтерактивного центру даних або організацію фестивалю єднання у відновленому місці. Ваша унікальна робота може стати джерелом для майбутніх досліджень журналістики катастроф.



Словник





Словник

Наведені нижче терміни та їхні значення є загальними та подані для кращого розуміння змісту посібника. Журналістам варто звертати увагу на те, як ці явища визначені у законодавстві їхньої країни, оскільки підходи до тлумачення термінології та регулювання професійних дій можуть суттєво відрізнятись.

Аварія (Accident) – небезпечна подія техногенного характеру, яка створює загрозу життю та здоров'ю населення на певній території, спричиняє руйнування, включає небезпечні викиди або інші шкідливі наслідки для навколишнього середовища.

Військова Надзвичайна Ситуація (Military Emergency) – порушення умов життєдіяльності населення на певній території внаслідок застосування звичайних засобів ураження або зброї масового знищення. Створює додаткові фактори, що обмежують нормальне функціонування державних та соціальних структур, та активізує інші чинники надзвичайних ситуацій (пожежі, забруднення території тощо).

Волонтери та Волонтерські Організації (Volunteers and Volunteer Organizations) – особи та структури, які беруть участь у ліквідації наслідків катастроф, сприяють наданню медичної чи іншої допомоги, організують евакуацію та інші заходи. Їхня діяльність координується штабами з ліквідації наслідків.

Жертва (Victim) – під час надзвичайної ситуації або катастрофи, особа чи група осіб, які постраждали або загинули внаслідок дії небезпечних факторів, що виникли через катастрофу.

Запобігання Надзвичайній Ситуації (Emergency Prevention) – комплекс заходів, спрямованих на пом'якшення наслідків потенційної небезпеки. Включає правові, політичні, соціально-економічні, організаційні, технічні та санітарно-гігієнічні фактори, які забезпечують моніторинг, дослідження та прогнози щодо можливих загроз.

Засоби Цивільної Оборони (Civil Defense Means) – спеціальне обладнання, техніка, медичне та фармацевтичне майно, засоби колективного та індивідуального захисту, що використовуються під час надзвичайних ситуацій та катастроф для збереження життя та здоров'я населення та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.

Катастрофа (Catastrophe) – надзвичайна ситуація або аварія, яка призводить до тяжких чи незворотних наслідків.

Ліквідація Наслідків (Consequence Mitigation) – комплекс дій та засобів, спрямованих на відновлення систем та мереж життєзабезпечення на території, де сталася катастрофа або інша надзвичайна ситуація. Регулюється законодавством, передбачає залучення національних та міжнародних організацій, бізнесу, фондів та волонтерів, координується спеціально створеними державними органами.

Міжнародна Підтримка Під Час Катастроф (International Support During Disasters) – діяльність країн та неурядових організацій, спрямована на вирішення проблем та задоволення потреб постраждалих. Надається також під час довгострокових зусиль з ліквідації наслідків.

Надзвичайна Ситуація (Emergency) – ситуація на певній території чи об'єкті, що характеризується порушенням нормальних умов функціонування. Причиною може бути аварія, стихійне лихо, епідемія, пожежа, застосування зброї або інша надзвичайна подія, яка вже призвела або може призвести до загрози життю та здоров'ю населення.

Небезпечна Подія (Dangerous Event) – будь-яка подія, що становить загрозу життю та здоров'ю людини або може призвести до матеріальної шкоди.

Небезпечний Фактор (Dangerous Factor) – складова небезпечної події, що проявляється у створенні загрози хімічних, біологічних, радіологічних чи інших викидів, пожежі, аварії, впливу зброї або наслідків її застосування, і становить загрозу життю та здоров'ю людини. Не існує окремо від надзвичайної або небезпечної події.

Журналістика Катастроф (Disaster Journalism) – окремий вид журналістики, що фокусується на висвітленні катастроф та їхніх наслідків. Вимагає особливої уваги до об'єктивності та оперативності, дотримання етичних норм та підвищених вимог до безпеки журналістів.

Постраждали від Катастроф (Disaster Victims) – окрема особа або група осіб, які зазнали травми (ушкоджень) внаслідок дії небезпечних факторів надзвичайного явища. Включає також тих, хто пережив колективну травму.

Природна Надзвичайна Ситуація (Natural Emergency) – порушення умов життєдіяльності населення внаслідок небезпечного геологічного, геофізичного чи метеорологічного явища (землетруси, повені, пожежі природного характеру, епідемії тварин чи рослин).

Соціальна Надзвичайна Ситуація (Social Emergency)

– порушення умов життєдіяльності населення внаслідок протиправних чи антиконституційних дій, що призводять до конфліктів та протестів із застосуванням зброї, викраденням чи завданням шкоди людям. На відміну від військової, не передбачає ведення військових дій чи введення військ інших країн.

Техногенна Надзвичайна Ситуація (Man-made Emergency) – порушення умов життєдіяльності населення внаслідок аварії на транспорті, підприємствах, мережах енерго-, водопостачання та інших важливих об'єктах (пожежа, вибух, викид шкідливих речовин), що може спричинити жертви чи обмежити нормальне життя.

Травма (Trauma) – наявність прямих загроз життю та здоров'ю людини, або дія факторів надзвичайних ситуацій та катастроф, внаслідок чого людина зазнає шкоди здоров'ю або стресу і не може адекватно реагувати. Результатом може бути колективна травма – психологічна травма великої групи людей.

Типи Катастроф (Types of Catastrophes) – за рівнем та масштабом розрізняють: космічні, земної кори, гідросферні, біосферні, соціальні (включно з війною), техногенні, транспортні, промислові та особисті (останні не є предметом журналістики катастроф).

Цивільний Захист (Civil Protection) – державна функція, що полягає у формуванні засобів захисту населення та навколишнього середовища.

Штаб з Ліквідації Наслідків (Consequence Mitigation Headquarters) – спеціально організовані державні структури, які координують діяльність з ліквідації наслідків катастрофи та надають підтримку постраждалим. Одна з функцій – надання офіційної акредитації журналістам та поширення достовірної (офіційної) інформації.

Евакуація (Evacuation) – комплекс заходів, спрямованих на організоване вивезення населення, цінностей та обладнання у разі надзвичайної ситуації чи аварії для збереження людських життів та захисту від наслідків НС.

Етика Журналіста у Висвітленні Катастроф (Journalist's Ethics in Disaster Coverage) – комплекс підходів та вимог, що визначають характер діяльності журналіста під час катастрофи, регулюючи можливість публікації матеріалів, які можуть зачіпати особисте життя постраждалих.

Обмеження та Застереження під час Висвітлення Катастроф

Під час соціальних чи військових надзвичайних ситуацій журналісти повинні усвідомлювати, що їхні репортажі можуть ненавмисно стати джерелом розвідувальної інформації для однієї зі сторін конфлікту. Щоб уникнути посилення напруги чи додаткових втрат, слід ретельно вивчати вимоги щодо розкриття інформації та дотримуватися заборон на поширення певних типів даних, зокрема:

- Уникати розкриття точних локацій подій.
- Захищати анонімність залучених осіб.
- Не розкривати точну кількість та характер жертв.

Приклад (Російсько-українська війна): Існує заборона на поширення інформації про точне місце влучання ракет чи знімання та поширення кадрів перехоплення ракет/дронів. Ці обмеження діють для приховування місць розташування систем протиповітряної оборони (ППО). Така інформація може бути оприлюднена лише після офіційного дозволу Міністерства оборони чи інших уповноважених структур.

Список джерел





Список джерел

BBC News. (2023, February 8). *Turkey earthquake: Satellite pictures show scale of destruction*. <https://www.bbc.com/news/science-environment-64540696>

Buromensky, M., Shturhetsky, S., Bilz, E., Betz, M., Schuepp, C., & Kazanji, Z. (2016). *Journalizm u konflikti: Naykraschi praktyky ta rekomendatsiyi*. [Journalism in conflict: Best practices and recommendations: A guide for media workers] (D. Danylenko, H. Ivanchenko, O. Ivkina, O. Rykhlo, & O. Prostack, Trans.). VAITE Company.

CBS/AP. (2025, January 13). Strong earthquake hits southwestern Japan, triggering temporary tsunami alerts. *CBS News*. <https://www.cbsnews.com/news/japan-earthquake-tsunami-advisory-jan-13-2025/>

Chow, D. (2025, January 9). The dangerous combination fueling the L.A. fires: Exceptional dryness and strong winds. *NBC News*. <https://www.nbcnews.com/weather/wildfires/what-fueled-la-fires-dry-conditions-wind-rcna186801>

Council of Europe. (2016). *Collection of Council of Europe documents «Safety of Journalists»*. <https://rm.coe.int/16806b5970>

Dovzhenko, O. (2018, July 15). *Yak pysaty novyny* [How to write news]. Medialab. Retrieved from <https://medialab.online/news/novyny1/>

DW. (2023, August 4). Slovenia, Austria floods leave 3 dead. *DW*. <https://www.dw.com/en/slovenia-austria-floods-leave-3-dead/a-66443381>

DW. (2023, August 5). Spain: Thousands left without power as Catalonia fire rages. *DW*. <https://p.dw.com/p/4UoTZ>

BBC Editorial Guidelines 2025. (2025). <https://www.bbc.co.uk/editorialguidelines/guidelines>

Emergency situations: Glossary of terms. (n.d.). In *Praktyka upravlinnia zakladom osvity* [Practice of management of an educational institution]. Tsyfrove vydavnytstvo MCFR [MCFR Digital Publishing].

Retrieved July 15, 2025, from <https://edirshkoly.expertus.com.ua/storage/import/62e0d5ac2b9e27204.pdf>

European Education and Culture Executive Agency. (2023). *European Solidarity Corps Guide 2023*. European Union.

Euronews. (2024, September 17). *Poland declares state of natural disaster in areas affected by severe flooding*. <https://www.euronews.com/my-europe/2024/09/17/poland-declares-state-of-natural-disaster-in-areas-of-flooding>

Euronews. (2024, September 17). Polish PM calls for EU relief funding as thousands forced to evacuate. *Euronews*. <https://www.euronews.com/my-europe/2024/09/17/polish-pm-calls-for-eu-relief-funding-as-thousands-forced-to-evacuate>

European Solidarity Corps. *Current changes in the 2023 program*. (n.d.). Retrieved July 15, 2025, from <https://erasmusplus.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/european-solidarity-corps-2023-2024.pdf>

Gaffrey, M., Winson, M., Shapiro, E., Pereira, I., Deliso, M., El-Bawab, N., & Shakvwy, K. (2023, February 15). *Turkey-Syria earthquake updates: Death toll climbs to over 41,000*. *ABC News*. <https://abcnews.go.com/International/live-updates/turkey-earthquake/?id=96913081>

Ghosh, P. (2023, February 10). *Turkey earthquake: Where did it hit and why was it so deadly?* *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/science-environment-64540696>

Gozzi, L., Thorpe, N., Easton, A., & Cameron, R. (2024, September 17). Polish city urged to evacuate as floods batter central Europe. *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/articles/c5yjjqyv84eo>

Institute of Mass Information. (2016). *Journalist and (UN) safety: A guide for journalists working in dangerous conditions*. Institute of Mass Information. <https://imi.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/Zhurnalyst-i-nebezpeka.pdf>

Journalistic standards: Information reference. (n.d.). *Institute of Mass Information*. Retrieved July 15, 2025, from <https://imi.org.ua/monitorings/jurnalistski-standarti-informatsiyna-dovidka-i28623>

Konrad-Adenauer-Stiftung. (2017). *The media in disaster and conflict: A handbook for journalists*. Author.

Knight, S. (2016). Preparing for disaster coverage. In A. Silverman & S. Subak (Eds.), *Verification handbook: A definitive guide to verifying digital content for emergency coverage*. <https://verificationhandbook.com/>

Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370–396.

Mendonca, D. (2023, August 7). Slovenia floods kill at least six in ‘worst natural disaster to ever hit’ the country, says PM. *CNN*. <https://edition.cnn.com/2023/08/07/europe/slovenia-floods-intl>

Pereira, I. (2023, February 7). How to assist quake victims in Turkey, Syria. *ABC News*. <https://abcnews.go.com/US/earthquake-victims-turkey-syria/story?id=96948818>

Psychological safety of journalists during the war. (2022). National Union of Journalists of Ukraine. Retrieved July 15, 2025, from <https://nsju.org/anonsy/psychologichna-bezpeka-zhurnalistiv-pid-chas-vijny-anons-treningu/>

Regan, H., Akbarzai, S., Kobayashi, C., & Maruyama, M. (2024, January 2). 'Battle against time' to find quake survivors as Japan lifts tsunami warnings and death toll rises. *CNN*. <https://edition.cnn.com/2024/01/02/asia/japan-earthquake-tsunami-warnings-tuesday-intl-hnk>

Saitou de, M. (2023). *The creativity code: Art and innovation in the age of AI*. ArtHuss.

Silverman, C. (Ed.). (2014). *Verification handbook: A definitive guide to verifying digital content for emergency coverage*. European Journalism Centre. <https://verificationhandbook.com/>

Silverman, C., & Subak, R. (2016). *When hazard warnings fall apart. In Verification handbook: A definitive guide to verifying digital content for emergency coverage*. <https://verificationhandbook.com/>

Steiner, C. (2018). *Automate this: How algorithms took over our markets, our jobs, and the world*. Nash Format.

Symons, A. (2023, March 27). *The era of 'mega forest fires' has begun in Spain. Is climate change to blame?* Euronews. <https://www.euronews.com/green/2023/03/27/the-era-of-mega-forest-fires-has-begun-in-spain-is-climate-change-to-blame>

Tools and tips for creating reports. MediaDev Fundraising Guide in Ukrainian. (n.d.). MediaDev Fundraising Guide in Ukrainian. <https://ua-fundraising.gfmd.info/crisis-emergencies/resursy/porady-dlia-reportazhiv>

Special Rapid Response Center of the State Emergency Service of Ukraine. (2021, February 4). *Trauma (psychological trauma)*. Retrieved from <https://2seshr.dsns.gov.ua/uk/news/ostanni-novini/405>

UNESCO. (2017). *Safety guide for journalists: A handbook for reporters in high-risk environments. UNESCO Digital Library. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000259837>*

Weischenberg, S. (2011). *Novynna zhurnalistyka: Navchalnyy posibnyk [News journalism: A study guide] (V. F. Ivanov, Ed.). Akademiya ukrayinskoyi presy [Academy of Ukrainian Press]*.

«Wounded University.» Rector Volodymyr Buhrov speaks about the damage to Taras Shevchenko National University. (n.d.). *Suspilne.Media*. Retrieved July 15, 2025, from <https://suspilne.media/culture/292372-poranenij-universitet-pro-uskodzenna-knu-imeni-tarasa-sevcenka-rozpovidae-ректор-volodimir-buhrov/>

Крайнікова, Т., Водолазка, С., Рижко, О., & Ситник, О. (2025). *Штучний інтелект у медіа*. Morphheus.

Павлів, В. (2015). *Репортаж: Між фактами та емоціями*. Практичний посібник для журналістів. Видавництво Українського Католицького Університету.

Радчик, Р. (2019). *Аналітичні жанри*. Дніпро.

Радчик, Р. В. (2015). *Журналістська професія: Інформаційні жанри*. Київський університет.

Сафаров, А. (2019). *Журналісти на місці катастрофи*. URL: <https://j-mama.imi.org.ua/article/zhurnalisty-na-mistsi-katastrofy-i83>

Інструменти та поради для створення репортажів. MediaDev Fundraising Guide in Ukrainian. (Б.д.). URL: <https://ua-fundraising.gfmd.info/crisis-emergencies/resursy/porady-dlia-reportazhiv>

Спеціальний центр швидкого реагування Державної служби України з надзвичайних ситуацій. (2021, 4 лютого). *Травма (психологічна травма)*. URL: <https://2scshr.dsns.gov.ua/uk/news/ostanni-novini/405>

«Все відновимо і все відбудуємо. Але ненависть житиме століттями»: У Києві та Дніпрі за ніч відремонтували дорогу після прильотів. (2022, 11 жовтня). *Дзеркало Тижня (ZN.UA)*. <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/vse-vidnovimo-i-vse-vidbudujemo-ale-nenavist-zhitime-stolittjami-u-kijevi-ta-dnipri-za-nich-vidremontovali-dorohu-pislja-prilotiv-.html>

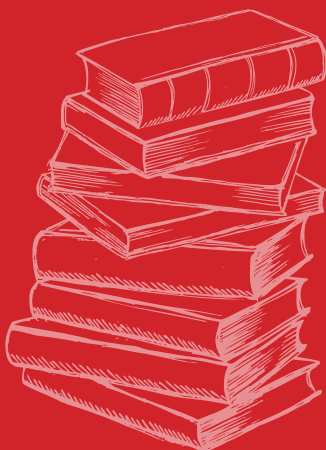
«Поранений університет». Ректор Володимир Бугров розповідає про ушкодження КНУ імені Тараса Шевченка. (Б.д.). *Суспільне.Медіа*. URL: <https://suspilne.media/culture/292372-poranenij-universitet-pro-uskodzenna-knu-imeni-tarasa-sevcenka-rozpovidae-rector-volodimir-bugrov/> (Дата звернення: 15.07.2025).

Жабська, Є. (2022). *Як журналісткам підтримувати своє емоційне здоров'я в умовах війни*. URL: <https://tj.org.ua/yak-zhurnalistkam-pidtrymuvaty-svoje-emocijne-zdorovya-v-umovah-vijny/>

2. СМЕРТЬ

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЛИХА

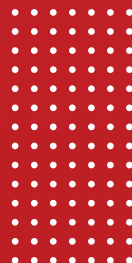
ПОСІБНИК З ЕТИКИ





1

Що таке етика в журналістиці?





Посібник з етики висвітлення катастроф (КНУ)

Зміст

| | |
|--|----|
| Розділ 1. Що таке етика в журналістиці? | 3 |
| Вступ | 3 |
| 1.2 Етичні аспекти журналістики катастроф | 4 |
| 1.3 Історичні приклади етичних порушень під час висвітлення катастроф та їхні наслідки | 5 |
| 1.4 Етичні настанови для журналістики катастроф | 6 |
| 1.5 Кейси та тематичні дослідження | 7 |
| 1.6 Інсайти з опитування: найважливіші компетентності | 9 |
| 1.7 Чек-листи для самоконтролю | 10 |
| 1.8 Етичний чек-лист “Червоні прапорці” | 10 |
| Розділ 2. Етичні принципи у висвітленні катастроф | 13 |
| Вступ | 13 |
| 2.1 Точність та перевірка фактів | 13 |
| 2.2 Об’єктивність та неупередженість | 14 |
| 2.3 Справедливість | 15 |
| 2.4 Гуманність | 16 |
| 2.5 Конфіденційність | 17 |
| 2.6 Незалежність | 18 |
| 2.7 Підзвітність, сприяливість та освіта | 18 |
| 2.8 Тематичні дослідження | 19 |
| 2.9 Чек-лист публікації про катастрофи | 21 |
| Розділ 3. Висвітлення подій до катастрофи | 24 |
| Вступ | 24 |
| 3.1 Підготовка до катастроф як частина етичного репортажу | 24 |
| 3.2 Роль журналістів у зменшенні потенційних ризиків для суспільства | 25 |
| 3.3 Врахування людського фактора та запобігання паніці | 26 |

| | |
|--|----|
| 3.4 Формування суспільної свідомості: проактивні комунікаційні стратегії | 29 |
| 3.5 Співпраця з місцевими громадами та експертами | 27 |
| 3.6 Інсайти з опитування: освітні очікування професіоналів | 27 |
| 3.7 Кейси превентивного висвітлення | 28 |
| 3.8 Чек-лист для підготовки превентивних матеріалів | 30 |
| 3.9 Поради для проактивної роботи до катастрофи | |
| Розділ 4. Етичне висвітлення під час катастрофи | 33 |
| Вступ | 33 |
| 4.1 Вплив оперативних рішень журналіста на формування суспільного наративу | 33 |
| 4.2 “Швидкість проти точності”: дилема реального часу | 33 |
| 4.3 Контекстуалізація в режимі кризи: створення цілісної картини | 35 |
| 4.4 Важливість показувати передісторію та наслідки, а не лише сенсацію | 35 |
| 4.5 Як уникнути паніки та надмірного драматизму | 36 |
| 4.6 Оперативне реагування та ефективна комунікація: координація в хаосі | 36 |
| 4.7 Емоційний інтелект та емпатія на місці подій | 36 |
| 4.8 Кейси етичного репортажування під час кризи | 37 |
| 4.9 Інсайти з Опитування: Реальний Досвід Професіоналів | 37 |
| 4.10 Кейси етичного звітування під час кризи | 37 |
| 4.11 Практичні інструменти для роботи в реальному часі | 38 |
| 4.12 Протокол Роботи з Візуальним Контентом | 39 |

| | |
|--|----|
| Розділ 5. Наслідки Неетичного Висвітлення Катастроф | 41 |
| Вступ | 41 |
| 5.1 Повторна травматизація постраждалих | 41 |
| 5.2 Руйнування суспільної довіри: від скептицизму до цинізму | 42 |
| 5.3 Поглиблення соціальних розколів | 42 |
| 5.4 Дезінформація як довгостроковий наслідок | 43 |
| 5.5 Економічні та політичні наслідки неточності | 43 |
| 5.6 Професійна деградація | 44 |
| 5.7 Кейси | 44 |
| 5.8 Шляхи Відновлення Довіри | 45 |
| Ключові Терміни, Концепції та Організації | 49 |
| Список джерел | 51 |
| Джерела додаткової інформації | 52 |



Розділ 1. Що таке етика в журналістиці?

Вступ

6 лютого 2023 року, 04:17 ранку. Потужний підземний поштовх розколює південь Туреччини. За лічені хвилини соціальні мережі вибухають суперечливими повідомленнями: «7,8 балів», «тисячі загиблих», «міста зруйновані». Журналісти місцевих медіа стоять перед вибором: чекати офіційного підтвердження чи передавати те, що бачать власні очі?

Першим публікує фото турецький фотожурналіст. Кадр руїн без коментарів. Через п'ять хвилин цей знімок ретранслюють двадцять міжнародних агенцій. Через годину він стає символом трагедії. Але що, якщо цей кадр – не з епіцентру землетрусу, а з архіву минулорічної аварії? Що, якщо журналіст помилився з геолокацією?

Етика в журналістиці катастроф – це мистецтво балансувати на лезі між швидкістю та точністю, між правом знати та правом на приватність, між інформуванням та захистом. Коли звичайна журналістика оперує днями чи місяцями на перевірку фактів, журналістика катастроф працює в режимі хвилин. Коли звичайні репортери мають розкіш повернутися до теми завтра, журналісти у епіцентрі катастрофи розуміють – завтра може бути пізно.

За даними нашого опитування, 92,2% журналістів визнають брак знань про специфіку дій у різних катастрофах. Парадокс професії – ми готуємося роками висвітлювати політику, економіку, культуру, але залишаємося беззахисними перед обличчям справжнього хаосу. Той самий хаос, який вимагає від нас максимальної професійної досконалості.

Ключові принципи та цінності журналістської етики Архітектура довіри

Етика журналістики катастроф – сім наріжних принципів, які формувалися десятиліттями професійної практики та болісних помилок як сукупність моральних принципів і професійних норм, яких мають дотримуватися журналісти під час висвітлення катастрофічних подій. До таких подій належать природні стихійні лиха (землетруси, повені, пожежі), техногенні аварії, теракти, війни та інші масові трагедії.

Правдивість – активне прагнення до точності. У контексті катастроф правдивість набуває життєво важливого значення. Неточна інформація про евакуацію може коштувати життів. За словами Білла Ковача та Тома Розенстіла (Ковац і Розенстіл, 2001) у «Елементах журналізму», «перший обов'язок журналістики – правда». Але яка правда, коли факти суперечать один одному, а часу на перевірку немає?

Незалежність у журналістиці катастроф часто означає опір тиску владних структур, які прагнуть мінімізувати масштаби трагедії. Водночас незалежність не означає ігнорування офіційних джерел. Справжня незалежність полягає в здатності критично оцінювати всі джерела інформації, не допускаючи маніпулювання собою.

Справедливість вимагає від журналіста представляти всі сторони конфлікту. У катастрофах «сторонами» стають не лише постраждалі та рятувальники, а й ті, хто несе відповідальність за трагедію. Справедливість означає не приховувати винних, але й не звинувачувати невинних.

Підзвітність – готовність журналіста нести відповідальність за свої публікації. У катастрофах цей принцип набуває особливої ваги: помилки можуть мати фатальні наслідки. Підзвітність також означає готовність швидко виправляти помилки та публічно визнати їх.

Гуманність – можливо, найскладніший для практичного застосування принцип. Згідно з результатами нашого опитування, здатність уникати маніпуляцій і дотримуватись гуманності журналісти оцінили сумарно на 4,43 бали з 5. Цей високий показник контрастує з реальною практикою, де гуманність часто приноситься в жертву сенсаційності.

Гуманність не означає замовчування болючих фактів. Навпаки, вона вимагає такого подання інформації, яке поважає гідність постраждалих, не завдає додаткової шкоди та служить суспільному благу. Це мистецтво показувати трагедію, не перетворюючи її на видовище.

Повага до приватності в катастрофах стає особливо складним завданням. Горе має публічний вимір – суспільство має право знати про масштаби трагедії. Але горе також має приватний вимір – страждання конкретних людей. Журналістська етика вимагає знайти баланс між цими двома вимірами.

Об'єктивність – найбільш суперечливий принцип журналістської етики. Повна об'єктивність неможлива: кожен

журналіст має власний досвід, цінності, упередження. Але це не означає, що до неї не варто прагнути.

Проблема полягає в тому, що катастрофи рідко дозволяють розкіш холоднокровного аналізу. Коли навколо паніка, страждання, хаос – емоційна нейтральність може здатися цинізмом. Тут об'єктивність набуває нового значення: не як байдужість, а як професійна здатність зберігати ясність мислення навіть в екстремальних умовах.

1.2 Етичні аспекти журналістики катастроф

Темпоральний парадокс: коли час — ворог точності

Звичайна журналістика дозволяє розкіш часу. Журналіст може провести дні, тижні, місяці, досліджуючи тему. Може повернутися до джерел, перевірити факти, проконсультуватися з експертами. Журналістика катастроф руйнує цю розкіш безжалюбно – чим швидше публікуємо, тим більша ймовірність помилки. Чим довше перевіряємо – тим менша суспільна користь.

За нашим опитуванням, 76,9% журналістів відчують нестачу етичних інструкцій для роботи під час катастроф. Цей показник відображає унікальність викликів, з якими стикається професія. Стандартні етичні кодекси, створені для «нормальних» часів, виявляються недостатніми для екстремальних ситуацій.

Емоційна інтенсивність або коли професіоналізм зустрічається з людськістю

Звичайна журналістика рідко ставить репортера в ситуацію, коли його власне життя під загрозою. Навіть конфліктні репортажі дозволяють певну емоційну дистанцію. Журналістика катастроф руйнує цю дистанцію.

Емоційна інтенсивність катастроф створює етичні дилеми, незнайомі звичайній журналістиці. Журналіст інколи стає не спостерігачем, а потенційною жертвою трагедії. Це змушує переосмислити класичні принципи професійної дистанції та об'єктивності.

Множинність аудиторій або коли один текст має служити всім

Звичайна журналістика має чітко визначену цільову аудиторію. Економічний репортаж для бізнес-видання, політичний аналіз для громадсько-політичного медіа, розважальний контент для таблоїдів. Журналістика катастроф руйнує ці межі.

Під час повеней у Валенсії в жовтні 2024 року іспанські медіа зіткнулися з унікальним викликом. Їхня аудиторія одночасно складалася з:

- Місцевих жителів, які потребували практичної інформації про евакуацію
- Родичів постраждалих з інших регіонів, які шукали новини про близьких
- Міжнародної спільноти, яка хотіла зрозуміти масштаби катастрофи
- Експертів та чиновників, які потребували точних даних для прийняття рішень

Як написати один репортаж, який задовольнить потреби всіх цих груп? Як поєднати емоційність для родичів з фактологічністю для експертів? Як забезпечити локальну релевантність, зберігши міжнародну зрозумілість?

Етична відповідальність за наслідки

Звичайна журналістика рідко має миттєві фатальні наслідки. Неточний економічний прогноз може вплинути на ринок, але не вб'є нікого. Необ'єктивний політичний репортаж може вплинути на рейтинги, але жертв не буде.

Журналістика катастроф оперує в режимі життя та смерті. Неточна інформація про евакуацію може коштувати життів. Передчасне повідомлення про радіаційну загрозу може спричинити паніку з людськими жертвами. Занижена оцінка ризиків може призвести до недостатньої готовності населення.

1.3 Історичні приклади етичних порушень під час висвітлення катастроф та їхні наслідки

Ураган «Катріна» (США, 2005) – сенсації, стереотипи і забуті громади. Після смертоносного урагану Катріна, який у 2005 році спустошив узбережжя Мексиканської затоки, американські медіа зіткнулися з безпрецедентним завданням висвітлити гуманітарну катастрофу в Новому Орлеані та інших постраждалих районах. Але допустили безліч етичних порушень [2].

По-перше, у перші дні низка провідних ЗМІ поширила неперевірені чутки про масові випадки мародерства, насильства і навіть перестрілок у зруйнованому повинню Новому Орлеані. Наприклад, повідомлялося про нібито численні згвалтування і вбивства в притулку Супердоум, що згодом не підтвердилося розслідуванням. Ці сенсаційні заяви виявилися міфами, породженими хаосом.

По-друге, проявилися расові стереотипи у висвітленні: дві фотографії людей, що несли їжу з затоплених магазинів, були підписані по-різному: про чорношкірого чоловіка написали «грабує магазин», а про білих – «знайшли хліб у крамниці». Це викликало скандал і звинувачення в расовій упередженості преси в описі однакових дій (люди просто брали їжу, щоб вижити).

По-третє, через кілька тижнів після урагану журналістів критично оцінювали за те, що вони сконцентрували майже всю увагу на Новому Орлеані, тоді як інші сильно постраждали райони, зокрема узбережжя штату Міссісіпі, залишилися на узбіччі уваги медіа.

Землетрус і цунамі в Японії (2011) – дезінформація та паніка. Коли в березні 2011 року потужний землетрус і цунамі вразили Японію, світові медіа оперативно висвітлювали трагедію. Загалом журналісти діяли професійно, але на прикладі цієї події можна побачити, як навіть неумисні прорахунки в комунікації ризиків можуть призвести до наслідків.

Йдеться про ситуацію з панікою навколо радіації після аварії на АЕС Фукусіма. У перші дні медіа багато повідомляли про можливий радіаційний викид і небезпеку для здоров'я. На західному узбережжі США (за тисячі кілометрів) люди, читаючи ці новини, масово кинулися купувати йодистий калій (пігулки від радіації), хоча загрози для них не було.

Землетрус на Гаїті (2010) – вторгнення в приватність і «рятівники в кадрі». Після катастрофічного землетрусу на Гаїті в січні 2010 року, який забрав сотні тисяч життів, на острів прибули тисячі журналістів з усього світу. Водночас деякі підходи у висвітленні Гаїті викликали дискусії з погляду етики.

По-перше, критики відзначали тенденцію до «західного рятівника»: багато репортажів зосереджувалися на діяльності іноземних (американських, європейських) рятувальників і лікарів, часом перетворюючи їх на героїв оповіді, тоді як самі гаїтянці подавалися пасивними жертвами. Такий перекис може бути ненавмисним, але він позбавляє голосу місцеве населення.

По-друге, був випадок, коли американський телеканал CNN задіяв у висвітленні лікаря-репортера (доктора Санджея Гупту), який особисто надавав медичну допомогу постраждалим у кадрі. З одного боку, він реально допоміг – зафільмували, як він оперував дитину чи надавав першу допомогу, коли поруч не було інших медиків. З іншого боку, виникла дискусія: чи не перетнуло це межу між журналістикою і участю? Деякі колеги

закидали CNN, що канал використовує драматизм порятунку для підвищення рейтингів, мовляв «лікар-герой зі своєю камерою». Сам доктор і CNN відповіли, що життя важливіше, і якщо його медична експертиза стала в нагоді, він не міг стояти осторонь – що відповідає принципу гуманності [3].

По-третє, на Гаїті були питання щодо показу надто відвертих кадрів. Деякі європейські газети опублікували фото численних тіл загиблих, що лежали просто неба. Частина аудиторії і медіаекспертів вважала це зайвим, мовляв «ми знаємо, що там загинули люди, не обов'язково показувати це настільки графічно». Інші казали, що світ має побачити весь жах, аби активніше допомагати. Ця дискусія типова: одна сторона стоїть на принципі мінімізації шкоди і поваги до померлих, інша – на принципі правди і впливу.

Пожежа у клубі «Kiss» у Бразилії (2013) – вторгнення в горе сімей. У місті Санта-Марія сталася страшна пожежа в нічному клубі, загинуло понад 230 молодих людей. Ця подія шокувала Бразилію. Більшість ЗМІ висвітлювали її коректно, але один бразильський таблоїд опублікував на першій шпальті великий колаж із фотографій майже всіх жертв (багато з яких – підлітки і молодь), здобутих зі соцмереж, під заголовком на кшталт «Впізнайте їх: жертви трагедії». Родичі загиблих були обурені – газета фактично втрутилася в їхнє приватне горе, зробивши з портретів близьких своєрідну «стіну смерті» для публіки. Це викликало дебати про право на приватність навіть після смерті і про тон медіа.

Землетрус у Л'Аквілі (Італія, 2009) – коли наукова дискусія стала жертвою медіа. 6 квітня 2009 року. Потужний землетрус руйнує італійське місто Л'Аквіла. 309 людей загинули. Але справжня трагедія розгорнулася після катастрофи, коли італійські медіа розпочали «полювання на відьом».

Шестеро вчених та один чиновник були звинувачені в ненавмисному вбивстві. Їхня провина? За тиждень до землетрусу вони заявили, що сильний землетрус малоімовірний. Італійські медіа представили це як «гарантії безпеки», хоча насправді йшлося про ймовірнісні оцінки.

Медійна кампанія перетворила наукову дискусію на кримінальну справу. Вчених засудили до шести років в'язниці (пізніше вирок було скасовано апеляційним судом).

Авіакатастрофа рейсу МН17 (Україна, 2014) – інформаційна війна в епоху війни. 17 липня 2014 року рейс МН17 Malaysian Airlines збитий над Донецькою областю. 298

людей загинули. З перших хвилин трагедія стала полем битви конкуруючих наративів.

Російські медіа звинувачували українські ВПС. Українські – проросійських сепаратистів на тимчасово окупованих територіях. Західні медіа намагалися встановити факти, але потрапили в пастку дезінформації. Фальшиві докази, підроблені записи переговорів, маніпулятивні фото заповнили інформаційний простір.

Наслідком стала не лише трагедія для родин загиблих, а й довгострокова ерозія довіри до медіа. Аудиторія відчула, що істину неможливо встановити, що всі медіа маніпулюють фактами заради політичних цілей. Лише у 2025 році суд у Нідерландах остаточно поставив крапку і визнав, що авіалайнер був збитий російською системою ПВО з непідконтрольної Україні території.

1.4 Етичні настанови для журналістики катастроф

Етичні виклики, описані вище, спонукали міжнародну спільноту розробити чіткі настанови та кодекси для журналістів, які працюють у ситуаціях криз і лих. Існує низка документів та рекомендацій від всесвітніх організацій – UNESCO, Міжнародної федерації журналістів (IFJ), Ethical Journalism Network (EJN), «Репортерів без кордонів» (RSF) та інших – які допомагають медійникам зорієнтуватися, як діяти етично. Багато національних кодексів журналістики також містять розділи чи положення, присвячені висвітленню трагедій.

Глобальні принципи, спільні для кодексів. Попри різноманітність формулювань, міжнародні етичні кодекси сходяться на ключових цінностях, які мають застосовуватися і під час катастроф:

- **Правдивість і точність.** IFJ у своїй Глобальній хартії етики пунктом №1 ставить: «Повага до фактів і права публіки на істину – перший обов’язок журналіста» (IFJ, н.д.). EJN говорить про правду і факти як основу комунікації (EJN, н.д.). Це підтверджує: навіть коли навколо хаос, журналіст має триматися фактичної правди. Кодекси наполягають: не фальсифікуй, не виривай з контексту, не вдавайся до дезінформації. Для катастроф це означає – перевіряти дані, наскільки можливо, і бути чесним щодо того, чого не знаєш. Також важливим є виправлення помилок: IFJ зобов’язує журналістів «якомога швидше, чітко та повністю виправляти будь-які помилки» (IFJ, н.д.). Це дуже актуально під час лиха, коли початкова інформація може вияви-

тися хибною – етична редакція оперативно опублікує спростування чи уточнення.

- **Незалежність і відсутність конфлікту інтересів.** Кодекси (IFJ, EJN, RSF) підкреслюють, що журналіст має служити лише суспільному інтересу, уникати будь-якого тиску з боку влади, бізнесу чи власних вигод. EJN називає незалежність другою ключовою цінністю після правди. Для катастроф це означає: репортер не повинен ставати рупором офіційної пропаганди чи, навпаки, чийхось спекуляцій. Він має ретельно показувати різні сторони – і позицію влади, і голос громадськості, контролювати офіційні дані, а не сліпо ретранслювати. Також незалежність включає відсутність корисливості – журналіст не повинен приймати подарунки чи гроші за висвітлення катастрофи в певному ключі, не повинен приховувати правду через страх чи лояльність до когось.

- **Справедливість, безсторонність та відсутність дискримінації.** EJN виділяє «чесність та неупередженість» як одну з 5 основ етичної журналістики. IFJ у своїй Хартії забороняє розпалювати ненависть чи упередження за будь-якими ознаками (географічними, етнічними, релігійними тощо) (IFJ, н.д.). У контексті катастроф це, наприклад, вимога не робити сенсації на етнічності постраждалих, не поширювати стереотипи («властиві цій нації»), уникати упередженого висвітлення різних спільнот. Відомо, що під час висвітлення катастроф у різних країнах медіа інколи виявляють «подвійні стандарти» – більше співчують жертвам «схожим на нас» і менше – «чужим». Міжнародні етичні принципи закликають до рівного співчуття і поваги.

- **Гуманність та повага до гідності.** Цей принцип спеціально підкреслюється в багатьох настановах. EJN включає «гуманність та повагу до інших» (humanity and respect for others) до кардинальних принципів (EJN, н.д.). IFJ каже про повагу до гідності та приватності, особливо вразливих осіб (IFJ, н.д.). ЮНЕСКО у партнерстві з Dart Center та іншими організаціями розробила рекомендації з «журналістики, що враховує травму» (trauma-informed journalism), де центральним є підхід «Не нашкод» (Do No Harm). У цих документах радять журналістам бути чуйними, дотримуватись конфіденційності, особливо щодо дітей, жертв насилля, уникати вживання їхніх імен чи зображень без згоди. Висвітлюючи катастрофи, медіа повинні захищати приватне життя людей навіть у публічній трагедії. Наприклад, Етичний кодекс Товариства професійних журналістів (SPJ) пря-

мо говорить: «Приватні особи мають більше права контролювати інформацію про себе, ніж публічні постаті... Тільки надзвичайна суспільна необхідність може виправдати вторгнення в чиясь горе чи приватність». Отже, міжнародні стандарти вимагають: якщо немає вагомої причини, не треба сунути камеру в обличчя матері, яка ридає над тілом дитини, чи розкривати ім'я людини, яка пережила травму, без її дозволу.

• **Відповідальність і служіння суспільству.** UNESCO і EJN наголошують, що журналістика, вкорінена в етиці, – це журналістика в інтересах суспільства, збудована на довірі (IFJ, н.д.). У контексті катастроф міжнародні організації (як-от ЮНЕСКО чи Міжнародний комітет Червоного Хреста спільно з медіа) видавали посібники, де журналістів закликають пам'ятати про суспільну місію: не лише інформувати, але й просвіщати, допомагати людям правильно реагувати на надзвичайну ситуацію. Наприклад, Європейська мережа новинної етики (EJN) пропонує концепцію «етичного висвітлення катастроф для допомоги громадам» (ethical disaster reporting to help communities) – етичне висвітлення лих, яке допомагає громадам впоратися.

В одному з матеріалів EJN/Poynter виділено п'ять підходів: пояснювати причини (аби суспільство розуміло, чому сталася біда і хто відповідальний), показувати постраждалі групи (щоб не забути маргіналізованих), не тиражувати міфи (наприклад, про масове мародерство, яке буцімто неодмінно стається – це часто міф), продовжувати тему після зникнення «димув» (тобто висвітлювати відбудову, а не лише момент кризи) і не називати катастрофи «natural» (суто природними), визнаючи людський фактор.

1.5 Кейси та тематичні дослідження

Кейс 1: Землетрус у Туреччині (2023) – Швидкість проти точності

Ситуація: 6 лютого 2023 року, 04:17. Землетрус магнітудою 7,8 руйнує південно-східну Туреччину. Перші репортери опиняються на місці через 40 хвилин. Офіційні дані про жертви з'являться лише через 6 годин.

Етичні виклики:

- Тиск часу: міжнародні агенції вимагають негайної інформації
- Суперечливі дані: свідчення очевидців кардинально відрізняються
- Емоційний тиск: драматичні кадри спонукають до негайної публікації

Рішення різних медіа:

Reuters: Обрав стратегію обережності. Перша публікація через 2 години з обережними формулюваннями: «За попередніми даними», «Масштаби руйнувань уточнюються». Втратив у швидкості, але зберіг репутацію.

Місцеві турецькі ЗМІ: Публікували неперевірені свідчення очевидців. Перші цифри жертв виявилися заниженими втричі. Змушені були робити болісні спростування протягом тижня.

ВВС: Застосував градацію достовірності. Кожен факт супроводжувався поясненням джерела: «За словами очевидця», «Повідомляє місцева лікарня», «Офіційного підтвердження немає».

Результат: Через місяць дослідження медіа-аналітиків показало: аудиторія найбільше довіряє виданням, які чесно признавалися в обмеженості інформації, а не тим, які претендували на всезнайність.

Урок: Професійна чесність щодо меж власного знання підвищує довіру аудиторії більше, ніж удавана всеобізнаність.

Кейс 2: Повені у Валенсії (2024) – Боротьба з дезінформацією

Ситуація: У жовтні 2024 року сильний інтенсивний дощ спричинив повені в провінції Валенсія. Смертність перевищила 230 осіб (228 у Валенсії), а тисячі мешканців залишилися без доступу до електроенергії, транспорту і житла. Це явище отримало статус однієї з наймасштабніших гідрологічних катастроф Іспанії у XXI столітті.

Етичні виклики:

- Інформаційний хаос: десятки суперечливих джерел
- Фейкові новини поширюються швидше за правду
- Політизація трагедії: опозиція звинувачує владу в неготовності

Інноваційні рішення іспанських медіа:

El País: Створив спеціальну рубрику «Факт-чек у реальному часі». Кожна сумнівна інформація перевірялася протягом години та отримувала позначку: підтверджено/спростовано/перевіряється.

La Vanguardia: Запровадив систему «джерело-контекст-верифікація» для кожного факту. Читач бачив не лише інформацію, а й процес її перевірки.

RTVE: Створив інтерактивну карту достовірності, де кожна зона мала позначку: «підтверджена інформація»/»суперечливі дані»/»без перевірки».

Наслідки: Опитування та фактчек-платформи зафіксували зростання довіри до традиційних медіа серед мешканців постраждалих регіонів. Це рідкісний випадок зростання довіри до ЗМІ під час кризи.

Урок: Прозорість процесу перевірки фактів може стати конкурентною перевагою медіа в епоху фейкових новин.

Кейс 3: Лісові пожежі в Греції (2021) – Екологічна журналістика vs. сенсаційність

Ситуація: Серпень 2021 року. Лісові пожежі охоплюють північну Евбею. Уперше за століття вогонь досягає Олімпії – батьківщини Олімпійських ігор.

Етичні дилеми:

- Історична значущість vs. поточні потреби населення
- Екологічні наслідки vs. людські жертви в медійній увазі
- Місцеві vs. міжнародні медійні пріоритети

Різні підходи:

Протагоніст: Грецьке телебачення зосередилося на героїчних зусиллях пожежників. Емоційні інтерв'ю, драматичні кадри. Рейтинги зросли, але критики звинуватили канал у перетворенні трагедії на шоу.

Καθημερινή (Kathimerini): Обрав аналітичний підхід. Детальні статті про причини пожеж, зміни клімату, недоліки лісового господарства. Менше емоцій, більше контексту.

Міжнародні медіа: Зосередилися на символіці – загроза Олімпії як колиска європейської цивілізації. Локальні потреби населення відійшли на другий план.

Неочікуваний результат: Найбільший резонанс мали матеріали, які поєднали емоційність з аналітикою. Грецький журналіст Нікос Васілопулос написав серію репортажів про конкретні родини, які втратили будинки, але кожен репортаж завершувався аналізом системних причин катастрофи.

Урок: Хибна дилема – емоційність або аналітика. Найкраща журналістика катастроф поєднує людські історії з системним аналізом.

Кейс 4: Обвал мосту в Генуї (2018) – Відповідальність і звинувачення

Ситуація: 14 серпня 2018 року. Обвал мосту Моранді в Генуї. 43 загиблих. Миттєво постає питання: хто винен?

Медійні стратегії:

Corriere della Sera: Зосередився на технічних причинах. Залучив інженерів-експертів, опублікував архівні документи про стан мосту. Уникав передчасних звинувачень.

La Repubblica: Обрав стратегію розслідування. Опублікував документи про попередження інженерів, які ігнорувалися роками. Прямо звинуватив компанію-концесіонера.

Місцеві генуезькі медіа: Зосередилися на людських історіях. Портрети загиблих, інтерв'ю з родинами, допомога постраждалим.

Етичні наслідки: Через рік виявилось, що всі три підходи були необхідними. Технічний аналіз допоміг зрозуміти причини. Розслідування привело до кримінальних справ. Людські історії мобілізували суспільну підтримку.

Але: Деякі медіа переступили межу, опублікувавши особисті дані загиблих без згоди родин. Італійська асоціація журналістів визнала це порушенням етики.

Урок: Катастрофи вимагають множинності підходів, але кожен підхід має залишатися в етичних межах.

1.6 Інсайти з опитування: найважливіші компетентності

Результати нашого опитування практикуючих журналістів у Туреччині, Україні, Іспанії та Словенії у 2025 році виявляють болючий розрив між ідеалами та реальністю журналістської професії в контексті висвітлення катастроф.

1. Здатність надійно передавати факти (4,46/5). Пам'ятайте правило: спочатку достовірність, потім швидкість. Якщо інформація є терміновою, але непідтвердженою, чітко вкажіть це («за словами очевидців...», «попередньо...»). Якщо ви припустилися помилки, виправте її чесно та публічно.
2. Уникнення маніпуляцій та вияв гуманності (4,43/5). Показуйте контекст і пояснюйте причини, а не давайте драматичні описи. Надавайте інформацію про заходи реагування: які служби залучені, яка допомога потрібна.
3. Етика роботи з жертвами (4,43/5). Не називайте імен загиблих до офіційного оприлюднення. Не показуйте обличчя загиблих крупним планом. Під час зйомки запитуйте дозволу: «Я журналіст, чи можу я записати/зняти...?»

4. Інформування без спричинення паніки (4,35/5). Уникайте сенсаційних заголовків і надмірно графічних описів. Запитайте себе: чи служить ця деталь розумінню ситуації, чи вона лише для шоку? Замість «жахливо обвуглених тіл» пишіть «жертви, чії тіла обгоріли».
5. Спілкування з потерпілими (4,25/5). Почніть із висловлення співчуття. Поясніть, чому їхня історія важлива. Будьте хорошим слухачем – не перебивайте і демонструйте підтримку кивком голови.
6. Збереження себе та своїх матеріалів (4,19/5). Подбайте про захисне спорядження та план зв'язку з редакцією. Після роботи «в полі» знайдіть час для відновлення – поговоріть з колегами, осмисліть пережите.

Проблемні зони: де відчувається слабкість

- 92,2% журналістів визнають брак знань про специфіку роботи під час різних катастроф. Це означає, що ми працюємо наосліп, покладаючись на інтуїцію замість професійної підготовки.

- 81,3% не мають достатніх ресурсів для роботи в кризових умовах. Брак технічної готовності стає джерелом етичних порушень: коли неможливо перевірити факт, його простіше проігнорувати.

- 76,9% відчують брак етичних рекомендацій для роботи під час лиха. Наші етичні кодекси були створені для «мирного часу» і виявляються недостатніми для екстремальних ситуацій.

- 63,3% потребують допомоги у подоланні стресу. Травмовані журналісти не можуть об'єктивно висвітлювати травматичні події.

- 70,5% не знають, яке обладнання потрібне в різних умовах. Брак технічної готовності створює етичні дилеми: опублікувати неякісний матеріал чи залишити аудиторію без інформації?

1.7 Чек-листи для самоконтролю

Ефективна та відповідальна комунікація, особливо у середовищі з високими ставками, потребує структурованого підходу до самоконтролю. Цей процес можна розділити на п'ять окремих етапів, розроблених для того, щоб провести комунікатора від початкового імпульсу до виваженого повідомлення, яке можна аргументовано захистити.

Крок 1: Перший крок, «Пауза та оцінка», — це критичне тридцятисекундне вікно для роздумів. Ви повинні негайно

запитати себе, чи є час для перевірки інформації. Одночасно зважте потенційну ціну помилки — таку як поширення неправдивої інформації — порівняно з ціною мовчання, що може означати неспроможність поділитися важливою правдою. Ця початкова оцінка забезпечує необхідний контекст для всіх подальших рішень.

Крок 2: Наступним кроком є ретельна «Ідентифікація стейкхолдерів» (зацікавлених сторін), що має тривати приблизно одну хвилину. Це передбачає визначення того, хто справді потребує цієї інформації, і, навпаки, кому її публікація може зашкодити. Ключовою частиною цього етапу є визначення того, чії інтереси перебувають у стані конфлікту, що дозволяє застосувати більш тонкий та етичний підхід до комунікації.

Крок 3: Третій крок — «Ранжування надійності», двохвилинна вправа з критичного мислення. Мета полягає в тому, щоб класифікувати інформацію на основі її достовірності. Ви повинні відрізнити те, що відомо напевно, від того, що є лише імовірним, і, що найважливіше, — від того, що є сумнівним. Це дає чітке уявлення про сильні сторони та обмеження інформації.

Крок 4: Після цього у вас є до п'яти хвилин, щоб «Сформулювати повідомлення». Саме тут ви втілюєте попередні кроки в дію, ретельно створюючи своє повідомлення. У повідомленні необхідно чітко відокремити встановлені факти від припущень. Ви також повинні вказати джерела вашої інформації та бути відкритими щодо меж ваших поточних знань. Така прозорість формує довіру та керує очікуваннями аудиторії.

Крок 5: Нарешті, ви повинні виділити три хвилини, щоб «Передбачити наслідки». Цей заключний крок вимагає від вас розглянути, як аудиторія може інтерпретувати інформацію. Вкрай важливо подумати про те, які несподівані реакції можливі, і, зрештою, бути готовим захистити своє рішення про публікацію повідомлення. Такий орієнтований на майбутнє підхід гарантує вашу відповідальність за вплив ваших слів.

Етичний чек-лист «Червоні прапорці»

У процесі підготовки та поширення інформації кілька етичних «червоних прапорців» можуть слугувати критичними індикаторами того, що потрібна пауза для роздумів. Розпізнавання та опрацювання цих ознак може запобігти помилкам і забезпечити цілісність повідомлення.

Перший червоний прапорець — це відчуття тиску «опублікувати першим». У швидкому темпі сучасних медіа

інстинкт бути першим, хто повідомить новину, може бути дуже сильним. Коли виникає це почуття, важливо запитати: чи змінить 10-хвилинна затримка суть події? Це просте запитання може створити необхідний простір для перевірки фактів і уникнення прикрих помилок.

Інший червоний прапорець з'являється тоді, коли джерело просить залишитися анонімним із незрозумілих причин. Анонімність є потужним інструментом для захисту осіб, які перебувають у групі ризику, але вона повинна бути виправдана конкретними загрозами їхній безпеці, а не простою зручністю. Зіткнувшись із таким запитом, важливо з'ясувати точні ризики, щоб переконатися, що анонімність є обґрунтованою, а не способом уникнення відповідальності.

Значним червоним прапорцем є момент, коли інформація викликає у вас особисто сильну емоційну реакцію. Коли історія викликає гнів, сум або обурення, це сигнал зупинитися і звернутися за об'єктивною думкою. Емоції — поганий порадник для фактів, вони можуть затьмарити судження. Консультація з колегою, якому ви довіряєте, допоможе вам повернути перспективу і забезпечити точне та безпристрасне передання повідомлення.

Вам слід бути обережними, коли ви помічаєте, що використовуєте абсолютні слова, такі як «завжди», «ніколи», «всі» або «жоден». Катастрофи та складні події рідко мають абсолютні характеристики. Така мова може надмірно спрощувати реальність і вводити аудиторію в оману. Коли ви ловите себе на використанні цих слів, перефразуйте своє повідомлення так, щоб воно відображало нюанси та складність ситуації.

Нарешті, червоним прапорцем, який варто враховувати, є візуальний контент, що шокує навіть вас самих. Хоча графічні зображення можуть бути потужними, вони також можуть бути експлуаторськими та принести більше шкоди, ніж користі. Розгляньте альтернативи; іноді вдумливий, добре написаний опис події є набагато ефективнішим і шанобливішим, ніж показ тривожного зображення, оскільки дозволяє аудиторії взаємодіяти з інформацією на глибшому рівні.

Методики для збереження етичної ясності під тиском

Діяльність із дотриманням принципів у складному інформаційному ландшафті вимагає проактивного підходу до ухвалення етичних рішень. Можна використовувати певні методики для збереження ясності та забезпечення відповідності

ваших дій вашим принципам, особливо в умовах тиску.

По-перше, розгляньте методику «Два Голоси». Перш ніж опублікувати будь-який матеріал, прочитайте його вголос двома різними голосами: спочатку як професійний журналіст, зосереджений на фактах та точності, а потім як звичайний громадянин, член вашої аудиторії. Якщо другий голос відчуває будь-яке почуття дискомфорту, плутанини чи сумніву, це чіткий сигнал до переписування та уточнення повідомлення.

Далі спробуйте методику «Тест Дзеркалом». Це глибоко особиста і потужна вправа. Запитайте себе: чи зможу я подивитися на себе в дзеркало після публікації? Чи зможу я чітко та чесно пояснити своє рішення дитині? Цей метод допомагає вам зв'язатися з вашими основними цінностями та гарантує, що ваші професійні дії узгоджуються з вашою особистою доброчесністю.

Методика «24-годинна Перспектива» заохочує вас відступити від безпосереднього тиску моменту. Уявіть, як ви будете оцінювати своє рішення не просто завтра, а через тиждень чи, що важливіше, через рік. Ця довгострокова перспектива може допомогти вам уникнути поспішних виборів, про які ви можете пізніше пошкодувати.

Нарешті, методика «Альтернативний Сценарій» є цінним інструментом для критичного мислення. Для кожного важливого рішення свідомо змодельуйте принаймні два альтернативні підходи. Активно обґрунтуйте, чому ви обрали свій остаточний шлях, а не інші. Ця практика зміцнює вашу аргументацію та готує вас до захисту ваших рішень.

Розвиток Етичної Інтуїції Через Тренування

Ухвалення етичних рішень — це не вроджена навичка; це м'яз, який можна зміцнити через послідовне тренування та рефлексію.

Чудовий спосіб розвинути свою етичну інтуїцію — це аналіз щотижневих етичних дилем. Беріть один складний етичний випадок щотижня й аналізуйте його, не шукаючи «правильної» відповіді. Натомість, зосередьтеся на розумінні суперечливих інтересів, потенційних наслідків різних дій та шарів складності. Цей процес тренує ваш розум бачити сірі зони, а не лише чорне та біле.

Рольові вправи також неймовірно ефективні. Розігруйте ситуацію з різних точок зору: журналіста, редактора, суб'єкта історії та читача. Ця практика розвиває емпатію та допомагає вам передбачити вплив ваших дій на всі залучені сторони.

Розгляньте можливість прийняття етично орієнтованої медіа-дієти. Коли ви споживаєте новини, не просто читайте заголовки. Активно аналізуйте етичні рішення авторів. Запитайте себе: чому ця деталь було включено? Чому ту було опущено? Що б я зробив інакше? Ця свідомо критика чужої роботи загострює ваше власне судження.

Нарешті, ведення етичного щоденника забезпечує запис вашого зростання. Записуйте складні етичні рішення, які ви ухвалюєте, великі чи малі. Повертайтеся до цих записів через місяці та аналізуйте їх з перевагою огляду назад. Ця рефлексія закріплює ваше навчання та допомагає вам побудувати міцний фундамент етичного досвіду.

Етика в журналістиці — це не набір заборон, а система дороговказів у професійному лабіринті. У контексті катастрофи цей лабіринт стає особливо складним: стіни зміщуються зі швидкістю подій, освітлення приглушене стресом, а час на ухвалення рішень мінімальний. Головний урок цього розділу полягає в тому, що етичне мислення має бути сформоване до кризи, а не під час неї. Коли секунди вирішують життя людей, етична інтуїція журналіста стає його найціннішим інструментом. Але ця інтуїція — не природний дар; це результат свідомого професійного тренування. Сучасні етичні настанови пропонують конкретні інструменти для роботи в кризових ситуаціях. Проте ці інструменти вимагають адаптації до місцевих умов, культурних контекстів та специфічних викликів кожного регіону.



2

Етичні принципи у висвітленні катастроф





Етичні принципи у висвітленні катастроф

Вступ

Уявіть журналіста, який стоїть біля зруйнованого будинку після землетрусу. У руках мікрофон, перед очима – людське горе, за спиною – тиск редакції, що вимагає оперативності. У цей момент етичні принципи перестають бути абстрактними концепціями з підручників. Коли секунди рахують життя людей, коли одна неточність може спричинити паніку, коли неправильно обране слово здатне поглибити чужий біль – саме тоді з'ясовується справжня цінність професійних принципів.

За нашим опитуванням 87,8% журналістів визнають, що висвітлення катастроф пов'язане з ризиками, але 76,9% не мають доступу до етичних ресурсів. Це парадокс професії: найбільш ризикованій сфері журналістики приділяється найменше уваги в плані етичної підготовки.

Катастрофи – природні чи техногенні – ставлять перед журналістами унікальні виклики. З одного боку, є нагальна потреба оперативно інформувати громадськість про небезпеку, масштаби руйнувань, кількість постраждалих та дії влади. З іншого боку, існує ризик нашкодити: поширити неперевірені чутки, мимоволі травмувати жертв нав'язливими запитаннями або стати інструментом пропаганди.

2.1 Точність та перевірка фактів

6 лютого 2023 року, 05:30 ранку. Через годину після потужного землетрусу в Туреччині соціальні мережі вибухнули повідомленнями про «тисячі загиблих під завалами школи у Газіантепі». Фото зруйнованої споруди облетіло світ за хвилини. Рятувальні бригади кинулися до вказаної адреси.

Через три години з'ясувалося: школа була порожньою – канікули. Жодної жертви. А справжні завали, де люди боролися за життя, залишилися без достатньої допомоги. Неперевірена інформація не просто дезорієнтувала – вона перерозподілила ресурси порятунку (Ковач і Розенстіл, 2001).

Здатність достовірно передавати факти, за результатами нашого опитування, журналісти оцінили на 4,46 балів із 5. Найвища оцінка серед усіх компетенцій. Парадокс, але найбільше цінуємо те, що найчастіше порушуємо під тиском обставин.

Наслідки порушення принципу точності ілюструє не тільки досвід руйнівного землетрусу в Туреччині, але і в Сирії

(лютий 2023 року). У розпал кризи в соціальних мережах та деяких ЗМІ поширювалися неперевірені повідомлення про кількість загиблих, вичерпання 72-годинного критичного терміну для порятунку людей з-під завалів та нібито відмову турецької влади приймати допомогу від інших країн. Деякі медіаресурси транслювали ці чутки без належної перевірки. Провідні світові агенції, серед яких Reuters та AFP, протидіяли дезінформації, пояснюючи, що рятувальні роботи мають тривати значно довше 72 годин, оскільки зафіксовані випадки порятунку людей навіть через тиждень (8 днів) після землетрусу (Media Ethics, n.d.). Турецькі журналісти-розслідувачі, зокрема з платформи Teuit, активно спростовували фейки про нібито «відключення» рятувальних операцій через політичні мотиви. Точна інформація мала критичне значення не лише для координації міжнародної допомоги, але й для родин постраждалих, які чекали на новини про своїх близьких.

З першого дня повномасштабного російського вторгнення в Україну, яке почалося в лютому 2022 року, в інформаційному просторі з'явилася величезна кількість відео, фотографій та повідомлень очевидців, які потребували ретельної перевірки

Наприклад, під час звільнення Київської області в квітні 2022 року були виявлені масові поховання цивільних у місті Бучі. Російська пропаганда одразу назвала це «постановкою», стверджуючи, що тіла з'явилися після відходу російських військ. Журналісти The New York Times та Reuters провели ретельне розслідування, використовуючи супутникові знімки, геолокацію відео, записи з відеореєстраторів автомобілів, свідчення очевидців та висновки судмедекспертів, щоб підтвердити, що масові вбивства справді відбулися під час російської окупації (Folkenflik, 2015). Такий ґрунтовний підхід до фактчекінгу став критично важливим для документування воєнних злочинів та забезпечення відповідальності за військові злочини.

Замість категоричних тверджень використовуйте принцип прозорості щодо джерел:

- «За даними офіційних служб...» – найвищий рівень достовірності
- «Очевидці повідомляють...» – свідчення з місця події, потребує перевірки
- «У соціальних мережах з'явилися повідомлення...» – сигнал про те, що інформація неперевірена

Правило трьох джерел у критичних ситуаціях

У звичайних умовах журналісти покладаються на правило трьох незалежних джерел. Катастрофи вимагають підвищених стандартів. Коли йдеться про життя та смерть, варто прагнути підтвердження критично важливої інформації з трьох і більше різних типів джерел:

- 1. Офіційне джерело** – представники служб, органів влади
- 2. Свідок подій** – очевидець або постраждалий
- 3. Незалежний експерт** – фахівець, не пов'язаний з подією

Наведені приклади демонструють важливі уроки. Точність вимагає терпіння і скепсису до неперевіраних заяв. Журналісти мають використовувати кілька незалежних джерел, звіряти інформацію з офіційними повідомленнями та даними експертів. У добу соцмереж це особливо актуально: чутки та припущення можуть миттєво стати «вірусними», але журналіст зобов'язаний фільтрувати їх через сито фактчекінгу. В етичному вимірі, як зазначає Кодекс SPJ, «ніколи не допускається навмисне спотворення», а помилки слід визнавати та негайно виправляти.

2.2 Об'єктивність та неупередженість

У надзвичайних ситуаціях журналісти повинні залишатися максимально об'єктивними – подавати інформацію неупереджено, без викривлень і стороннього впливу. Аудиторія має бути впевнена, що медіа не використовуються як інструмент пропаганди чи дезінформації, особливо під час кризи. Журналістика повинна служити виключно правді та суспільному інтересу, навіть якщо правда незручна для влади чи інших зацікавлених сторін.

Катастрофи рідко мають простих героїв і лиходіїв. Природне лихо може розкрити як найкращі, так і найгірші людські якості. Влада може діяти героїчно в одному аспекті і зазнати повного провалу в іншому. Об'єктивність полягає не в пошуку «золотої середини», а в представленні різних перспектив з їх контекстом та обґрунтуванням.

Під час повеней у Валенсії іспанські медіа зіткнулися з суперечливими оцінками дій місцевої влади. Мешканці звинувачували чиновників у неготовності. Влада посилалася на непрогнозований характер стихії. Місцеві експерти стверджували, що попередження ігнорувалися роками.

Замість вибору однієї версії, El País представив хронологію подій з різних кутів зору:

- Розслідуючий репортаж про попередження кліматологів
- Інтерв'ю з чиновниками про технічні обмеження
- Свідчення постраждалих про недостатність інформації
- Експертний аналіз системних проблем

Журналісти Canal Sur та національного телебачення RTVE документували не лише саме лихо, але й суперечності навколо управління дамбами та затримки у введенні надзвичайного стану, даючи можливість висловитися як представникам уряду, так і опозиції та незалежним експертам. Такий збалансований підхід дозволив уникнути однобічного висвітлення трагедії, не замовчуючи при цьому проблеми у реагуванні на катастрофу. Особливо важливою була робота регіональних медіа, які зосередились на практичній інформації для постраждалих громад – центрах евакуації, маршрутах порятунку та безпечних зонах, відокремлюючи життєво важливі повідомлення від політичної полеміки.

Боротьба з пропагандистськими наративами

Катастрофи стають ідеальним середовищем для пропаганди. Емоційно знесилена аудиторія легше сприймає маніпулятивні повідомлення. Ілюстрацією цього є висвітлення ракетного удару по вокзалу у місті Краматорськ в Україні 8 квітня 2022 року, коли загинули понад 60 цивільних, які чекали на евакуацію. Російські державні медіа та пропагандисти негайно запустили кампанію з дезінформації, стверджуючи, що удар здійснила українська армія. Незалежні журналісти, серед яких репортери Bellingcat та BBC, провели детальний аналіз відео, фотографій уламків ракети, траєкторії її польоту та супутникових знімків, підтверджуючи, що ракета була випущена з території, контрольованої російськими військами.

Професійні медіа, зокрема The Washington Post та Reuters, не поспішали з висновками: вони чітко розмежовували у своїх репортажах підтвержені факти (тип ракети, кількість жертв, час удару) та заяви сторін, виділяючи пропагандистські наративи як такі. Вони також залучали незалежних військових експертів для аналізу технічних характеристик зброї та можливих обставин удару. Такий підхід дозволив протистояти інформаційним маніпуляціям та представити аудиторії об'єктивну картину трагедії.

Так само сталося після землетрусу в Туреччині та Сирії (2023), коли деякі медіа поспішно спрямували звинувачення на будівельні компанії та місцеву владу за неякісне будівництво, ще до завершення рятувальних операцій та експертних досліджень.

Турецьке громадське мовлення TRT та міжнародні агенції Associated Press та Reuters натомість дотримувались більш виваженого підходу, фокусуючись на фактах руйнувань та рятувальних операціях, залучаючи експертів з сейсмостійкого будівництва, геологів та інженерів для пояснення складності ситуації. При висвітленні судових процесів проти забудовників, що розпочалися згодом, ці медіа подавали інформацію з необхідними юридичними застереженнями про презумпцію невинуватості.

Інструменти розпізнавання пропаганди в контексті катастроф:

- **Надмірна емоційність** без фактичної основи
- **Абсолютизація** – «завжди», «ніколи», «всі», «ніхто»
- **Демонізація** конкретних груп або персон
- **Замовчування** важливих фактів або контексту
- **Передчасні висновки** до завершення розслідування

Принципи конструктивної критики:

- Фокус на системних проблемах, а не на персоналізації
- Пропонування альтернатив та рішень
- Урахування контексту та обмежень
- Розмежування критики дій від критики намірів

Для забезпечення об'єктивності корисно надавати слово різним сторонам та експертам. Якщо трапляється техногенна аварія чи стихійне лихо, варто висвітлювати як позицію офіційних осіб (уряд, рятувальні служби), так і голоси незалежних фахівців, представників громад, очевидців. Втім, баланс не означає штучного зрівнювання правди та вигадок – «хибний баланс» також суперечить принципу об'єктивності. Журналіст повинен дотримуватися фактів: якщо переважна більшість доказів вказує на одне, не варто для видимості нейтральності просувати спростовані версії. Об'єктивність у журналістиці катастроф – це передусім відданість правді, якою б гіркою вона не була, та спротив будь-якому тиску, що може цю правду спотворити.

2.3 Справедливість

Принцип справедливості зобов'язує журналіста шанобливо і рівно ставитися до всіх сторін конфлікту та всіх постраждалих, без дискримінації. У контексті катастроф це означає уникати мови ворожнечі, стереотипів чи упередженого висвітлення певної групи людей. Усі, хто пережив трагедію або залучений до неї – незалежно від їхньої національності, раси, соціального статусу чи ролі – заслуговують на коректне та гуманне представлення в медіа. Глобальні етичні стандарти проголошують недискримінацію одним з основних принципів професії.

Одним із найтонших проявів несправедливості в медіа є неявна «ієрархія жертв». Смерть туриста з багатой країни отримує більше уваги, ніж загибель місцевого робітника. Руйнування історичної пам'ятки – більше, ніж знищення житла бідних родин.

Коли в серпні 2021 року лісові пожежі охопили північ Туреччини, перші репортажі зосереджувалися на туристичних готелях та курортах. Місцеві фермери, які втратили худобу та врожай, залишалися поза увагою.

Більш етично збалансований підхід продемонстрували The Guardian та грецька газета To Vima підготували серію репортажів про фермерські господарства на Евбеї, які втратили насадження оливкових дерев та бджолині пасіки – основу своєї економіки. Журналісти також давали голос представникам різних вікових груп – від молоді, яка вперше зіткнулася з такою масштабною катастрофою, до літніх мешканців, які порівнювали ці пожежі з історичними лихами. Мультимедійний проект ERT (грецького суспільного мовника) «Голоси з попелу» представив розповіді понад 30 різних постраждалих – від пожежників і туристів до фермерів та власників малого бізнесу, забезпечуючи всебічний погляд на наслідки трагедії.

Катастрофи непропорційно вражають найвразливіші групи населення: бідних, літніх людей, осіб з інвалідністю, біженців, етнічні меншини. Саме ці групи часто залишаються без голосу в медійному висвітленні.

Стратегії справедливого представлення:

1. **Активний пошук** голосів маргіналізованих груп
2. **Контекстуалізація** їхнього становища
3. **Уникнення стереотипізації та віктимізації**
4. **Фокус на рішеннях**, а не лише на проблемах

Позитивним прикладом дотримання цього принципу стало висвітлення іспанськими медіа ситуації з біженцями з України після початку повномасштабного вторгнення. Провідні видання, такі як El País та La Vanguardia, акцентували увагу на індивідуальних історіях біженців та їхній інтеграції в іспанське суспільство, уникаючи стереотипних узагальнень. Іспанські журналісти, зокрема з RTVE та Cadena SER, цілеспрямовано підкреслювали різноманітність українських біженців – освітян, IT-фахівців, медиків, робітників – демонструючи їхній професійний досвід та внесок у суспільство, а не просто представляючи їх як «постраждалих».

Особливо важливим був контекстуальний підхід, коли журналісти пояснювали глибинні причини вимушеного переміщення українців, не зводячи ситуацію до спрощених наративів «жертв війни». Прикладом такого підходу став документальний проєкт «Nuevas vidas» («Нові життя») на TVE, який протягом року стежив за адаптацією п'яти українських родин в різних регіонах Іспанії, змальовуючи їх як активних учасників побудови свого майбутнього, а не пасивних отримувачів допомоги.

2.4 Гуманність

Під час висвітлення катастроф журналісти повинні пам'ятати про принцип «не нашкодь», виявляючи гуманність і емпатію до постраждалих. Кодекси етики закликають репортерів ставитися до героїв своїх матеріалів передусім як до людей, що пережили горе, а не просто як до джерел інформації. Як формулює SPJ: «Показуйте співчуття до тих, кого ваше повідомлення може зачепити. Будьте особливо чутливі, беручи інтерв'ю чи фотографуючи тих, кого торкнулося лихо або горе. Усвідомлюйте, що збір і поширення інформації може завдавати болю чи дискомфорту. Прагнення до новин – не ліцензія на бездушність». Цей принцип підкреслює: журналіст має діяти з повагою до гідності та емоційного стану людей, які опинилися в травматичній ситуації.

За опитуванням, уникнення маніпуляцій та гуманність журналісти оцінили на 4,43 бали з 5. Високий показник, який контрастує з реальною практикою, де гуманність часто приноситься в жертву сенсаційності або рейтингам.

Інтерв'ю з постраждалими – один із найскладніших аспектів журналістики катастроф. Людина в стані шоку або горя може сказати те, про що пізніше пошкодує. Журналіст має захистити інтерв'юера навіть від нього самого.

Етичне інтерв'ю з жертвами катастроф вимагає спеціальних навичок – так званого травма-орієнтованого підходу. Міжнародні організації (як-от Dart Center, ЮНЕСКО та інші) розробили рекомендації: журналісту слід підготуватися до розмови, продумати, які питання можуть травмувати повторно, дати людині можливість мати поруч близького чи іншу підтримку під час інтерв'ю, а після – переконатися, що з нею все гаразд.

Травма-орієнтований підхід продемонстрували грецькі медіа під час катастрофічних повеней у Фессалії у вересні 2023 року, коли в результаті шторму Daniel загинуло понад 15 людей і були затоплені тисячі будинків. Журналісти MEGA TV та SKAI, працюючи з постраждалими, дотримувалися принципів, розроблених Helexpo Media Ethics Initiative: вони спілкувалися з людьми осторонь від їхніх зруйнованих домівок, завжди питали дозволу перед зйомкою, уникали запитань, які могли викликати повторну травматизацію («Що ви відчули, коли побачили, як ваш будинок зносить потоком?»).

Принципи травматично-чутливого інтерв'ю:

1. **Інформована згода** – чітке пояснення мети інтерв'ю та способів використання матеріалу
2. **Право на паузу** – можливість зупинити розмову в будь-який момент
3. **Фокус на фактах**, а не на емоціях
4. **Уникання наводних запитань**
5. **Повага до мовчання** – розуміння того, що деякі речі краще не озвучувати

Діти в катастрофах: Особливий захист

Діти потребують особливого захисту під час катастроф – як фізичного, так і медійного. Вони не можуть повною мірою усвідомити наслідки своїх слів або дій для камери.

Протокол роботи з дітьми:

- Обов'язкова згода батьків або опікунів
- Приховування обличчя або голосу за необхідності
- Фокус на стійкості та силі, а не на стражданні
- Уникання деталей, які можуть завдати шкоди в майбутньому

Важливо також уникати зайвого сенсаціоналізму у висвітленні чужого горя. Неетично, скажімо, показувати крупним планом понівечені тіла або транслювати відчай близьких без крайньої потреби. Деякі трагедії – масові розстріли,

авіакатастрофи – особливо вимогливі до медіа: з одного боку, суспільство має право знати правду, з іншого – надто детальне чи графічне висвітлення може завдати додаткового болю тим, хто і так постраждав. Тут доречне правило: «повага до приватності та гідності понад цікавість публіки». Якщо немає суспільно значущої причини показувати шокуючі кадри, краще цього не робити.

2.5 Конфіденційність.

Катастрофи роблять приватне життя публічним. Дім, який був особистим простором, стає об'єктом медійного інтересу. Горе, яке мало б залишатися інтимним, перетворюється на новину. Журналісти мають захищати право людей на приватність навіть тоді, коли вони стають частиною публічної події.

Принцип простий: катастрофа не скасовує право на приватність. Складність – у визначенні меж між суспільним інтересом та особистими правами.

Важливим прикладом дотримання цього принципу стало висвітлення медіа кораблетрощі біля берегів Греції в червні 2023 року, коли затонуло судно з сотнями мігрантів. Грецькі видання Kathimerini, To Vima та ERT уникали публікації фотографій жертв без їхньої згоди та не розголошували особисті дані тих, хто вижив. При цьому, якщо члени родин загиблих давали згоду, журналісти публікували історії та фотографії, надані самими родинами – цей підхід дозволяв повернути людяність жертвам без порушення етичних норм.

Важливим аспектом стала також обережність щодо деталей травматичного досвіду: медіа не публікували розповіді про насильство чи жорстоке поводження з біженцями без їхньої чіткої згоди та дозволу використовувати ці дані. Грецька Рада преси (ESR) відзначила цей випадок як приклад збалансованого висвітлення трагедії, коли суспільна цінність інформації не переважила права людей на гідність та приватність.

Під час війни в Україні деякі медіа та фейсбук спільноти публікували списки полонених українських військових з повними паспортними даними. Родини постраждалих стали жертвами телефонного тероризму. Шахраї використовували особисті дані для вимагання грошей з рідних за «інформацію про близьких» або «сприяння в поверненні з полону».

Дотримання принципу захисту приватності – це прояв поваги до людей і показник професійної відповідальності. Аудиторія не втратить нічого, якщо деякі особисті деталі

залишаться нерозголошеними. Натомість постраждали збережуть бодай частину приватності та гідності у складний для них час. Навпаки, порушення цього принципу може серйозно зашкодити репутації медіа і, головне, завдати непоправної моральної шкоди тим, хто вже постраждав.

2.6 Незалежність

Катастрофи створюють ідеальні умови для тиску на журналістів. Влада може обмежувати доступ до інформації «з міркувань безпеки». Рятувальні служби – вимагати «не заважати роботі». Постраждали – просити «не поширювати панічних настроїв».

Незалежність журналіста означає, що він діє виключно в інтересах громадськості і не піддається жодному зовнішньому тиску чи конфлікту інтересів. Під час катастроф збереження незалежності може бути викликом, адже на журналістів можуть впливати і владні структури, і бізнес, і навіть власні емоції або зв'язки. Етичні настанови вимагають стояти осторонь будь-яких інших інтересів, окрім права суспільства знати правду. Зокрема, Кодекс SPJ приписує журналістам: уникати реальних чи уявних конфліктів інтересів, не приймати подарунків, послуг чи спеціального ставлення, відмовлятися від вторинної зайнятості або політичної діяльності, якщо це може підірвати незалежність.

Катастрофи привносять економічні інтереси в журналістику. Драматичні кадри підвищують рейтинги. Сенсаційні заголовки генерують кліки. Тривале висвітлення однієї трагедії може принести стабільну аудиторію. Але коли економічні інтереси починають диктувати редакційну політику, незалежність журналістики опиняється під загрозою.

Іноді суспільство вимагає від журналістів «патріотичного мовчання» – замовчування фактів, які можуть «нашкодити іміджу країни» або «деморалізувати народ». Цей тиск може бути особливо сильним під час міжнародних катастроф, коли країна потребує зовнішньої допомоги.

Критерії незалежного рішення:

- Чи служить ця інформація суспільному інтересу?
- Чи допоможе вона запобігти подібним трагедіям?
- Чи базується критика на фактах чи на емоціях?
- Чи можу я публічно обґрунтувати своє рішення?
-

2.7 Підзвітність, сприйнятливість та освіта

Етична журналістика катастроф передбачає, що медіа не лише висвітлюють події, а й підзвітні суспільству за свою роботу. Принцип підзвітності означає готовність журналіста відповідати за точність та етичність своїх матеріалів, визнавати помилки і виправляти їх. Кодекс SPJ прямо наголошує на цьому: журналісти повинні пояснювати свої рішення аудиторії, заохочувати людей висловлювати скарги, чесно визнавати помилки та негайно їх виправляти. Відкритість до зворотного зв'язку – ознака зрілості медіа. Багато видань мають рубрики виправлень або омбудсменів, публікують листи від читачів чи проводять онлайн-обговорення, де реагують на критику. Така сприйнятливість допомагає підтримувати довіру: аудиторія бачить, що журналісти не ставлять себе понад законом, а теж несуть відповідальність за сказане чи показане.

Підзвітність означає готовність нести відповідальність за свої публікації та їх наслідки. У катастрофах цей принцип набуває особливої ваги: помилки можуть мати фатальні наслідки.

У контексті катастроф підзвітність особливо важлива, адже ціна помилки може бути високою. Якщо медіа поширили неправдиву інформацію або діяли неетично, потрібні публічні вибачення і роз'яснення. Хорошим прикладом є реакція грецького телеканалу MEGA після неточної інформації про кількість жертв під час лісових пожеж на острові Родос влітку 2021 року. Ведучий випуску новин на початку репортажу повідомив про «щонайменше двох загиблих», спираючись на неперевірені дані. Через годину, коли офіційні джерела підтвердили, що летальних випадків не було, канал не просто виправив інформацію, але присвятив окремий сегмент поясненню того, як сталася помилка: журналісти відкрито розповіли про джерело неперевірених даних та публічно перепросили глядачів і мешканців Родосу. Керівництво каналу також оприлюднило пам'ятку для своїх репортерів щодо перевірки інформації під час стихійних лих, демонструючи відповідальний підхід до своїх помилок.

Журналісти та редакції можуть нести і юридичну відповідальність за порушення стандартів. У 2023 році в Іспанії три журналісти місцевого онлайн-видання, які без дозволу опублікували фотографії жертв повені у Валенсії та інтерв'ю з травмованими дітьми, отримали адміністративні штрафи за рішенням Ради аудіовізуальних медіа Іспанії. Крім того, редакція

була змушена пройти спеціальне навчання з етики висвітлення катастроф. Цей прецедент став серйозним сигналом для медійної спільноти про неприпустимість нехтування етичними нормами навіть під тиском швидкості та конкуренції за увагу аудиторії.

Механізми підзвітності:

1. **Швидке виправлення помилок** – не чекати критики, а самостійно моніторити точність
2. **Прозорі спростування** – чесне пояснення того, як сталася помилка
3. **Навчання на помилках** – розробка процедур для уникнення подібних ситуацій
4. **Публічна звітність** – регулярне інформування аудиторії про стандарти роботи

Наше опитування показало, що 76,9% журналістів відчувають нестачу етичних інструкцій для роботи під час катастроф. Це системна проблема, яка вимагає системного рішення: включення спеціалізованих курсів у навчальні програми, регулярних тренінгів для практикуючих журналістів, створення доступних ресурсів для самоосвіти.

Обізнаність означає розуміння більш широкого контексту катастрофи: історичного, соціального, екологічного, економічного. Журналіст, який знає лише поверхневі факти, не може адекватно висвітлювати складні події.

2.8 Тематичні дослідження

Для всебічного розуміння цих етичних дилем, з якими стикаються медіа та журналісти, необхідно трохи вийти за рамки окремих випадків і звернутися до більш глибоких академічних досліджень та експертних ресурсів. Наведені нижче праці та джерела пропонують саме такий поглиблений аналіз, дозволяючи детальніше вивчити теоретичні засади та практичні рекомендації щодо етичного висвітлення катастроф, які допоможуть сформулювати власну зважену професійну позицію.

1. Ward, Stephen J. A. (2023). Ethical Journalism in a Time of Crisis: The Challenges of Covering the Ukraine War. Routledge.

<https://www.routledge.com/Ethical-Journalism-in-a-Time-of-Crisis-The-Challenges-of-Covering-the/Ward/p/book/9781032413868>



Це дослідження, хоч і ширше за конкретні кейси, які розглядаються внашому посібнику, але глибоко аналізує етичні дилеми, з якими зіткнулися журналісти під час висвітлення повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Ворд розглядає питання точності в умовах інформаційної війни, об'єктивності при документуванні воєнних злочинів (як у Бучі чи Краматорську), тиску пропаганди, необхідності мінімізації шкоди (гуманності) при роботі з травмованими свідками та жертвами, а також виклики незалежності медіа. Книга досліджує, як класичні етичні принципи адаптуються до екстремальних умов сучасного конфлікту, аналізуючи практики як західних, так і українських медіа. Це фундаментальне джерело для розуміння комплексу етичних проблем, згаданих у вашому тексті стосовно України.

2. Selva, Meera & Nielsen, Rasmus Kleis (2023). Reporting on the Turkey-Syria Earthquake: Lessons for Covering Catastrophe. Reuters Institute for the Study of Journalism.
<https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/reporting-turkey-syria-earthquake-lessons-covering-catastrophe>



Цей звіт від авторитетного Reuters Institute аналізує медійне висвітлення землетрусу в Туреччині та Сирії. Він фокусується на викликах точності та швидкості передачі інформації, боротьбі з дезінформацією, яка активно поширювалася в соцмережах, етичних аспектах показу страждань та взаємодії з постраждалими. Звіт надає практичні уроки для редакцій щодо підготовки та реагування на висвітлення подібних масштабних катастроф, торкаючись принципів точності, гуманності та незалежності.

3. Dart Center for Journalism & Trauma. Covering Migration: Resources & Tips.
<https://dartcenter.org/resources/covering-migration>



Хоча це не дослідження однієї конкретної події, як от кораблетроші біля Греції (2023), Dart Center є провідною організацією, що досліджує та надає ресурси з етичного висвітлення травматичних подій, включаючи міграційні кризи. Їхні матеріали (статті, посібники, вебінари) базуються на дослідженнях і практичному досвіді. Вони детально розглядають етичні дилеми, пов'язані із захистом приватності та гідності біженців і мігрантів, уникненням стереотипізації, отриман-

ням інформованої згоди, травма-чутливим інтерв'юванням та візуальним зображенням. Матеріали Dart Center допоможуть зрозуміти принципи гуманності та захисту приватності, які були згадані у вашому тексті стосовно висвітлення долі мігрантів.

4. Pantti, Mervi (2019). *Media, Emotion and Suffering in Disaster News: The Politics of Showing and Telling*. Palgrave Macmillan.

<https://link.springer.com/book/10.1057/978-1-137-51200-6>

Ця книга пропонує глибокий теоретичний та емпіричний аналіз того, як медіа висвітлюють катастрофи, фокусуючись на емоційному вимірі та етиці зображення людських страждань. Хоча вона не концентрується виключно на кейсах з вашого тексту, її аналіз є надзвичайно релевантним для розуміння принципів гуманності та захисту приватності. Пантті досліджує, як вибір візуальних образів та наративів впливає на сприйняття аудиторії, ризики сенсаціоналізму та «втоми від співчуття». Вона аналізує різні підходи до висвітлення горя, дилеми між інформуванням та завданням шкоди, що є ключовим при висвітленні будь-якої катастрофи, згаданої у вашому тексті (від землетрусів до війни).

5. European Journalism Observatory (EJO). Multiple articles on media coverage of Ukraine War, Greek Fires, etc.

<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/14648849211040303>

EJO є мережею дослідницьких інститутів, яка регулярно публікує аналітичні статті та короткі дослідження про медіатренди та етичні питання в Європі. На їхньому сайті можна знайти численні матеріали, що стосуються висвітлення війни в Україні (включаючи боротьбу з дезінформацією, етику роботи з джерелами), лісових пожеж та повеней у Греції та інших країнах (аналіз точності, об'єктивності, політичного впливу). Ці статті часто базуються на локальних дослідженнях та моніторингу медіа, надаючи актуальний аналіз етичних практик та викликів у конкретних національних контекстах, подібних до тих, що згадані у вашому тексті. Пошук за ключовими словами (Ukraine, Greece fires, disaster reporting ethics) на сайті EJO дасть багато релевантних результатів.

6. Bunce, Mel, Scott, Martin, & Wright, Kate (Eds.). (2020). Reporting Humanitarian Crises: Ethics, Representation and Practice. Routledge.

<https://www.routledge.com/Reporting-Humanitarian-Crises-Ethics-Representation-and-Practice/Bunce-Scott-Wright/p/book/9781138502184>



Ця збірка аналізує етичні виклики висвітлення гуманітарних криз, що часто супроводжують катастрофи та конфлікти. Вона охоплює теми, релевантні для багатьох кейсів з вашого тексту: справедливе та нестереотипне представлення постраждалих (як у випадку з іноземними студентами в Україні чи мігрантами), етика взаємодії з вразливими групами, роль місцевих журналістів, вплив гуманітарних організацій на медійний нарратив та питання незалежності. Дослідження в цій книзі базуються на реальних кейсах з різних регіонів світу, надаючи глибоке розуміння принципів справедливості, гуманності та незалежності в контексті гуманітарної журналістики.

7. Hänska, Max & Bauchowitz, Stefan (2017). Tweeting #refugees: A computational analysis of the impact of traditional news media and citizen reporting on the public discourse on refugees. Information, Communication & Society.

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1369118X.2017.1389082>



Це дослідження аналізує роль соціальних медіа (на прикладі Twitter) у формуванні публічного дискурсу щодо біженців, порівнюючи вплив традиційних ЗМІ та громадянської журналістики. Хоча воно передує деяким подіям з вашого тексту, його методологія та висновки є дуже актуальними для розуміння поширення інформації (і дезінформації) під час криз, якот землетрус у Туреччині чи евакуація з України. Дослідження показує, як швидко поширюються певні нарративи (включаючи потенційно упереджені чи неперевірені) в онлайн-просторі, що ставить перед традиційними ЗМІ виклик щодо перевірки фактів, точності та протидії стереотипам (принцип справедливості).

8. Allan, Stuart (Ed.). (2019). The Routledge Companion to News and Journalism (2nd ed.). Routledge.

<https://www.routledge.com/The-Routledge-Companion-to-News-and-Journalism/Allan/p/book/9781138481717>



Цей великий довідник містить розділи, присвячені різним аспектам журналістики, включаючи етику, висвітлення криз, війни та катастроф. Окремі глави, написані провідними дослідниками, аналізують теоретичні засади та практичні виклики дотримання етичних принципів (точності, об'єктивності, гуманності, приватності, незалежності, підзвітності) в різних контекстах. Хоча це не фокус на одному кейсі, довідник надає фундаментальну базу та посилання на численні дослідження, які допоможуть глибше зрозуміти етичні норми та їх застосування у ситуаціях, подібних до описаних у вашому тексті.

2.9 Чек-лист публікації про катастрофи

Під час висвітлення катастрофи дотримання суворого контрольного списку може пом'якшити шкоду та забезпечити точність. Ця структура поділена на дві фази: обов'язкові перевірки перед публікацією та необхідний моніторинг після неї.

Перед публікацією (обов'язкові пункти)

Перш ніж буде опубліковано хоча б одне слово, необхідно зробити кілька критичних кроків для забезпечення найвищих етичних стандартів. Джерела повинні бути перевірені щонайменше за допомогою трьох незалежних підтверджень для критично важливої інформації. Надійність інформації має бути позначена та чітко вказана, щоб аудиторія знала ступінь упевненості. Необхідно додати контекст, щоб пояснити значущість фактів і допомогти аудиторії зрозуміти ширшу картину.

Вирішальним кроком є мінімізація шкоди. Це передбачає ретельну перевірку того, щоб публікація не спричинила додаткових страждань або небезпеки для залучених осіб. Конфіденційність має бути захищена шляхом приховування персональних даних жертв для збереження їхньої гідності та безпеки. Мова, що використовується, має бути перевірена, щоб уникнути будь-яких стигматизуючих або дискримінаційних термінів. Нарешті, візуальний контент має бути відфільтрований з ретельною оцінкою доречності будь-яких графічних зображень. Іноді опис є більш потужним і шанобливим, ніж фотографія.

Після публікації (моніторинг)

Робота не припиняється після того, як історія з'явилася в ефірі чи на сайті. Ефективний моніторинг є ключем до збереження цілісності. Це включає активне відстеження реакцій

шляхом моніторингу коментарів і соціальних мереж, щоб зрозуміти, як сприймається інформація. Механізм готовності до спростування є важливим, оскільки він дозволяє швидко виправляти будь-які помилки. Нарешті, матеріал слід розглядати як «живий» документ; оновлення інформації повинні вноситися регулярно, щоб доповнювати матеріал новими фактами в міру їх появи.

Фрази як індикатори етичних проблем

Крім контрольних списків, певні фрази можуть виступати тонкими, але значущими попередженнями про потенційні етичні проблеми як у вашому власному тексті, так і в інформації, яку ви отримуєте.

«Червоні прапорці» у власних текстах

Звертайте пильну увагу на фрази, які свідчать про брак ретельності. Наприклад, фраза «Усі експерти згодні...» може вказувати на те, що ви спілкувалися лише з одним або двома джерелами або неправильно представляєте консенсус. Фраза «Ми не можемо цього показати через його графічний характер...» є попередженням про те, що потрібен альтернативний метод для ефективної та етичної передачі інформації. Подібним чином зауваження про те, що «Джерело попросило не називати його з незрозумілих причин...», є серйозним сигналом того, що вам потрібно з'ясувати мотиви джерела, перш ніж продовжувати. Найважливішим «червоним прапорцем» є фраза «Цю інформацію неможливо перевірити, але...»; це чіткий сигнал утриматися від публікації, оскільки це негайно підриває вашу довіру.

«Жовті прапорці» (вимагають особливої обережності)

«Жовті прапорці» вимагають паузи та додаткової обережності, хоча вони не завжди можуть зупинити публікацію. До інформації з єдиного джерела завжди слід ставитися скептично, доки її не вдасться підтвердити. З емоційно забарвленими розповідями очевидців потрібно поводитися вкрай обережно, оскільки емоції людини можуть впливати на її сприйняття та пам'ять. Коли йдеться про складні теми, технічні дані без коментарів експертів можуть бути легко витлумачені неправильно. Так само статистика без контексту або порівнянь може вводити в оману і часто використовується для маніпулювання аудиторією. Будьте пильними та піддавайте дані сумніву, доки не зможете представити їх у чіткий та змістовний спосіб.

Кризовий протокол для редакцій

У кризовій ситуації чіткий трифазний протокол є важливим для ефективності роботи редакції та етичної суворості.

Фаза 1: Перші повідомлення (0–30 хвилин)

Перші пів години — це період інтенсивної діяльності, що вимагає негайних злагоджених дій. Першочерговим завданням є призначення відповідального редактора для нагляду за всіма аспектами висвітлення. Негайно активуйте канали верифікації, покладаючись на заздалегідь встановлені контакти та бази даних. Якнайшвидше встановіть контакт з офіційними джерелами, оскільки вони будуть основним джерелом підтверженої інформації. Щоб впоратися зі швидким потоком інформації, підготуйте шаблони для оновлень, які можна швидко заповнювати перевіреними фактами.

Фаза 2: Активне висвітлення (30 хвилин – 6 годин)

У міру розгортання кризи фокус зміщується на стабільне та організоване репортерство. Організуйте ротацію журналістів, щоб забезпечити безперервне висвітлення без професійного вигорання. Створіть внутрішній чат для координації, щоб дозволити обмін інформацією та перевірку фактів у режимі реального часу. Має бути призначений спеціальний фактчекер для перевірки всіх повідомлень, що надходять, перед їх публікацією. Нарешті, встановіть зв'язок із місцевими колегами, які можуть мати доступ до інформації безпосередньо на місці подій.

Фаза 3: Аналітичне висвітлення (6+ годин)

Після перших годин фокус розширюється від репортерства до аналізу та контексту. Настав час залучити експертів та аналітиків, які можуть надати глибше розуміння подій. Підготуйте контекстні матеріали, які допоможуть аудиторії зрозуміти історичне значення та потенційні довгострокові наслідки. Команда повинна проаналізувати власне висвітлення на предмет помилок і бути готовою оприлюднити виправлення. Нарешті, вкрай важливо спланувати довгострокове висвітлення наслідків, гарантуючи, що історія продовжуватиме розповідатися і після перших драматичних моментів.

Етичні принципи журналістики катастроф — це не абстрактні ідеали, а практичні інструменти для професійного виживання. Вони допомагають журналістам зберігати людяність у нелюдських умовах, знаходити правду в хаотичному морі дезінформації та служити суспільству навіть тоді, коли воно переживає найважчі часи.

Головний урок цього розділу полягає в тому, що етичні принципи не обмежують ефективність журналістики — вони її посилюють. Точність підвищує довіру аудиторії. Гуманність відкриває доступ до важливих джерел. Справедливість гарантує довгострокову репутацію. Незалежність дозволяє служити суспільству, а не вузьким інтересам.

Але принципи працюють лише тоді, коли їх розуміють, приймають та вміють застосовувати. За нашим опитуванням, 76,9% журналістів відчують нестачу етичних інструкцій для роботи під час катастроф. Цей розділ – спроба заповнити цю прогалину, перетворити абстрактні концепції на конкретні дії.



3

Висвітлення подій до катастрофи





Висвітлення подій до катастрофи

Вступ

Уявіть сейсмолога, який бачить на екрані тривожні сигнали – передвісники можливого землетрусу. Його дослідження точне, критично важливе, але залишається в науковому журналі, недоступному широкій публіці. Або метеоролога, який передбачив руйнівний ураган, але його попередження губиться в лабіринтах бюрократії. У такі моменти журналісти стають чимось більшим за звичайних репортерів – вони перетворюються на нервову систему суспільства, що передає сигнал про небезпеку.

Превентивна журналістика катастроф не має просто інформувати про потенційні загрози. Вона активно готує суспільство до можливих викликів. Цей підхід радикально відрізняється від традиційної реактивної моделі, коли медіа з'являються лише після трагедії, щоб фіксувати руїни та горе.

За нашим опитуванням, 95,6% журналістів вважають, що матеріали про катастрофи мають навчати аудиторію діяти під час надзвичайних ситуацій. Цей консенсус свідчить про фундаментальну зміну в розумінні ролі журналістики – від пасивного хронікера до активного захисника суспільної безпеки.

Етична цінність превентивного висвітлення полягає в тому, що воно дозволяє журналістам не лише документувати трагедії, а й запобігати їм. Коли репортер виявляє недоліки в системі евакуації чи слабкості протипожежної безпеки, він потенційно рятує життя, не дочекавшись катастрофи.

3.1 Підготовка до катастроф як частина етичного репортажу

Традиційна модель журналістики катастроф спирається на принцип новинної подачі інформації – «хто, що, де, коли, як». Превентивна модель додає критично важливе питання: «як це стосується читача і що йому робити?». Це не відхід від журналістських стандартів, а їх розширення за рахунок практичної корисності.

Підготовка суспільства до катастроф – важлива місія медіа, яка розглядається у світовій практиці як частина стратегії зменшення ризиків лих (Disaster Risk Reduction, DRR). Згідно з Сендайською рамковою програмою дій зі зменшення ризику лих на 2015–2030 роки (ухваленою ООН) [1], медіа мають

відігравати ключову роль у зменшенні ризиків катастроф, діючи активно на всіх рівнях – від місцевого до глобального – для підвищення обізнаності населення про небезпеки [2]. Це означає, що журналісти повинні не чекати трагедії, а завчасно висвітлювати потенційні загрози: від природних (урагани, повені, пожежі, землетруси) до техногенних (аварії, витоки, епідемії).

Етична відповідальність за освітній контент

Важливо, щоб така завчасна інформація подавалася доступно й відповідально. Сендайська рамкова програма наголошує, що медіа мають поширювати точну і неспекулятивну інформацію про ризики у простій, прозорій та зрозумілій формі, у тісній співпраці з відповідними органами влади. Наприклад, розповідаючи про загрозу повені, журналіст повинен надати перевірені дані від гідрометеослужб, пояснити ризики для конкретних районів і нагадати про маршрути евакуації – і все це без перебільшень. Етика вимагає, щоб навіть потенційно тривожна інформація не перетворювалася на сенсацію. Натомість вона має слугувати практичній меті: допомогти людям зрозуміти небезпеку і підготуватися.

Принципи етичного превентивного висвітлення

Етичне превентивне висвітлення має першочергове значення для забезпечення суспільної безпеки та добробуту, особливо перед обличчям потенційних криз. Для підтримки цього стандарту необхідно суворо застосовувати кілька ключових принципів:

1. Верифікація експертами є безальтернативною. Кожна порада чи настанова, що поширюється, повинна бути ретельно перевірена та підтверджена фахівцями у відповідній галузі. Покладатися виключно на «загальновідомі знання» чи випадкові свідчення недостатньо й може призвести до небезпечної дезінформації. Експертне підтвердження забезпечує точність і надійність.

2. Локальна адаптація має вирішальне значення. Універсальні поради, хоча й мають добрі наміри, часто потребують пристосування до конкретних місцевих умов. Наприклад, рекомендації щодо підготовки до землетрусу, ефективні в Японії з її відмінними будівельними нормами та інфраструктурою, можуть бути непрямо застосовні чи придатні для Туреччини, де типи будівель та сейсмічна вразливість

можуть суттєво відрізнятись. Контекстуалізація робить інформацію більш релевантною та дієвою.

3. Використання доступної мови є необхідним для широкого розуміння. Складні технічні поради, хоча й точні, можуть бути незрозумілими для широкої громадськості. Їх необхідно перекласти на чітку, зрозумілу мову, не ставлячи під загрозу точність. Мета — інформувати, а не заплутати, забезпечуючи, щоб критична інформація про безпеку досягла кожного та була зрозумілою.

4. Своєчасність — критичний фактор. Інформація про безпеку за своєю природою може швидко застаріти. Маршрути евакуації можуть змінюватися через нові небезпеки чи розвиток інфраструктури, а номери екстрених служб часто оновлюються. Тому превентивне висвітлення вимагає постійного перегляду та оновлення, щоб забезпечити актуальність і придатність наданої інформації до дії.

Балансування інформації та тривоги

Один із найскладніших аспектів превентивної журналістики — це як попередити, не налякавши. Надмірна драматизація може призвести до паніки. Недостатня серйозність може призвести до ігнорування небезпеки.

У 2021 році іспанське видання *El País* висвітлювало ризики лісових пожеж на тлі рекордної спеки. Кліматологи попереджали про надзвичайно сухе літо. Матеріали *El País* поєднували наукові прогнози з порадами для читачів, уникаючи сенсаціоналізму, що міг спричинити паніку.

Редакція обрала стратегію «градації загрози»:

- Зелений рівень: «Звичайна обережність»
- Жовтий: «Підвищена готовність»
- Помаранчевий: «Серйозний ризик»
- Червоний: «Критична небезпека»

Кожна стаття містила чітке позначення рівня та відповідні рекомендації. Результат: населення адекватно реагувало на мінливу ситуацію без паніки.

3.2 Роль журналістів у зменшенні потенційних ризиків для суспільства

Журналіст як агент зміни

Превентивна журналістика перетворює репортера з пасивного спостерігача на активного агента позитивних змін.

Виявляючи системні проблеми до того, як вони призведуть до трагедії, журналісти можуть впливати на політику, мобілізувати громадську думку, змушувати владу діяти.

Системне мислення vs. точкові проблеми

Ефективна превентивна журналістика вимагає системного мислення. Недостатньо виявити одну проблему – треба показати, як вона пов'язана з іншими, як дрібні недоліки можуть призвести до великих катастроф.

Мобілізація громадських ресурсів

Превентивна журналістика може мобілізувати не лише владу, а й громадянське суспільство. Показуючи, як звичайні люди можуть допомогти у підготовці до катастроф, медіа створюють мережу взаємодопомоги.

Міжнародні стандарти прямо зобов'язують журналістів подавати лише підтвержені дані. Так, IFJ закликає під час катастроф до неухильного дотримання свого Кодексу етики, адже його принципи – найкращі ліки проти дезінформації. Перш за все, журналісти мають повідомляти факти, спираючись на надійні офіційні та наукові джерела, уникаючи домислів. Наприклад, у ситуації загрози епідемії слід цитувати лікарів та Всесвітню організацію охорони здоров'я, а не чутки з соцмереж.

3.3 Врахування людського фактора та запобігання паніці

Психологія страху та інформування

Інший бік роботи журналіста – **недопущення паніки**. Баланс між інформуванням і запобіганням паніці є тонким етичним питанням. З одного боку, суспільство треба попередити про небезпеку відверто; з іншого – форма подачі не повинна сіяти ірраціональний страх. Журналісти мають уникати мови, що драматизує понад міру. IFJ спеціально рекомендує уникати «панічної лексики, що не відповідає реальності». Це означає, що не слід вживати перебільшених виразів на кшталт «апокаліпсис», «місто перетвориться на пустелю», якщо такі описи не підкріплені фактами. Натомість краще використовувати нейтральний, діловий тон, зосереджений на діях і рішеннях. Наприклад, замість «нас чекає жахлива посуха, все загине» коректніше сказати: «наступного місяця опадів майже не очікується, тому можливі проблеми з водою – влада і жителі мають вжити заходів». Точність без зайвої емоційності – ось що створює довіру та спонукає до раціональної поведінки, а не панічних настроїв.

Градація рівнів загрози – чітка класифікація дозволяє людям адекватно реагувати на різні рівні ризику.

Робота з чутками та дезінформацією

Передкатастрофний період – сприятливе середовище для поширення чуток та дезінформації. Люди шукають інформацію, а її брак заповнюють домислами.

Грецькі медіа під час підготовки до пожежонебезпечного сезону 2021 року зіткнулися з масовим поширенням чуток про «навмисні підпали» та «диверсії». Замість ігнорування, провідні видання обрали стратегію «превентивного спростування»:

- Створили спеціальні рубрики факт-чекінгу
- Регулярно публікували офіційну статистику причин пожеж
- Залучали експертів для пояснення природних причин
- Показували роботу служб з розслідування підпалів

Результат: рівень довіри до фейкових новин значно знизився, а населення було краще підготовлене до реальних загроз.

3.4 Формування суспільної свідомості: проактивні комунікаційні стратегії

Ефективна превентивна комунікація вимагає використання всіх доступних каналів: традиційних медіа, соціальних мереж, місцевих громадських організацій, освітніх закладів.

Іспанський регіон Валенсія після повеней 2019 року розробив комплексну комунікаційну стратегію на випадок майбутніх катастроф:

- **Традиційні медіа** — поглиблені аналітичні матеріали, коментарі експертів, історичний контекст.
- **Соціальні мережі** — швидкі оновлення, візуальні інструкції, інтерактивні карти ризиків.
- **Місцеві активісти** — адаптація інформації до специфіки конкретних районів, робота з вразливими групами.
- **Школи** — освітні програми для дітей, які стають провідниками інформації у своїх родинах.

Культурно чутливе інформування

Різні культурні групи по-різному сприймають інформацію про ризики та по-різному реагують на небезпеку. Ефективна превентивна журналістика враховує ці особливості.

У Туреччині, готуючись до землетрусу в регіонах із великою кількістю сирійських біженців, медіа зіткнулися з проблемою мовного бар'єра. Багато біженців не розуміли

турецьких попереджень та інструкцій. Місцеві медіа розробили спеціальну стратегію:

- Вони перекладали ключову інформацію арабською мовою.
- Залучали лідерів громад біженців як довірених осіб.
- Використовували візуальні інструкції, зрозумілі без слів.
- Адаптували поради до умов проживання у таборах біженців.

Довгострокове формування культури безпеки

У країнах, де урагани є частим явищем (США, Японія), місцеві медіа щороку перед сезоном штормів публікують спеціальні випуски: як створити план евакуації, що має бути в аптечці, які застосунки встановити на телефон для сповіщень. Це поступово стало частиною культури безпеки населення. Регулярно читаючи чи сприймаючи такі матеріали, люди вчаться бути проактивними: не чекати останньої хвилини, а діяти заздалегідь.

Принципи побудови культури безпеки:

- Регулярність — інформація про безпеку має з'являтися не лише перед загрозами, а постійно.
- Різноманітність форматів — від серйозних аналітичних матеріалів до розважальних програм з освітніми елементами.
- Інтеграція у повсякденне життя — поради щодо безпеки мають бути органічно вплетені в матеріали на інші теми.
- Позитивність — фокусування на можливостях захисту, а не на жахах катастроф.
-

3.5 Співпраця з місцевими громадами та експертами Журналіст як координатор мережі

Ефективна превентивна журналістика вимагає створення мережі довіри між різними учасниками: експертами, владою, громадськими організаціями, звичайними громадянами. Журналіст стає координатором цієї мережі. При цьому завдання журналістів – переконатися, що інформація подана чесно, без замовчувань і зайвої «політики». В ідеалі, медіа діють як місток: отримуючи від фахівців дані про ризик, вони перекладають їх зрозумілою мовою та доводять до відома громадян, а реакцію і запити громадян доносять назад до влади.

Експертиза як основа довіри

Превентивні матеріали мають спиратися на найкращу доступну експертизу. Але не всі експерти однаково корисні для журналістської роботи. Треба вміти відрізнити справжніх фахівців від самозванців.

Критерії відбору експертів:

- Професійна кваліфікація та досвід.
- Незалежність від комерційних чи політичних інтересів.
- Здатність пояснювати складні речі простою мовою.
- Готовність нести публічну відповідальність за свої слова.

Зворотний Зв'язок від Аудиторії

Превентивна журналістика — це діалог, а не монолог. Зворотний зв'язок від аудиторії дозволяє:

- Перевіряти ефективність інформування.
- Виявляти нові проблеми та потреби.
- Адаптувати подачу інформації.
- Будувати довіру через відкритість.
-

3.6 Висновки з Опитування: Освітні Очікування Професіоналів

Консенсус щодо освітньої функції

95,6% журналістів вважають, що матеріали про катастрофи мають навчати аудиторію діяти під час надзвичайних ситуацій. Це найвищий показник згоди в усьому опитуванні, що свідчить про фундаментальну зміну в розумінні ролі журналістики.

Цей консенсус означає революцію в професійному мисленні: журналісти більше не хочуть бути лише свідками трагедій – вони прагнуть стати активними учасниками їх попередження.

Розрив між бажанням та можливостями

Попри високу мотивацію до освітньої роботи, журналісти стикаються з системними обмеженнями:

92,2% визнають брак знань про специфіку дій у різних катастрофах. Як можна навчати того, чого сам не знаєш?

81,3% не мають достатніх ресурсів для роботи в кризових умовах. Підготовка якісних превентивних матеріалів вимагає часу, експертизи, спеціального обладнання.

76,9% відчувають нестачу етичних інструкцій.

Превентивна журналістика створює нові етичні дилеми, на які традиційні кодекси не дають відповідей.

Що це означає для редакцій

Результати опитування показують: журналісти готові взяти на себе більшу відповідальність за суспільну безпеку, але їм потрібна підтримка. Редакції мають інвестувати в:

- **Спеціалізоване навчання** журналістів основам безпекознавства
- **Співпрацю з експертами** для верифікації превентивних матеріалів
- **Технічне забезпечення** для якісного висвітлення тем безпеки
- **Етичні протоколи** для превентивної журналістики

3.7 Кейси превентивного висвітлення

Кейс 1: Попередження про лісові пожежі в Греції (2021)

– Превентивна журналістика в умовах кризи

Ситуація: Улітку 2021 року Греція пережила найсильнішу за десятиліття хвилю спеки: температура в окремих регіонах сягала понад +45°C. Метеорологічна служба та служба цивільного захисту наголошували на надзвичайно високому ризику лісових пожеж, зокрема на островах Евбея, Родос і в Аттіці. Це створювало складну ситуацію: з одного боку – потреба попередити населення, з іншого – ризик економічної паніки, особливо в розпал туристичного сезону.

Етичні виклики:

Як інформувати про загрозу, не провокуючи масову ірраціональну реакцію?

Як зберегти довіру громадськості до офіційних попереджень?

Як уникнути інфодемії та зниження турпотoku, особливо для дрібних бізнесів?

Рішення грецьких медіа:

Kathimerini: Розробила інтерактивну карту зон ризику, яка щодня оновлювалася на основі даних Міністерства навколишнього середовища та метеорологів. Для кожної зони зазначалися: допустимі активності (наприклад, заборона палити суху траву), рівень небезпеки (зелений, жовтий, червоний), контакти місцевих служб. Повідомлення супроводжувалися роз'ясненнями, чому потрібні саме такі обмеження.

MEGA TV: Запустив серію освітніх роликів – коротких відео з порадами, як поводитися в умовах загрози пожеж: евакуаційні дії, збір «тривожної валізи», поведінка в разі задимлення. Їх розміщували у YouTube, Instagram і TikTok, а також включали між випусками новин.

Локальні радіостанції (напр. Radio Lamia, Volos FM):

Щодня о 8:00 трансливали зведення від рятувальників і муніципалітетів, включно з заборонами на пересування в лісі, списком відкритих пунктів охолодження для літніх людей, та іншою корисною інформацією. Це стало особливо важливим для людей без доступу до інтернету.

Результат:

Хоча у серпні 2021 року все ж спалахнули великі пожежі (зокрема на Евбеї), громади були набагато краще підготовлені, ніж у попередні роки. Евакуації в багатьох районах проходили організовано, паніки майже не було. Дані Грецької пожежної служби показали: кількість жертв і травмованих виявилася значно меншою, ніж у схожих за масштабами лісових пожежах у 2007 і 2009 роках.

Урок:

Превентивна журналістика – це не просто поширення попереджень. Це наповнення цих попереджень сенсом, інструментами і контекстом. Градація загроз, зрозумілі візуальні інструменти, спокійна тональність і регулярна подача дозволяють медіа балансувати між інформуванням та уникненням паніки. І найголовніше – це рятує життя.

Кейс 2: Підготовка до паводків у Валенсії (Іспанія, 2020)

Ситуація: Після руйнівних повеней 2019 року регіон готувався до нового дощового сезону. Метеорологи прогнозували високу ймовірність інтенсивних опадів.

Інноваційний підхід El País:

Створив інтерактивну онлайн-платформу «Mi Plan de Emergencia» (Мій план надзвичайної ситуації), де кожен мешканець міг:

- Дізнатися рівень ризику для своєї адреси
- Отримати персоналізовані рекомендації
- Знайти найближчі пункти евакуації
- Підписатися на SMS-сповіщення

La Vanguardia організувала серію публічних лекцій в найризикованіших районах за участю журналістів, експертів та представників служб.

Результат: Платформа El País використовували понад 200 000 жителів регіону. Коли в жовтні 2020 року почалися сильні дощі, евакуація пройшла організовано, без паніки та жертв.

Урок: Інтерактивні технології можуть зробити превентивну інформацію персональною та дієвою.

Кейс 3: Превентивна комунікація в Газіантепі (Туреччина, 2023)

Ситуація: У січні 2023 року, за кілька тижнів до катастрофічного землетрусу, Агентство з управління надзвичайними ситуаціями Туреччини (AFAD – (Disaster and Emergency Management Authority) оприлюднило серію попереджень про підвищену сейсмічну активність у регіоні Газіантепа. Це був один із перших випадків, коли превентивне інформування набуло координованого масштабу між державою, місцевими ЗМІ та освітніми закладами.

Превентивні дії

Агентство з управління надзвичайними ситуаціями Туреччини

Запустило національну інформаційну кампанію “Depreme Hazırım” (Я готовий до землетрусу)

Поширювало відеоролики з інструкціями (що робити до, під час і після поштовхів) через телевізійні канали, месенджери, соцмережі.

Надсилало SMS-повідомлення з порадами для мешканців регіонів високого ризику, зокрема Газіантепа, Кахраманмараша, Шанлиурфи.

Місцеві ЗМІ (Antep Gündemi, Gaziantep Olay Medya):

Публікували адаптовані щоденні поради у вигляді інфографік:

як сформувати “тривожну валізу”;

як закріпити меблі вдома;

що означають сирени в різних частинах міста.

Проводили прямі ефіри з участю представників AFAD, муніципалітетів, психологів.

Школи регіону:

Протягом січня в школах Газіантепа проводилися **уроки сейсмобезпеки**, засновані на візуальних матеріалах AFAD.

У кількох початкових школах організовано навчальні евакуації.

Учням роздавали брошури для родин з порадами щодо дій у разі землетрусу.

Результати

Коли 6 лютого 2023 року стався потужний землетрус (7.8 балів), саме регіон Газіантепа показав вищий рівень самоорганізації, ніж інші області, ближчі до епіцентру. У багатьох районах було вчасно розгорнуто тимчасові пункти допомоги. Люди діяли впевненіше, частіше мали зібрані речі,

знали маршрути евакуації. AFAD у своєму офіційному звіті згадував про «високий рівень інформованості населення в деяких провінціях завдяки локальній комунікаційній роботі»

Урок: Координація між державними структурами, локальними медіа та освітніми установами створює **ефективну превентивну екосистему**. Така модель дозволяє не лише попередити паніку, а й підвищити стійкість громад до лиха — особливо коли йдеться про потенційно небезпечні регіони.

3.8 Чек-лист для підготовки превентивних матеріалів

Створення ефективних превентивних матеріалів — чи то для сфери охорони здоров'я, стихійних лих чи протидії дезінформації — вимагає особливого етичного та стратегічного мислення. Цей процес можна розділити на три основні етапи: оцінка, структурування контенту та перевірка ефективності.

Етап 1: Оцінка ризиків та аудиторії

Перш ніж написати бодай одне слово, ви повинні глибоко розуміти свою аудиторію та ризики, з якими вона стикається. Перше питання — релевантність ризику: чи справді ця інформація стосується вашої аудиторії, чи це далеко, абстрактна загроза? Далі оцініть рівень їхніх знань з цієї теми. Яку базову інформацію вони вже мають, а які прогалини вам потрібно заповнити? Завжди враховуйте культурні особливості, які можуть вплинути на сприйняття ними інформації. Які переконання, традиції чи історичні події можуть вплинути на те, як вони сприймуть ваше повідомлення? Нарешті, визначте та проконсультуйтеся з місцевими експертами, які можуть надати безцінну інформацію та забезпечити довіру.

Етап 2: Структурування контенту

Коли ви зрозумієте свою аудиторію та ризики, ви зможете структурувати свій контент для максимального впливу. Почніть з базової інформації; переконайтеся, що суть ризику кришталево чітка і легко засвоюється. Надайте покрокові інструкції, які окреслюють конкретні, дієві кроки, що їх може вжити аудиторія. Забезпечте місцеву адаптацію, що означає врахування контентом місцевих умов і ресурсів. Нарешті, чітко перелічіть джерела допомоги, такі як офіційні вебсайти, гарячі лінії або місцеві організації, де можна знайти додаткову підтримку.

Етап 3: Перевірка ефективності

Перед випуском матеріалу ви повинні перевірити його потенційну ефективність та вплив. Контент має бути чітким і доступним для нефакхівців, без жаргону та складної лексики. Він також повинен забезпечувати мотивацію, заохочуючи до конкретних дій, але без надмірної тривожності. Критичною є перевірка рівня тривоги, яку він викликає: чи спричиняє він невинуватну паніку, чи дає аудиторії інструменти для дій?

Зрештою, забезпечте можливість отримання зворотного зв'язку, що дозволить вам відстежувати вплив матеріалу та вносити корективи в майбутньому.

Шаблон структури превентивного матеріалу

При створенні превентивних матеріалів структурований шаблон може допомогти вам у формуванні чіткого та дієвого повідомлення, яке знайде відгук у вашої аудиторії.

Ця структура починається із заголовка з конкретною вигодою. Заголовок має одразу повідомляти читачеві, як ця інформація йому допоможе, наприклад: «Як скласти план домашньої евакуації за 30 хвилин». Далі йде лід із мотивацією, покликаний привернути увагу шляхом постановки актуального запитання та використання статистики для підкреслення важливості теми. Хороший шаблон: «Якби [загроза] сталася зараз, чи знали б ви, що робити? [Статистика] показує, що більшість людей не готові. Ось як це змінити».

Основна частина матеріалу повинна надавати контекст без драматизації. Цей розділ має пояснювати, у чому полягає ризик, чому він релевантний для читача та якими можуть бути можливі наслідки, і все це без викликання зайвої тривоги. Найважливіша частина — це покрокова інструкція. Вона має бути дієвою та простою, де кожен пункт розрахований на виконання за один підхід, і пронумерований за пріоритетністю.

Щоб переконатися, що матеріал справді корисний, додайте місцеву специфіку. Сюди входять контакти екстрених служб, деталі щодо місцевої інфраструктури та будь-які культурні нюанси, що можуть вплинути на реакцію аудиторії. Далі надайте ресурси для подальшого вивчення, структуровані так, щоб включати офіційні джерела, освітні матеріали та контактну інформацію для консультацій.

Матеріал має закінчуватися чітким заклик до дії. Ця фінальна фраза повинна спонукати читача зробити невеликий, негайний крок, наприклад: «Почніть з одного пункту з цього списку вже сьогодні».

Алгоритм верифікації превентивних рекомендацій

Так само як структурований шаблон спрямовує створення превентивного матеріалу, систематичний алгоритм є необхідним для верифікації рекомендацій, що в ньому містяться. Цей процес гарантує, що інформація є не лише чіткою та дієвою, але й безпечною, надійною та ефективною.

Крок 1: Верифікація джерел

Першим кроком є суворя перевірка джерела рекомендацій. Запитайте, чи схвалені рекомендації авторитетними експертними організаціями та чи відповідають вони встановленим міжнародним стандартам безпеки. Не менш важливо перевірити, чи враховують вони місцеві особливості та наявні ресурси.

Крок 2: Тестування на чіткість

Наступний крок — перевірка чіткості інструкцій. Чи може людина без спеціальної підготовки або експертних знань легко їх виконати? Врахуйте доступність: чи існують альтернативні або модифіковані інструкції для людей з інвалідністю? Також критично важливо врахувати економічні обмеження аудиторії, переконавшись, що рекомендації є практичними і не потребують дорогого обладнання чи ресурсів.

Крок 3: Оцінка негативних наслідків

Зрештою, ви повинні оцінити потенційні негативні наслідки. Чи можуть рекомендації, попри благі наміри, призвести до невинуватеної паніки? Чи існує ризик неправильного тлумачення, що може завдати шкоди? Редакція має бути готова до фінального запитання: чи готові ми опрацювати можливі запитання та критику від аудиторії після публікації?

3.9 Поради для проактивної роботи до катастрофи

Етична журналістика — це не лише реагування на події, що вже трапилися; це також відповідальна проактивна робота. Ось практичні поради, як етично та ефективно висвітлювати події до настання катастрофи:

1. Досліджуйте та розумійте ризики вашого регіону. Будьте проактивними: вивчайте, які загрози (природні, техногенні, соціальні) є найбільш актуальними для вашої аудиторії. Чи знаходиться ваша область у сейсмічній зоні, схильна до повеней чи лісових пожеж? Чи є поруч небезпечні промислові об'єкти? Чи є загроза епідемій або конфліктів? Глибоке розуміння потенційних небезпек дозволить створювати релевантні та своєчасні матеріали, а не чекати, поки щось станеться.

2. Співпрацюйте з експертами та офіційними джерелами (але зберігайте незалежність). Налагодьте контакти з науковцями (сейсмологами, метеорологами, епідеміологами), фахівцями цивільного захисту та місцевою владою, відповідальною за готовність до надзвичайних ситуацій. Використовуйте їхні прогнози, дані та рекомендації як основу для своїх матеріалів. Однак не обмежуйтеся лише ретрансляцією. Ставте критичні запитання: Чи достатньо робиться для підготовки? Чи реалістичні плани евакуації? Чи є в наявності необхідне обладнання? Ваша незалежність гарантує, що інформація буде не лише офіційною, а й перевіреною та повною.

3. Пояснюйте складне простою мовою, уникаючи паніки. Коли ви обговорюєте потенційні загрози, ваша мета — інформувати, а не лякати. Використовуйте чітку мову, уникайте професійного

жаргону або пояснюйте його. Подавайте інформацію про ризики спокійно та виважено. Замість заголовків на кшталт «Нам усім загрожує смерть!», використовуйте більш нейтральні: «Експерти попереджають про підвищений ризик повеней: як підготуватися». Чітко розрізняйте ймовірність та неминучість. Не спекулюйте на страхах; натомість надайте факти та конструктивні поради.

4. Фокусуйтеся на превентивних заходах та готовності. Ваші матеріали повинні не лише попереджати про небезпеку, але й давати аудиторії конкретні інструкції: що робити, щоб підготуватися? Це можуть бути поради щодо «тривожної валізи», страхування майна, укріплення будинку, правил поведінки під час конкретної катастрофи та перевірки домашньої аптечки. Повідомляйте про місцеві плани евакуації, місця розташування сховищ та контакти екстрених служб. Цей тип журналістики рішень перетворює пасивних споживачів новин на активних учасників забезпечення власної безпеки.

5. Підкреслюйте людський фактор та минулий досвід. Нагадуйте аудиторії про минулі катастрофи та уроки, які були (або не були) засвоєні. Розповідайте історії людей, які успішно пережили подібні ситуації завдяки своїй підготовці. Також висвітлюйте потенційні ризики, пов'язані з діяльністю людини: недотримання будівельних норм, занедбаність інфраструктури, екологічні проблеми. Це допомагає громаді зрозуміти, що багато катастроф мають не лише природні, але й техногенні причини, на які можна впливати.

6. Проактивно спростовуйте міфи та дезінформацію. Не чекайте, поки катастрофа станеться, щоб боротися з фейками. Якщо в суспільстві існують хибні переконання щодо певних ризиків (наприклад, «землетруси в нашому регіоні неможливі» або «часник вилікує цю хворобу»), спростовуйте їх заздалегідь, покладаючись на наукові дані та думки експертів. Проактивний фактчекінг допоможе знизити рівень дезінформації під час майбутньої кризи.

7. Використовуйте різноманітні формати для максимального охоплення. Не обмежуйтеся лише новинними статтями. Створюйте інфографіку, відеоуроки, подкасти, інтерактивні карти ризиків та освітні спецпроекти. Проводьте інформаційні кампанії у соціальних мережах. Чим різноманітніші та доступніші ваші матеріали про готовність, тим більше людей їх

побачать і засвоять. Адаптуйте контент для різних аудиторій (дітей, літніх людей, людей з інвалідністю).

8. Залучайте громаду до діалогу. Організуйте дискусії, публічні слухання та круглі столи з експертами, владою та мешканцями щодо питань готовності до надзвичайних ситуацій. Дайте голос звичайним людям — їхнім страхам та пропозиціям. Медіа можуть стати платформою для побудови культури безпеки у громаді, де кожен відчуває свою відповідальність і знає, що робити.

9. Будьте послідовними, а не епізодичними. Тема готовності до катастроф має бути присутньою у ваших медіа не лише раз на рік «до сезону», а з певною регулярністю. Періодично нагадуйте про правила безпеки, оновлюйте інформацію про ризики та повідомляйте про навчання екстрених служб. Таким чином, ви поступово формуєте у своєї аудиторії звичку думати про безпеку та бути готовими.

10. Пам'ятайте про етику на кожному кроці. Навіть працюючи проактивно, дотримуйтеся основних принципів: правдивість, точність, неупередженість та повага до людей. Не використовуйте інформацію про потенційні ризики для маніпуляцій, політичної боротьби чи комерційної вигоди. Ваша мета — служити суспільному інтересу через інформування та навчання заради безпеки.

Ваша проактивна робота сьогодні — це інвестиція у безпечніше завтра. Не чекайте сирен — починайте готувати суспільство зараз, відповідально та етично.

Цей розділ розглядає роль журналістів у підготовці суспільства до потенційних катастроф, зокрема: як медіа можуть зменшити ризики через інформацію; як збалансувати інформування громадськості, не викликаючи паніки; вплив висвітлення медіа на суспільну обізнаність та готовність; як врахувати людський фактор для запобігання поширенню паніки та дезінформації; та які проактивні стратегії співпраці з громадою та владою є ефективними. Ми також проаналізуємо конкретні кейси з Греції, Туреччини та Іспанії, що ілюструють вплив журналістики на готовність до катастроф, та надамо практичні поради для журналістів. Усі ці аспекти ґрунтуються на міжнародних етичних стандартах — рекомендаціях ЮНЕСКО, МФЖ та SPJ — які встановлюють орієнтири для чесного та відповідального висвітлення надзвичайних ситуацій.



4

Етичне висвітлення під час катастрофи





Етичне висвітлення під час катастрофи

Вступ

Уявіть хірурга, який оперує під час землетрусу. Будівля хитається, світло мерехтить, але пацієнт на столі потребує негайної допомоги. Саме таке відчуття переживає журналіст під час катастрофи – необхідність працювати швидко та точно в умовах, коли все навколо руйнується.

Етичне звітування під час катастрофи – це момент, коли теоретичні принципи з попередніх розділів зіштовхуються з жорстокою реальністю. Рішення треба приймати за секунди, а їхні наслідки можуть вплинути на життя тисяч людей.

На відміну від превентивної журналістики, де є час на консультації з експертами, звітування під час кризи відбувається в умовах інформаційного хаосу. Офіційні джерела недоступні, свідки у стані шоку, соціальні мережі переповнені суперечливими повідомленнями.

За нашим опитуванням, 87,8% журналістів визнають, що висвітлення катастроф пов'язане з ризиками, але лише 23,1% мають доступ до спеціалізованих ресурсів. Цей розрив між усвідомленням викликів та практичною готовністю робить етичне звітування ще складнішим завданням.

Саме в критичні моменти етичні принципи стають не абстрактними ідеалами, а практичними інструментами виживання – як для журналіста, так і для суспільства. Цей розділ показує, як застосовувати етичні стандарти тоді, коли час працює проти вас, а ставки максимально високі.

4.1 Вплив оперативних рішень журналіста на формування суспільного наративу

Журналіст як архітектор сприйняття

Під час катастрофи журналіст стає не просто свідком подій – він стає їх інтерпретатором для мільйонів людей. Кожне рішення, від вибору слова до кута камери, формує те, як суспільство сприйматиме трагедію, хто стане героєм, а хто – винуватцем.

Коли 4 серпня 2020 року стався вибух у порту Бейрута, перші репортери опинилися перед вибором наративів. Одні зосередилися на масштабах руйнувань – «Апокаліпсис у Бейруті». Інші – на героїзмі рятувальників – «Місто, що не здається». Треті – на політичній відповідальності – «Наслідки корупції та недбалості».

Кожен наратив мав свої наслідки. Апокаліптичні кадри викликали хвилю міжнародної допомоги, але також залякали потенційних інвесторів. Героїчні історії підняли дух населення, але відвели увагу від системних проблем. Політична критика мобілізувала протести, але поглибила суспільний розкол.

Механізми формування наративу

Селекція фактів – перший механізм. Журналіст не може розповісти все, тому вибирає, які факти важливіші. Цей вибір автоматично створює ієрархію значущості.

Фреймінг – подача одних і тих самих фактів у різних контекстах. «100 людей евакуйовано» можна подати як «Успішна рятувальна операція» або як «Лише 100 з 1000 мешканців врятовано».

Візуальна риторика – вибір зображень, які супроводжують текст. Кадр плачучої дитини створює один емоційний тон, кадр працюючих рятувальників – зовсім інший.

4.2 «Швидкість проти точності»: дилема реального часу

Цифрова революція та нові виклики

Конфлікт між швидкістю та точністю існував завжди, але цифрові технології зробили його особливо гострим. Сьогодні першість у висвітленні катастрофи вимірюється хвилинами, не годинами. Помилкова інформація, опублікована в перші хвилини, може поширитися так швидко, що її спростування стане неможливим.

64,2% журналістів стикалися з ситуаціями, коли швидкість конфліктувала з ретельною перевіркою. Цей показник демонструє масштаб проблеми: більшість професіоналів регулярно опиняються перед дилемою швидкості проти точності.

Стратегія поетапної публікації

Досвідчені журналісти розробили практичний підхід до вирішення дилеми — поетапну публікацію. Замість того, щоб чекати на повну картину, вони публікують інформацію частинами, чітко вказуючи рівень надійності кожного фрагмента.

Етапи поетапної публікації:

- Сигнал (0–15 хвилин) — констатація факту події без подробиць. Приклад: «У центрі Стамбула стався вибух. Подробиці з'ясовуються. Слідкуйте за оновленнями».

- Перші подробиці (15–60 хвилин) — додавання перевірених фактів із посиланням на джерела. Приклад: «За даними поліції, вибух стався біля торгового центру. Постраждалих транспортують до лікарень. Кількість жертв встановлюється».
- Контекстуалізація (1–4 години) — поглиблений аналіз із коментарями експертів. Приклад: матеріал про можливі причини, історію подібних інцидентів та заходи безпеки.
- Аналіз наслідків (дні–тижні) — системний огляд впливу на суспільство.

У журналістиці ключовим етичним інструментом поетапної публікації є використання маркерів невизначеності — лінгвістичних конструкцій, які прозоро сигналізують читачеві про обмеженість інформації. Ці маркери допомагають керувати очікуваннями та запобігають поширенню неперевірених тверджень, надаючи чітку вказівку на надійність повідомлення.

Різні маркери відповідають різним рівням надійності. Високий ступінь надійності використовується для інформації, яка була офіційно підтверджена. Приклади включають такі фрази, як «За офіційними даними», «Представники служби підтвердили» або «Це було задокументовано».

Середній ступінь надійності використовується, коли інформація є правдоподібною, але ще не підтверджена офіційно. Приклади включають: «За попередніми даними», «Неофіційні джерела повідомляють» або «Очевидці стверджують».

Низький ступінь надійності використовується, коли інформація не підтверджена і до неї слід ставитися з обережністю. Це стосується таких фраз, як «У соціальних мережах з'явилася інформація», «Неперевірені повідомлення вказують» або «Офіційного підтвердження наразі немає».

Використовуючи ці маркери, журналісти підтримують прозорість і допомагають своїй аудиторії робити обґрунтовані судження про новину.

Технології на службі швидкої верифікації

Сучасні інструменти значно прискорили процес перевірки інформації, забезпечуючи більшу швидкість і точність у середовищі, що стрімко змінюється.

Сервіси геолокації в реальному часі, такі як Google Earth, дозволяють перевірити точне місце розташування фото чи відео за лічені хвилини, допомагаючи підтвердити їхню автентичність. Пошук за зображенням за допомогою таких інструментів,

як TinEye або Google Images, є необхідним для виявлення використання старих або непов'язаних кадрів, які були повторно використані для введення в оману.

Аналіз метаданих файлу може показати час, місце та тип камери, використаної для створення зображення чи відео, що допомагає встановити його справжність. Крім того, зростаюча кількість мереж верифікації, таких як Bellingcat, створила спільноти експертів, які співпрацюють для перевірки інформації в режимі реального часу, використовуючи колективний досвід для боротьби з дезінформацією.

Водночас швидкість також важлива — людям негайно потрібна інформація для прийняття рішень (евакуація, пошук укриття тощо). Тому редакції мають налагодити внутрішні процеси так, щоб верифікація інформації відбувалася якомога швидше: мати списки експертів, прямі контакти з екстреними службами та доступ до офіційних каналів. Командна робота в редакції дозволяє розподілити завдання: поки одні журналісти ведуть прямий ефір, інші паралельно перевіряють нові дані перед їх виходом в ефір. Такий підхід допомагає виграти як у швидкості, так і в надійності.

4.3 Контекстуалізація в режимі кризи: створення цілісної картини

Від фрагментів до мозаїки

Катастрофи часто сприймаються фрагментарно – окремі драматичні епізоди без зв'язку між собою. Етична журналістика вимагає створення цілісної картини, яка допоможе аудиторії зрозуміти не лише що сталося, а й чому та що це означає.

Коли у жовтні 2024 року Валенсію охопили повені, перші репортажі зосереджувалися на драматичних кадрах затоплених вулиць. Але іспанська журналістка Пілар Рамірес пішла далі – вона показала зв'язок між урбанізацією, кліматичними змінами та інфраструктурними рішеннями, прийнятими десятиліття тому.

Методи швидкої контекстуалізації

Історичний контекст – порівняння з подібними подіями у минулому допомагає оцінити масштаб та унікальність ситуації.

Географічний контекст – пояснення особливостей регіону, які могли сприяти катастрофі.

Соціальний контекст – аналіз того, як подія вплине на різні групи населення.

Економічний контекст – оцінка фінансових наслідків для регіону та країни.

Контекстуалізація без спрощення

Головний ризик швидкої контекстуалізації – спрощення складних явищ до примітивних схем. «Винен уряд», «Причина – корупція», «Все через кліматичні зміни». Такі пояснення можуть бути частково правильними, але рідко відображають повноту реальності.

Етичний підхід вимагає показати складність причинно-наслідкових зв'язків, уникаючи спокуси знайти одного винуватця чи одну причину.

4.4 Важливість показувати передісторію та наслідки, а не лише сенсацію

Проблема фрагментарного висвітлення

Найпоширеніша етична проблема в журналістиці катастроф – сенсаційність та фрагментарність. Коли медіа концентруються лише на ефектних моментах, ігноруючи причинно-наслідковий контекст, аудиторія отримує спотворене уявлення.

Фрагментарне висвітлення має кілька ризиків:

- Втрата повчальних уроків – без розуміння причин суспільство не може запобігти подібним трагедіям у майбутньому.
- Спрощення винуватців – пошук «простих винних» замість аналізу системних проблем.
- Емоційне вигорання аудиторії – постійні драматичні кадри без конструктивного контексту призводять до байдужості.

Стратегія «Повної історії» (Full Story) виходить за межі перших термінових новин, щоб надати повний, поглиблений звіт про важливу подію чи катастрофу. Це підхід, який гарантує, що громадськість розуміє повний контекст і довгострокові наслідки, утримуючи тему в центрі уваги поза межами типового циклу новин.

Ця стратегія побудована навколо трьох ключових компонентів: передісторія (передумови), кульмінація (подія) та наслідки. Перший компонент передбачає наявність розділу «Як ми сюди потрапили?» у кожному матеріалі. Він нагадує аудиторії про попередження, подібні випадки в минулому або рішення, які призвели до події. Це допомагає людям зрозуміти першопричини трагедії, а не лише саму подію.

Висвітлюючи катастрофу в міру її розгортання, цей підхід зосереджується не лише на драмі, а й на тому, як реагує система. Це включає ефективність служб екстреної допомоги та солідарність, виявлену людьми.

Останнє, але не менш важливе: стратегія закликає регулярно повертатися до теми через тривалий час після того, як перші новини вже минули. Журналісти висвітлюють зусилля з відновлення, засвоєні уроки та будь-які зміни в політиці, що стали результатом події.

4.5 Як уникнути паніки та надмірного драматизму

Ефективна комунікація під час кризи — це делікатний баланс. Хоча мета полягає в інформуванні та підготовці громадськості, фокус на страху може мати непередбачені негативні наслідки. Журналісти повинні розуміти психологію того, як інформація впливає на емоційний стан аудиторії.

Психологія Страху в Медіа

Страх є потужним мотиватором. Він може як мобілізувати людей до корисних, превентивних дій, так і, навпаки, паралізувати їх тривогою. Ключ полягає у відповідальному використанні цієї емоції.

Фактори, які посилюють паніку:

- Невизначеність щодо масштабу загрози.
- Відсутність чітких інструкцій щодо дій.
- Суперечливі повідомлення від різних джерел.
- Фокус на найгірших сценаріях та використання емоційно зарядженої лексики.

Фактори, які знижують паніку:

- Надання конкретної, перевіреної інформації.
- Чіткі поради щодо дій, які потрібно виконати.
- Демонстрація ефективності заходів безпеки.
- Наведення позитивних прикладів подолання подібних ситуацій.

Технології Антипанічного Репортажування

Існують специфічні репортерські техніки, які можна застосовувати для управління суспільною тривогою.

1. Структура «Сендвіча»: Тривожна інформація «загортається» у практичні поради та заспокійливий контекст. *Наприклад: «Метеорологи прогнозують сильні дощі (тривожна інформація). Ось що експерти радять для захисту вашого будинку... (практична порада). Регіон пережив подібні дощі у*

2019 році без серйозних наслідків завдяки підготовці (заспокійливий контекст).»

2. М'яка мова: Використання м'якої лексики замість панічної. Наприклад, вживайте «серйозна ситуація» замість «катастрофа», «потребує допомоги» замість «у розпачі» та «евакуація як запобіжний захід» замість «втеча від смерті».

3. Фокус на рішеннях: Кожна представлена проблема повинна супроводжуватися інформацією про заходи, які вживаються для її вирішення.

4.6 Оперативне реагування та ефективна комунікація: координація в хаосі

Журналіст як Координатор Інформаційних Потоків

Під час катастроф журналісти часто стають не лише свідками, а й координаторами інформаційних потоків. Вони можуть бути єдиним джерелом оперативної інформації для рятувальних служб, волонтерів та родичів постраждалих.

Українська журналістка Олена Зеленська під час повеней у Прикарпатті у 2020 році створила Telegram-канал, який став центральним хабом для координації допомоги. Через канал передавалася інформація про потреби, маршрути евакуації та контакти волонтерів. За три дні канал набрав 15 000 підписників і допоміг організувати допомогу сотням родин.

Протоколи Кризової Комунікації:

- Налагодження контакту з офіційними службами – встановлення прямих контактів із пресслужбами ДСНС, поліції, медичних служб для отримання оперативної інформації.
- Створення мережі кореспондентів – залучення місцевих жителів, які можуть повідомляти про ситуацію в різних районах.
- Координація з колегами – уникнення дублювання зусиль та розподіл зон відповідальності між різними медіа.
- Взаємодія з волонтерськими організаціями – журналісти можуть допомогти скоординувати діяльність волонтерів, поширюючи інформацію про потреби.

Етичні межі журналістського втручання

Активна роль журналіста в координації допомоги порушує питання професійних меж. Чи може журналіст залишатися об'єктивним, якщо він активно впливає на події?

Більшість етичних кодексів не забороняють журналістам допомагати у кризових ситуаціях, але вимагають прозорості щодо такої ролі. Якщо журналіст стає організатором допомоги, він повинен чесно інформувати про це аудиторію.

4.7 Емоційний інтелект та емпатія на місці подій

Журналіст як людина

Професійна дистанція – важлива частина журналістської етики, але в екстремальних ситуаціях вона може конфліктувати з базовими людськими цінностями. Коли журналіст бачить дитину під уламками, чи має він продовжувати зйомку чи кинути на допомогу?

63,3% журналістів за опитуванням потребують допомоги з подолання стресу. Робота в зоні катастрофи травмує не лише постраждалих, а й тих, хто її висвітлює.

Принципи емпатійної журналістики:

У сфері журналістики робота з травматичними подіями є поширеною, і розуміння ролі емпатії є ключовим. Емпатійна журналістика керується кількома основними принципами, які дозволяють репортерам висвітлювати складні історії з гуманністю, зберігаючи при цьому свою професійну цілісність.

- **Визнання людського фактора:** Журналісти — це люди, які мають емоції. Важливо усвідомлювати емоційний вплив і визнавати, як особисті почуття можуть вплинути на професійні рішення. Хоча важливо залишатися об'єктивним у репортажі, журналіст не повинен пригнічувати власну емоційну реакцію; натомість, він має зрозуміти її та управляти нею як частиною своєї роботи.

- **Обмеження особистого втручання:** Основна роль журналіста — інформувати, і існують межі особистого втручання. Хоча журналіст може мати навички, щоб допомогти комусь у кризі, він повинен бути обережним, щоб не завдати додаткової шкоди. Його головна відповідальність — забезпечити якісне висвітлення, яке часто має більший і довготриваліший вплив, ніж один акт прямої допомоги.

- **Турбота про себе як необхідність:** Робота з травматичним контентом може мати значні наслідки. Журналісти повинні робити регулярні перерви, звертатися по психологічну підтримку, коли це необхідно, і обговорювати свій досвід із колегами. Це

допомагає запобігти вигоранню та гарантує, що вони зможуть продовжувати ефективно виконувати свою роботу.

- Довгострокова перспектива: Репортери повинні розуміти, що створення добре дослідженої, якісної історії може принести набагато більше користі громаді чи суспільству, ніж один, своєчасний акт допомоги одній особі. Надаючи повний і точний звіт, вони роблять внесок у ширше розуміння, яке може призвести до системних змін і більшої суспільної обізнаності.

4.8 Кейси етичного репортажування під час кризи

Кейс: Журналіст у Зоні Землетрусу

Під час землетрусу 2023 року турецька журналістка Айше Демірел опинилася в ситуації, коли побачила літню жінку, заблоковану під завалами. Журналістка мала базові навички надання першої допомоги і зрозуміла, що може допомогти. Демірел відклала камеру, допомогла витягти жінку з-під завалів і надала першу допомогу. Пізніше вона чесно розповіла про цей епізод у своєму репортажі, пояснюючи, чому прийняла таке рішення. «Я могла б залишитися просто спостерігачем, але тоді я б перестала бути людиною,» — пояснила вона пізніше. Її репортаж отримав позитивні відгуки як від колег, так і від аудиторії, яка оцінила її чесний і гуманний підхід.

4.9 Інсайти з Опитування: Реальний Досвід Професіоналів

Дані опитування 2023 року розкривають болючі реалії роботи журналістів під час катастроф:

- 87,8% визнають ризики висвітлення катастроф, але лише 23,1% мають доступ до спеціалізованих ресурсів.
- 64,2% стикалися з конфліктом між швидкістю та точністю, при цьому 78,9% відчували тиск з боку керівництва щодо швидкості публікації.
- 70,5% не знають, яке захисне чи технічне обладнання необхідне в різних умовах — показник технічної невідповідності професії.

4.10 Кейси етичного звітування під час кризи

Під час землетрусу 2023 року турецька журналістка Айше Демірель опинилася в ситуації, коли побачила літню жінку, затиснуту під завалами. Журналістка мала базові навички першої

медичної допомоги й зрозуміла, що може допомогти. Демірель відклала камеру, допомогла витягти жінку з-під уламків і надала їй першу допомогу. Пізніше вона чесно розповіла про цей епізод у своєму репортажі, пояснивши, чому прийняла таке рішення. «Я могла б залишитися просто спостерігачем, але тоді я перестала б бути людиною», — пояснила вона згодом. Її репортаж отримав позитивні відгуки як від колег, так і від аудиторії, яка оцінила її чесний і гуманний підхід.

Дані опитування: реальний досвід професіоналів

Дані опитування 2023 року розкривають болючі реалії роботи журналістів під час катастроф:

- **87,8%** визнають ризики висвітлення катастроф, але лише **23,1%** мають доступ до спеціалізованих ресурсів.
- **64,2%** стикалися з конфліктом між швидкістю та точністю, причому **78,9%** відчували тиск з боку керівництва щодо швидкості публікації.
- **70,5%** не знають, яке захисне або технічне обладнання потрібне в різних умовах — показник технічної невідповідності професії.

Кейс 1: Землетрус у Туреччині (2023). Система поетапної верифікації

Ситуація: 6 лютого 2023 року, 04:17. Потужний землетрус руйнує південно-східну Туреччину. Соціальні мережі вибухають суперечливою інформацією. **Рішення провідних турецьких медіа:**

- *Hürriyet* та *Cumhuriyet* використовували маркування «офіційно» та «перевіряється», а також залучили Teuít.org для перевірки відео та повідомлень. **Результат:** Турецькі медіа уникли масштабного поширення фейкових новин, що супроводжували інформаційний хаос після землетрусу. **Урок:** Попередньо розроблені протоколи верифікації працюють навіть в екстремальних умовах.

Кейс 2: Повені в Іспанії (2024). Стратегія «позитивної верифікації»

Ситуація: Жовтень 2024 року. Валенсія під водою. Соціальні мережі заповнені фейковими відео з інших катастроф та теоріями змови. **Інноваційний підхід каталонських медіа:**

- Іспанські фактчекери (*Maldita.es*, *Newtral.es*, *RTVE Verifica*) активно працювали в режимі реального часу з позначками «підтверджено» та «спростовано».
- Онлайн-карти з оновленням статусу розроблялися

державними службами, такими як АЕМЕТ та Civil Defense (GVA-112), і згодом поширювалися через ЗМІ. **Результат:** Дослідження показало, що аудиторія краще запам'ятовувала правдиву інформацію, подану позитивно, ніж спростовані фейки. **Урок:** Активне поширення правди ефективніше, ніж пасивне спростування брехні.

Кейс 3: Лісові пожежі в Греції (2021). Протокол гуманного інтерв'ювання

Ситуація: Серпень 2021 року. Лісові пожежі на Евії. Сотні постраждалих потребують допомоги, але водночас переживають травму. **Рішення ERT (державне телебачення):**

- Розроблено «протокол гуманного інтерв'ювання»:
 - Обов'язкова згода на запис.
 - Право припинити розмову в будь-який момент.
 - Фокус на фактах, а не на емоціях.
 - Заборона навідних запитань про втрати.
 - Завершення інтерв'ю інформацією про те, де знайти допомогу.
- Навчання журналістів включало мінікурс з підходу, що враховує травму (trauma-informed approach). **Результат:** ERT отримала найвищі рейтинги довіри серед грецьких медіа під час кризи. Постраждалі відзначили повагу та професіоналізм журналістів. **Урок:** Інвестування в навчання журналістів травмочутливому підходу окупається довірою аудиторії.

Кейс 4: Ракетний удар в Україні (2024). Координація медіа під час війни

Ситуація: Березень 2024 року. Ракетний удар по житловому масиву. Необхідність збалансувати право на інформацію з вимогами безпеки. **Протокол координації українських медіа:**

- Баланс між безпекою та інформуванням. Наприклад, Суспільне, «Українська правда» та 24 канал оголосили про затримку в публікації точних локацій для забезпечення евакуації.
- Єдина часова затримка — домовленість не публікувати деталі про місце влучання протягом першої години до завершення евакуації.
- Спільний інформаційний пул — провідні ЗМІ ділилися перевіреними фактами, щоб уникнути конкуренції ціною безпеки.

- Фокус на допомозі — пріоритет інформації про те, як допомогти, а не лише про масштаби руйнувань. **Результат:** Швидка мобілізація волонтерської допомоги при збереженні оперативної безпеки. **Урок:** Координація між медіа можлива навіть у висококонкурентному середовищі, коли на кону стоїть життя людей.

Практичні інструменти для роботи в реальному часі

У середовищі з високими ставками та швидким темпом наявність списку для швидкого прийняття етичних рішень може бути потужним інструментом збереження чесності та запобігання дезінформації. Цей алгоритм розрахований на виконання всього за кілька хвилин.

КРОК 1: Блискавична оцінка (15 секунд) Швидка оцінка для визначення негайної значущості та потенційного впливу інформації. Поставте собі три критичні запитання:

- Чи може ця інформація врятувати життя?
- Чи може вона завдати шкоди?
- Який рівень надійності?

КРОК 2: Швидка верифікація (2–5 хвилин) Встановіть достовірність інформації:

- Хто є джерелом і наскільки воно надійне?
- Чи узгоджується це з іншими повідомленнями?
- Чи можна швидко перевірити ключові факти за допомогою наявних інструментів?

КРОК 3: Формулювання (1–2 хвилини) Застосуйте принципи репортажу проти паніки:

- Чи додано до повідомлення маркер надійності, що чітко вказує на рівень упевненості?
- Чи є мова такою, що не викликає паніки (використання м'яких формулювань та фокус на чіткості)?
- Чи є практична користь для читача (надання конкретних кроків до дії)?

КРОК 4: Публікація з готовністю до виправлення Процес не завершується натисканням кнопки. Ви повинні бути готові до:

- Моніторингу реакції аудиторії.
- Швидкого виправлення, якщо з'явиться нова інформація.
- Подальших оновлень у міру появи нових перевірених фактів.

Шаблони для різних типів повідомлень:

- **Перше повідомлення про подію:** «У [місце] о [час]

сталася [подія]. За попередніми даними, [основні факти]. На місці працюють екстрені служби. Детальна інформація буде доступна після перевірки».

- **Оновлення з новими фактами:** «ОНОВЛЕННЯ: За офіційними даними [служба], [нові факти]. Попередня інформація про [що саме] підтверджена/спростована. Ми продовжуємо стежити за ситуацією».
- **Виправлення неточної інформації:** «УТОЧНЕННЯ: Раніше ми повідомляли про [неточна інформація]. За перевіреними даними, [правильна інформація]. Просимо вибачення за неточність і продовжуємо відстежувати ситуацію».

Протокол роботи з візуальним контентом

Робота з візуальним контентом у кризових ситуаціях вимагає системного підходу, що пріоритезує швидкість, точність та етику.

Фаза 1: Швидка перевірка автентичності Зворотний пошук зображень (Google Images, TinEye), щоб виявити, чи використовувалося фото раніше. Перевірка метаданих файлу (час, локація, пристрій).

Фаза 2: Етична оцінка Порівняння контенту з відомими орієнтирами. Оцінка впливу: чи не порушує це гідність людей? Чи не є деталі занадто травмуючими? Чи є контент доречним для розуміння події, чи він використовується задля сенсаційності?

Фаза 3: Юридичне узгодження Перевірка наявності згоди автора та дотримання авторських прав. Необхідність розмиття облич або інших ідентифікаційних ознак для захисту приватного життя та безпеки осіб.

Кризовий комунікаційний протокол для редакцій:

Фаза готовності (до події)

- Список контактів екстрених служб.
- Протоколи верифікації для різних типів катастроф.
- Навчання команди основам кризової комунікації.
- Технічне забезпечення для мобільної роботи. Ця підготовка дозволяє операціям тривати, навіть якщо фізичні офіси недоступні.

Фаза реагування (перші години)

- Призначення відповідального редактора — центральної контактної особи для координації команди.
- Активація каналів верифікації для швидкого підтвердження інформації.

- Створення внутрішньої координаційної групи для управління потоком завдань.
- Встановлення зв'язку з колегами на місці подій для отримання інформації «з перших рук».

Фаза стабілізації (перші дні)

- **Аналіз власного висвітлення на предмет помилок:** перегляд опублікованого для виправлення неточностей і збереження довіри.
- **Планування довгострокового висвітлення:** перехід від термінових новин до поглиблених репортажів та аналізу.
- **Психологічна підтримка команди:** визнання емоційного навантаження на персонал.
- **Звітування про роботу під час кризи:** документування дій та аналіз уроків для майбутнього.

Етичне репортерство під час катастрофи — це мистецтво прийняття правильних рішень, коли немає часу на роздуми, а ставки надзвичайно високі. Етичні принципи — це не абстрактні ідеали, а практичні інструменти навігації в інформаційному хаосі.

5

Наслідки Неетичного Висвітлення Катастроф



A silhouette of a person, likely a journalist or photographer, is shown from the back, standing against a dramatic sunset sky. The person is holding a camera in their right hand. A blue rectangular box with the word "PRESS" in white, bold, sans-serif capital letters is superimposed on the person's back. The sky transitions from a deep blue at the top to a bright orange and yellow near the horizon, with scattered clouds catching the low light. The person's silhouette is dark against the bright background.

PRESS

Наслідки Неетичного Висвітлення Катастроф

Вступ

Уявіть собі пожежника, який замість тушіння пожежі підпалює нові локації. Або рятувальника, який замість допомоги створює додаткові небезпеки оточуючим. Саме таку токсичну роль може відігравати журналістика, коли етичні стандарти порушуються під час висвітлення катастроф. Те, що мало б зцілювати суспільство, інформувати та згуртовувати людей, перетворюється на джерело додаткових страждань.

Катастрофи й надзвичайні ситуації – це завжди випробування не тільки для постраждалих, але й для медіа. Під час криз суспільство покладається на журналістів у пошуку точної інформації та пояснень того, що сталося. Однак, коли висвітлення таких подій стає неетичним – свідомо чи несвідомо – наслідки можуть бути руйнівними.

Наслідки неетичного висвітлення катастроф не обмежуються моментом публікації матеріалу. Вони, як радіація, мають довгий період напіврозпаду, триваючи роками, впливаючи на життя конкретних людей, формуючи ставлення суспільства до медіа та навіть змінюючи хід політичних процесів. Це не абстрактні теоретичні ризики – це реальна шкода, яку можна виміряти в людських долях, втраченій довірі та суспільних конфліктах.

Розуміння наслідків неетичної поведінки – це не спроба залякати майбутніх журналістів, а навпаки, спосіб показати важливість і силу їхньої майбутньої професії. Коли ми розуміємо, яку шкоду може завдати неетична журналістика, ми краще усвідомлюємо, яку користь може принести журналістика відповідальна.

5.1 Повторна травматизація постраждалих

Механізм повторної травматизації

Люди, які пережили катастрофу, знаходяться у стані крихкої психологічної рівноваги. Травматичний досвід змінює роботу мозку, роблячи людину надзвичайно чутливою до будь-яких нагадувань про пережите. У психології це явище називається **тригерингом** – коли зовнішній стимул викликає повернення травматичних спогадів з тією ж інтенсивністю, що й під час самої події.

Неетичне висвітлення катастроф може стати потужним тригером для постраждалих. Коли журналісти:

- Зосереджуються на найбільш жахливих деталях
- Використовують драматичні образи без необхідності
- Порушують приватність людей
- Примушують до емоційних реакцій

...вони змушують жертв знову і знову переживати найгірші моменти свого життя.

Форми медійного насильства над постраждалими

Нав'язливе інтерв'ювання людей у стані шоку

Журналісти часто не розуміють, що згода на розмову, дана людиною в стані гострого стресу, не може вважатися повноцінною. Особливо травматичним може бути примушування до емоційних реакцій під час інтерв'ю. Запитання типу «Як ви себе почуваете?» змушують людину занурюватися в травматичний досвід заради отримання «яскравих» цитат.

Порушення права на приватність Публікація особистих деталей, фотографій зруйнованих домівок або інтимних моментів горя є формою медійного насильства. Це не тільки порушує етичні норми, але й може призвести до додаткової стигматизації постраждалих.

Використання дітей як «живих ілюстрацій» Особливо неетичним є використання образів дітей для посилення емоційного впливу матеріалів. Діти не можуть дати повноцінної згоди на участь у журналістських матеріалах, а їхня психіка надзвичайно вразлива до повторної травматизації.

Довготривалі психологічні наслідки

Повторна травматизація через медіа може призвести до:

Розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР) або поглиблення вже існуючих симптомів. Люди можуть почати уникати новин, соціальних контактів або публічних місць з страху знову потрапити під увагу журналістів.

Порушення процесу одужання Коли постраждалі змушені знову переживати травму через медіа, це може значно уповільнити їхнє психологічне одужання та повернення до нормального життя.

Втрата довіри до суспільних інститутів Негативний досвід взаємодії з медіа може призвести до загальної недовіри до інформаційного простору та суспільних інститутів.

5.2 Руйнування суспільної довіри: від скептицизму до цинізму

Довіра як основа демократичного суспільства

Довіра до медіа є одним з фундаментальних елементів демократичного суспільства. Коли люди вірять, що журналісти надають їм правдиву та повну інформацію, вони можуть приймати обґрунтовані рішення як громадяни. Ця довіра будується роками відповідальної роботи, але може бути зруйнована за лічені години неетичного висвітлення великої катастрофи.

Етапи деградації довіри

1. Здоровий скептицизм. Люди починають частіше перевіряти інформацію з різних джерел. Це здоровий процес, який може навіть покращити медіаграмотність суспільства.

2. Вибіркова довіра. Люди починають довіряти лише окремим журналістам або виданням, що призводить до фрагментації медіа-простору та створення інформаційних «бульбашок».

3. Цинізм та повна недовіра. Люди починають вважати, що всі журналісти нечесні, а правдивої інформації взагалі не існує. Це найнебезпечніший етап для демократії.

Наслідки втрати довіри для суспільства

Поширення дезінформації Коли суспільство втрачає довіру до професійних медіа, воно стає більш схильним до віри в неперевірену інформацію з сумнівних джерел.

Зростання конспірологічних теорій Відсутність довіри до офіційних джерел створює благодатний ґрунт для поширення різноманітних теорій змови.

Підрив демократичних процесів У суспільстві, де люди не довіряють медіа, складно проводити чесні вибори та забезпечувати прозорість влади.

5.3 Поглиблення соціальних розколів

Механізми Створення Розбрату

Катастрофи, на перший погляд, мають згуртувати суспільство перед спільною бідою. Однак неетичне висвітлення може перетворити об'єднаний потенціал трагедії на джерело конфліктів. **Пошук «козлів відбувальних»** Замість аналізу системних проблем, які призвели до катастрофи, медіа часто зосереджуються на пошуку винних серед конкретних людей або груп. Це спрощує складні проблеми, але може призвести до несправедливих звинувачень.

Етнізація та політизація трагедій Коли катастрофи інтерпретуються через призму етнічних або політичних конфліктів, природні лиха або технічні аварії перетворюються

на приводи для поглиблення вже існуючих суспільних розколів.

Нерівність у висвітленні страждань

Особливо руйнівним для соціальної згуртованості може бути нерівне висвітлення страждань різних груп населення. Коли медіа приділяють більше уваги постраждалим з певних:

- Соціальних верств
- Етнічних груп
- Географічних регіонів
- Політичних переконань

...це може створити враження, що життя одних людей цінніше за життя інших. Такий підхід не тільки несправедливий, але й підриває солідарність у суспільстві.

Довготривалі наслідки соціальних розколів

Фрагментація суспільства Поглиблення розколів може призвести до формування замкнених груп, які не довіряють одна одній і не готові до співпраці.

Політична поляризація Соціальні розколи часто перетворюються на політичні, що ускладнює прийняття консенсусних рішень у важливих питаннях.

Зниження солідарності У розколотому суспільстві люди менш схильні допомагати представникам інших груп навіть у критичних ситуаціях.

5.4 Дезінформація як довгостроковий наслідок

Життєвий цикл неправдивої інформації

Дезінформація, породжена неетичним висвітленням катастроф, має власну динаміку розвитку, схожу на поширення вірусів:

Початкова фаза характеризується швидким поширенням неперевіреної або перекрученої інформації. Під час катастроф люди особливо активно діляться новинами в соціальних мережах, часто не перевіряючи їх достовірність.

Фаза закріплення настає, коли неправдива інформація починає сприйматися як факт значною частиною населення. На цьому етапі люди використовують цю інформацію для пояснення інших подій, включають її в свою картину світу.

Фаза резистенції – спростування на цьому етапі стає значно складнішим, оскільки люди психологічно опираються інформації, яка суперечить їхнім сформованим переконанням.

«Гібридні» фейки Особливо небезпечними є повідомлення, які поєднують елементи правди з неправдивою інформацією. Такі матеріали важче розпізнати і спростувати.

Інституціоналізація дезінформації

З часом деякі види дезінформації можуть стати частиною офіційних нарративів або навіть увійти до підручників та енциклопедій. Це відбувається, коли неправдива інформація не спростовується своєчасно або коли спростування не отримує достатнього поширення. Її виправлення потребує значних зусиль та може зустріти опір з боку тих, хто має інтереси в збереженні неправдивого нарративу.

5.5 Економічні та політичні наслідки неточності Економічна Ціна Дезінформації

Неетичне висвітлення катастроф може мати вимірювані економічні наслідки, які виходять далеко за межі прямих збитків від самої події.

Коли медіа перебільшують масштаб руйнувань або тривалість небезпеки, це може призвести до масових скасування бронювань та уникнення туристами цілих регіонів. Економічні втрати від такої «репутаційної шкоди» часто перевищують прямі збитки від самої катастрофи.

Потенційні інвестори, які покладаються на медіа-повідомлення для оцінки ризиків, можуть вирішити вивести капітал або відмовитися від нових проєктів на основі неточної інформації.

Вплив на Фінансові Ринки

Неточна інформація про катастрофи може викликати значні коливання на фінансових ринках. Акції компаній, які нібито постраждали від катастрофи, можуть різко впасти, навіть якщо фактичні збитки виявляться значно меншими.

Валютні ринки також реагують на новини про катастрофи, особливо якщо вони стосуються розвинених економік. Перебільшення масштабу економічних наслідків може призвести до необґрунтованого знецінення національної валюти.

Політичне Маніпулювання та його Наслідки

Неетичне висвітлення катастроф створює сприятливі умови для політичного маніпулювання. Політики можуть використовувати неточну інформацію для звинувачення опонентів, виправдання непопулярних рішень або відволікання уваги від інших проблем.

Особливо небезпечними є спроби використати катастрофи для просування популістських чи екстремістських ідей. Коли люди перебувають у стані стресу, вони більш схильні до

радикальних рішень.

Міжнародні Наслідки

Неетичне висвітлення катастроф в одній країні може мати ефект доміно на міжнародній арені, ускладнюючи дипломатичні відносини, порушуючи торгівлю та підриваючи глобальну довіру, що в кінцевому підсумку може вплинути на зусилля з надання гуманітарної допомоги.

5.6 Професійна деградація

Коли неетичні практики під час висвітлення катастроф не стикаються з адекватною критикою чи покаранням, вони поступово стають нормою. Цей процес професійної деградації є кумулятивним — кожен новий випадок безкарності робить наступні порушення більш імовірними.

Культура Безвідповідальності:

- Нормалізація порушень. Коли неетична поведінка стає поширеною, молоді журналісти можуть сприймати її як професійну норму. Це створює порочне коло, де кожне нове покоління професіоналів має нижчі етичні стандарти.

- Тиск конкуренції. В умовах жорсткої конкуренції за увагу аудиторії журналісти можуть відчувати тиск, щоб використовувати неетичні методи для отримання ексклюзивної інформації або створення більш «яскравих» матеріалів.

Вплив на Журналістську Освіту:

- Розрив між теорією та практикою. Коли студенти бачать, що на практиці етичні принципи часто ігноруються, це може призвести до цинічного ставлення до професійної етики загалом.

- Зміна пріоритетів. Освітні програми можуть почати більше зосереджуватися на технічних навичках і комерційному успіху, ніж на етичних аспектах професії.

5.7 Кейси

Кейс 1: Землетрус у Туреччині 2023. Порушення принципу «не зашкодь»

Контекст події: Під час висвітлення руйнівного землетрусу в Туреччині та Сирії в лютому 2023 року деякі медіа порушили базові етичні принципи.

Неетичні практики:

- Показ тіл загиблих без згоди родичів

- Інтерв'ю з дітьми, які втратили батьків, без присутності опікунів
- Поширення неперевіраних чуток про кількість жертв
- Драматизація ситуації для підвищення рейтингів

Наслідки: Родини постраждалих подавали скарги на медіа за порушення приватності. Неточна інформація про масштаби руйнувань ускладнила роботу рятувальних служб та призвела до паніки в незачеплених регіонах.

Урок: Навіть в умовах величезного суспільного інтересу журналісти мають пам'ятати про людську гідність постраждалих.

Кейс 2: Лісові пожежі в Іспанії 2022. Створення паніки

Контекст події: Під час серії лісових пожеж в Іспанії влітку 2022 року деякі медіа створювали панічні настрої серед населення.

Неетичні практики:

- Використання сенсаційних заголовків типу «Іспанія горить»
- Показ найдраматичніших кадрів без контексту
- Поширення чуток про можливі нові осередки пожеж
- Ігнорування офіційних рекомендацій щодо евакуації

Наслідки: Попри високий суспільний інтерес, окремі повідомлення сприяли емоційній ескалації. Деякі туристичні зони, де пожежі були відсутні, зазнали економічних втрат через скасування бронювань.

Урок: Навіть у критичних ситуаціях журналісти мають зважено обирати тональність і не посилювати тривожність без фактичної підстави.

Кейс 3: Повені в Греції 2023. Дискримінація у висвітленні

Контекст події: Повені в центральній Греції восени 2023 року по-різному вплинули на різні громади, але медіа-висвітлення також виявилось нерівномірним.

Неетичні практики: Грецькі медіа приділяли значно більше уваги постраждалим у заможних районах та популярних туристичних зонах, ніж бідним сільським громадам або таборам біженців.

Наслідки: Нерівномірне висвітлення призвело до нерівномірного розподілу благодійної допомоги.

Маргіналізовані групи залишилися практично без підтримки, що поглибило соціальні розколи.

Урок: Журналісти мають свідомо забезпечувати рівне висвітлення всіх постраждалих груп.

Кейс 4: Ракетні удари по Україні 2024. Порушення інформаційної безпеки

Контекст події: Під час висвітлення наслідків ракетних ударів по українським містам деякі журналісти та медіа порушували принципи інформаційної безпеки.

Неетичні практики:

- Публікація в реальному часі точних геолокацій ураження
- Фотографії, що дозволяли ідентифікувати конкретні об'єкти інфраструктури
- Інформація про ефективність протиповітряної оборони в різних регіонах
- Ігнорування прохань військових про обмеження в публікаціях

Безпечові наслідки: Публікація детальної інформації могла допомогти агресору скоригувати наступні удари та оцінити ефективність атак. Це потенційно могло призвести до додаткових жертв серед цивільного населення.

Етичні дилеми: Українські журналісти опинилися перед складною дилемою між правом суспільства на інформацію та вимогами безпеки. Деякі обрали шлях самоцензури, меншість продовжували публікувати всю доступну інформацію для хайпу та переглядів.

Урок: В екстремальних умовах журналісти мають балансувати між правом на інформацію та безпекою людей.

5.8 Шляхи Відновлення Довіри

Відновлення довіри після неетичного висвітлення катастрофи починається з чесного визнання помилок. Це не просто формальне вибачення, а глибокий аналіз того, що пішло не так, чому це сталося і які кроки будуть вжиті для запобігання подібним ситуаціям у майбутньому.

Ефективне визнання помилки має включати:

- **Конкретність** — точний опис того, у чому полягала помилка.
- **Відповідальність** — взяття на себе повної відповідальності без виправдань.
- **Дії** — опис конкретних кроків для виправлення ситуації.

- **Запобігання** — пояснення того, як уникнути подібних помилок у майбутньому.

Прозорість процесів як основа довіри

Відновлення довіри неможливе без демонстрації того, як медіа працює над покращенням своїх стандартів. Це означає відкритість щодо редакційних процесів, критеріїв відбору новин, методів перевірки фактів та механізмів контролю якості.

Практичні кроки:

- Створення спеціальних сторінок, які пояснюють етичні принципи.
- Публікація процедур роботи з джерелами.
- Відкриті механізми подання скарг.
- Регулярні звіти про роботу над помилками.

Систематична освіта журналістів

Регулярне навчання журналістів етичним стандартам роботи під час катастроф має стати обов'язковою частиною професійного розвитку. Створення спеціалізованих курсів з етики висвітлення кризових ситуацій має включати:

- Психологічні аспекти роботи з потерпілими.
- Правові обмеження в кризових ситуаціях.
- Технічні аспекти верифікації інформації.
- Міжнародні стандарти журналістської етики.

Побудова підтримуючих структур

Щоб допомогти журналістам долати виклики висвітлення катастроф, медіаорганізації та професійні спільноти мають зосередитися на створенні сильних систем підтримки. Одним із ефективних способів є створення професійних спільнот або мереж, де журналісти, які спеціалізуються на репортажах про катастрофи, можуть пропонувати один одному взаємну підтримку та ділитися досвідом.

Програми менторства є життєво важливими. Досвідчені журналісти можуть скеровувати своїх молодших колег, допомагаючи їм уникати поширених помилок і впевненіше орієнтуватися у складних ситуаціях. Нарешті, надання легкодоступної психологічної підтримки є критично важливим. Журналісти, які регулярно висвітлюють травматичні події, мають високий ризик вторинної травматизації, а доступ до ресурсів ментального здоров'я гарантує, що вони зможуть продовжувати свою важливу роботу без шкоди для власного благополуччя.

Довгострокова стратегія відновлення

- **Терпіння та послідовність:** не варто очікувати швидких

результатів від окремих ініціатив. Потрібна системна багаторічна робота, щоб поступово продемонструвати відданість медіа етичним стандартам.

- **Безперервна робота:** довіра — це не статичний стан, а динамічний процес. Навіть після її відновлення потрібно постійно працювати над її підтриманням через якісну етичну журналістику та відкритість до діалогу із суспільством.

Щоб відновити довіру після неетичного висвітлення катастрофи, медіаорганізації повинні дотримуватися багатогранного підходу, який виходить за межі простого вибачення. Цей процес передбачає чесне визнання, прозорість, освіту та довгострокові зобов'язання.

Визнання помилок як перший крок

Перший і найважливіший крок — щиро визнати помилки. Це не просто слово «вибачте»; це ретельний публічний аналіз того, що пішло не так. Ефективне визнання має бути:

- **Конкретним:** чітко опишіть точну помилку, якої було припущено.
- **Відповідальним:** візьміть на себе повну відповідальність за помилку, не шукаючи виправдань.
- **Орієнтованим на дію:** детально опишіть конкретні кроки, які вживаються для виправлення ситуації.
- **Превентивним:** поясніть, як подібних помилок будуть уникати в майбутньому.

Прозорість як основа довіри

Відновлення суспільної довіри неможливе без демонстрації того, як медіа працює над вдосконаленням. Це вимагає відкритості щодо ваших внутрішніх процесів, включаючи редакційні процедури, критерії відбору новин і методи перевірки фактів.

Практичні кроки для досягнення цього включають:

- Створення спеціальних розділів на вашому сайті, які пояснюють ваші етичні принципи.
- Публікація ваших процедур роботи з джерелами.
- Створення відкритих і доступних механізмів подання скарг.
- Випуск регулярних звітів про те, як ви опрацювали минулі помилки.

Систематична освіта журналістів

Постійна освіта є життєво важливою для запобігання майбутнім помилкам. Це має бути обов'язковою частиною

професійного розвитку і включати спеціалізовані курси, що охоплюють:

- Психологічні аспекти роботи з жертвами.
- Юридичні обмеження в кризових ситуаціях.
- Технічні аспекти верифікації інформації.
- Міжнародні стандарти журналістської етики.

Побудова підтримуючих структур

Журналісти, які висвітлюють катастрофи, потребують підтримки, щоб діяти етично та відповідально. Організації повинні розбудовувати структури для допомоги їм, такі як:

- **Професійні спільноти:** створення мереж для взаємної підтримки між журналістами.
- **Програми менторства:** досвідчені журналісти можуть консультувати молодших колег.
- **Психологічна підтримка:** надання доступу до послуг ментального здоров'я, щоб допомогти журналістам впоратися з емоційними наслідками їхньої роботи.

Довгострокова стратегія відновлення

Відновлення довіри — це тривалий процес, що потребує терпіння та послідовності. Не можна очікувати швидких результатів від поодиноких дій. Натомість це вимагає тривалих системних зусиль протягом багатьох років, щоб продемонструвати вашу відданість етичній журналістиці. Довіра — це динамічний процес, і навіть після її відновлення її потрібно постійно підтримувати через якісне, етичне репортерство та відкритий діалог із громадськістю.

Коли журналіст виявляє помилку, алгоритм дій після виявлення помилки забезпечує чіткий чотириетапний процес.

Крок 1: Швидке реагування Першочергове завдання — діяти швидко. Ви повинні негайно зупинити поширення неточної інформації, наприклад, видаливши пост у соціальних мережах або статтю на сайті. Далі, за можливості, зв'яжіться з жертвами дезінформації, щоб безпосередньо визнати помилку. Нарешті, поінформуйте всю редакційну команду про ситуацію, щоб усі знали про помилку і могли вжити відповідних дій.

Крок 2: Аналіз ситуації Після того, як початкове поширення зупинено, необхідний ретельний аналіз ситуації. Це передбачає виявлення причин помилки, щоб зрозуміти, як це сталося, оцінку масштабу потенційної шкоди, завданої помилкою, і визначення найкращого способу її виправлення для мінімізації подальших збитків.

Крок 3: Публічне виправлення Наступним кроком

є публічне спростування. Це передбачає публікацію чіткого спростування або виправлення, у якому має бути пояснено, що саме було неточним. Щире вибачення перед жертвами також є важливою частиною цього кроку, що демонструє відповідальність і повагу.

Крок 4: Превентивні заходи Нарешті, щоб запобігти майбутнім помилкам, важливо впровадити превентивні заходи. Це означає внесення змін до редакційних процедур, щоб усунути прогалину, яка призвела до помилки, проведення додаткового навчання команди з найкращих практик та створення контрольних списків (чеклистів) для запобігання повторенню подібних помилок.

Як спілкуватися з жертвами після помилки

Під час діалогу з постраждалими принципи ефективного діалогу є першорядними. По-перше, розмова має відзначатися щирістю та відкритістю, демонструючи справжню відданість вирішенню проблеми. Ви повинні продемонструвати готовність вислухати точку зору потерпілого, не перебиваючи. Вкрай важливо уникати виправдань помилки; натомість зосередьтеся на фактах та наслідках. Нарешті, будьте готові запропонувати конкретні пропозиції щодо компенсації шкоди, такі як публічне вибачення, виправлення або інші відповідні дії.

Чого НЕ СЛІД робити:

Щоб підтримувати довіру та цілісність, слід суворо уникати певних дій. Ніколи не ігноруйте скарги, оскільки це може загострити ситуацію і бути розцінено як ознака неповаги. Не звинувачуйте джерела інформації в помилці; як видавець, ви несете кінцеву відповідальність. Ви не повинні мінімізувати значущість помилки, навіть якщо вважаєте її незначною. Нарешті, ви ніколи не повинні відмовлятися від публічного визнання помилки, оскільки прозорість є ключем до відновлення довіри.

Створення культури відповідальності

Побудова культури відповідальності — це довгострокова робота, яка здійснюється як на редакційному, так і на особистому рівнях.

На редакційному рівні це передбачає регулярні обговорення етичних дилем, щоб підтримувати пильність та обізнаність команди. Система наставництва для молодих журналістів може допомогти їм приймати правильні етичні рішення на початку кар'єри. Також важливо заохочувати повідомлення про потенційні проблеми без страху перед

розплатою та проводити навчання з етичних стандартів для всієї команди, а не лише для журналістів.

На особистому рівні журналіст може виховувати відповідальність через постійне самовдосконалення, наприклад, беручи участь у професійних семінарах або читаючи фахову літературу з етики. Ключовою практикою є рефлексія над власними помилками, використання їх як можливостей для навчання, а не як поразок.

Аналіз наслідків неетичного висвітлення катастроф висвітлює тривожну картину — те, що мало б інформувати та об'єднувати, може перетворитися на джерело додаткових страждань і розколу. Результати опитування журналістів також підтверджують існування критичного розриву між усвідомленням професіоналами етичних ризиків та їхньою практичною готовністю до роботи в кризових умовах. Однак найважливішим висновком цього розділу є те, що негативним наслідкам можна запобігти та подолати їх. Відновлення довіри до медіа можливе через: чесне визнання помилок, прозорість процесів, систематичну освіту журналістів та створення структур підтримки.

Розуміння потенційної шкоди від неетичної поведінки не повинно лякати майбутніх журналістів, а навпаки — мотивувати їх до найвищих професійних стандартів. Етична журналістика катастроф полягає не у простому дотриманні правил; вона полягає в активній участі у зціленні суспільства після трагедій.

Розуміння потенційної шкоди від неетичної поведінки не повинно лякати майбутніх журналістів, а, навпаки, мотивувати їх до найвищих професійних стандартів. Етична журналістика катастроф — це не про дотримання правил; це про активну участь у зціленні суспільства після трагедій.



Ключові Терміни, Концепції та Організації





Ключові Терміни, Концепції та Організації

1. **Активне слухання (Active listening):** комунікативна техніка, що передбачає повну зосередженість на тому, що говориться, а не лише пасивне сприйняття слів (Rogers & Farson, 1987). Включає увагу до як вербальних, так і невербальних сигналів мовця, повторення сказаного для підтвердження розуміння та постановку уточнюючих питань. Мета активного слухання — створити безпечне та підтримуюче середовище, щоб мовець міг повноцінно висловитися.
2. **Кризова інтервенція (Crisis intervention):** короткостроковий, активний і директивний підхід до допомоги особам, які переживають гостру емоційну кризу (James & Gilliland, 2017). Зосереджується на наданні негайної підтримки та стабілізації, оцінці потреб індивіда та розробці плану, що допоможе йому впоратися з кризою. Кризова інтервенція спрямована на відновлення докризового рівня функціонування індивіда та запобігання подальшому погіршенню стану.
3. **Контекстуалізація новин (Contextualization of news):** процес надання довідкової інформації, аналізу та перспективи, щоб допомогти аудиторії зрозуміти ширший контекст та значення новинної події (Gans, 2004). Включає розміщення новинної історії в її історичних, соціальних, політичних та економічних рамках, що дає змогу аудиторії осмислити інформацію та її потенційний вплив.
4. **Драматизація в media (Dramatization in the media):** використання технік, що роблять історію більш захоплюючою чи цікавою, часто шляхом перебільшення певних аспектів або фокусування на емоційних чи сенсаційних елементах (Silverman & Venoit, 2015). Може включати використання яскравої мови, емоційних образів та переконливих наративів для привернення уваги аудиторії та створення відчуття терміновості чи важливості. Хоча драматизація може бути ефективною для залучення аудиторії, вона також може призвести до спотворень та викривлення реальності.
5. **Центр «Dart Center for Journalism & Trauma»** — ресурсний центр (при Колумбійському університеті), який спеціалізується на навчанні та підтримці

- журналістів у висвітленні травм, насильства та катастроф. Пропонує практичні етичні рекомендації.
6. Принцип «Не нашкодь» (The «Do Not Harm» approach) — керівний етичний принцип, особливо важливий при роботі з травмою. Вимагає від журналістів усвідомлювати та мінімізувати потенційну шкоду, яку їхні дії або публікації можуть заподіяти джерелам чи аудиторії.
 7. **Етичне висвітлення катастроф для допомоги громадам (Ethical Disaster Reporting to Help Communities)** — концепція журналістики катастроф, яка зосереджується на ролі медіа не лише в інформуванні, але й у наданні соціально корисної інформації, поясненні причин, боротьбі з міфами та сприянні стійкості та відновленню громади.
 8. **Емпатія (Empathy)**: здатність розуміти та розділяти почуття іншої людини (APA Dictionary of Psychology, 2023). Включає вміння поставити себе на місце іншої людини та відчувати світ з її точки зору. Емпатія — це складний процес, що включає як когнітивні, так і емоційні компоненти. Когнітивно — це розуміння думок та почуттів іншої людини. Емоційно — це розділення цих почуттів.
 9. **Емоційне вигорання (Emotional burnout)**: стан емоційного, фізичного та розумового виснаження, спричинений тривалим або надмірним стресом (Maslach, 2003). Характеризується почуттям цинізму та відстороненості, втратою особистих досягнень та емоційним виснаженням. Вигорання може виникати в будь-якій професії, але особливо поширене у професіях, пов'язаних з допомогою, таких як охорона здоров'я, освіта та соціальна робота.
 10. **Етична візуалізація (Ethical visualization)**: використання фотографій та відео, що поважають приватність та гідність постраждалих, уникаючи експлуатації їхнього болю заради сенсаційності (Commission on Journalism Ethics, 2020).
 11. **Мережа Етичної Журналістики (The Ethical Journalism Network, EJN)** — міжнародна коаліція, яка підтримує етичні стандарти в журналістиці через освітні ресурси, навчання та просування п'яти ключових принципів відповідальної журналістики.

12. **Глобальна Хартія Етики для Журналістів (*The Global Charter of Ethics for Journalists, IFJ, 2019*)** — оновлений міжнародний кодекс етики Міжнародної Федерації Журналістів. Встановлює фундаментальні принципи та обов'язки для журналістів у всьому світі, включаючи повагу до правди, незалежність та людяність.
13. **Журналістська етика (*Journalistic ethics*):** принципи та стандарти, які керують журналістами в їхній роботі, забезпечуючи відповідальне та етичне висвітлення (*SPJ's Code of Ethics, 2023*). Охоплює широкий спектр питань, включаючи точність, чесність, неупередженість, підзвітність та прозорість. Етична журналістика прагне збалансувати потребу громадськості в інформації з потенційною шкодою, що може бути спричинена поширенням інформації.
14. **Посттравматичний стресовий розлад (*ПТСР*) (*Post-traumatic stress disorder, PTSD*):** стан психічного здоров'я, що може розвинутися після переживання або спостереження травматичної події, такої як війна, природна катастрофа або серйозна аварія (*APA Dictionary of Psychology, 2023*). Характеризується нав'язливими спогадами про подію, уникненням нагадувань про неї, негативними змінами в когнітивних функціях та настрої, а також гіперзбудженням.
15. **Стереотипи в журналістиці (*Stereotypes in journalism*):** узагальнення або спрощення інформації про людей чи події, що може створювати упереджене сприйняття аудиторії (*Ethical Content-Gathering for Public Communications, 2024*).
16. **Травмо-інформована журналістика (*Trauma-Informed Journalism*)** — підхід до висвітлення трагічних подій, який ґрунтується на розумінні психологічних наслідків травми. Вимагає використання чутливих методів під час роботи з постраждалими.
17. **Посібник ЮНЕСКО «Не нашкодь» (*The UNESCO Guide «Do No Harm», 2022*)** — практичний посібник ЮНЕСКО для журналістів, який зосереджується на безпечних та етичних методах висвітлення травматичних подій. Його центральний принцип — мінімізація шкоди як джерелам, так і самим репортерам.



Список джерел

Джерела додаткової інформації





Список джерел

Allan, S. (Ed.). (2019). *The Routledge companion to news and journalism* (2nd ed.). Routledge. Bunce, M., Scott, M., & Wright, K. (Eds.). (2020). *Reporting humanitarian crises: Ethics, representation and practice*. Routledge.

APA Dictionary of Psychology. (2023, November 15). [https://dictionary.apa.org/empathy?utm_source=link%20interno&utm_medium=referral&jaytkMais%20Campus%20-%20Uniarp=-bzqfIABAAB8p-](https://dictionary.apa.org/empathy?utm_source=link%20interno&utm_medium=referral&jaytkMais%20Campus%20-%20Uniarp=-bzqfIABAAB8p-t8gAEAADE4NjQ4OGRjLTg4MDYtNGUzZS1hN2M5LTE4MDdjNDYyNzkyZQ)

[t8gAEAADE4NjQ4OGRjLTg4MDYtNGUzZS1hN2M5LTE4MDdjNDYyNzkyZQ](https://dictionary.apa.org/empathy?utm_source=link%20interno&utm_medium=referral&jaytkMais%20Campus%20-%20Uniarp=-bzqfIABAAB8p-t8gAEAADE4NjQ4OGRjLTg4MDYtNGUzZS1hN2M5LTE4MDdjNDYyNzkyZQ)

APA Dictionary of Psychology. (2023, November 15). <https://dictionary.apa.org/posttraumatic-stress-disorder>

Commission on Journalism Ethics. (2023, April 26). *Code of Ethics of the Ukrainian Journalist*. <https://cje.org.ua/en/code-of-ethics/>

Ethical Content-Gathering for public communications. (2024, September 3). International Committee of the Red Cross. <https://www.icrc.org/en/article/ethical-content-gathering-public-communications>

Folkenflik, D. (2015, July 8). Factual error opens CNN star Sanjay Gupta to scrutiny over dual roles. *NPR*. <https://www.npr.org/2015/07/08/421082806/a-factual-error-opens-cnn-star-dr-sanjay-gupta-to-scrutiny-over-dual-roles>

Gans, H. J. (2004). *Deciding what's news: A study of CBS evening news, NBC evening news, Newsweek, and Time*. Northwestern University Press.

Giudici, M. (2008, June 22). Media ethics: Coverage of Hurricane Katrina. *Media Psychology Review*. <https://mprcenter.org/review/giudici-katrina-media-ethics/>

Global Charter of Ethics for Journalists - IFJ. (n.d.). IFJ. <https://www.ifj.org/who/rules-and-policy/global-charter-of-ethics-for-journalists>

Hänska, M., & Bauchowitz, S. (2017). Tweeting #refugees: A computational analysis of the impact of traditional news media and citizen reporting on the public discourse on refugees. *Information, Communication & Society*, 21(5), 682–700.

James, R. K., & Gilliland, B. E. (2017). *Crisis Intervention Strategies* (8th ed.). Cengage Learning.

International Federation of Journalists. (n.d.). *Global charter*

of ethics for journalists. <https://www.ifj.org/who/rules-and-policy/global-charter-of-ethics-for-journalists>

Kovach, B., & Rosenstiel, T. (2001). *The elements of journalism: What newspeople should know and the public should expect*. Three Rivers Press.

Maslach, C. (2003). *Burnout: The cost of caring*. ISHK.

Pantti, M. (2019). *Media, emotion and suffering in disaster news: The politics of showing and telling*. Palgrave Macmillan.

Silverman, M., & Benoit, S. (2015). *Media Ethics: Issues and Cases*. (9th ed.). Cengage Learning.

SPJ's Code of Ethics. (n.d.). Society of Professional Journalists. <https://www.spj.org/spj-code-of-ethics/>

Sur, S., & Shaw, R. (2023). Role of media in disaster risk reduction: A few essential tips [PDF]. India Japan Lab. <https://indiajapanlab.org/wpIJ/wp-content/uploads/2024/01/15.-Role-of-Media-in-Disaster-Risk-Reduction-C.pdf>

Rogers, C. R., & Farson, R. E. (1987). *Active Listening*. Mockingbird Press.

Ward, S. J. A. (2023). *Ethical journalism in a time of crisis: The challenges of covering the Ukraine war*. Routledge.

White, A. (2017, July 17). Ethical journalism: Back in the news. *The UNESCO Courier*. <https://courier.unesco.org/en/articles/ethical-journalism-back-news>

Джерела додаткової інформації

Basera, J. (2022). An analysis of sensationalism in news. *Journal of the Asiatic Society of Mumbai*, 95(45), 168–177. https://www.researchgate.net/publication/374812735_AN_ANALYSIS_OF_SENSATIONALISM_IN_NEWS

BBC. (n.d.). Section 5: Harm and offence. *BBC Editorial Guidelines*. <https://www.bbc.co.uk/editorialguidelines/guidelines/harm-and-offence/>

Beckett, C. (2019, April 26). Why emotions are central to the future of journalism. *Medium*. <https://charliebeckett.medium.com/why-emotions-are-central-to-the-future-of-journalism-507472f15319>

BBC. (n.d.). *BBC Editorial Policy*. <https://www.bbc.co.uk/editorialguidelines>

Committee to Protect Journalists. (2015). *Attacks on the press: Journalism on the world's front lines*. Wiley & Sons, Incorporated, John. Commission on Journalist Ethics. (n.d.). *Code of ethics*. <https://cje.org.ua/ethics-codex/>

Delbert, J. (2022, December 31). How can journalists balance the need for accuracy and fairness with the pressure to publish first in investigative reporting? *CPI Journalism - All About Journalism*. <https://cpjournalism.org/investigative-journalism-accuracy/>

Englund, L., Johannesson, K. B., & Arnberg, F. K. (2023, June 22). Reporting under extreme conditions: Journalists' experience of disaster coverage. *Frontiers in Communication*. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fcomm.2023.1060169/full>

Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ*. Bantam Books.

Gómez-Aldana, A. (2024, June 3). Balancing ethics, AI and local journalism. *Medium*. <https://jskfellows.stanford.edu/balancing-ethics-ai-and-local-journalism-343d5a57e12b>

International Federation of Journalists. (n.d.). *Global charter of ethics for journalists*. <https://www.ifj.org/who/rules-and-policy/global-charter-of-ethics-for-journalists>

International Federation of Journalists. (n.d.). *IFJ Ethical Journalism Initiative*. <https://www.ifj.org>

Lim, S. S. (2020). Media Coverage of Malaysian Airline Flight MH370: A Preliminary Study on the Framing of the Crisis in the Malaysian Mainstream and Alternative Newspapers.

Mammadzada, N. (n.d.). Navigating sensitive reporting:

A journalist's guide. *Empoword Journalism*. <https://www.empowordjournalism.com/all-articles/navigating-sensitive-reporting-a-journalists-guide/>

Mayer, J. D., Salovey, P., & Caruso, D. R. (2004). Emotional intelligence: Theory, findings, and implications. *Psychological Inquiry*, 15(3), 197–215. https://doi.org/10.1207/s15327965pli1503_02

Meyer, P. (2016). *Ethics for journalists* (7th ed.). Oxford University Press.

Neha0876. (2023, October 4). Balancing sensationalism and responsibility: Challenges in modern journalism. The-E-Journo-Award. <https://www.ejournoaward.org/post/balancing-sensationalism-and-responsibility-challenges-in-modern-journalism>

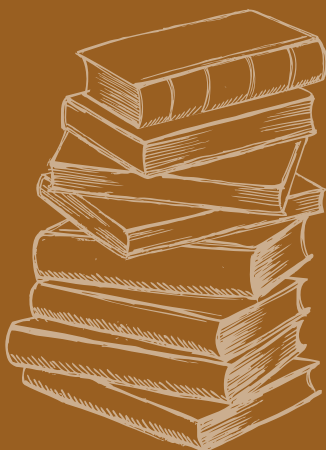
Reuters. (2023, February 14). Ukrainian rescuers pull woman alive from rubble 8 days after Turkey quake. *Reuters*.

Wesolowski, K. (2025, April 24). Fact check: Fake videos falsely linked to Turkey earthquake. DW.com. <https://www.dw.com/en/fact-check-fake-videos-falsely-linked-to-turkey-earthquake/a-72336047>

3. СМЕРТЬ

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЛИХА

ПОСІБНИК З БЕЗПЕКИ





ПОСІБНИК З БЕЗПЕКИ ДЛЯ ЖУРНАЛІСТІВ (УНІВЕРСИТЕТ ВІГО - UVIGO)

Зміст

| | |
|---|----|
| Вступ | 2 |
| Розділ 1. Основні засади журналістики в умовах катастроф | 3 |
| 1.1. Роль журналістів в надзвичайних ситуаціях | 3 |
| 1.2. Типи лих: загального поширення та специфічні виклики | 4 |
| 1.3. Ідеальна підготовка журналіста, що працює в умовах надзвичайної ситуації | 5 |
| Розділ 2. Особиста безпека та захист у польових умовах | 7 |
| 2.1. Попередня підготовка журналістів | 7 |
| 2.2. Активна безпека | 8 |
| 2.2.1. Мінімальне рекомендоване спорядження: наплічник безпеки | 8 |
| 2.3. Пасивна безпека | 11 |
| Розділ 3. Ефективна комунікація та управління інформацією | 16 |
| 3.1. Висвітлення подій, не спричиняючи паніки чи тривоги | 16 |
| 3.2. Професійна етика у вкрай чутливих ситуаціях | 17 |
| 3.3. Гідне та гуманне ставлення до постраждалих | 17 |
| 3.4. Управління джерелами | 18 |
| Розділ 4. Ментальне здоров'я та психологічна підтримка | 20 |
| 4.1. Емоційний вплив висвітлення катастроф | 20 |
| 4.2. Розлади та реакції, що можуть виникнути внаслідок катастрофи | 21 |

| | |
|--|----|
| 4.2.1. Стрес | 21 |
| 4.2.2. Травма | 22 |
| 4.2.3. Тривога | 23 |
| 4.2.4. Депресія | 24 |
| 4.3. Індикатори (показники) | 25 |
| 4.4. Запобіжні заходи | 26 |
| 4.5. Подальший догляд (післядія) | 27 |
| Розділ 5: Безперервна освіта та основні рекомендації щодо висвітлення катастроф | 28 |
| 5.1. Тренування та практичні вправи | 28 |
| 5.2. План до початку висвітлення | 30 |
| 5.3. Співпраця з органами влади, неурядовими організаціями (НУО) та аварійно-рятувальними службами | 31 |
| Список літератури | 33 |
| Список додаткових джерел | 35 |

Вступ

Роль журналіста – інформувати суспільство, і саме тому під час лих його професійна діяльність стає однією з найскладніших і найвимогливіших. Репортажі з місця подій, коли на кону стоять життя, безпека та правда, вимагають не лише сміливості, а й ґрунтовної підготовки, етики й глибокого відчуття соціальної відповідальності. Катастрофи в будь-якій формі торкаються не лише постраждалих, а й тих, хто їх фіксує. Тим, хто працює в подібних обставинах, журналістам, треба вміти передавати бездоганну інформацію, не підбурюючи паніки, захищати власну безпеку, залишатися вірними професійним зобов'язанням і зберігати гідність жертв, уникаючи сенсаційності. Цей посібник, підготовлений у рамках проєкту Erasmus+, орієнтований на журналістику в умовах катастроф, виник у відповідь на реальну потребу, яку озвучили понад 100 медіапрофесіоналів з різних європейських країн, серед яких Туреччина, Іспанія, Словенія та Україна. Після проведеного опитування вони виявили ряд суттєвих прогалин: відсутність спеціалізованої підготовки, обмеженість емоційної готовності, недостатність знань про протоколи безпеки та недоліки в етичному використанні візуальних матеріалів під час надзвичайних подій. Понад 90 % журналістів, які брали участь у опитуванні, зазначили, що їм бракує необхідних ресурсів і підтримки для безпечного й відповідального висвітлення подібних випадків, що явно підкреслює загальну невідповідність фахівців у цій галузі.

Крім того, необхідність дбати про психологічне здоров'я журналістів, а також їх навчання заходам безпеки, виявилася ще однією ключовою проблемою, яка була піднята в ході опитування. Цей базовий посібник призначений для журналістів усіх рівнів, а також для засобів масової інформації, навчальних організацій та асоціацій, які прагнуть поліпшити висвітлення новин у середовищах з високим рівнем ризику. Він містить численні важливі елементи, покликані забезпечити безпеку журналістів як з фізичної, так і з психологічної точки зору — від етичних принципів і рекомендацій щодо самозахисту до протоколів дій та інструментів для зміцнення фізичної безпеки та емоційної стійкості.



1

Основні засади журналістики в умовах лиха





Основні засади журналістики в умовах лиха

Журналістика катастроф (або кризова журналістика) зазвичай охоплює будь-яку журналістську діяльність, що здійснюється під час катастрофічної події безпосередньо на місці. Така діяльність може включати все: від репортажів до візуальної роботи, якщо її основною метою є правдиве інформування про подію. Журналіст, який висвітлює катастрофу, не просто повідомляє: він також перетворює хаос на розуміння, дає голос постраждалим і представляє факти суспільству, щоб допомогти зорієнтуватися в часи кризи. У таких контекстах роль журналістики катастроф виходить за рамки переказу фактів; вона вимагає відповідальності, розсудливості та чутливості. Репортажі під час лиха є викликом для всіх залучених сторін, і вкрай важливо враховувати психологічні, фізичні та соціологічні аспекти контексту, в якому відбувається катастрофа.

Відповідальність та безпека журналістів під час виконання своїх обов'язків у цих ситуаціях вимагають попереднього знання найбільш базових аспектів професії в таких середовищах. Цей розділ слугує вступом до посібника, досліджуючи роль журналістики у сценаріях катастроф, особливості середовища та етичні, емоційні й логістичні виклики, пов'язані з репортажами з епіцентру надзвичайної ситуації. Розуміння цієї ролі є першим кроком до безпечного, точного та гуманітарного висвітлення.

1.1. Роль журналістів у надзвичайних ситуаціях

В контексті надзвичайної ситуації, спричиненої катастрофою, журналісти повинні діяти як міст між інформацією та населенням. Аварійно-рятувальні служби доступні суспільству для координації та захисту громадськості під час таких подій; так само журналісти також є частиною системи цивільного захисту, яка, у координації з екстреними службами, розділяє обов'язок та відповідальність щодо захисту населення. Під час подій такого типу громадськість потребує надійної інформації про масштаби збитків, постраждали райони, офіційні рекомендації та доступні канали допомоги.

Катастрофи, чи то природні, чи спричинені діяльністю людини, різко порушують повсякденне життя, породжуючи хаос, втрати та високий рівень невизначеності. У таких сценаріях журналіст відіграє важливу роль як передавач достовірної інформації, соціальний провідник та активний свідок подій. Од-

ним із ключових елементів журналістики в умовах катастроф є надання корисної та перевіреної інформації в режимі реального часу. Цей тип висвітлення вимагає суворого підходу, оскільки поширення неточних даних може збільшити ризик, спричинити плутанину або перешкодити роботі екстрених служб. З цієї причини журналісти повинні застосовувати суворі стандарти точності, перевірки джерел та чіткості у викладенні, надаючи пріоритет вмісту, який сприяє пом'якшенню впливу події на населення. Крім того, при обробці інформації необхідно враховувати потенційний емоційний вплив на аудиторію.

Журналіст також може виконувати роль критичного спостереження щодо діяльності органів державної влади та організацій, залучених до реагування на катастрофу. Висвітлення може включати оцінку вжитих заходів, ефективності протоколів надзвичайних ситуацій, прозорості інституційної комунікації та уваги до вразливих верств населення. Цей нагляд слід трактувати не як конфронтаційну позицію, а як професійну практику, орієнтовану на суспільний інтерес. Збір інформації з багатьох точок зору дозволяє отримати більш повне розуміння того, як керується подія, завжди в межах санкціонованого доступу та з дотриманням чинних законів та правил країни або місцевої адміністрації, де відбувається подія.

Практика журналістики в умовах катастроф тягне за собою фізичні, емоційні та логістичні ризики. Присутність у нестабільних або небезпечних зонах вимагає спеціальних знань з особистої безпеки, першої допомоги, протоколів комунікації у ворожих середовищах та стратегій самозахисту. Також важливо враховувати психологічний вплив, який може виникнути внаслідок тривалого впливу надзвичайних ситуацій, смерті чи травм. Згідно з даними, отриманими з проаналізованого опитувальника, значна більшість професіоналів відчувають недоліки з точки зору навчання, технічних ресурсів та емоційної підтримки для адекватного висвітлення таких подій. Ця ситуація підкреслює необхідність посилення планів підготовки, покращення доступу до необхідного обладнання та просування інституційної політики, яка захищає життя та здоров'я медіа-професіоналів. Професійна практична журналістика в умовах катастрофи виконує технічну, інформаційну та соціальну роль, що вимагає спеціальної підготовки, і зміцнення компетентності журналістів у цій сфері є важливим для забезпечення ефективного та шанобливого висвітлення, узгодженого з професійними стандартами галузі в ситуаціях високого ризику.

1.2. Типи катастроф: загальне поширення та специфічні виклики

З загальної точки зору, катастрофи можна класифікувати відповідно до типології, яка розрізняє природні лиха та катастрофи, спричинені діяльністю людини. Ця класифікація дозволяє адаптувати висвітлення новин до конкретних характеристик події, приймати безпечні рішення на місці та надавати корисну та контекстуалізовану інформацію аудиторії. Хоча не існує єдиної типології, оскільки катастрофи можуть бути природного походження, людського походження або комбінацією обох, їх вплив значною мірою залежить від вразливості населення та інституційної спроможності реагування.

Своєю чергою, катастрофи мають особливості відповідно до їхньої типології, які впливають на журналістську роботу, як в оперативному, так і в етичному плані. Розуміння цих викликів дозволяє планувати відповідне висвітлення, зменшувати ризики та забезпечувати інформаційну якість. У цьому сенсі тип лиха глибоко обумовлює умови журналістської роботи. Визначення цих викликів є ключем до прийняття обґрунтованих рішень, захисту робочої групи та забезпечення етичного та ефективного висвітлення.

• Природні катастрофи

Це події, спричинені фізичними чи біологічними явищами без прямого втручання людини. До них належать:

- **Геофізичні:** землетруси, цунамі, виверження вулканів.
 - **Метеорологічні:** урагани, шторми, торнадо, хвилі спеки або холоду.
 - **Гідрологічні:** повені, посухи, зсуви.
 - **Біологічні:** епідемії, пандемії, хвороби рослин/тварин.
- Деякі з викликів, які слід враховувати в цій категорії:
 - **Логістичні виклики:** обмежений доступ через руйнування інфраструктури, порушення зв'язку або обмежену мобільність.
 - **Фізичні ризики:** афтершоки (повторні поштовхи) землетрусів, раптові повені або вплив екстремальних погодних умов.
 - **Інформаційні виклики:** брак оперативних офіційних даних, необхідність перевірки в хаотичних умовах.

Хоча природні катастрофи мають природне походження, їхній вплив значною мірою обумовлений людськими факторами, такими як урбанізація або управління земельними ресурсами.

- **Катастрофи Спричинені Людиною (Human-origin disasters)**

Ці катастрофи виникають внаслідок дій людини, незалежно від того, чи були вони добровільними, чи випадковими. Вони поділяються на:

- **Технологічні/Промислові:** хімічні аварії, ядерні інциденти, вибухи, руйнування конструкцій.
- **Кібер- та цифрові:** кібератаки, порушення роботи критичної інфраструктури.
- **Конфлікти/Сутички:** Війни, тероризм, примусові переміщення.

Ці події часто пов'язані з технічними збоями, недбалістю або організованим насильством, і мають значні соціальні та екологічні наслідки.

- **Супутні Ризики:**
- Висвітлення цих подій несе додаткові ризики:
- **Правові та політичні обмеження:** Обмежений доступ до промислових зон або територій під військовим чи поліцейським контролем.
- **Ризики безпеки:** вплив небезпечних матеріалів, напади, арешти чи стеження.
- **Маніпулювання інформацією:** корпоративні інтереси, цензура або тиск з боку влади.
- **Комплексні катастрофи (Complex disasters)**
- Комплексні катастрофи передбачають взаємодію природних та людських причин. Приклади включають повені, посилені поганим містобудуванням, ядерну аварію, спричинену землетрусом, або епідемії у зонах бойових дій та крайньої бідності.
- У таких випадках виклики для журналістів поєднують проблеми перших двох типів:
- **Нестабільне середовище:** комбінація гуманітарних криз, небезпеки, спалахів захворювань або дезінформації.
- **Етичні дилеми:** висвітлення постраждалих у конфлікті, захист особистих даних, рішення щодо публікації чутливих зображень.

- **Емоційне перевантаження:** тривалий вплив на людські страждання та інституційний колапс.

Ці події часто пов'язані з технічними збоями, недбалістю або організованим насильством, і мають значні соціальні та екологічні наслідки.

Висвітлення цих подій несе додаткові ризики:

- **Правові та Політичні Обмеження:** обмежений доступ до промислових зон або територій під військовим чи поліцейським контролем.
- **Ризики Безпеки:** вплив небезпечних матеріалів, напади, арешти чи стеження.
- **Маніпулювання Інформацією:** корпоративні інтереси, цензура або тиск з боку влади.

- **Комплексні Катастрофи (Complex disasters)**

Комплексні катастрофи передбачають взаємодію природних та людських причин. Приклади включають повені, посилені поганим містобудуванням, ядерну аварію, спричинену землетрусом, або епідемії у зонах бойових дій та крайньої бідності.

У таких випадках виклики для журналістів поєднують проблеми перших двох типів:

- **Нестабільне Середовище:** комбінація гуманітарних криз, безпеки, спалахів захворювань або дезінформації.
- **Етичні Дилеми:** висвітлення постраждалих у конфлікті, захист особистих даних, рішення щодо публікації чутливих зображень.
- **Емоційне Перевантаження:** тривалий вплив на людські страждання та інституційний колапс.

Цей тип лиха вимагає мультидисциплінарних підходів і визнання того, що соціальні та політичні фактори посилюють наслідки загроз. Правильне визначення типу катастрофи дозволяє забезпечити більш точне та безпечне висвітлення. Вкрай важливо враховувати:

- походження та еволюцію події.
- надійні джерела відповідно до контексту.
- соціальні, екологічні та політичні виміри, які залучені.

1.3. Ідеальна підготовка журналіста, що працює в умовах надзвичайної ситуації

З професійної точки зору, журналістика лих вимагає не лише фахових навичок, але й емоційної та психологічної придатності. Журналістська робота в контекстах високого ризику виходить за межі загальних компетенцій професії. Такі фактори, як перебування в небезпечних ситуаціях, необхідність діяти під тиском та соціальна відповідальність за висвітлення подій, роблять журналіста, що працює в умовах катастрофи, спеціалізованим фахівцем. Беручи за зразок традиційного військового кореспондента, журналіст катастроф має низку схожих рис щодо професійної позиції та здібностей. Загалом, перелік навичок та рис журналіста лих повинен враховувати сукупність наступних факторів та настанов.

Технічні знання та компетентності

Професіонали журналістики повинні мати попередні знання в різних сферах, пов'язаних із безпекою та контекстом новин, які вони висвітлюють. Особливо важливими є такі компетентності:

Підготовка з репортажної роботи в кризових ситуаціях: базові знання з управління ризиками, першої допомоги, екстреної комунікації та інформаційної етики.

Навички швидкої перевірки: здатність перехресно перевіряти джерела в режимі реального часу та розрізняти надійну інформацію в умовах високої невизначеності.

Правильне використання технологічних інструментів: володіння мобільним обладнанням, програмами геолокації та іншими технологіями, такими як дрони або радари, безпечною передачею даних та протоколами цифрового резервного копіювання.

Особистісні якості та професійна настанова

Журналіст повинен володіти основними соціальними та психологічними навичками для ефективної професійної практики, а також сильним почуттям етики та неупередженості. Загалом, виділяються такі риси:

- **Емоційна стійкість:** толерантність до стресу, самоконтроль та здатність зберігати критичне судження перед обличчям страждань або зовнішнього тиску.
- **Етична свідомість:** чутливість до постраждалих, повага до людської гідності та відмова від сенсаційності.

- **Адаптивність:** готовність працювати в умовах, що постійно змінюються, з обмеженими ресурсами та в межах логістичних чи регуляторних обмежень.

Командна робота та координація

Здатність журналіста працювати в командах, що динамічно змінюються, є важливою для безперебійного виконання роботи в умовах катастроф. Професійна діяльність часто залежить від комунікації між різними членами журналістської команди, а також з іншими ключовими учасниками ситуацій катастроф (цивільними особами, екстреними службами, військовим персоналом, медичним персоналом). Водночас, здатність до автономної роботи є не менш важливою.

- Ефективна комунікація з колегами, цивільними особами та екстреними службами: безперебійна співпраця в мультидисциплінарних середовищах та повага до колективних норм безпеки.
- Автономне управління ризиками: здатність швидко приймати рішення, оцінювати особисту безпеку та діяти, не ставлячи під загрозу цілісність команди.



2

Особиста безпека та захист у польових умовах





Особиста безпека та захист у польових умовах

Цей розділ слугує центральною віссю посібника і має на меті насамперед інформувати та проінструктувати читачів щодо основних дій та міркувань, пов'язаних з особистою безпекою професіоналів журналістики, які працюють у зонах катастроф або підвищеного ризику. Безпека журналістів ґрунтується на застосуванні як активних, так і пасивних принципів. Перший стосується дій, застосованих безпосередньо до себе, тоді як другий охоплює всі превентивні заходи безпеки, які фахівці повинні вжити для мінімізації ризику під час катастрофи, враховуючи різні фактори, що можуть вплинути на їхню професійну діяльність.

Важливо визнати, що журналіст, який працює в ризикованих контекстах, повинен володіти іншими якостями, ніж середньостатистичний журналіст, як було зазначено у першому розділі. Крім того, журналіст має пройти додаткову підготовку з надання першої допомоги і навіть набути знань про процедури надзвичайних ситуацій, які використовуються національними аварійно-рятувальними службами. Постійне навчання з питань запобігання ризикам та особистої безпеки завжди буде цінним активом.

Спочатку, перш ніж братися за будь-яке журналістське завдання, яке може бути пов'язане з ризиком, життєво важливо врахувати професійні цілі завдання, оскільки заходи безпеки різняться залежно від того, чи стосується висвітлення зони конфлікту, чи природного лиха. Цей посібник має на меті висвітлити основні заходи безпеки, які необхідно вжити, а також ключові міркування щодо протоколів дій у конкретних ситуаціях, приділяючи увагу як активним, так і пасивним факторам безпеки.

Загалом, відмінності між активною та пасивною безпекою можна пояснити так:

- **Активна безпека:** безпосередньо пов'язана із запобіганням інцидентам та раннім виявленням ризиків. Стосується заходів, вжитих для запобігання проблемам, і прямих дій для пом'якшення ризиків під час подій.
- **Пасивна безпека:** пов'язана з пом'якшенням шкоди, відновленням та реагуванням на ризики.

2.1. Попередня підготовка журналістів

Етап планування перед висвітленням катастрофи є

важливим для зменшення як особистих, так і оперативних ризиків, а також для забезпечення безпечного та ефективного журналістського втручання.

Як журналісти-фрілансери, так і медіа-організації повинні вжити низку превентивних заходів перед відправленням у постраждалий район. У якості першочергового кроку, слід провести попередню оцінку середовища, де висвітлюватиметься історія. Вкрай важливо детально вивчити контекст і місце розташування перед початком розгортання. Ця оцінка може бути проведена через контакт із місцевими журналістами та ЗМІ, звіти гуманітарних організацій або офіційних джерел, а також оновлені карти ризиків.

Цей процес повинен включати:

- Ідентифікацію типу катастрофи та його специфічних характеристик: тривалість, пов'язані небезпеки (афтершоки, повені, насильство), рівень доступу.
- Умови безпеки в районі: коротке дослідження політичної ситуації, присутності збройних сил чи угруповань, потенційних громадянських заворушень чи мародерства.
- Санітарні та екологічні умови: наявні хвороби, якість води, поводження з відходами або вплив токсичних речовин.
- Статус інфраструктури: наявність транспорту, телекомунікацій, електроенергії, лікарень чи евакуаційних центрів.
- Місцева спроможність реагування: присутність органів влади, НУО, міжнародних організацій або мереж цивільного захисту.

З іншого боку, для забезпечення відповідального та безпечного висвітлення має бути здійснена попередня бюрократична та адміністративна підготовка, включаючи всю документацію, необхідну для правового та медичного захисту. Тому важливо отримати офіційну прес-акредитацію, видану на національному чи міжнародному рівні, залежно від місця катастрофи. Офіційні прес-посвідчення забезпечують довіру, безпеку та професіоналізм як для журналіста, так і для ЗМІ.

Крім того, журналіст повинен переконатися, що має належну документацію для гарантування своєї безпеки перед доступом до обмежених або контрольованих зон. Це включає:

- Дозволи на доступ: місцеві дозволи для входу в зони надзвичайних ситуацій, особливо там, де

є військова присутність або ризики зараження, пов'язані зі здоров'ям.

- Необхідні візи та щеплення: потрібні для міжнародного висвітлення або роботи в ендемічних зонах.
- Резервні копії всіх відповідних документів у фізичному та цифровому форматах.
- Рецепти та ліки: критично важливо мати копію рецепта з його міжнародною назвою, а також мати достатній запас, дотримуючись митних правил кожної країни.

Зрештою, дуже важливо мати захист через страхові компанії. Придбання міжнародного медичного страхування, яке покриває евакуацію, інфекційні захворювання та нещасні випадки, може бути безцінним у певних ситуаціях, як і наявність страхування життя та покриття допомоги в подорожах. У випадку журналістів-фрілансерів або позаштатних співробітників без інституційної підтримки, рекомендується звернутися за допомогою до організацій, які пропонують страхування та спеціалізоване керівництво для репортажів високого ризику, таких як «Репортери без кордонів» (Reporters Without Borders), «Траст Рорі Пека» (Rory Peck Trust) або «Комітет захисту журналістів» (CPJ).

Уникнення конфіденційної особистої інформації є ще одним ключовим аспектом, який слід підкреслити. Носіння особистих електронних пристроїв, таких як приватний мобільний телефон, USB-накопичувачі з конфіденційними даними або фотографії членів родини, може становити ризик у певних ситуаціях, коли журналіст може стати об'єктом вимагання або шантажу. У таких випадках доцільно подорожувати до зон конфлікту з чистими цифровими пристроями (які не містять попереднього вмісту) та уникати обладнання, що містить особисті дані, окрім необхідної професійної інформації, потрібної для завдання. Попередня підготовка є дуже важливою при висвітленні лих. Передбачення ризиків, наявність належної документації та забезпечення правового й медичного покриття не лише захищає журналіста, але й зміцнює якість та безперервність їхньої роботи у несприятливих ситуаціях.

2.2. Активна безпека

Повертаючись до початкової класифікації, активна безпека стосується заходів, вжитих для запобігання проблемам, а також прямих дій для запобігання та пом'якшення ризиків під

час критичних подій. Цей розділ зосереджується на заходах, пов'язаних насамперед з особистою фізичною безпекою журналіста.

2.2.1. Мінімальне рекомендоване обладнання: наплічник безпеки

Особисте спорядження є ключовим складником безпеки журналістів. Добре підготовлений рюкзак безпеки дозволяє професіоналам автономно працювати у ворожому середовищі, підтримувати операційну здатність та реагувати на несподівані проблеми зі здоров'ям, технікою чи логістикою. Це спорядження має бути компактним, функціональним, довговічним та адаптованим до очікуваної тривалості висвітлення.

Рюкзак є найзручнішим способом перенесення найнеобхідніших засобів безпеки. Його вибір має ґрунтуватися на розмірі, внутрішньому устрої та інших особливостях, як-от:

- Гарна вмісткість та ергономічний дизайн.
- Матеріал, придатний для несприятливих умов, таких як вогонь чи сильний дощ.
- Правильне розташування кишень та блискавок.

Хоча вміст може змінюватися залежно від типу катастрофи (як пояснено у наступному розділі), існують суттєві спільні елементи:

Документація та Базові Пристрої Зв'язку

- Паспорт, прес-посвідчення та дозволи на доступ.
- Фізичні та цифрові копії екстрених контактів та документів.
- Професійний мобільний телефон (не особистий) із зарядним пристроєм, павербанком та місцевою SIM-карткою.
- GPS-пристрій або додаток для геолокації, компас.
- Портативна радіостанція або рація (для зон без мобільного покриття).

Здоров'я та Перша Допомога

- Базова аптечка: рукавички, бинти, антисептики, знеболювальні, антигістамінні препарати, таблетки для очищення води.
- Маски FFP2/FFP3 та антисептик для рук.
- Достатній запас особистих ліків на кілька днів.
- Вологі серветки, сонцезахисний крем, репелент від комах.
- Питна вода (мінімум 1,5 л) та аварійні харчові пайки (продукти тривалого терміну зберігання).

Особистий Захист

- Шолом із підтвердженою сертифікацією якості (у зонах сейсмічної активності/конфліктів або під час роботи у нестабільних конструкціях).
- Світловідбивний жилет та/або бронежилет з ідентифікацією преси, залежно від контексту.
- Стійкий до погодних умов одяг (водонепроникний, термобілизна, легкий — адаптований до місцевих умов).
- Захисні окуляри та рукавиці.
- Захисне взуття або міцні черевики.

Технічне Робоче Обладнання

- Водонепроникний блокнот та міцні ручки.
- Камера або аудіо-/відеореєстратор, залежно від висвітлення.
- Чисті карти пам'яті, адаптери, безпечне сховище (зашифровані USB-накопичувачі, зовнішні жорсткі диски).
- Кабелі, зарядні пристрої, універсальні адаптери та захист від перенапруги.
- Водонепроникні або пилозахисні чохла для електронного обладнання.

Інше Рекомендоване Спорядження

- Налобний ліхтар із запасними батарейками.
- Аварійна термоковдра.
- Багатоцільова клейка стрічка (скотч), мотузка та ніж-мультиінструмент.
- Готівка у місцевій валюті.
- Альтернативна кредитна/дебетова картка з аварійними коштами.
- Друковані копії карт або евакуаційних маршрутів.

Належне обладнання не лише підвищує операційну спроможність журналіста на місці, але й є фундаментальним заходом самозахисту. Добре підготовлений рюкзак безпеки має дозволяти журналісту функціонувати автономно протягом щонайменше 72 годин, особливо в сценаріях, де базові послуги перевантажені або недоступні.

Важливо підкреслити, що вміст рюкзака має бути адаптований до кожної конкретної ситуації, враховуючи тип катастрофи, клімат, географічне розташування, тривалість висвітлення та доступ до зовнішніх ресурсів. Підготовка має виходити за рамки збору речей, вона також включає знання

того, як правильно їх використовувати та підтримувати в хорошому стані.

Крім того, медіа-організації та журналістські установи несуть відповідальність за надання логістичної підтримки та спеціалізованого навчання щодо використання цього обладнання, особливо для висвітлення високого ризику. Інвестиції у захист та готовність не лише зберігають життя, але й забезпечують безперервність та якість журналістської роботи. Рюкзак безпеки не слід розглядати як додатковий аксесуар, а як основний інструмент, що є невід'ємною частиною професійної журналістської практики в умовах надзвичайних ситуацій.

• Особливості здоров'я

Життєво важливо вирушати з чітким розумінням свого поточного стану здоров'я. За жодних обставин не рекомендується подорожувати, якщо ви страждаєте на захворювання або стан, що перешкоджає підтримці належного робочого темпу в середовищі високого ризику. Особливо критичними є такі стани:

- серцево-судинні захворювання або захворювання серця;
- онкологічні захворювання;
- діабет або пов'язані з ним стани;
- гострі порушення органів чуття;
- проблеми з рухливістю;
- вагітність.

Перед поїздкою в зону ризику наполегливо рекомендується пройти медичні огляди для підтвердження стану здоров'я журналіста. Знання групи крові також може бути надзвичайно корисним, і як завершальний крок слід також розглянути огляд у стоматолога. Як вже наголошувалося, дуже важливо мати при собі рецепти з міжнародними назвами та мати достатній запас ліків, доступний у разі надзвичайної ситуації.

Перед в'їздом у зони високого ризику журналістам слід оновити свій графік щеплень основними вакцинами, включаючи дифтерію, правець, поліомієліт, коклюш, кір, паротит та краснуху. Залежно від місця призначення можуть знадобитися додаткові вакцини, специфічні для подорожей, тому доцільно звернутися до оновлених джерел, таких як Інститут Пастера (www.pasteur.fr). У тропічних регіонах, особливо в Африці на південь від Сахари, малярія становить серйозну загрозу. Профілактика включає використання репелентів, москітних

сіток, профілактичних ліків до, під час та після поїздки, а також швидко діагностику будь-якого епізоду лихоманки, щоб негайно розпочати відповідне лікування.

- **Базові знання першої допомоги**

У процесі журналістики катастроф фахівці можуть опинитися в ситуаціях прямої фізичної небезпеки для власного життя, коли необхідно втрутитися без належного медичного обладнання. Наявність базових знань першої допомоги може бути критичною — це може значно окреслити межу між життям і смертю в зонах високого ризику. Хоча ці навички не замінюють професійної медичної допомоги, вони дозволяють негайно та ефективно діяти в надзвичайних ситуаціях.

Основні цілі першої допомоги — пом'якшити безпосередню небезпеку, коли вона вже виникла. Основна мета — зберегти життя, сприяти одужанню до прибуття медичної допомоги та захистити як травмовану особу, так і тих, хто її оточує, під час надання допомоги. Під час кризових моментів або небезпеки журналіст може зіткнутися зі сценаріями, що вимагають надання першої допомоги. Нижче наведено список поширених фізичних надзвичайних ситуацій під час висвітлення катастроф та відповідних перших дій:

- **Рани та кровотеча:** зупинити кровотечу, застосовуючи прямий тиск чистою марлею або шматком одягу; підняти травмовану кінцівку, якщо це можливо.
- **Переломи або розтягнення:** іммобілізувати травмовану ділянку, не намагаючись змінити положення кісток; використовувати імпровізовані шини, якщо необхідно.
- **Втрата свідомості або непритомність:** перевірити дихання та пульс, покласти людину в стабільне бокове положення (положення для відновлення) та стежити за життєвими показниками.
- **Зупинка серця:** якщо людина не дихає, розпочати серцево-легеневу реанімацію (СЛР), якщо навчені та знайомі з правильною процедурою.
- **Опіки:** охолодити уражену ділянку чистою водою протягом декількох хвилин, накрити стерильною пов'язкою і не застосовувати саморобні засоби.
- **Шок:** розпізнати ознаки (блідість, пітливість, слабкий пульс, сплутаність свідомості); тримати

людину в лежачому положенні в теплі до прибуття допомоги.

Журналісти, які надають першу допомогу, завжди повинні пріоритизувати власну безпеку, уникаючи втручання в небезпечних ситуаціях, таких як нестабільні конструкції, пожежі або вплив токсичних матеріалів. При обробці ран життєво важливо використовувати рукавички або захисні бар'єри, щоб уникнути інфекції або забруднення. Медичну допомогу слід викликати якомога швидше, використовуючи будь-які доступні засоби зв'язку.

Також бажано мати доступ до добре укомплектованої придатними ліками аптечки, пристосованої до типу висвітлення та середовища, де відбувається журналістська робота. В ідеалі, журналісти, які працюють у зонах надзвичайних ситуацій, повинні пройти принаймні один базовий курс першої допомоги, наприклад, наданий Червоним Хрестом, Червоним Півмісяцем або спеціалізованими організаціями у ворожих середовищах. Деякі ситуації можуть вимагати поглибленої підготовки з догоспітальної допомоги або тактичної першої допомоги, особливо в зонах конфліктів або віддалених місцях.

Практичні навички першої допомоги є частиною основного набору вмій для журналістів в умовах катастроф. Знання того, як діяти в перші хвилини, може врятувати життя, захистити фізичну цілісність та забезпечити безпечніше та професійніше реагування до тих пір, поки не стануть доступними медичні послуги.

2.3. Пасивна безпека

Вступ до сфери пасивної безпеки

Переходячи до сфери пасивної безпеки – вона охоплює всі елементи та дії, спрямовані насамперед на пом'якшення шкоди, коли ризик матеріалізувався. У цьому плані вона включає як негайну реакцію на небезпеку, так і фазу короткострокового відновлення після небезпечної події. Хоча підготовка має вирішальне значення на всіх етапах управління ризиками, пасивна безпека відіграє особливо важливу роль під час фази підготовки. Ось чому важливо ретельно зрозуміти підготовку журналіста до відправлення в контекстах високого ризику. Багато факторів, які допомагають захистити фізичну цілісність журналіста та інструменти його роботи, безпосередньо пов'язані з заходами пасивної безпеки. Декілька ключових компонентів підпадають під цю категорію, і їх слід враховувати всім журналістам та медіа-організаціям:

Протоколи роботи у ворожих зонах

Приділення пильної уваги протоколам поведінки в зонах високого ризику є критично важливим на ранніх стадіях планування розгортання. Цей аспект тісно пов'язаний з географічним та стратегічним плануванням, особливо з точки зору розміщення та логістики на місцях, включаючи кожен ключову точку інтересу – від житла до транспортування.

Під час роботи у ворожих середовищах, таких як зони конфліктів, райони, постраждалі від серйозних лих, або регіони, що зіткнулися з соціальними заворушеннями, безпека журналіста значною мірою залежить від його поведінки, планування та адаптивності. Дотримання кількох основних норм безпеки може значно зменшити потенційні ризики. Усі ці міркування впливають на те, як журналістська робота виконується на місці.

Житло

Як найбільш приватний та безпечний простір, доступний журналісту та його команді, безпечне житло має першочергове значення. Воно повинно слугувати як основна база діяльності, так і зона відпочинку, пропонуючи можливість безпечно організувати спорядження та спланувати роботу. Ключові фактори, які слід враховувати, включають:

- Пріоритет добре відомим та перевіреним місцям проживання, рекомендованим місцевими джерелами, НУО або колегами-журналістами. Уникайте віддалених об'єктів або місць з обмеженими маршрутами евакуації. Готелі або призначені місця проживання для журналістів зазвичай є найбезпечнішим варіантом.
- Реєстрація у вибраному житлі є важливою для підтвердження присутності журналіста на місці та інформування мереж підтримки про його точне місцезнаходження.
- Уникайте показовості та демонстрації дорогого обладнання. Видимі прес-посвідчення слід використовувати лише тоді, коли це абсолютно необхідно, а особисту інформацію не слід розголошувати незнайомцям.
- Будьте в курсі планів евакуації та знайдіть усі аварійні виходи з будівлі.
- Зберігайте конфіденційні документи та спорядження в безпечному але доступному для вас місці для швидкої евакуації, якщо це потрібно.

Транспортування

Пересування в зонах конфліктів є частиною повсякденної рутини для журналістів. Знову ж таки, безпека є основним фактором, який визначає, як слід організовувати транспортування. Подорожі зазвичай відбуваються між місцями проживання та робочими зонами високого ризику, і життєво важливо займатися попереднім плануванням, яке включає аналіз маршрутів, які потрібно пройти, а також визначення ключових точок інтересу, таких як зони відпочинку, парковки, супермаркети та населені пункти.

Ключові думки включають:

- Використовуйте надійний, стриманий і бажано місцевий транспорт, уникаючи транспортних засобів з логотипами ЗМІ, якщо це підвищує ризик. За необхідності, видимий прес-ідентифікатор на кузові транспортного засобу може бути достатнім. Наявність власного дорожнього транспортного засобу настійно рекомендується. У певних ситуаціях може виникнути необхідність супроводу транспортного засобу аварійно-рятувальними службами під час подорожі.
- У багатьох випадках громадський транспорт не є бажаним у зонах високого ризику, навіть якщо він, здається, працює нормально. Якщо його потрібно використовувати, офіційні залізничні послуги є кращими, ніж автомобільний транспорт. Якщо обираєте автобус, надавайте перевагу національно чи міжнародно визнаній компанії, а не неформальним чи місцевим операторам.
- Подорожуйте з іншими людьми, коли це можливо, та уникайте нічних поїздок або маршрутів, які не є добре відомими.
- Заздалегідь плануйте маршрути подорожі, уникайте зон високого ризику та поділіться маршрутом зі своєю командою або контактами служби безпеки.
- Завжди майте при собі заряджений телефон, друковані карти та екстрені контакти, а також забезпечте достатньо палива та резервних ресурсів для несподіваних ситуацій.
- Пристібайтеся пасками безпеки та залишайтеся наготові щодо блокпостів, контрольно-пропускних пунктів або нетипової активності

впродовж маршруту.

- Переконайтеся, що транспортний засіб має запасні шини, аварійні сигнальні маяки, ліхтарики та додаткові контейнери з паливом.
- Майте при собі всі дійсні дозволи на транспортний засіб та страхування, необхідні для кожної країни, а також візи та/або паспорти у легкодоступному місці.

Контрольні пункти

У багатьох зонах ризику та конфліктів поширеним явищем є контрольно-пропускні пункти, де влада проводить обшуки транспортних засобів та пасажирів. Ці контрольно-пропускні пункти дуже часті в зонах бойових дій або районах, постраждалих від великих природних лих. Проходження через контрольно-пропускні пункти є одним із найчутливіших моментів під час висвітлення у ворожих середовищах. Взаємодія зі збройними силами, ополченнями, охоронним персоналом або недержавними групами вимагає нейтральної, співробітницької та шанобливої поведінки.

Під час цих процедур рекомендується зберігати спокій, уникати будь-якої поведінки, яку можна сприйняти як конфронтаційну, та обмежувати спілкування лише тим, що є абсолютно необхідним. Професійна документація повинна бути доступною та оновленою; доцільно пред'являти лише те, що запитується, не пропонуючи додаткової інформації, про яку не просили. Запис або фотографування на контрольно-пропускних пунктах не дозволяється без прямого дозволу, оскільки це може бути розцінено з боку відповідальних осіб як порушення або загроза. Крім того, конфіденційні матеріали, такі як записи, журналістські файли або бази даних, повинні бути захищені шляхом шифрування, резервного копіювання або безпечного зберігання в очікуванні можливих перевірок. За жодних обставин не слід розголошувати особисті дані джерел, детальні маршрути або конфіденційну інформацію, за винятком випадків, коли це виправдано законними органами влади з міркувань безпеки. Стриманість та нейтральність повинні керувати поведінкою в будь-який час.

Збереження журналістського матеріалу

В умовах катастроф або ворожих зон захист журналістського матеріалу є фундаментальною частиною роботи репортера, будь то у фізичному чи цифровому форматі. Цілісність зібраних даних не лише забезпечує безперервність

журналістської роботи, але й може бути критичним фактором для безпеки джерел, самого журналіста та команд, які співпрацюють у висвітленні подій. Враховуючи ці три залучені сторони, щодо безпеки журналістського матеріалу можна встановити такі характеристики:

Безпека цифрової інформації

Весь зібраний цифровий матеріал (фотографії, відео, інтерв'ю, документи, місцезнаходження, бази даних тощо) має бути надійно збережений та мати резервні копії. Для цього рекомендується:

- використовувати зашифровані жорсткі диски та захищені паролем USB-накопичувачі;
- регулярно виконувати резервне копіювання, як фізично, так і в хмарному сховищі, використовуючи платформи, які гарантують наскрізне шифрування;
- уникати зберігання конфіденційних файлів на спільних пристроях або тих, що піддаються крадіжці, втраті або несанкціонованому огляду;
- використовувати програмне забезпечення для шифрування папок або сховищ та лишаючи доступ лише для уповноваженого персоналу.

Слід уникати використання громадських або незахищених мереж Wi-Fi для передачі файлів, особливо якщо вони містять неопублікований або конфіденційний матеріал.

Захист фізичного матеріалу

Коли матеріал зберігається у фізичному форматі, наприклад, у блокнотах, друківаних документах, аналогових фотографіях чи на диктофонах, важливо захистити його від пошкодження, крадіжки чи конфіскації. Для цього слід враховувати такі вказівки:

- використовувати водонепроникні та міцні чохла для обладнання та документів;
- зберігати фізичні носії в безпечних місцях, бажано окремо від основних пристроїв;
- транспортувати основні копії окремо від оригінального матеріалу на випадок втрати або вилучення.

У ситуаціях евакуації або неминучого ризику повинна бути стратегія для захисту, приховування або вибіркового знищення конфіденційної інформації, розголошення якої може скомпрометувати треті сторони або загрожувати безпеці команди.

Захист джерел та конфіденційних даних

Конфіденційність джерел повинна зберігатися шляхом використання систем анонімізації, кодування або псевдонімізації в нотатках та файлах. Інтерв'ю або свідчення, що містять конфіденційну інформацію, не слід передавати через незахищені канали, і вся комунікація з джерелами повинна проводитися, коли це можливо, через зашифровані та перевірені платформи.

Процедури евакуації та безпечні зони

У ситуаціях катастрофи, конфлікту або колапсу офіційних служб, планування маршрутів евакуації та знання безпечних зон є фундаментальними для забезпечення безпеки журналіста та його команди. Евакуацію слід розуміти як частину превентивного протоколу, а не лише як екстрений захід, і вона має розглядатися з самого початку будь-якого висвітлення в середовищах високого ризику.

Планування до висвітлення

Перед поїздкою до місця розташування важливо визначити наступне:

- альтернативні маршрути руху та повернення, попередньо оцінені місцевим персоналом або за оновленими картами;
- безпечні зони, встановлені владою, гуманітарними організаціями чи посольствами, де гарантується мінімальний захист та доступ до допомоги;
- безпечні місця зустрічі, узгоджені з командою на випадок розділення або втрати зв'язку;
- доступні засоби транспорту для швидкого виходу, враховуючи обмеження палива, перекриття доріг або військові контрольно-пропускні пункти.

Рекомендується прописувати письмовий план евакуації та повідомляти його як команді, так і керівникам ЗМІ або зовнішнім мережам підтримки.

Дії під час евакуації

Якщо процедура евакуації активована, слід дотримуватися наступних вказівок:

- зберігайте спокій та підтримуйте постійний зв'язок з командою або зовнішнім контактним пунктом;
- використовуйте найбезпечніший маршрут, не обов'язково найкоротший, уникаючи зон конфліктів, зсувів, пожеж чи інших активних загроз;
- носіть лише основне спорядження, документацію, засоби зв'язку та аптечку

- повідомте місцеву владу, НУО чи екстрені служби, якщо потрібна підтримка під час маршруту.

Для тривалого висвітлення або в районах без державної присутності доцільно проводити внутрішні навчальні евакуаційні вправи для посилення готовності команди.

Перебування в безпечних зонах

Після досягнення безпечної зони слід встановити основні протоколи перебування:

- підтвердьте прибуття відповідальним суб'єктам та повідомте мережу підтримки, що ви благополучно дістались;
- оцініть можливість переміщення або відходу, якщо ситуація з безпекою не покращиться протягом розумного проміжку часу;
- обмежте публічне висвітлення, особливо в соціальних мережах або на цифрових платформах, щоб уникнути компрометації місця розташування команди;
- координуйте безпечну передачу журналістського матеріалу, якщо дозволяють умови.

Безпечні та сплановані процеси евакуації – це не ознака оперативної невдачі, а професійна практика, яка зберігає життя та безперервність журналістської роботи. Включення цих процедур до плану висвітлення забезпечує більшу здатність реагувати на критичні ситуації та зміцнює культуру безпеки в журналістиці лих.

Як проаналізовано в Розділі 5, набуття знань з першої допомоги та інших основних практик особистої безпеки є дуже важливим для гарантування безпеки журналіста та його професійної роботи. Безперервне навчання та регулярні тренування є фундаментальними через непередбачуваний, мінливий та вимогливий характер цих сценаріїв. Висвітлення катастроф наражає професіоналів на перебування у середовищі, де рішення повинні прийматися швидко, під тиском та в умовах високої фізичної та емоційної вразливості. У цьому плані постійне навчання не лише оновлює технічні знання, але й зміцнює основні м'які навички, такі як управління стресом, прийняття рішень під тиском та ефективна комунікація в критичних ситуаціях.

Спеціальні вказівки для жінок у ситуаціях катастроф

Цей додатковий розділ заглиблюється в інформування для жінок, які займаються журналістикою в окремих зонах високого ризику, оскільки вони можуть зіткнутися з диференційованими ризиками, пов'язаними з гендерними факторами, як з точки зору фізичної безпеки, так і з точки зору впливу на особливі соціальні динаміки. У деяких регіонах або сценаріях факт бутності жінкою може впливати на те, як до них ставляться органи влади, сили безпеки, збройні суб'єкти або місцеві громади. Тому важливо, щоб висвітлення, яке проводять жінки, включало конкретні міркування щодо самозахисту та планування.

У певних контекстах жінки-журналісти можуть бути особливо вразливими до переслідувань, сталкінгу, сексуального насильства або обмежень доступу через культурні норми чи патріархальні структури, присутні в деяких районах катастрофи. Щоб пом'якшити ці ризики, рекомендується:

- провести попередній аналіз культурного та соціального контексту, оцінюючи місцеві практики щодо ролі жінок та свободи їх пересування;
- обирати одяг, відповідний соціокультурному середовищу, особливо в регіонах, де місцеві закони чи звичаї нав'язують конкретні правила вигляду;
- знайти собі інформацію про наявні ресурси у випадках гендерного насильства, включаючи центри підтримки, організації захисту та місцеві й міжнародні гарячі лінії екстреної допомоги;
- встановити прямі канали зв'язку з довіреними особами та уникати, наскільки це можливо, подорожей наодинці протягом ризикованих годин або у віддалених районах;
- розглянути супровід місцевим персоналом або жінками-перекладачами в ситуаціях, коли присутність чоловіка може обмежити доступ до конфіденційних свідчень.

Існують міжнародні організації, які пропонують спеціалізовану підтримку жінкам-журналістам у зонах високого ризику або лиха, такі як Міжнародний фонд жіночих медіа (IWWMF) або розділ «Жінки в новинах» (Women in News) Всесвітньої асоціації видавців новин (WAN-IFRA). Ці організації можуть надати все: від превентивного керівництва діями до юридичної чи психологічної допомоги у надзвичайних випадках.



3

Ефективна комунікація та управління інформацією





Ефективна комунікація та управління інформацією

Професійна діяльність в інформаційному секторі вимагає знань та відповідальності, які необхідно набути та враховувати, особливо в контекстах ризику, що характеризують журналістику лих. Відповідальне управління інформацією під час катастрофи є важливим інструментом як для захисту постраждалих людей, так і для ефективності соціального та інституційного реагування. У цих сценаріях, де невизначеність, хаос та надлишок даних є частими явищами, роль журналіста вимагає суворої перевірки, чіткості у висвітленні фактів та чутливості до соціальних наслідків його повідомлень.

Використовуючи опитувальник проекту як орієнтир, підкреслюється важливість ефективної комунікації в цій сфері, причому перевірка джерел є одним із найважливіших питань, на ряду із сильним почуттям професійної етики. У цьому плані понад 70% респондентів зазначили, що не мають достатніх ресурсів для етичного спілкування та передачі інформації. Цей розділ присвячений фундаментальним принципам ефективної комунікації в умовах надзвичайних ситуацій, зосереджуючись на різних аспектах, які можуть допомогти журналістам покращити комунікацію та етичне поведіння з контентом в контекстах ризику. Усе це спрямовано на зміцнення довіри до журналіста та його професії у високочутливих сценаріях, гарантуючи, що його робота робить корисний, шанобливий та вагомий внесок у розуміння подій.

3.1. Висвітлення подій, не спричиняючи паніки чи тривоги

Інформування є головною метою журналіста; однак в умовах катастроф численні фактори можуть впливати на реакцію громадськості. Під час ризикової події вкрай важливо приділяти увагу як повідомленню, так і його компонентам, щоб інформація, яка надходить до громадськості, була не лише точною, але й об'єктивною та не викликала соціальної тривоги.

Паніка може бути дуже небезпечним ворогом в умовах лиха, і журналістська робота є корисним інструментом для її контролю. Щоб інформувати, не викликаючи паніки, доцільно використовувати конструктивні повідомлення, зосереджуючись на тому, що аудиторія може зробити, а не наголошуючи на небезпеці. Слід надавати пріоритет чіткій структурі вмісту, чітко відокремлюючи перевірену інформацію від можливих майбутніх або спекулятивних сценаріїв. Крім того,

використання офіційних та місцевих джерел додає довіри та зменшує сприйняття невизначеності.

В умовах катастрофи чи надзвичайних ситуацій журналістська робота безпосередньо впливає на сприйняття ризику громадськістю. Тому особливо важливо, щоб розповсюджувана інформація була правдивою та корисною, але також пропорційною. Загалом, деякі рекомендовані належні практики є такими:

- Уникайте панічних чи сенсаційних формулювань: використовуйте нейтральні терміни та уникайте виразів на кшталт «неминуча катастрофа» або «повна руїна», якщо вони не підтверджені компетентними органами.
- Контекстуалізуйте дані: подавайте цифри чи факти, супроводжуючи їх чіткими поясненнями (наприклад, пропорції, порівняння чи часова еволюція), щоб допомогти зменшити сприйняття хаосу.
- Пріоритет офіційним та перевіреним джерелам: повідомляйте лише з перевіреними даними від визнаних установ (Червоний Півмісяць, Червоний Хрест, ООН, місцеві органи влади тощо), щоб уникнути поширення чуток.
- Включайте повідомлення, орієнтовані на дії: поєднуйте інформацію про ризик із чіткими та здійсненими рекомендаціями для аудиторії (як діяти, куди йти, чого уникати).
- Чітко структуруйте вміст: використовуйте точні заголовки, доступну мову та логічний порядок, щоб полегшити розуміння повідомлення, особливо в контекстах, насичених інформацією.
- Дотримуйтесь часу та каналів розповсюдження: адаптуйте тон та рівень деталізації відповідно до ЗМІ (друкована преса, радіо, соціальні мережі), щоб уникнути перевантаження громадськості непотрібною або неправильно витлумаченою інформацією.
- Дбайте про візуальне оформлення зображень: уникайте постійного повторення емоційно напружених сцен або видимих постраждалих, особливо без згоди.
- Попереджайте про можливі психологічні реакції:

коли це доречно, включайте повідомлення про психічне здоров'я: як виявити ознаки стресу чи тривоги та куди звернутися по допомогу.

Крім того, важливим є уникати поширення непідтверджених гіпотез, утримуючись від спекуляцій, особистих прогнозів або непідтвердженої інформації, яка може викликати безпідставний страх серед населення. Водночас журналіст повинен підтримувати професійну та емпатичну позицію, виявляючи повагу до постраждалих людей та широкої громадськості, уникаючи як надмірної драматизації, так і тривіалізації подій, і завжди надаючи пріоритет комунікації, заснованій на відповідальності, розсудливості та чутливості.

3.2. Професійна етика у високочутливих ситуаціях

Ще одним важливим аспектом, який слід враховувати, є етичний сенс журналістики катастроф. Висвітлення ризикової події не повинно ігнорувати людські та етичні обов'язки, які повинні дотримуватися всі, хто бере участь. Хоча журналіст не є частиною аварійно-рятувальної команди в ризиковій ситуації, його роль і робота мають значний вплив на поведінку населення та можуть безпосередньо втручатися в діяльність екстрених служб. У ситуаціях, коли життя знаходяться під загрозою, а населення вразливе, спосіб збору, обробки та розповсюдження інформації безпосередньо впливає на залучених людей та соціальне сприйняття події. Тому повага до людської гідності, захист джерел та відповідальність у представленні фактів повинні керувати кожним редакційним рішенням.

Одним із ключових принципів є захист постраждалих, особливо коли йдеться про неповнолітніх, поранених, переміщених осіб або тих, хто перебуває у психосоціалній вразливості. Слід уникати показу явних зображень страждань або проведення інтерв'ю в моменти шоку чи глибокого болю, якщо тільки немає чітко виправданого суспільного інтересу та отримана озвучена згода. Медійне висвітлення не повинно посилювати емоційну шкоду або перетворювати чужий біль на видовище. Такі організації, як «Репортери без кордонів», рекомендують діяти з розсудливістю, чутливістю та стриманістю в цих сценаріях.

Так само принцип правдивості набуває особливого значення. У середовищах, наповнених чутками, дезінформацією або неперевіреними версіями, обов'язком журналіста є сувора перевірка кожного факту перед публікацією. Тиск терміновості

або конкуренції між ЗМІ не повинен виправдовувати поширення неповної або потенційно помилкової інформації, яка може спричинити серйозні наслідки для постраждалого населення.

Ще одним фундаментальним етичним аспектом є захист джерел. В умовах катастроф багато людей діляться свідченнями в умовах емоційної крихкості або під загрозою. Журналіст повинен забезпечити анонімність джерел, які можуть бути в небезпеці, та утриматися від публікації заяв, отриманих під тиском, страхом чи дезінформацією. Зрештою, слід уникати будь-якої форми інструменталізації лиха для цілей, не пов'язаних із суспільним інтересом. Це включає використання висвітлення для просування комерційних, партійних чи особистих інтересів, а також маніпулювання наративом із сенсаційними чи ідеологічними цілями. Об'єктивність, збалансованість та соціальна відповідальність повинні переважати над будь-якою іншою мотивацією.

Застосування етичної відповідальності в журналістиці є не другорядним елементом у кризових контекстах, а вирішальною умовою для гарантування шанобливого, відповідального та корисного для суспільства висвітлення. Довіра до ЗМІ та благополуччя постраждалих людей значною мірою залежать від етичної поведінки професіоналів, які ведуть репортажі з місця подій.

3.3. Гідне та гуманне ставлення до постраждалих

У будь-якій ризиковій діяльності, пов'язаній із постраждалими, необхідно приділяти особливу увагу тому, як до них ставляться. У професійній журналістиці постраждалі відіграють дуже важливу роль, оскільки вони часто є прямими чи опосередкованими протагоністами новин, що висвітлюються. Інформаційна обробка постраждалих в умовах лиха повинна керуватися повагою до людської гідності, чутливістю до страждань та визнанням права постраждалих осіб не бути повторно травмованими через публічне висвітлення. Журналіст несе не лише професійну відповідальність, але й етичну та соціальну у тому, як він підходить, представляє та розповідає про досвід людського болю.

Для виконання належної професійної роботи з етичної та моральної точки зору необхідно враховувати деякі загальні настанови при роботі з постраждалими під час висвітлення новин у контексті катастрофи:

• **Пріоритет поваги над новиною:** гідність людини має превалювати над інформаційною цінністю. Не вся інформація, яку можна отримати, повинна бути опублікована.

• **Уникайте інструменталізації страждань:** постраждалі не повинні використовуватися як візуальний чи наративний ресурс для драматизації висвітлення чи привернення уваги аудиторії.

• **Забезпечте згоду:** перш ніж робити зображення або збирати свідчення, особа повинна бути поінформована про те, як буде використаний вміст, і запитано її згоду. Якщо особа перебуває у стані шоку, розгубленості або крайньої вразливості, слід уникати будь-якого інтерв'ю чи прямого висвітлення.

• **Захищайте особистість вразливих осіб:** у випадку неповнолітніх, переміщених осіб, серйозно поранених людей, жертв насильства або тих, хто перебуває під загрозою стигматизації, рекомендується зберігати їхню анонімність та уникати деталей, що дозволяють пряму чи опосередковану ідентифікацію.

• **Уникайте незручних чи інвазивних запитань:** інтерв'ю слід проводити чутливо, уникаючи запитань, які оживляють травму або піддають постраждалу особу моральному осуду, відповідальності чи додатковому емоційному тиску.

• **Поважайте особистий простір та скорботу:** не слід переривати або вторгтися до людей під час похорону, пошуків родичів, моментів молитви чи сцен явного емоційного зриву.

• **Не публікуйте графічні зображення без чіткого етичного обґрунтування:** слід уникати зображень трупів, поранених людей, масових руйнувань або кривавих сцен, якщо їхнє розповсюдження не виправдано суспільним інтересом та не обробляється з надзвичайною редакційною обережністю (наприклад, із попередніми попередженнями та без сенсаційності).

• **Перевіряйте свідчення перед розповсюдженням:** в умовах надзвичайних ситуацій багато людей діляться неповними, заплутаними версіями або версіями, заснованими на сприйнятті. Перш ніж поширювати наратив, необхідно перехресно перевірити його з додатковими джерелами, щоб уникнути непорозумінь або чуток.

- **Прийміть гуманітарну перспективу:** журналістика в ситуаціях катастрофи повинна не лише інформувати, але й сприяти розумінню причин, наслідків та потреб постраждалих. Включення інформації про канали допомоги, соціальний контекст або мережі підтримки сприяє більш емпатичному та конструктивному висвітленню. Постраждалі є центром багатьох лих, і те, як повідомляється про людські страждання, може позитивно чи негативно вплинути на емоційне відновлення, соціальну реакцію та громадське сприйняття події.

3.4. Управління джерелами

Як зазначалося в попередніх розділах, керування джерелами є ключовим моментом при зборі достовірної інформації в умовах катастрофи. Це процес, який повинен переважати на всіх етапах журналістської діяльності, але стає ще важливішим під час фази організації перед висвітленням історії та виїздом на місце. У сценаріях, відзначених дезінформацією, фрагментованими даними та терміновими репортажами, належний вибір, перевірка та захист джерел стає центральною відповідальністю для журналіста. Кожен тип джерела, будь то офіційне, анонімне чи громадянське, передбачає специфічні переваги, обмеження та запобіжні заходи, які необхідно враховувати з професійним судженням.

Етичне та суворе управління джерелами інформації становить ключовий стовп журналістської практики в умовах катастрофи, де швидкість надання фактів не може компрометувати надійність чи відповідальність у поводженні з інформацією. У цих сценаріях журналісти часто покладаються на різні типи джерел: офіційні, анонімні та громадянські, кожен зі своїми характеристиками, перевагами та обмеженнями.

- **Офіційні джерела:** офіційні джерела, такі як агентства цивільного захисту, сили безпеки, органи охорони здоров'я, місцеві органи влади або міжнародні організації, надають структуровані дані та інституційні повідомлення, які допомагають контекстуалізувати масштаби катастрофи, його наслідки та заходи реагування, що вживаються. Хоча ці джерела загалом мають більшу легітимність, також необхідно застосовувати критичний підхід до можливих помилок, пропусків або прихованих політичних інтересів, особливо в ситуаціях,

коли може бути непрозорість або цензура інформації. Тому рекомендується перевіряти послідовність повідомлень, перехресно перевіряти їх між різними органами влади та супроводжувати їхні заяви незалежними голосами або свідченнями очевидців з місця подій.

• **Анонімні джерела:** водночас, анонімні джерела можуть відігравати ключову роль у доступі до конфіденційної або обмеженої інформації, такої як повідомлення про порушення в керуванні перебігом протидії чи наслідків катастрофи, свідчення чиновників, які бояться репресій, або розповіді постраждалих, які вважають за краще захистити свою особу. Однак використання цього типу джерела вимагає високої професійної відповідальності: журналіст повинен підтвердити правдивість інформації, оцінити мотивацію джерела та застосувати відповідні протоколи анонімізації, щоб гарантувати їхній захист. Це передбачає такі заходи, як видалення особистих даних, використання псевдонімів, редагування зображень або записів, а також безпечно зберігання зібраного матеріалу.

• **Громадянські джерела:** громадяни, які є безпосередніми свідками або особами, постраждалими від катастрофи, часто є первинним джерелом цінної інформації, особливо в початкові години події, коли інституційний доступ все ще обмежений. Через соціальні мережі, повідомлення, фотографії чи відео ці учасники можуть документувати варті уваги факти, які ЗМІ ще не висвітлили. Однак надлишок вмісту, створеного користувачами, створює значні проблеми для перевірки, контекстуалізації та етики публікації. Перш ніж розповсюджувати цей тип матеріалу, важливо підтвердити його автентичність, географічне походження, час та можливе редагування чи маніпуляцію. Так само необхідно поважати право на приватність тих, хто з'являється на зображеннях, і отримати попередню згоду, наскільки це можливо, як обговорювалося в попередньому підрозділі, особливо якщо об'єкти поранені, померлі або перебувають у вразливому стані.

Професійне керування джерелами в умовах надзвичайних ситуацій вимагає поєднання швидкості з точністю, а чутливості з ретельністю. Не всі джерела пропонують однакову надійність, і не вся інформація повинна бути опублікована без попереднього аналізу її наслідків. Журналіст повинен діяти зі здатністю розрізняти та документувати кожен фрагмент даних, одночасно захищаючи особу тих, хто цього вимагає, та надаючи достатній контекст, щоб передана інформація була корисною, зрозумілою та соціально відповідальною. У високочутливих сценаріях якість висвітлення інформації безпосередньо пов'язана з етикою, якою керуються, обираючи слова та чужі вислови.

4

Ментальне здоров'я та психологічна підтримка





Ментальне здоров'я та психологічна підтримка

Журналістика, по суті, вимагає пошуку істини та поваги до професійної етики у стосунках із суспільством. Журналісти є посередниками між ситуаціями, які можуть бути шокуючими, та рештою суспільства. Це означає, що репортери, фотографи та оператори постійно стикаються з подіями, позначеними людськими стражданнями. До цього додається тиск, спричинений негайністю новин та постійна самовимогливість виконати поставлену місію з критеріями та етикою. Це не лише фізичне, але й ментальне виснаження, яке стає психологічним викликом для журналістів.

Традиційно журналістська підготовка та професійні настанови проголошували об'єктивність та відстороненість як необхідні засоби уникнення будь-якого втручання репортера. Це контрастує з внутрішньою людяністю журналіста та необхідністю емпатії для зв'язку з історіями постраждалих. Експерти говорять про контекст, який балансує між журналістикою та ментальним здоров'ям, оскільки багаторазове зіткнення з моментами надзвичайного тиску, спустошення, болю і навіть втрати людських життів є факторами, які зрештою впливають на журналістів як професійно, так і особисто. Стрес та тривожні розлади, поряд з іншими проблемами ментального здоров'я, обтяжують репортерів страхами, застресованістю, панікою, депресією, перепадами настрою, порушеннями сну, проблемами з пам'яттю та, серед інших станів, залежностями, які зрештою погіршують якість їхнього життя та їхні особисті стосунки з родиною та друзями.

4.1. Емоційний вплив висвітлення катастроф

Журналістика — професія, яка включає багато викликів, одними із найбільших з яких є витривалість та стійкість, які журналісти повинні розвивати для виконання своєї роботи. Це особливо актуально, коли журналісти висвітлюють природні чи техногенні катастрофи. Це контекст, у якому емоційний стан постраждалих, як окремих осіб так і постраждалої від лиха громади, в цілому може мати вплив на професійну та особисту динаміку журналістів. Хоча університети та журналістські посібники обговорюють роль журналістів та їхнє невтручання у події, які вони висвітлюють, їхнє дотримання кодексу етики щодо не маніпулювання реальністю чи постраждалими заради новинних цілей, та не надання пріоритету людським зв'язкам,

які виникають під час висвітлення, над самими подіями та новинами, від журналістів також вимагається високий ступінь чутливості та емпатії.

Ця вимога є необхідною та важливою, але це не означає, що її легко виконати, і що вона не несе із собою викликів, не лише професійних, але й особистих для журналіста, оскільки в жодному разі ми не повинні втрачати з поля зору той факт, що журналісти також люди з емоціями. Репортери, фотографи та оператори не застраховані від постійного зіткнення з ситуаціями інтенсивної драми та людської трагедії, з додатковим тиском дотримання термінів для їхніх відповідних ЗМІ та самовимогою виконувати свою роботу етично, з належною повагою до постраждалих та аудиторії.

Знаковим випадком є випадок південноафриканського фотографа Кевіна Картера. У 1993 році він поїхав до Судану, щоб показати світові один із найгірших голодів в Африці у ХХ столітті, спричинений війною та приходом до влади радикальної групи. Він зробив знімок, який став популярним як фотографія «Дівчинка і гриф» (хоча пізніше виявилося, що це був виснажений хлопчик), який був опублікований *The New York Times* і приніс йому Пулітцерівську премію. На зображенні показано грифа, що переслідує виснажену дівчинку. Через три місяці після оголошення переможців премії Картер покінчив життя самогубством.

Трагічна доля фотографа була відзначена десятиліттями висвітлення насильства та смерті під час глибокої соціальної та політичної кризи в Південній Африці 1980-х та 1990-х років, та закінчення апартеїду. Об'єктив Картера бачив найгірше з історії людства протягом багатьох років. Постійне напруження та тиск знайшли вихід через саморуйнівні механізми, такі як вживання алкоголю та наркотиків, а також депресія, втома та втрата концентрації. Це також вплинуло на особисте та сімейне життя Картера, зіпсувавши його стосунки з партнеркою.

Фотографія, за яку він отримав Пулітцерівську премію, була недобре сприйнята всією західною аудиторією, критики з громадськості та ЗМІ вказували на те, що Картер міг врятувати дівчинку від грифа. Але історія, що стоїть за фотографією, є іншою, і вона була розкрита роками пізніше. У 2011 році іспанська газета *El Mundo* опублікувала спеціальний репортаж, відправивши журналіста до Айода (Судан), де Картер зробив фото. Це була не дівчинка, а хлопчик, який помер від малярії у підлітковому віці. Той хлопчик перебував у гуманітарному

таборі ООН і про нього дбали. Зі свого боку, грифи були звичайним видовищем у пейзажі, але вони не їдять дітей; вони їдять падло. Картер просто виконав свій обов'язок — сфотографувати та показати світові, що відбувається в Судані щодо голоду та дитячого недоїдання.

І наче цього було недостатньо, за місяці до того, як покінчити з собою, один із колег та друзів Кевіна Картера, який також висвітлював кризу в Південній Африці, Кен Остербрук, був убитий під час виконання завдання. У той час мало говорили про ментальне здоров'я, самопомогу та підтримуючу терапію для журналістів та фотожурналістів. Але всі ці важкі події перекреслили здатність Картера продовжувати своє повсякденне життя. У липні 1994 року, у віці 33 років, залишивши свою шестирічну доньку сиротою, Кевін Картер покінчив життя самогубством.

У вересні 1994 року журналіст Скотт Маклеод з журналу *Time* написав про смерть Картера та процитував витяг із записки, залишеної фотографом. Ці слова показують, що робота репортера в такому типі контексту не є грою і може бути виснажливою та приголомшливою:

«Пригнічений... без телефону... грошей на оренду... грошей на утримання дитини... грошей на борги... грошей!!!... Мене переслідують яскраві спогади про вбивства та трупи та гнів і біль... про голодуючих або поранених дітей, про божевільних, що легко натискають на гачок, часто про поліцію, про катів-убивць...» А потім: «Я пішов, щоб приєднатися до Кена, якщо мені так пощастить...»

Професійні, соціальні та емоційні вимоги, що висуваються до тих, хто висвітлює катастрофічні події та людські трагедії, є дуже високими і іноді не мають жодного стосунку до того, з чим репортери повинні зіткнутися на місці. На відміну від інших професій, що стикаються з лихами, таких як лікарі та рятувальники, серед інших, журналісти отримують мало психологічної підготовки щодо того, як справлятися з таким типом висвітлення. Ось чому журналісти повинні усвідомлювати важливість та необхідність піклування про своє ментальне здоров'я, що вимагає такої ж уваги, як і журналістська етика та фізична цілісність.

4.2. Розлади та реакції, які можуть виникнути внаслідок катастроф

Лиха, будь то природні чи техногенні, ставлять перед журналістами виклики, які виходять за рамки пошуку надійної та своєчасної інформації, перевірки різних джерел, розуміння контексту, надання відповідей та дотримання фактів. Сцени спустошення, невизначеності, людських страждань, насильства і навіть смерті тягнуть за собою інтенсивний фізичний та психологічний стрес. І репортери також повинні справлятися з цим. Контакт із постраждалими, які можуть бути травмовані залежно від масштабу лиха, є пріоритетом для збору інформації, яка буде передана громадськості. Так само і тиск для виконання завдання, дотримуючись журналістської суворості та термінів, встановлених ЗМІ. Жоден журналіст, який висвітлює катастрофу, не застрахований від цього. І це перетворюється на рутину, яка може стати тихим, але руйнівним сніговим комом. Не знаючи, коли чи як, тягар, який ніс журналіст, може приголомшити його та вплинути на його ментальне та фізичне здоров'я. Три фактори, які найбільше можуть вплинути на репортера, це: гострий та тривалий стрес, зіткнення з травмою та емоційна та фізична втома.

4.2.1. Стрес

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) стверджує, що стрес не є розладом, але в довгостроковій перспективі він може призвести до проблем ментального здоров'я. Зокрема, це «стан психічного занепокоєння або напруги, викликаний складною ситуацією... Це природна реакція на загрози та інші подразники» (ВООЗ, 2023). Існують різні типи стресу. У випадку журналістів, які висвітлюють лиха, найпоширенішими є гострий стрес, хронічний стрес та професійне вигорання. Американська психологічна асоціація (АПА) стверджує, що різниця між гострим та хронічним стресом полягає в тому, що гострий стрес коротший за тривалістю, а його симптоми менш серйозні. Професійне вигорання, з іншого боку, відрізняється контекстом, у якому воно виникає. Короткий огляд типів стресу надасть інформацію, яка буде дуже корисною для журналістів у боротьбі зі стресом, з яким вони зіткнуться під час лих і після них.

- **Гострий стрес:** найпоширеніший тип стресу, що виникає внаслідок тиску та вимог недавнього минулого

чи найближчого майбутнього. У конкретних ситуаціях ця перша фаза стресу може принести невеликий емоційний тягар, але проблема полягає в його тривалому впливі, який може бути виснажливим. Гострий стрес зазвичай розпізнається постраждалою особою і, оскільки це короточасна стадія, він не проявляє симптомів стійкого стресу з часом (American Psychological Association or American Psychiatric Association, 2010).

• **Хронічний стрес:** у цьому випадку немає місця для незначних емоцій; це постійний, щоденний і тривалий стрес, який виснажує тих, хто від нього страждає. Він здається нескінченним для тих, хто його переживає, до того моменту, що укорінюється, коли людина сприймає його як щось без виходу, і ця відсутність надії призводить до нездатності шукати рішення (American Psychological Association or American Psychiatric Association 2010).

«Хронічний стрес руйнує тіло, розум і життя. Хронічний стрес вбиває через самогубство, насильство, серцевий напад, інсульт і навіть рак. Люди виснажують себе, доки не досягають остаточного і фатального нервового зриву» (American Psychological Association or American Psychiatric Association, 2010).

І в соціальних конфліктах, які призводять до катастрофи, або тих, що виникають внаслідок природного лиха, мешканці постраждалих районів часто страждають від цього типу стресу — саме в цей контекст повинні зануритися журналісти, фотографи та оператори, незважаючи на пов'язані психологічні ризики.

• **Професійне вигорання:** цей синдром також відомий як «вигорання» і визначений в одинадцятому виданні Міжнародної класифікації хвороб (МКХ-11) ВООЗ (2019). За визначенням цієї організації це явище, яке є результатом негативного або погано керованого робочого середовища, або людини, що страждає від стресу, самої по собі, або разом з її колегами та керівниками. Існують три виміри, які відображають цей стан: відчуття браку енергії або виснаження; повна відключеність від роботи та негативні чи цинічні почуття до неї; та прийняття низької професійної продуктивності та відсутності задоволення.

4.2.2. Травма

Травма — це емоційна та психологічна реакція на екстремальні або тривожні ситуації, які можуть приголомшити людину. Події, що викликають травму, можуть бути реальною чи уявленою загрозою як для людини, що її переживає, так і для інших. Зіткнення з екстремальними ситуаціями, які можуть включати сцени відчаю, болю, насильства, поранених чи мертвих осіб, є спусковим гачком, але це не сама травма. Травма — це реакція людини на цю подію, шкідлива реакція, яка призводить до ментальних і фізичних проблем (American Psychological Association or American Psychiatric Association, 2010).

- Гострий стресовий розлад (ГСР): травма, яка може тривати від трьох днів до одного місяця після зіткнення з подією, такою як смерть, серйозне поранення або сексуальне насильство. Ця подія могла статися або бути загрозою для постраждалої особи чи третіх сторін, з якими вона має прямий чи опосередкований контакт. Симптоми можуть проявлятися як нав'язливі думки (повторювані та тривожні сні чи спогади); негативний настрій; дисоціативні симптоми (змінене відчуття реальності або втрата пам'яті щодо подій); уникнення спогадів; та симптоми настороженості (American Psychological Association or American Psychiatric Association 2010).

- Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР): один із найпоширеніших типів травми. ПТСР має більшість симптомів, описаних у ГСР, але одна з головних відмінностей полягає у часі початку симптомів та їхній тривалості. Симптоми зазвичай з'являються протягом перших трьох місяців після травматичної події, хоча може бути відкладений початок на місяці чи роки. Одужання також може тривати місяці чи роки. Медична література згадує це однією з причин, найбільш тісно пов'язаних із журналістами та висвітленням лиха. Вона стосується повторного зіткнення з деталями травматичної події, завдання, від якого репортери, що висвітлюють місце події, не можуть уникнути. Зберігаються нав'язливі, унікаючі, настроєві (негативні зміни) та реактивні симптоми, але наголошується, що в цьому випадку тривалість змінених станів перевищує один місяць (American Psychological Association or

American Psychiatric Association, 2010).

- Вторинна або вікарна травма: травма виникає через постійне та багаторазове емпатичне зіткнення зі стражданням та травмою інших. Це може статися без того, щоб постраждала особа перебувала в небезпеці, і симптоми схожі на ПТСР (American Psychological Association or American Psychiatric Association, 2010). Це реакція на великий людський біль і може виникнути без того, щоб журналіст перебував у небезпечній зоні, оскільки емоційний тягар з'являється не лише через особистий контакт, але й при прослуховуванні аудіозаписів інтерв'ю або перегляді фотографій та відео, наповнених стражданнями тих, хто безпосередньо пережив лихо. Проте, припинення бути емпатичним через страх постраждати від цієї травми не є вирішенням. Одним із стовпів, які можуть змінити ситуацію у журналістському висвітленні лиха, є емпатія до постраждалих, що призведе до більш гуманної та контекстуально послідовної інформації. Виклик полягає у встановленні межі між емпатією та професійною відстороненістю, щоб уникнути емоційного зв'язку, який може вплинути на ментальне здоров'я репортера. Це складне завдання, і його можна вирішити, лише перебуваючи на місці; це не так просто. Вибір встановити екстремальний бар'єр може десенсибілізувати журналіста до події та людської драми, яку переживають постраждалі.

4.2.3. Тривога

Як пояснювалося вище, висвітлення події лиха накладає на журналістів ментальні та емоційні вимоги, які можуть приголомшити їх. Насправді, ці вимоги настільки великі, що деякі реакції, що передують розладу, стають поширеними та нормальними: певний рівень стресу, тривоги і навіть депресії. Втома, смуток, перепади настрою та труднощі зі сном, серед іншого, є природними реакціями після лиха. Проблема виникає, коли ці симптоми не зменшуються з часом, а стають рецидивуючими та дедалі більш серйозними.

Тривогу часто обговорюють, ніби це єдиний стан, але існують різні тривожні розлади, і в цьому посібнику ми згадаємо найпоширеніші після подій лиха. Спільним для різних тривожних розладів є сам страх і тривога, але в надмірній формі. Хоча вони часто виникають разом, необхідно розрізнити

ці два фактори. Страх — це емоційна реакція на реальну чи уявну загрозу; це природний захисний механізм від неминучої небезпеки, але він також може бути надмірно викликаний. Тривога, з іншого боку, пов'язана з постійною пильністю або настороженістю до думок про майбутні небезпеки, що може призвести до унікальної поведінки та м'язової напруги (American Psychological Association or American Psychiatric Association, 2010).

- **Генералізований тривожний розлад (ГТР):** надмірне хвилювання, зосереджене на одній або декількох подіях, та узагальнене побоювання визначають ГТР. Як і його стійкість з часом, що триває не менше кількох місяців. Симптоми включають нервозність, рухове занепокоєння, порушення сну та м'язову напругу (ВООЗ, 2019).

- **Панічний розлад:** зіткнення з травматичними подіями, такими як катастрофи, може залишити тривалі наслідки, такі як панічні атаки. Це несподівані, рецидивуючі та інтенсивні епізоди страху, які можуть тривати хвилини. Симптоми включають прискорене серцебиття, відчуття задухи, запаморочення, страх втратити контроль і навіть відчуття, що можна померти в цей момент. Зіткнувшись із цими симптомами, занепокоєння про те, що відбудуться нові атаки, є реальним (American Psychological Association or American Psychiatric Association, 2010).

- **Специфічна фобія:** постійний та надмірний страх або тривога об'єктів або ситуацій, які певним чином пов'язані з травматичною подією. В результаті уникається будь-який контакт з цим об'єктом чи подією, і навіть незважаючи на те, що людина не перебуває в жодній реальній небезпеці чи загрозі, страх та тривога, які вона відчуває, є інтенсивними. Специфічна фобія триває щонайменше кілька місяців, а її симптоми можуть спричинити проблеми в соціальних стосунках на особистому, сімейному та робочому рівнях (ВООЗ, 2019).

4.2.4. Депресія

Термін «депресія» часто чути і він асоціюється зі смутком та зневірою, елементами, які є частиною депресивного стану, але не є єдиними. Як і у випадку з тривогою, існує кілька типів депресії. Депресивні розлади відображаються в негативному

настрої людини, і поряд зі смутком та зневірою, є дратівливість, втрата задоволення, відчуття порожнечі, втрата пам'яті та відсутність концентрації, що може вплинути на фізичне здоров'я та соціальні стосунки тих, хто має цей розлад. Усі ці фактори, взяті разом, порушують та погіршують функціональність пригніченої людини (American Psychological Association or American Psychiatric Association, 2018). І це тихий ворог, з яким журналісти, які висвітлюють лиха, можуть жити роками, свідомо чи несвідомо.

• **Великий депресивний розлад (ВДР):** після травматичної події життя людини може стати емоційно нестійким. У таких випадках ВДР є найбільш важким рівнем депресії. Діагностичний та статистичний посібник з психічних розладів, П'яте видання (DSM-5) встановлює дев'ять симптомів, які необхідно оцінити, особливо якщо п'ять або більше симптомів виникають майже щодня. Ці симптоми проявляються інтенсивно і повинні бути присутніми протягом щонайменше двох тижнів (American Psychological Association or American Psychiatric Association, 2014). Ці симптоми:

- пригнічений настрій більшу частину дня, майже щодня;
- значне зниження інтересу або задоволення від усіх або майже всіх видів діяльності;
- значна втрата ваги або збільшення її та апетиту;
- безсоння або гіперсомнія (надмірний сон);
- психомоторне збудження або загальмованість майже щодня;
- втома або втрата енергії більшість днів;
- почуття нікчемності або надмірної провини;
- зниження здатності думати або концентруватися, або приймати рішення, більшість днів;
- рецидивуючі думки про смерть (не лише страх померти) та суїцидальні ідеї без конкретного плану, спроба самогубства або конкретний план його здійснення.

• **Персистуючий депресивний розлад (Дистимія):** цей розлад виникає більшу частину дня через пригнічений настрій протягом щонайменше двох років. Він відрізняється від ВДР за тривалістю та інтенсивністю; у цьому випадку тривалість довша, але, хоча симптоми також виникають майже щодня, їхня інтенсивність нижча. Тому, якщо симптоми збігаються з ВДР протягом двох років, але з меншою інтенсивністю, особі слід діагностувати персистуючий депресивний розлад (American Psychological Association or American Psychiatric Association, 2014).

• **Змішаний тривожно-депресивний розлад:** змішаний розлад із симптомами як депресії, так і тривоги, що триває більше двох тижнів. Немає переваги одного типу симптомів над іншим. При окремій оцінці жоден набір симптомів не є достатньо серйозним, щоб діагностувати депресивний розлад або тривожний розлад. Відсутність інтересу до повсякденної діяльності та зневіра є найпоширенішими депресивними симптомами в цих випадках, тоді як симптоми тривоги більш різноманітні і варіюються від нервозності, відсутності контролю над хвилюваннями, страхами та м'язовою напруги, серед іншого (ВООЗ, 2019).

4.3. Індикатори

Щоб точно проілюструвати труднощі, з якими журналісти можуть зіткнутися щодо ментального здоров'я під час своєї професійної практики, можна навести численні приклади, які відображають важливість цього питання. У багатьох випадках ці події можуть бути перетворені на статистику, що дозволяє нам побачити масштаб цього питання в кількісному вираженні. Індикатори є дуже важливим фактором для вимірювання в журналістиці.

У статті Dart Center for Journalism and Trauma під назвою «Висвітлення травми: вплив на журналістів» автори проаналізували літературу, пов'язану з впливом висвітлення травматичних подій на журналістів. Вони виявили, що від 80% до 100% журналістів стикалися з травматичними подіями через свою роботу, і що 92% журналістів повідомили про переживання щонайменше чотирьох травматичних ситуацій (Smith, R., Newman, E., Drevo, S., & Slaughter, A., 2015).

Ці цифри показують, що не лише журналісти, які перебувають на місці події, стикаються з ситуаціями лиха, але й репортери в ньюсрумі або на спеціальних завданнях також постраждали в питаннях свого ментального здоров'я. Як уже пояснювалося, постійне зіткнення з аудіозаписами інтерв'ю, аудіовізуальними записами та фотографіями, зробленими з районів лиха, може викликати травму у журналістів, і для цього не обов'язково бути на місці події.

Інше дослідження (Feinstein, A., Owen, J., & Blair, N, 2002), цитоване Національним центром ПТСР США, оцінювало симптоми психологічної застресованості у 140 журналістів, які висвітлювали щонайменше одну війну, та 107, які не висвітлювали. Військові журналісти повідомили про більше споживання алкоголю та вищі рівні депресії та ПТСР. Поширеність депресії та ПТСР серед військових кореспондентів була вищою, ніж у середньому для населення: ПТСР становив 28,6%, а депресія – 21,4%.

У опитуванні, проведеному для Проєкту журналістики катастроф, 63,3% журналістів сказали, що їм потрібна допомога у боротьбі зі стресом та травмою під час роботи в зонах лиха. Це означає, що журналісти усвідомлюють ризики для свого ментального здоров'я при висвітленні таких подій. Однак, є одне велике питання: чи можна уникнути психологічної травми? Відповідь — ні. Навіть досвідчені та ветеранські репортери можуть постраждати в найбільш несподіваний момент, висвітлюючи незначну катастрофу, незважаючи на те, що в минулому вони висвітлювали більш суттєві та масштабні лиха.

З іншого боку, дезінформація також відіграє важливу роль у професійній журналістиці та може серйозно зашкодити репутації журналіста, опосередковано впливаючи на його ментальне здоров'я, а також завдаючи шкоди третім сторонам. Іноді фейкові новини можуть досягти уряду країни, як у випадку Словенії, де деякі національні та іноземні ЗМІ поширили неправдиві новини про постачання 155-мм індійських гранат в Україну, згідно з Міністерством оборони Словенії (2024), з метою завдати шкоди Республіці Словенія та дискредитувати її міжнародну роль як непостійного члена Ради Безпеки ООН.

Дезінформація також може впливати не лише на окремих осіб чи групи, але й на цілі популяції в регіонах чи країнах. Приклад цього спостерігався в Туреччині після землетрусів 6 лютого 2023 року в регіоні Кахраманмараш, коли в соціальних мережах поширилася неправдива чутка про те, що в

Хатаї прорвало дамбу. Ця чутка призвела до того, що кілька пошуково-рятувальних команд, включно з волонтерами, припинили свою роботу та перемістилися в зони, які вважалися небезпечними, втративши три з половиною години ефективного втручання. Неправдива новина не лише спричинила затримки в рятувальних роботах, але й викликала колективну паніку та перевантажила аварійно-рятувальні команди, ускладнюючи отримання допомоги тим, хто її справді потребував (Doğan & Şenol, 2023).

Інший приклад дезінформації, який викликав неабиякий резонанс в Іспанії під час руйнівного холодного вітру, що обрушився на Валенсію в жовтні 2024 року, численні фейкові новини циркулювали в соціальних мережах, багато з них пов'язані з підземним паркінгом у торговому центрі Bonaire. Серед них найбільш поширена стверджувала, що того дня з паркінгу «не було видано 700 талонів», що означало б, що сотні автомобілів (і, отже, людей) були заблоковані, натякаючи на потенційних прихованих або проігнорованих постраждалих. Це повідомлення було широко розповсюджене, викликаючи тривогу та спекуляції.

Насправді, паркінг Bonaire не використовує талонів, оскільки це безкоштовний паркінг без системи контролю виїзду. Цей факт можна перевірити на офіційному веб-сайті торгового центру, де чітко зазначено, що він має 5 700 безкоштовних паркувальних місць без обмеження часу.

Загальний наратив цих містифікацій вказує на спробу дискредитувати відповідальні установи та викликати недовіру громадськості. Ця динаміка може підірвати громадську реакцію, затримати солідарність та перешкодити управлінню кризою, особливо коли неправдивий контент поширюється в часи надзвичайної ситуації.

Цей випадок чітко ілюструє, як вірусна чутка, заснована на неправдивій передумові, може швидко поширюватися та мати серйозні наслідки, навіть у гуманітарних кризах. Він підтверджує вирішальне значення перевірки перед розповсюдженням, і як відповідальна журналістика може захистити як істину, так і соціальне благополуччя. (VerificaRTVE. (2024, November 4)).

4.4. Профілактичні заходи

Хоча не існує надійного рецепта для уникнення стресу та тривожних розладів, поряд з іншими емоційними та психологічними станами, можливо, репортери усвідомлять,

що в будь-який час, особливо при частому висвітленні лих, вони можуть постраждати від ментальних розладів. Вони не застраховані від цієї можливості. Недооцінка цих типів станів може бути першою помилкою, оскільки дискомфорт, який вирішується вчасно, може означати тимчасову та незначну недугу, яку, як припускає медична література, сама людина зазвичай може подолати за короткий час. Це перший профілактичний захід.

Ще одним важливим елементом профілактики є самооцінка та прозоре спілкування з редакторами та колегами до та під час висвітлення. Якщо журналіст з будь-якої причини, особистої чи зовнішньої, не відчуває себе здатним виконати поставлене завдання, він повинен бути чесним і повідомити про це своєму керівництву. Це стосується попередньої фази, але також і під час самого висвітлення. В останньому випадку, окрім розмови з керівництвом, вони також можуть покладатися на своїх колег для підтримки. Щоб це стало можливим, головні редактори, директори та власники ЗМІ також повинні сприяти відвертому та відкритому спілкуванню всередині (Reporters Without Borders, 2017).

Дослідження та вивчення історії, культури та соціально-економічної ситуації району, куди ви прямуєте, є корисним, оскільки краще мати реалістичне розуміння контексту, з яким ви зіткнетеся. Подібним чином, встановлення контактів з владою, журналістами та організаціями, присутніми на місці лиха або пов'язаними з цим контекстом, є корисним у разі будь-якої непередбаченої ситуації. Самопомога також буде корисною під час висвітлення. Першим кроком є дотримання обережності в сценаріях лиха, оскільки недооцінка контексту може призвести до небезпечних наслідків. По-друге, часто корисно виділити час, щоб оцінити, чи відчуваєте ви більш помітні та поширені симптоми, такі як страх, смуток, гнів, втома, дратівливість, порушення сну, відчуття застресованості та задухи (задишка), збудження, панічні атаки, раптові бажання втекти або уникнути реальності, агресивна поведінка та постійне вживання алкоголю, тютюну чи інших речовин. Але є більш тонкі симптоми, які можуть залишитися непоміченими, такі як відсутність інтересу до тем та видів діяльності, які раніше були важливими, почуття нікчемності або надмірної провини, проблеми з концентрацією та прийняттям рішень, надмірне занепокоєння про малоймовірні майбутні події, які не становлять реального ризику, серед іншого. Визнання кількох із

цих симптомів та розмова з більш досвідченими журналістами, які висвітлювали подібні історії, оскільки вони, ймовірно, пройшли через подібні ситуації, а також обговорення цього з редакційною командою та рештою команди на місці, є хорошим кроком.

Навіть під час висвітлення історії, виділіть час для фізичної активності, що може бути простою рутинною розтяжки м'язів, глибокого дихання або ходьби; ваше тіло завжди буде вам вдячне за це. Це момент відключення. Знаходження часу та простору для спілкування з родиною та друзями є важливим, щоб ви не були поглинені лише вимогами журналістської роботи. На цьому етапі, хоча це було б попереднім завданням, уникнення висвітлення лиха, залишаючи невирішеними конфлікти або проблемні ситуації вдома, є цінним рішенням. Враховуючи травматичні події, свідками яких стали під час лиха, та несподівані елементи реальності в таких контекстах, робота в сценаріях таких подій, справляючись із невирішеними сімейними проблемами, є виснажливою і навіть небезпечною з точки зору ментального здоров'я.

З іншого боку, постійне, сердечне та здорове спілкування з родиною у вільний час є великою допомогою репортерам, які висвітлюють лиха. Це можливо, якщо в сімейному середовищі є усвідомлення фізичних та психологічних ризиків, з якими стикається журналіст, щоб вони могли мати справу зі спілкуванням, яке сприяє спокою та прихильності. Це те, що будь-який журналіст оцінить, працюючи серед напруги та стресу катастрофи.

4.5. Подальший догляд

Одним із результатів опитування, проведеного в рамках Проєкту журналістики катастроф серед журналістів, було те, що 41,6% респондентів рекомендували журналістам, які висвітлюють лиха, бути готовими до психологічної реабілітації. Іншими словами, значна кількість репортерів вважає, що психологічна реабілітація є реальним варіантом. Однак, реальність показує, що доступ журналістів до психологічної терапії через їхнє зіткнення з висвітленням лиха не є стандартною практикою у ЗМІ.

Dart Center for Journalism and Trauma та Департамент психології Університету Талси (Sachs, E., Newman, E., Porterfield, K., Hockensmith, K., & Shapiro, B., 2025) просувають програму Мережі підтримки травмованих журналістів

(JTSN), яка займається подібними ситуаціями в Сполучених Штатах з 2021 року. Психологи, які надавали допомогу в JTSN, зазначили, що найпоширенішими проблемами ментального здоров'я серед журналістів-учасників були вторинна або вікарна травма (найпоширеніша), посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), велика депресія, клінічно значуща тривога, професійне вигорання, почуття інституційної зради, провина, пов'язана з роботою, або моральна травма, горе або втрата, зловживання психоактивними речовинами та суїцидальні ідеї (13% учасників).

Однак, незважаючи на цей діагноз, журналісти повідомили, що існують бар'єри, які ускладнюють їм отримання допомоги. Одним із цих бар'єрів є сприйняття, що психологи мають мало знань про робочу культуру журналістів та ризики, пов'язані з професією, що вимагає більш спеціалізованого типу терапії. Інші значні бар'єри включають відсутність програм, які надають допомогу.



5

Безперервна освіта та базові рекомендації для висвітлення катастроф





Безперервна освіта та базові рекомендації для висвітлення катастроф

Сценарії лиха є мінливими та дуже складними: нові технології перевірки, динаміка цифрової дезінформації та протоколи цивільного захисту швидко розвиваються. Тому безперервна освіта є основоположною для тих, хто практикує журналістику в цій сфері. Початкової підготовки недостатньо; необхідно постійно оновлювати навички в етичному висвітленні, особистій безпеці, поводженні з офіційними джерелами, використанні цифрових інструментів та відповідальних комунікаційних стратегіях. Таким чином, журналісти можуть виконувати свою соціальну роль ретельно та ефективно, допомагаючи забезпечити громадян точною та корисною інформацією у критичні моменти.

Висвітлення новин про землетруси, пожежі, цунамі, війни, терористичні акти, вибухи критичної інфраструктури, що включають хімічні речовини, шкідливі для людини, та інші лиха, є подіями надзвичайної важливості для ЗМІ, суспільства та урядів. Однак, пріоритет, який надається цим подіям, не відповідає підготовці фахівців ЗМІ (журналістів, фотографів та операторів) до роботи в таких невизначених та ризикованих сценаріях. Опитування, що супроводжує цей посібник, показало, що 95,6% респондентів заявили, що частина підготовки журналістів повинна бути присвячена підготовці їх до того, як діяти в різних типах лиха. Тим часом, 92,2% сказали, що не мають достатньої інформації про дії, які слід виконувати при висвітленні лиха. Насправді, 85,1% опитаних журналістів відповіли, що практичні вправи чи симуляції не були включені як частина підготовки до лиха.

Це реальність, що не всі ЗМІ забезпечують попередню та постійну підготовку своїх співробітників щодо того, як висвітлювати катастрофу. Коли йдеться про позаштатних професіоналів, ситуація ще гірша, оскільки вони не мають підтримки ЗМІ. Хоча це найпоширеніший сценарій, враховуючи багато викликів та ситуацій стресу та небезпеки, які репортери повинні подолати при висвітленні лиха, пропонування такого типу навчання в ЗМІ є обов'язком, і це також може бути цінним професійним та особистим рішенням пройти ці курси з власної ініціативи. Не забуваймо: журналіст це плоть і кров, яка піддається впливу, тому ця підготовка повинна бути пріоритетною та всеосяжною.

5.1. Навчання та практичні вправи

Хоча це правда, що реальність завжди перевершує вигадку, симуляції та польові вправи є надзвичайно цінними. Відтворити стрес та невизначеність, пережиті під час висвітлення, важко. Це ніколи не буде точним. Але знання, отримані в контрольованих ситуаціях, можуть знадобитися в найбільш несподіваний момент під час реальної діяльності, і знання того, як діяти, може мати вирішальне значення. Такі організації, як Комітет із захисту журналістів (CPJ) та Міжнародний інститут безпеки новин (INSI), підтримують цей тип навчання. Посібник із безпеки журналістів CPJ (Smyth, F., Lowenthal, T., & O'Brien, D. 2012) наголошує, що перший крок, який не можна ігнорувати чи недооцінювати, полягає в тому, що журналісти повинні ознайомитися із засобами індивідуального захисту та планами на випадок надзвичайних ситуацій, і це приходить лише з практикою. Однак 70,5% опитаних фахівців чітко заявили, що абсолютно не знали, який тип обладнання вони повинні мати для кожного типу лиха.

Симуляції та навчальні вправи повинні бути зосереджені на опрацюванні таких факторів: управління ризиками, швидке прийняття рішень, робота під тиском та методи надання першої допомоги. І так само важливо, що для журналістів дуже корисно отримувати персоналізований зворотний зв'язок від тренерів. Фахівці повинні оцінювати емоційні та психологічні реакції учасників, ділитися з ними спостереженнями та пропонувати вправи для їх вдосконалення, якщо це необхідно. З іншого боку, оцінка журналістами цих курсів також важлива, не лише для вимірювання їхнього рівня задоволення, але й для знання того, які вправи слід покращити чи додати до навчання.

Деякі з основних важливих навчальних вправ та тренувань, які можуть допомогти журналістам здійснювати свою професійну діяльність у зонах високого ризику, включають наступне:

- **Навчання з ворожого середовища та першої допомоги (HEFAT / HEAT):** курси (3–6 днів), що охоплюють викрадення, перетин кордонів, навчання зі стрільцем, засідки, комунікації, оцінку ризиків та екстрену першу допомогу при тяжких травмах (наприклад, ампутації). BBC вимагає цього навчання для репортерів, які працюють у ворожих середовищах.
- **Імерсивні тренування з вогнем, акторами та спецефектами:** програми, такі як Reporters Instructed in Saving Colleagues (RISC), відтворюють поранення у зоні

бойових дій за допомогою фальшивої крові, диму та імітації стрілянини для навчання журналістів екстремому медичному реагуванню.

- **Семінари з ворожого середовища з високим стресом:** вправи, які включають перев'язку фіктивних ран, проходження через імітовані контрольно-пропускні пункти, несподівані оцінки та навіть демонстрації зі справжньою зброєю, щоб показати, що автомобіль не є безпечним укриттям. Призначені для викликання стресу та оцінки реакцій.
- **Навчання у віртуальній реальності (VR):** VR відтворює середовища, такі як протести, зони бойових дій або природні лиха, викликаючи автентичні емоційні реакції в безпечних умовах. Корисно для підготовки репортерів до зіткнення з травмою без реальної небезпеки.
- **Розширені симулятори управління лихами (ADMS):** платформи моделювання на основі ШІ та 3D, розроблені для навчання прийняттю рішень під час великомасштабних надзвичайних ситуацій, таких як пожежі, масові аварії або міські катастрофи.
- **Навчання ситуаційної обізнаності та безпековому спорядженню:** постійні тренування з оцінки ризиків, правильного використання захисного спорядження (жилети, шоломи, маски), методів деескалації та особистого планування безпеки.
- **Оцінка ризиків, гігієна та логістика:** навчання дослідженню природи лих (урагани, землетруси, хімічні розливи), забезпеченню страхування, збереженню автономності, уникненню перешкоджання рятувальним командам та регулярному оновленню новинних відділів про місцезнаходження та стан.
- **Навчання комунікації для зменшення інформаційного та інших ризиків:** семінари з журналістики зменшення ризику катастрофи (DRR), зосереджені на конструктивному висвітленні, стійкості громади та нарративах сталого розвитку.

- **Практичні посібники з вправами та тематичними дослідженнями:** довідники, такі як IWPR Crisis Area Guide, надають польові вправи, стандарти звітності та протоколи безпеки, адаптовані для конфліктних ситуацій та контекстів лиха.
- **Кризові симуляції з акторами:** вправи з навченими акторами, що імітують постраждалих, використовуються у скоординованих аварійних тренуваннях для підвищення реалізму та перевірки комунікативних навичок.
- **Курси з воєнних злочинів та висвітлення конфліктів:** онлайн-навчання, таке як For the Record: Covering War and Conflict, навчає журналістів, як документувати, архівувати та повідомляти про звірства з чутливістю та точністю.

Кожна надзвичайна ситуація непередбачувана, формується унікальними політичними, соціальними та екологічними умовами. Журналіст, який не пройшов належної підготовки, ризикує не лише власною безпекою, але й точністю, своєчасністю та етичною якістю свого репортажу. У кризових ситуаціях дезінформація може поширюватися так само швидко, як і саме лихо, і невідготовлені журналісти можуть ненавмисно посилити неправдиві відомості або перешкодити операціям з надзвичайних ситуацій.

Беручи участь у реалістичних симуляціях, медичних тренуваннях, VR-сценаріях та навчанні ситуаційній обізнаності, журналісти набувають здатності приймати спокійні, поінформовані рішення в умовах екстремального тиску. Крім фізичного виживання, ці вправи формують стійкість, покращують командну роботу з рятувальними службами та зміцнюють здатність відповідально спілкуватися з постраждалими громадами. Ці вправи та практики дають можливість журналістам виконувати свою роль надійних свідків та комунікаторів під час найтемніших годин людства. Це гарантує, що історії, які вони розповідають, не лише інформують громадськість, але й сприяють безпеці, підзвітності та відновленню після кризи.

5.2. План перед висвітленням

Життєво важливо мати заздалегідь встановлений протокол на випадок надзвичайної ситуації, бути з ним

знайомим та дотримуватися його. Найважливіше — гарантувати та зберегти життя журналістів та інших працівників ЗМІ. Також рекомендується ознайомитися з умовами місця розташування перед прибуттям; підтримувати заздалегідь визначений механізм зв'язку як із командою на місці, так і з ключовими контактами в ньюсрумі та за його межами (влада, правозахисники, представники організацій, пов'язаних із журналістикою, серед іншого); на основі подій, що відбуваються, оцінювати потенціал реального ризику; мати аптечку першої допомоги (51,7% респондентів заявили, що носять із собою аптечку, але ці ж дані показують, що 48,3% не носять); невелику, легку їжу, що забезпечує енергією, та воду; павербанк та зарядний пристрій для мобільного телефону; заздалегідь перевірити карти і, після прибуття, шукати точки виходу або маршрути на випадок можливої евакуації; і будь-які інші запобіжні заходи, поряд із здоровим глуздом та розсудливістю, будуть хорошою підтримкою (Smyth, F., Lowenthal, T., & O'Brien, D. 2012; INSI, n.d.).

На основі проконсультованої літератури та посилаючись на її зміст (Reporters Without Borders, 2017 ACOS Alliance, n.d.; Doc Society, 2020; Shelton, M. & King, G., 2017), може бути корисним такий список :

Управління ризиками:

- визначте та оцініть ризики до та під час висвітлення;
- майте чіткий план дій для пом'якшення ризиків та реагування на надзвичайні ситуації;
- надайте пріоритет особистій безпеці та прийняттю рішень, що її забезпечують;
- постійно контролюйте та оцінюйте прийняті заходи безпеки;
- будьте скромними та шанобливими на місці.

Перша допомога та харчування:

- знання базових методів допомоги;
- здатність оцінювати надзвичайні ситуації;
- здатність надати негайну допомогу, якщо це необхідно;
- невелика, легка їжа, що забезпечує енергією (консерви, білкові або енергетичні батончики, фрукти, горіхи, цукерки (за умови низького рівня цукру в крові));
- вода (гідратація).

Управління стресом та негативними емоціями:

- практикуйте емоційне управління та самопомогу;
- переконливі та аргументативні стратегії для вирішення конфліктів;

- техніки релаксації та контролю у критичних ситуаціях.
- **Негайне та ефективне спілкування:**
- майте заздалегідь встановлений план зв'язку;
- чітко розумійте, хто є ключовим контактом для зв'язку в екстремальних ситуаціях або ситуаціях реального ризику;
- ключовий контакт повинен знати, що робити у разі втрати зв'язку;
- негайно повідомте про екстрену ситуацію, місцезнаходження та, якщо можливо, потреби;
- будьте чіткими та точними при передачі інформації;
- ефективно та емпатично слухайте на місці.
- **Захист інформації та документації про інцидент:**
- керування та використання паролів для збереження вмісту та іншої інформації (1Password);
- зберігання зашифрованих комунікацій (ProtonMail, Signal або One Time Secret);
- резервне копіювання всього матеріалу та його шифрування (VeraCrypt);
- безпечне обміну файлами (SpiderOak ShareRooms);
- безпечний перегляд інтернету (Tor);
- документуйте будь-який інцидент із ключовими деталями, якщо це безпечно.

5.3. Співпраця з органами влади, Неурядовими організаціями (НУО) та аварійно-рятувальними командами

Співпраця з органами влади та рятувальними командами під час лиха є ключовою як для безпеки журналістів, так і для запобіжних заходів, які необхідно вжити щодо постраждалих та громадської думки. Так само влада також повинна гарантувати фізичну недоторканність фахівців ЗМІ, хоча залежно від політичного контексту та самого лиха, це не завжди так. На додаток до цієї оперативної ролі, державні установи та їхні речники є основними джерелами інформації. Їхні заяви повинні бути ретельно записані як офіційне джерело. Однак, офіційне джерело не обов'язково означає, що воно безпомилкове та повністю надійне. У контекстах лих та ситуацій, ворожих до журналістів, органи влади також можуть відповідати політичним, партійним та економічним інтересам, і їхні дані можуть бути чи не бути точними.

Навіть маючи справу з офіційним джерелом, журналісти зобов'язані перевіряти інформацію, надану органами влади, і чітко цитувати джерело щоразу, коли дані надходять з

офіційного джерела, вказуючи назву установи та, якщо це речник, ідентифікуючи його за ім'ям та прізвищем разом із його посадою. Та якщо інформація пропонується репортеру під гаслом «неофіційна», її необхідно перевіряти ще ретельніше, а актуальність її розповсюдження повинна бути детально проаналізована, щоб уникнути поширення чуток та неправдивої інформації, яка може засмутити населення. Якщо вона публікується, вона повинна бути цитована як «неофіційна» інформація.

На цьому етапі виникає одна з найважливіших співпраць між пресою та НУО. Теоретично, застосовуючи методичний сумнів, який повинен переважати у практиці журналістики, ці організації є протилежністю інтересам, які можуть призвести до того, що органи влади пропонуватимуть інформацію, яка не є прозорою або має ознаки маніпуляції.

НУО — це асоціації, які виникають як незалежні суб'єкти, що підтримують суспільство та його різні права. Вони діють як противага політичній, економічній, судовій, військовій та поліцейській владі державної адміністрації (включаючи правителів, опозиційних діячів на державних посадах та всю структуру державних службовців). З цієї причини вони можуть бути незалежним джерелом інформації з питань, пов'язаних із катастрофою, таких як гуманітарні потреби, вплив на вразливі громади, управління ресурсами, виділеними на реагування на катастрофу чи запобігання йому, серед іншого. Ця інформація може мати велику цінність для інформування суспільства.

Ще одним прямим зв'язком, який повинен існувати між журналістами та НУО, є те, що існують організації, присвячені захисту журналістів та їхніх основних прав, включаючи вільне здійснення їхньої роботи, свободу преси та вираження поглядів, а також право на життя та некриміналізацію з політичних причин. Отже, підтримання зв'язку з міжнародними НУО та тими, що знаходяться в країні, де відбувається катастрофа, або принаймні наявність їхніх контактних даних, є тим, що ви повинні зробити при плануванні висвітлення. Ці організації можуть допомогти вам зібрати інформацію до та під час вашого висвітлення та запобігти ризикам. Вони також функціонують як канали для повідомлення про можливі напади чи переслідування під час та після роботи на місці події. І вони часто пропонують юридичну підтримку та доступ до психологічної терапії (Horsley, W., Stone, M., & Mijatovic, D, 2014).



Список джерел





Список джерел

- ACOS Alliance. (n.d.). *The News Organizations Safety Self-Assessment*. <https://www.acosalliance.org>. Retrieved July 29, 2025, from https://www.acosalliance.org/_files/ugd/c1a6a6_86a36f8820dc47fc82f451440ac77e69.pdf
- American Psychiatric Association. (2014). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders*. (DSM-5)
- American Psychological Association. (2011). *The road to resilience*. <https://www.apa.org>. Retrieved July 29, 2025, from <https://www.apa.org/topics/resilience/camino>
- American Psychological Association. (2018). *APA Dictionary of Psychology*. <https://www.apa.org>. Retrieved July 20, 2025, from <https://dictionary.apa.org/vicarious-traumatization>
- Doc Society. (2020). *Safe+Secure Handbook*. <https://safeandsecure.film>. Retrieved July 28, 2025, from <https://safeandsecure.film/static/core/files/S+S-Handbook-May20-ES.pdf>
- Feinstein, A., Owen, J., & Blair, N. (2002). A hazardous profession: War, journalists, and psychopathology. *American Journal of Psychiatry*, 159(9), 1570–1575.
- Horsley, W., Stone, M., & Mijatovic, D. (2014). *Safety of journalists – Guidebook*. International Federation of Journalists.
- International News Safety Institute. (n.d.). *INSI Safety Code*. <https://newssafety.org>. Retrieved July 29, 2025, from <https://newssafety.org/insi-safety-code/>
- Macleod, S. (1994). *The life and death of Kevin Carter*. <https://time.com>. Retrieved July 20, 2025, from <https://time.com/archive/6725984/the-life-and-death-of-kevin-carter/>
- Ministry of Defence reaction to the fake news about Indian grenades being sent to Ukraine. GOV.SI. (2024, march 5). <https://www.gov.si/en/news/2024-03-05-ministry-of-defence-reaction-to-the-fake-news-about-indian-grenades-being-sent-to-ukraine/>
- Doğan, B., & Şenol, R. (2023, February 22). Yalan haber can aldı: ‘Baraj patladı’ dezenformasyonu üç buçuk saat kaybettirdi. *Yeni Şafak*. <https://www>.

yenisafak.com/gundem/yalan-haber-can-aldi-baraj-patladi-dezenformasyonu-uc-bucuk-saat-kaybettirdi-4509822

- Reporters Without Borders & UNESCO. (2017). *Safety manual for journalists: A practical guide for reporters in risky areas*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000243988>

- Sachs, E., Newman, E., Porterfield, K., Hockensmith, K., & Shapiro, B. (2025). *The Journalist Trauma Support Network: An innovative training program to support journalists' mental health* [White Paper]. https://dartcenter.org/sites/default/files/jtsn_white_paper_may_2025.pdf

- Shelton, M., & King, G. (2017). *How journalists can protect themselves while covering protests*. <https://freedom.press>. Retrieved July 25, 2025, from <https://freedom.press/digisec/blog/how-journalists-can-protect-themselves-while-covering-protests/>

- Smith, R., Newman, E., Drevo, S., & Slaughter, A. (2015). *Covering trauma: Impact on journalists*. Dart Center for Journalism and Trauma. <https://dartcenter.org>. Retrieved July 23, 2025, from <https://dartcenter.org/content/covering-trauma-impact-on-journalists>

- Smyth, F., Lowenthal, T., & O'Brien, D. (2012). *CPJ journalist security guide*. Committee to Protect Journalists.

- The different types of stress. <https://www.apa.org>. Retrieved July 25, 2025, from <https://www.apa.org/topics/stress/tipos>

- VerificaRTVE. (2025b, agosto 25). DANA Valencia | De falsedades sobre el aparcamiento de Bonaire al bulo del minuto de silencio en el Parlamento Europeo. *RTVE.es*. <https://www.rtve.es/noticias/20241104/dana-valencia-bulo-aparcamiento-bonaire-creaciones-digitales-presentadas-como-reales/16315322.shtml>

- WHO (World Health Organization). (2019). *International Classification of Diseases 11th Revision*. <https://icd.who.int>. Retrieved July 24, 2025, from <https://icd.who.int/browse/2025-01/mms/en>

- WHO (World Health Organization). (2023). *Stress*. <https://icd.who.int>. Retrieved July 25, 2025, from <https://www.who.int/es/news-room/questions-and-answers/item/stress>

Джерела для додаткової інформації





Джерела для додаткової інформації

- Arenas, J. P. (2011, February 21). *Kevin Carter – the photo that was a lie* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=xM5-c52-ArE>
- Bolton, E. (n.d.). *Journalists and PTSD*. <https://www.ptsd.va.gov>. Retrieved July 29, 2025, from https://www.ptsd.va.gov/professional/treat/care/journalists_ptsd.asp
- Emergency survival kit. (n.d.). *NSW Rural Fire Service*. <https://www.rfs.nsw.gov.au/plan-and-prepare/prepare-your-family/emergency-survival-kit>
- Hunt, A. (1997). “Moral panic” and moral language in the media. *The British Journal of Sociology*, 48(4), 629–648. Wiley-Blackwell on behalf of The London School of Economics and Political Science. <http://www.jstor.org/stable/591600>
- Institute for War & Peace Reporting (IWPR). (n.d.). *Handbook for local journalists in crisis areas*. Retrieved September 10, 2025, from https://iwpr.net/sites/default/files/download/publication/iwpr_training_manual_english_0.pdf
- International Labour Organization. (2022). *OSH Guidebook for Journalists and Television Media Workers*. https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40asia/%40ro-bangkok/%40ilo-jakarta/documents/publication/wcms_854032.pdf
- Kutri, M. (2023). *Safe journalism in the online world*. <https://safejournalists.net/wp-content/uploads/2025/04/Manual-for-the-safety-of-journalists-on-the-Internet-HND.pdf>
- Nieman Lab. (2024, February). *This nonprofit is using virtual reality to train Ukrainian journalists to cover the war safely*. Retrieved September 10, 2025, from <https://www.niemanlab.org/2024/02/this-nonprofit-is-using-virtual-reality-to-train-ukrainian-journalists-to-cover-the-war-safely>
- Radio Television Digital News Association (RTDNA). (n.d.). *Safe journalist training and resources*. Retrieved September 10, 2025, from <https://www.rtdna.org/safe-journalist-training-and-resources>
- Rojas, A. (2018, June 18). *Vultures don't eat*

children. Zenda: authors, books and company. <https://www.zendalibros.com/los-buitres-no-comen-ninos/>

- Squires, A. (2023). *What are the hazards in the workplace that affect first aid provision?*. Retrieved from <https://www.redcrossfirstaidtraining.co.uk/first-aid-blogs/what-are-the-hazards-in-the-workplace-that-affect-first-aid-provision/>

- The importance of ethics in journalism. (2025, July 4). *St. Bonaventure University Online*. <https://online.sbu.edu/blog/importance-ethics-journalism>

- UNESCO. (2016). *Safety guide for journalists: A manual for reporting in high-risk contexts*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000234891>

- UNICEF. (n.d.). *Disaster risk reduction and recovery*. Retrieved from <https://www.unicef.org/disaster-risk-reduction-and-recovery>

- United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNDRR). (2023, October 20). *Training for journalists reporting on disaster risk reduction issues*. Retrieved September 10, 2025, from <https://www.undrr.org/event/training-journalists-reporting-disaster-risk-reduction-issues>

- Washingtonian. (2023, December 12). *How reporters now train for dangerous assignments*. Retrieved September 10, 2025, from <https://www.washingtonian.com/2023/12/12/how-reporters-now-train-for-dangerous-assignments>

- Wired. (2012, October 22). *Inside RISC, the bootcamp that trains war reporters to save lives*. Retrieved September 10, 2025, from <https://www.wired.com/2012/10/risc-training-bronx-documentary-center>



Повідомлення про стихійні лиха: Посібник з практики, етики та безпеки

Журналістика відіграє вирішальну роль у формуванні громадської думки та громадського сприйняття. Дійсно, у сучасному світі багато подій та явищ, включаючи катастрофи, значною мірою знаходять своє вираження та займають своє місце в колективній пам'яті в рамках того, як їх представляють засоби масової інформації.

Репортаж про катастрофи, як унікальна та виняткова галузь традиційної журналістики, – це комунікаційна практика, яка має на меті не лише інформувати суспільство про існуючі або потенційні небезпеки, але й всебічно доносити способи захисту від ризиків, процеси допомоги та втручання, а також стратегії мінімізації потенційних наслідків. Журналіст, який спеціалізується на катастрофах, будує свої новини на тривимірній основі, що складається з польової експертизи, етичних принципів та вимог безпеки.

Цей посібник, підготовлений у рамках проекту «Репортаж про катастрофи: запобігання перетворенню новин на катастрофу», що підтримується програмою Європейського Союзу Erasmus+, всебічно окреслює фундаментальні елементи, які журналісти повинні враховувати під час висвітлення катастроф.

CUMHURBAŞKANLIĞI
İLETİŞİM BAŞKANLIĞI
YAYINLARI



RTÜK



Social
Innovation
Agency



UniversidadeVigo

